

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

1964 VE 1967 KIBRIS KRİZLERİ SIRASINDA ABD’NİN
KIBRIS POLİTİKALARI

Yüksek Lisans Tezi

Altan AKTAŞ

Ankara - 2009

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

1964 VE 1967 KIBRIS KRİZLERİ SİRASINDA ABD’NİN
KIBRIS POLİTİKALARI

Yüksek Lisans Tezi

Altan AKTAŞ

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Melek FIRAT

Ankara - 2009

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

1964 VE 1967 KIBRIS KRİZLERİ SIRASINDA ABD’NİN KIBRIS POLİTİKALARI

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Melek Fırat

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

Prof. Dr. Melek Fırat

Prof. Dr. Çağrı Erhan

Doç. Dr. Yelda Demirağ

Tez Sınavı Tarihi : 05.08.2009

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile, tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim.(...../...../.....)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin

Adı ve Soyadı

.....
İmzası
.....

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	i
ÖNSÖZ.....	iv
GİRİŞ	1
I. ABD DIŞ POLİTİKASI AÇISINDAN KIBRIS SORUNU	9
A. Soğuk Savaş Şartlarında Kıbrıs Sorununun Ortaya Çıkışı Ve ABD'nin Soruna Yaklaşımı	10
1. Soğuk Savaş'ın İlk Yıllarında Ortadoğu Bölgesi'nde ABD - SSCB Rekabeti.....	11
2. Kıbrıs Sorununun Ortaya Çıkışından 1964 Krizine Kadar ABD'nin Kıbrıs Politikası	20
a. 1950'lerde Kıbrıs Sorunu ve ABD'nin Tutumu	20
b. Zürih - Londra Antlaşmaları'na ve Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Kuruluşuna ABD'nin Tepkisi.....	26
c. ABD'nin Kıbrıs Cumhuriyeti'ne Yönelik Politikası	29
B. ABD Açısından Kıbrıs'ın Önemi	31
1. Kıbrıs'ın Stratejik Konumu	33
2. Adadaki İngiliz Üsleri	34
3. Adadaki Amerikan Tesisleri.....	36
4. NATO'nun Güneydoğu Kanadının Güvenliği Endişesi.....	37
5. Makarios'un Bağlantısız Tutumundan Duyulan Rahatsızlık	39
6. Komünist Parti AKEL'in Varlığı	41
7. SSCB'yi Çevreleme Politikası Açısından Kıbrıs'ın Önemi	42
II. 1964 KIBRIS KRİZİ VE AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ'NİN TUTUMU	44
A. Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Anayasal Sorunları Ve Aralık 1963'te Başlayan Kriz.....	46

1. 1960 Sistemine İlişkin Anlaşmazlıklar ve Cumhurbaşkanı Makarios'un Anayasada Değişiklik Önerileri	46
2. Kıbrıs'ta Çatışmaların Başlaması ve Krizin İlk Günlerinde ABD'nin Tutumu.....	49
B. ABD'nin Kıbrıs Sorununa Müdahil Olması	52
1. Londra Konferansı ve Anglo - Amerikan Teklifi.....	52
2. Birleşmiş Milletler'de Kıbrıs Sorunu ve ABD'nin Tutumu.....	59
3. Türkiye'nin Kıbrıs'a Müdahale Konusundaki Kararlılığının Arttığı Nisan - Mayıs 1964 Döneminde ABD'nin Tutumu	64
C. ABD'nin Kıbrıs Sorununa Nihai Çözüm Bulunmasına Yönelik Girişimleri	71
1. "Johnson Mektubu"	71
2. Washington Görüşmeleri.....	81
3. Cenevre Görüşmeleri ve Birinci Acheson Planı.....	89
4. Kıbrıs'ta Ağustos 1964 Olayları ve İkinci Acheson Planı	97
5. ABD'nin Kıbrıs Sorununu Makarios'u Devredışı Bırakarak Çözme Yönündeki Planları	109
D. 1964 Krizi Boyunca ABD'nin İzlediği Politika: Değerlendirme	116
III. İKİ KRİZ ARASI DÖNEMDE YAŞANAN GELİŞMELER.....	123
A. Türkiye'de ve Yunanistan'da Yaşanan Gelişmeler.....	123
1. Kıbrıs SorunununTürk Dış Politikasına Etkileri	124
a. Johnson Mektubu'nun Etkisi	124
b. Türkiye - SSCB İlişkilerinde Yakınlaşma	127
c. Türkiye - ABD İlişkilerinde Gerileme	129
2. Yunanistan'da Yaşanan Gelişmeler	132
a. Kıbrıs Sorununun Yunanistan - ABD İlişkilerine Etkisi ..	132
b. Yunanistan'da Siyasi İstikrarsızlık ve Askeri Darbe.....	133
c. ABD'nin Yunanistan Siyasetindeki Gelişmelere Yaklaşımı.....	135
B. Kıbrıs'ta ve Kıbrıs Sorununda Yaşanan Gelişmeler.....	139

1. Kıbrıs'ın İç ve Dış Politika Uygulamalarına ABD'nin Tepkisi ...	139
2. Birleşmiş Milletler'de Kıbrıs Sorunu ve ABD'nin Tutumu.....	143
C. ABD'nin Kıbrıs Sorununun Çözümüne Yönelik Çabaları	145
1. ABD'nin Kıbrıs Sorununda “Ön Plana Çıkmama” Taktiği	145
2. Türkiye'deki ve Yunanistan'daki İktidar Değişikliklerinin ABD'nin Kıbrıs Tutumuna Etkileri.....	148
3. Değerlendirme: ABD'nin İki Kriz Arası Dönemde İzlediği Politika.....	155
IV. 1967 KIBRIS KRİZİ VE AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ'NİN TUTUMU	158
A. Boğaziçi - Geçitkale Saldırıları ve ABD'nin Krizin İlk Günlerindeki Tutumu	159
B. ABD'nin Krizi Sona Erdirmeye Yönelik Girişimleri.....	164
1. Üçlü NATO Girişimi	164
2. Vance Misyonu.....	166
a. Cyrus Vance'in Atanması	166
b. Vance Misyonu'nun Altyapısını Hazırlayan Gelişmeler..	169
c. Vance'in Mekik Diplomasisi ve Krizin Sona Ermesi.....	173
C. Krizin Hemen Sonrasında Yaşanan Gelişmeler	183
D. 1967 Krizi Boyunca ABD'nin İzlediği Politika: 1964 Krizi İle Karşılaştırma	185
SONUÇ.....	193
KAYNAKÇA	198
ÖZET.....	225
ABSTRACT	227

ÖNSÖZ

Bilimsel bir çalışma yapmak her şeyden önce sabır isteyen bir iştir. Bu sabrı göstermesi gereken esas kişi araştırmacı olmasına rağmen, araştırmacının yakın çevresindeki kişiler de bu sürecin bazı zorluklarına katlanmak durumunda kalabilmektedirler. Bu nedenle elinizdeki çalışmayı hazırlarken yaşadığım bütün sıkıntıları paylaşan, hiç bir zaman benden maddi ve manevi desteğini esirgemeyen aileme teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca gündelik hayatın gerektirdiği sorumluluklarda bana yardımcı olarak üzerimdeki yükü hafifletmeye çalışan Bekir Koçak'a ve kardeşim Atilla Aktaş'a, yüreklendirici ve moral verici konuşmalarıyla çalışmanın yazım aşamasında hep yanımda olan sevgili Ebru Özaydın'a özellikle teşekkür etmek isterim. Burada isimlerini sayamadığım yakınlarıma ve arkadaşlarıma da teşekkür borçluyum.

Tez çalışmamın her aşamasında yakın ilgi ve desteğini gördüğüm; çalışmalarımın yönlendirilmesi ve sonuçlandırılmasında büyük emeği geçen tez danışmanım sayın Prof. Dr. Melek Fırat'a, böyle bir çalışma yapmam konusunda beni teşvik eden ve yardımlarını esirgemeyen sayın Prof. Dr. Çağrı Erhan'a, savunma aşamasında ortaya koyduğu değerli yorum ve eleştirileriyle katkıda bulunan sayın Doç. Dr. Yelda Demirağ'a özellikle şükranlarımı sunarım.

Son olarak, yüksek lisans öğrenimimin iki yılı boyunca sağladığı bursla söz konusu çalışmanın ortaya çıkmasında destekleyici ve teşvik edici rolü bulunan TÜBİTAK - Bilim İnsanı Destekleme Daire Başkanlığı'na da büyük teşekkür borçlu olduğumu belirtmek isterim.

GİRİŞ

1955 - 1957 yılları arasında İngiltere'nin Kıbrıs Valisi olarak görev yapan Mareşal John Harding, bundan tam elli bir yıl önce Kıbrıs sorunu ile ilgili olarak şöyle demiştir: "... Kıbrıs'ta yaşayan insanların bu sorunu çözmede üstün çıkarları olmadığını söylemiyorum; çıkarları var fakat talihsiz oldukları durum şu ki, Lawrence Durrell'in Acı Limonlar kitabında kullandığı kelimelerle söylersek, 'uluslararası ilişkiler piyasasına sürülmüş' bir adada yaşıyorlar. Ve maalesef coğrafi konumu, ulusal duygular ve korkular ve endişeler ve özlemler nedeniyle kimse Kıbrıs'ı bu piyasadan çıkaramayacak."¹ Günümüzde Kıbrıs sorununun bu cümlelerin söylendiği zamankinden daha fazla aktörü içererek ve daha da karmaşıklaşarak devam etmesi, bu adanın bir uluslararası sorun olarak daha uzun süre bu "piyasa"da kalacağına işaret ediyor gibi görünmektedir.

Kıbrıs'ın modern tarihi, birbirlerine karşı tarihe dayalı düşmanlıklar taşıyan "Türk ve Yunan milliyetçiliklerinin bir 'yavrulama' ve 'olgunlaştırma' çocuğu olduğu kadar, Soğuk Savaş koşullarının da büyüttüğü ve emzirdiği boyutlarıyla karmaşıklık taşıyan"² bir sorunun tarihidir. Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulduğu 1960 yılındaki sayıma göre, nüfusunun % 77'si Rumlardan % 18'i Türklerden oluşan Kıbrıs,³ birden fazla etnik grubun var olduğu ve özellikle topraksal olarak bu

¹ Field-Marshal the Lord Harding of Petherton, "The Cyprus Problem in Relation to the Middle East," **International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)**, Vol. 34, No. 3 (Jul. 1958), s. 296.

² Mehmet Hasgüler, "Kıbrıs'ta Karşılaştırmalı Eleştirel Yöntem Işığında Ulusçu Tatmin ve Siyasal Denge Modeli," içinde Mehmet Hasgüler ve Ümit İnataç, (ed.), **Kıbrısın Turuncusu**, İstanbul, Anka Yayınları, 2003, s. 10.

³ David Souter, "An Island Apart: A Review of the Cyprus Problem," **Third World Quarterly**, Vol. 6, No. 3 (Jul. 1984), s. 657.

grupların birbirlerine karıştığı devletlerde kültürel özerklik ve siyasi güç dağılımını sağlamanın zorluğunu gösteren iyi bir örnektir.⁴

Kıbrıs'ın 1950'lerde kanlı çatışmalara neden olan bu çok uluslu yapısı, adada bağımsız bir devlet kurulduktan sonra da potansiyel bir çatışma tehdidi olmaya devam etmiştir. Danopoulos'a göre, esasen aralarındaki din engeli Türk ve Rum toplumlarını birbirlerinden ayrı tutarak bir "ulusal Kıbrıslılık bilinci"nin ortaya çıkmasını önlemiştir.⁵ Adadaki iki toplumun gerek İngiltere'nin yönetimi altındayken gerekse Kıbrıs Cumhuriyeti kurulduktan sonra kendilerini Türk ve Yunan kimlikleri altında görmeleri, kaçınılmaz olarak soruna Türkiye ve Yunanistan'ı da ortak etmiştir.⁶ Bununla birlikte, Soğuk Savaş dünyasının sorunlu, istikrarsız ve hassas Ortadoğu bölgesi için rekabet eden süper güçler açısından Kıbrıs'ı önemli bir ikmal istasyonuna çeviren coğrafi konumu nedeniyle bölge dışı devletler de soruna ilgi göstermişlerdir.⁷ Böylece Kıbrıs sorunu, adanın iki toplumu arasında yaşanan etnik kökenli bir sorun olmaktan çıkmış, bölgesel ve uluslararası bir boyuta ulaşmıştır.⁸

Jacob M. Landau, Kıbrıs sorununu dört değişik boyutu olan çok karmaşık bir sorun olarak tanımlamaktadır. Landau'ya göre, bu boyutlar: "1- (Kıbrıs'ın içinde) toplumlararası 2- (Türkiye ve Yunanistan'ı içermek üzere) iki taraflı 3- (Büyük Britanya ve süper güçlerin katılımlarıyla) bölgesel 4- (Birleşmiş Milletler'deki

⁴ Guy Dundas, "Cyprus from 1960 to EU Accession: the Case for Non-Territorial Autonomy," **Australian Journal of Politics and History**, Vol. 50, No. 1 (2004), s. 86.

⁵ Constantine P. Danopoulos, "The Greek Military Regime (1967-1974) and the Cyprus Question – Origins and Goals," **Journal of Political and Military Sociology**, Vol. 10 (Fall 1982), s. 258.

⁶ Şükrü Sina Gürel, **Tarihsel Boyut İçinde Türk-Yunan İlişkileri (1821-1993)**, Ankara, Ümit Yayıncılık, 1993, s. 53.

⁷ Şüphesiz, süper güçlerin -özellikle de Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'nin- Kıbrıs'a ve Kıbrıs sorununa ilgi duymalarının tek nedeni adanın stratejik coğrafi konumu değildir. ABD açısından Kıbrıs'ın önemine ilerde detaylı olarak değinilecektir.

⁸ Danopoulos, **op. cit.**, s. 258-259; Gürel, **op. cit.**, s. 53; George A. Kourvetaris, "Greek and Turkish Interethnic Conflict and Polarization in Cyprus," **Journal of Political and Military Sociology**, Vol. 16, (Fall 1988), s. 192.

küresel çerçeve içinde) uluslararası”dır.⁹ Buna karşın Ellen B. Laipson, ABD’nin Kıbrıs sorununda en büyük dış aktörlerden biri olduğunu belirterek Kıbrıs’ın “süper güç boyutu olan bölgesel çatışmalar” kategorisine kolaylıkla sokulamayacağını iddia etmektedir. Çünkü Laipson’a göre, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB), Kıbrıs sorununu [taraflarının NATO üyeleri olmalarından dolayı sorunun NATO içinde çözülmeye çalışılması nedeniyle] bazen hasetle, [sorunun NATO ittifakını istikrarsızlaştırıcı etkisi nedeniyle de] bazen sevinçle kenardan izlemiştir. Bundan dolayı Kıbrıs sorunu, Batı kampı içindeki bir sorun olarak görülmelidir.¹⁰

Bu haklılık arz eden yorumu daha ileri götüren yaklaşım, 1962 - 1963 yıllarında Kıbrıs Cumhuriyeti’nde Anayasa Mahkemesi Başkan Yardımcısı olarak görev yapan Christian Heinze’den gelmektedir. Heinze, Kıbrıs sorununu Batı kampının sınırları içinde tutul[maya çalışıl]an bir sorundan çok “Batılı uluslar topluluğu”nun üstün değerlerini tehdit eden bir sorun olarak görmektedir.

Heinze’ye göre, Kıbrıs’ta bağımsız devlet kurulduktan sonra yaşanan olaylar, Kuzey Atlantik bölgesinin uluslarından oluşan Batı topluluğunun içindeki birlik ve düzen mekanizmalarının ciddi kusurlarını açığa çıkarmıştır. Çünkü Batılı uluslar topluluğu, ne Türkiye ile Yunanistan arasındaki soruna çözüm bulabilmiştir ne de bu sorun konusunda net bir fikir ya da tavır ortaya koyabilmiştir. Ayrıca 1959 Zürih - Londra ve 1960 Lefkoşa Antlaşmaları’nın bağlayıcılığı konusunda, bu antlaşmalar uygulamaya konulduktan kısa süre sonra ortaya çıkan anlaşmazlıklar da Batılı uluslar

⁹ Jacob M. Landau, “Johnson’s Letter to İnönü and the Greek Lobbying at the White House,” **The Turkish Yearbook of International Relations**, Vol. 14 (1976), s. 45.

¹⁰ Ellen B. Laipson, “The United States and Cyprus: Past Policies, Current Concerns,” içinde Norma Salem, (der.), **Cyprus: A Regional Conflict and its Resolution**, New York, St. Martin’s Press, 1992, s. 90.

topluluğunun “barış sistemi”nin aksayan yönlerinden biridir.¹¹ Bu iddiasını daha iyi anlayabilmek için Heinze’nin söz konusu “barış sistemi” hakkında söylediklerine bakmak gerekir:

“Kuzey Atlantik’in Batılı uluslar topluluğu, uluslararası sorunları, Kuzey Atlantik özellikle de Avrupa tarihinin değişken yönü tarafından şekillenen ve geliştirilen barış sistemi yardımıyla çözebileceği iddiasındadır. Bu barış sistemi uluslararası hukuk, özellikle de antlaşmaların bağlayıcı gücü üzerine kurulmuştur. Bu sistem, özgürlüğü, halkların ve bireylerin self-determinasyon siyasi haklarını içerir. Bu barış sistemi Batılı devletlere, farklılıklarını ortak refaha hizmet eden karşılıklı saygı ve işbirliği ruhu içinde kurma yükümlülüğünü dayatır. Bu doğrultuda Batılı uluslar topluluğu savaş ve şiddetin üstesinden gelme iddiasındadır ve dünyanın geri kalanından özellikle de doğu kısmından farklılaşır.

Batılı devletler bu barış sistemine dayanan bir işbirliğinin kendilerini şimdiki ve gelecekteki düşmanlarına kanıtlamanın en iyi yolu olduğuna inanırlar. Bu nedenle bu barış sistemi, Batılı uluslar topluluğunun varlığının teminatıdır ve meşruiyetinin temelidir. Bu yüzden söz konusu sistemin tehlikeye atılması, ‘Küba benzeri bir Kıbrıs’tan’ çok ötede bir tehdit anlamına gelir. Batılı uluslar topluluğunun iyi işleyen bir barış sistemine inanmayı bırakmaları durumunda bu topluluğu oluşturan devletlerin bireysel olarak dış politikalarında uzun vadeli sonuçlara yönelik yeni temel sorunlar ortaya çıkar. Bu karşılıklı bağımlılığın sonucu, bütün Batılı devletlerin Türkiye ve Yunanistan arasındaki Kıbrıs sorununa müdahil olma gerekliliğidir. Bu durum ABD’nin Kıbrıs sorununa derin biçimde müdahil olması ile açık hâle gelmiştir. Eğer Batı, örnek olacak bir barış sistemini koruma iddiasını sürdürmek istiyorsa Kıbrıs’ta ortaya çıkan böyle bir sorunu çözme yetkinliğinde olduğunu kanıtlamalıdır.”¹²

¹¹ Christian Heinze, “The Cyprus Conflict, the Western Peace System is Put to the Test,” **The Turkish Yearbook of International Relations**, Vol. 4 (1963), s. 44.

¹² **Ibid.**, s. 45.

Bütün bu yorumlara dayanılarak çıkarılabilecek sonuç şudur: Kıbrıs sorunu, ister salt stratejik nedenlerle, ister Soğuk Savaş ortamında Batı ve Doğu blokları arasında var olan siyasi, askeri, ekonomik vb. rekabet -ve belki de bunların hepsinin üstünde ABD ile SSCB'nin itibar mücadelesi- nedeniyle, ister genel olarak Batı dünyasının yüzyılların birikimine dayanan “barış sistemi”nin devamı için, ister özel olarak NATO ittifakının güvenliğini ve istikrarını korumak için olsun, Batılı devletlerin özellikle de ABD'nin yoğun biçimde ilgi gösterdiği ve müdahil olduğu bir sorundur. Bu nedenle de ABD'nin soruna yönelik tutumu, girişimleri, doğrudan ya da dolaylı müdahaleleri hakkında bilgi sahibi olmadan Kıbrıs sorununun tarihini, seyrini, taraflarının izledikleri politikaları anlamak mümkün değildir.

ABD'nin Kıbrıs sorununda ne kadar etkili bir aktör olduğu gerçeği, Kıbrıs üzerine olan muazzam büyüklükteki literatürden de anlaşılmaktadır. Walker'ın da belirttiği gibi, Kıbrıs'ın tarihi, dünyadaki ada örnekleri arasında en iyi araştırılmış ve en iyi şekilde belgelenmiş alanlardan biridir.¹³ Bir uluslararası sorun olarak elli yılı aşkın süredir dünya gündemini meşgul eden Kıbrıs hakkında çok sayıda araştırmacının yayınladıkları kitap ve makalelere ek olarak, Birleşmiş Milletler'in Kıbrıs sorununa ilişkin kayıtları, soruna taraf olan ve sorunla yakından ilgilenen devletlerin arşiv belgeleri, çok sayıda diplomatın anıları vb. kaynaklar da bu konuyla ilgilenen kişiler için büyük bir havuz oluşturmaktadır. Bu havuzda, ABD'nin Kıbrıs'a yönelik politikasını konu edinen çalışmalar önemli bir yer kaplamaktadır. Bir yüksek lisans tezi olan bu çalışma da, 1964 ve 1967 Kıbrıs krizleri sırasında ABD'nin izlediği politikaları ele alarak, bu muazzam literatür içinde kendisine küçük de olsa bir yer bulmayı amaçlamaktadır.

¹³ Joshua W. Walker, “A Turkish-Cypriot Perspective: Rauf Denktash and Nancy Crawshaw on Cyprus,” *Alternatives*, Vol. 4, No. 3 (Fall 2005), s. 78.

Birçok yazar tarafından ele alınmış ve üzerine birçok söz söylenmiş olmasına rağmen konu olarak “1964 ve 1967 Kıbrıs krizleri sırasında ABD’nin Kıbrıs politikaları”nın seçilmesinin nedeni, bu konuda oldukça önemli veriler içeren ve birincil kaynak olan ABD Dışışleri Bakanlığı arşivlerinin görece yeni bir tarihte kamuoyunun tüketimine açılmış olmasıdır.¹⁴ ABD Dışışleri Bakanlığı’nın internet sitesinde “Amerika Birleşik Devletleri’nin Dış İlişkileri” genel başlığı altında dönemsel seriler olarak yayınlanan bu arşivler, görevli editörler tarafından Dışışleri Bakanlığı, Savunma Bakanlığı, Ulusal Güvenlik Konseyi, Merkezi Haber Alma Teşkilatı gibi ABD’nin dış politikasına şekil veren kurumlardan ve başkanlık kütüphanelerinden elde edilerek derlenen belgelerden oluşmaktadır.¹⁵ Mayıs 2009 itibariyle söz konusu sitedeki yayınlar 1976 yılına kadar olan belgeleri de içerecek şekilde ilerlemiş durumdadır.¹⁶ Ancak bu çalışmada asıl olarak 1964 ve 1967 Kıbrıs krizleri ele alınmış, ada tarihindeki bir diğer dönüm noktası ve ABD açısından da önemli bir gelişme olan 1974 Kıbrıs krizi kapsam dışı bırakılmıştır.

Bu çalışmada birincil kaynak olarak Lyndon Baines Johnson’ın ABD Başkanlığı dönemine ait olanlar başta gelmek üzere Dwight David Eisenhower ve John Fitzgerald Kennedy’nin başkanlık dönemlerine ait arşiv belgeleri kullanılmıştır. Ayrıca 1964 ve 1967 Kıbrıs krizleri sırasında ABD’nin Kıbrıs’a yönelik politikasının oluşturulması ve uygulanmasında önemli görevler almış olan Amerikalı diplomatların anılarından da imkânlar ölçüsünde faydalanılmıştır. Bu kaynakların

¹⁴ Aralık 1963’ten Ocak 1969’a kadar ABD Başkanlığı görevini yürüten Lyndon Baines Johnson döneminde ABD’nin Kıbrıs politikasına ilişkin çeşitli belgeler “1964-1968, Kıbrıs; Yunanistan; Türkiye” başlığı altında, 15 Ağustos 2002 tarihinde yayınlanmıştır. Bkz. “Status of the Foreign Relations Series,” Volumes Published In 2002, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/27363.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

¹⁵ “Foreign Relations of the United States,” <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/index.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

¹⁶ “Status of the Foreign Relations Series,” May 2009, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/123567.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

yetersiz veya ilgisiz kaldığı konularda ise çok sayıdaki yazarın çeşitli kitap ve makalelerine, Birleşmiş Milletler ve NATO'nun internet sayfalarına, "Keesing's Contemporary Archives" ve "Dışişleri Belleteni" gibi süreli yayınlara başvurulmuştur.

Çalışmanın konusu 1964 ve 1967 Kıbrıs krizleri sırasında ABD'nin Kıbrıs politikaları olduğu için "Kıbrıs sorununun tarihsel arka planı", "sorunun taraflarının soruna yönelik tezleri", "Kıbrıs'ta toplumlar arası çatışmaların seyri" gibi konulara detaylı olarak değinilmemiş, bu konulardan ancak esas konunun gerektirdiği yerlerde ve ölçüde bahsedilmiştir. Kıbrıs sorununa taraf olan ülkelerin soruna yönelik girişimlerine ve görüşlerine yer verilirken de mümkün olduğunca nesnel bir yaklaşımla taraflara eşit uzaklıkta durulmaya çalışılmıştır. Ancak burada, özellikle tarih alanındaki bilimsel çalışmalarda nesnellik konusu hakkında birkaç söz söylemek gerekmektedir.

Meşe'ye göre, "Tarih, siyasal bir kimlik oluşturmak için yapılan büyük çabaların merkezi alanlarından biridir. Tarih, ölü bir dün olmanın dışında bu işlevi de görür. ... Tarih yazımı esas olarak bir bilinç oluşumu/oluşturumu süreci olarak ele alınabilir. Siyasi anlamda, üretilen tarih ile toplum kendi ne'liğinin bilincine varır. Çünkü tarih, bir zihin inşa sürecidir. Bu süreç objektiflik algısı ya da yanılmasını da beraberinde getirir."¹⁷ Meşe'nin bu haklı sözleri, bu çalışmada da yansımalarını bulabilir. Ancak şunu belirtmek gerekir ki bu çalışmanın yazarı mevcut metin aracılığıyla herhangi bir siyasal kimlik ya da bilinç oluşturmayı amaçlamamaktadır. Bu durumda nesnelliğe zarar verebilecek söz konusu yansımaların, ancak ve ancak

¹⁷ Ertuğrul Meşe, "‘Malumun İlânı’: Bir Konferansın Düşündürdükleri," **Birikim**, Sayı 235 (Kasım 2008), s. 49.

bu çalışmanın oluşumu sürecinde kullanılan kaynaklardan ortaya çıkabileceği iddia edilebilir. Kıbrıs sorununun yakın dönemlerine dek oluşturulan ve Türk ve Yunan kökenli bazı yazarlara ait olan eserler, Türkiye ve Yunanistan'ın Kıbrıs konusundaki resmi tezlerini haklılaştırma amacına hizmet ediyor gibi görünmektedir.¹⁸ Bu durum esasen Kıbrıs sorununun bu iki ülkede de bir “milli mesele” olarak görülmesinden kaynaklanmaktadır. Ancak amaçları ve etkileri ne olursa olsun, bu tür kaynakları göz ardı ederek Kıbrıs sorununa ilişkin bir çalışma yapmak da mümkün görünmemektedir. Bu nedenle söz konusu eserlerin kullanılmasıyla ortaya çıkabilecek öznellik etkisi kaçınılmaz olarak değerlendirilmelidir.

¹⁸ Nicolet'ye göre, bu tür yönelimler Kıbrıs üzerine olan uluslararası literatürü de etkilemiştir. “Rum tarafının geniş çaplı bir propaganda oluşturma ve uluslararası toplumu sorunla ilgili tutma çabaları sonucu, Kıbrıs üzerine olan uluslararası literatür, adanın son dönemki tarihi konusunda Yunan ve Rum görüşüne dayanmaktadır.” Bkz. Claude Nicolet, “The Development of US Plans for the Resolution of the Cyprus Conflict in 1964: ‘The Limits of American Power’,” **Cold War History**, Vol. 3, No. 1 (October 2002), s. 96. Walker da tarihsel ve jeopolitik nedenlerle Kıbrıslı Türklerden Kıbrıslı Rumların seslerini Batı'ya daha kolay duyurabildiklerini ve bu durumun da Kıbrıs'ın tarihi hakkındaki yorumları etkilediğini belirtmektedir. Bkz. Walker, **op. cit.**, s. 78. Ayrıca Nicolet, Kıbrıs sorunu konusunda 1990'lara kadar olan literatürün çoğu, [o dönemde henüz tam olarak açıklanmamış olan] arşivlerden çok kişisel fikirlere dayandığı için bu çalışmaların bilimsel değerinin oldukça sınırlı olduğunu iddia etmektedir. Bkz. Nicolet, **op. cit.**, s. 98.

I. ABD DIŞ POLİTİKASI AÇISINDAN KIBRIS SORUNU

Yirminci yüzyılın ilk yarısı, Avrupa devletlerinin birbirlerine üstünlük sağlamak amacıyla sürüklendikleri rekabet ve hegemonya mücadelesi sonucu yaşanan iki büyük savaşa tanıklık etti. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra imzalanan barış anlaşmalarına da yansıyan ve böylece İkinci Dünya Savaşı'nın tohumlarını atan bu üstünlük yarışı, özellikle Avrupa kıtası açısından felaketle sonuçlandı. İlki gibi önce Avrupa topraklarında başlayıp sonra geniş coğrafyalara yayılarak dünyanın büyük bölümünü etkileyen ikinci savaş sonrasında bu kıtanın devletleri, artık birbirleriyle mücadele edemeyecek kadar güçsüz duruma düştüler. Böylece dünya siyasetine Avrupalı devletlerin yön verdiği dönem kapanmış; uluslararası hegemonya kurma mücadelesinin Avrupa'nın doğusu ve batısındaki yeni süper güçler tarafından yürütüldüğü bir döneme geçilmiş oldu.

Bu yeni dönemde ortaya çıkan iki kutuplu dünya sistemi, kapitalist dünyanın lideri olan ABD ile sosyalist dünyanın lideri olan SSCB'nin siyasi, ekonomik, askeri, ideolojik, kültürel vb. alanlarda rekabetlerine sahne olan bir "Soğuk Savaş" ortamı doğurdu. Avrupa devletlerinin eski güçlerini kaybetmeleri nedeniyle, yüzyıllardır Avrupa kıtasında şekillenen Batı değerlerini "uluslararası komünizm" tehdidine karşı koruma ve savunma görevi, savaş sonrası dönemde bunu taşımaya en yetkin konumdaki Batılı devlet olan ABD'ye düştü. Dünyanın diğer ucunda, İkinci Dünya Savaşı sırasında Doğu Avrupa'nın bir kısmını ele geçirerek kurduğu etki alanıyla SSCB'nin de uluslararası siyasi arenada bir süper güç olarak yerini almaya başlaması, bu görevin önemini daha da artırdı. Söz konusu gelişmeler, ABD'nin dış politikasında radikal değişiklikler yapmasına neden oldu. Böylece savaş sonrası

dönemde dünyanın en güçlü devleti olan ABD, geleneksel yalnızlık politikasından uzaklaşarak dünya çapında sorumluluklar almaya karar verdi.

ABD'nin bu uluslararası gelişmelerin etkisiyle 1940'ların sonu ve 1950'lerde geliştirdiği küresel strateji, SSCB'yi ve bu ülkenin Doğu Avrupa ile Asya'daki müttefiklerini askeri bir saldırı başlatmaktan ve böylece “üçüncü dünya savaşı” ihtimalini tetiklemekten caydırmak için kendi müttefikleri, ittifakları ve askeri güçleri ile çevreleme amacına dayanıyordu.¹⁹ Amerikan gücündeki yükselişin, “ABD'nin ‘Sovyet komünist saldırganlığı’nı çevrelemek için dünya çapında müdahalelerde bulunabileceği, siyasi istikrarsızlık ve ayaklanmalardan kaynaklanan [statükoya yönelik] tehditlerle mücadele edebileceği ve Üçüncü Dünya'daki ulus-inşası süreçlerini Amerikan liberal siyasi ve ekonomik gelişme modeline uygun olarak teşvik edebileceği” algısını desteklemesi ve bunun araçlarını sağlaması²⁰ da bu stratejiyi etkiliyordu. 1947 yılında ilân edilen Truman Doktrini vasıtasıyla, SSCB'den tehdit algılayan Türkiye ve Yunanistan'a yardımda bulunulması, bu doğrultuda atılan ilk adımlardan biriydi.

A. Soğuk Savaş Şartlarında Kıbrıs Sorununun Ortaya Çıkışı Ve ABD'nin

Soruna Yaklaşımı

Kıbrıs'ın 1950'lerin ortalarında bir uluslararası sorun olarak ortaya çıkışı, ABD'li yetkililerin Soğuk Savaş ortamında izlemeye çalıştıkları küresel strateji çerçevesinde değerlendirdikleri bir gelişmeydi. ABD, Kıbrıs adasını ve adada yaşanan gelişmeleri Doğu ile Batı, komünizm ile kapitalizm arasındaki küresel

¹⁹ Jerel A. Rosati, **The Politics of United States Foreign Policy**, Fort Worth, Harcourt Brace College Publishers, 1999, s. 29.

²⁰ **Ibid.**, s. 48.

düşmanlığın küçük ama önemli bir parçası olarak görüyordu.²¹ Bu nedenle, çok genel bir anlatımla ana hatları yukarıda belirtilen dönemde ABD'nin izlediği dış politikanın Kıbrıs sorununa nasıl yaklaştığını daha iyi anlayabilmek için Kıbrıs'ın da yer aldığı Ortadoğu bölgesi üzerinde ABD ile SSCB arasında yaşanan etkinlik mücadelesine bakmakta fayda vardır.

1. Soğuk Savaş'ın İlk Yıllarında Ortadoğu Bölgesinde ABD - SSCB Rekabeti

İki karşıt kutbun rekabeti olarak ortaya çıkan Soğuk Savaş, silahlanma yarışına, Avrupa'nın nüfuz bölgelerine ayrılmasına ve başta Ortadoğu olmak üzere dünyanın diğer bölgelerinde ABD ile SSCB arasında yoğun bir güç mücadelesine dayanıyordu.²² İki kutup liderinin ulusal çıkarları ve stratejik değerlendirmeleri, Ortadoğu coğrafyasının kendine has özellikleri ile birleşince bu bölge Soğuk Savaş boyunca ABD ve SSCB'nin etki alanı mücadelesine sahne oldu.

Stratejik konumu ve Batı Avrupa, Japonya ve bir ölçüde ABD'nin bağımlı olduğu büyük petrol rezervleri²³ nedeniyle Ortadoğu, kaçınılmaz olarak Sovyet - Amerikan askeri ve diplomatik rekabetinin odağı haline geliyordu. Ayrıca, İkinci Dünya Savaşı'ndan eski güçlerini kaybetmiş olarak çıkan İngiltere ve Fransa gibi Batı dünyasının başlıca sömürgeci devletlerinin Ortadoğu'da yükselen ulusçuluğun da tepkisiyle bölgedeki sömürgelerinden çekilmeleri, bu rekabeti etkileyen başka bir

²¹ Nicolet, **op. cit.**, s. 96.

²² İlker Aktütün, "Soğuk Savaştan Küresel Tiranlığa," içinde Toktamış Ateş, (der.), **ABD Dış Politikasında Yeni Yönelimler ve Dünya**, Ankara, Ümit Yayıncılık, 2004, s. 252.

²³ Ortadoğu, 1950'lerin ortalarında, dünyanın o zaman için bilinen petrol rezervlerinin % 64'üne sahipti. Bkz. Stephen E. Ambrose, **Dünyaya Açılım: 1938'den Günümüze Amerikan Dış Politikası**, çev. Ruhican Tul, Ankara, Dış Politika Enstitüsü Yayınları, 1992, s. 135. Ortadoğu'daki petrolün ABD ve SSCB açısından önemi için bkz. Şükrü Sina Gürel, **Ortadoğu Petrolünün Uluslararası Politikadaki Yeri**, Ankara, AÜSBF Yayınları, 1979.

gelişmeydi.²⁴ Çünkü bu dönemde, ABD ile SSCB arasında “sömürgeci devletlerin Ortadoğu’dan çekilmeleriyle bölgede oluşan güç boşluğunu doldurma” mücadelesi de yaşanıyordu.²⁵

ABD’nin Ortadoğu’ya yönelik politikasının temel taşları, “Batı açısından hayati önemdeki petrol kaynaklarının savunulması, İsrail’e yönelik taahhütlerin gerçekleştirilmesi ve Sovyet yayılcılığının önlenmesi”ydi.²⁶ SSCB’ye karşı koyma amacıyla ABD ile birleşen İngiltere ise, bölgedeki askeri ve siyasi sorumluluklarını yavaş yavaş bu ülkeye devretmesine rağmen, bazı özel ekonomik çıkarlarını koruma konusunda müttefiki ile anlaşmazlık yaşıyordu. Bu anlaşmazlığın başlıca nedeni, İngiltere’nin savaş sonrasında neredeyse topyekûn bir ekonomik çöküşte olması ve bu alanda iyileşme için Marshall Planı’na güvenmesiyle Ortadoğu’ya sızmaya başlayan ABD’nin²⁷ “sömürgeciliğin düzenli bir şekilde sona erdirilmesinin, bağımsız Ortadoğu devletlerinin Batı kampında kalmasını sağlayacağını ve bölgede Amerikan etkisinin sürdürülmesine yardım edeceğini” düşünmesiydi.²⁸ İki ülke arasındaki bu anlaşmazlık, 1956 yılında Mısır Cumhurbaşkanı Cemal Abdülnasır’ın Kanal Şirketi’ni millileştirmesi üzerine İngiltere, Fransa ve İsrail’in Mısır’a askeri müdahalede bulunmalarıyla yaşanan

²⁴ Bölgedeki Batı çıkarlarını korumanın sorumluluğu 1950’lere kadar büyük ölçüde İngiltere ve Fransa tarafından üstlenilmişti. Savaş sonrası dünyanın ekonomik ve siyasi şartları, bu ulusları, bölgedeki emperyal bağlantılarını azaltmaya veya ortadan kaldırmaya zorladı. Bkz. Arthur S. Link, **American Epoch: A History of the United States Since the 1890’s**, New York, Alfred A. Knopf, 1967, s. 837.

²⁵ Richard H. Nolte, “United States Policy and the Middle East,” içinde Georgiana G. Stevens, (ed.), **The United States and the Middle East**, Englewood Cliffs, N. J., Prentice-Hall, Inc., 1964, s. 153, 157.

²⁶ Leon T. Hadar, **Quagmire: America in the Middle East**, Washington, Cato Institute, 1992, s. 45.

²⁷ **Ibid.**, s. 44.

²⁸ **Ibid.**, s. 47.

Süveyş Krizi'nde doruğa çıktı. ABD, kriz boyunca SSCB ile birlikte tutum takınarak, İngiltere, Fransa ve İsrail'i saldırganlıkla suçladı ve kınadı.²⁹

1945 - 1953 yılları arasında ABD Başkanlığı görevini yürüten Harry S. Truman ve 1949'dan itibaren kendisine ABD Dışişleri Bakanı olarak eşlik eden Dean Acheson, Soğuk Savaş'ın ilk yıllarında ülkelerinin izlediği dış politikanın başlıca mimarlarıydı. ABD diplomasisinin Başkan Truman döneminde oluşturulan "bölgesel ittifaklar, kolektif güvenlik, dış yardım ve Birleşmiş Milletler'in desteklenmesi" gibi temel prensipleri, sonraki ABD Başkanı Dwight David Eisenhower döneminde sadece devam ettirilmedi, aynı zamanda genişletildi.³⁰ Zamanla Truman Doktrini, askeri çevreleme düşüncesinden küresel politikanın genel bir ilkesi hâline, Marshall Planı da Batı Avrupa ile sınırlı bir ekonomik iyileştirme tekniğinden "küresel dış yardım ilkesi"ne dönüştü.³¹

Bu stratejinin en açık biçimde dışavurumu Süveyş Krizi sonrasında ilan edilen, 5 Ocak 1957 tarihli Eisenhower Doktrini'ydı. Eisenhower Doktrini'nin ortaya çıkmasındaki en büyük etken, Süveyş ateşkesinden sonraki haftalarda "Ortadoğu'daki güç boşluğunun komünizmin yayılması için yeni fırsatlar yarattığı" endişesinin Washington'a hâkim olmasıydı. Bu doktrin, etkili bir karşı önlem alınmadıkça, Ortadoğu'da var olan güç boşluğunun SSCB'nin sızması ile doldurulacağını savunarak, uluslararası komünizm tarafından tehdit edilen bölge devletlerine ekonomik ve askeri destek teklif ediyordu.³² SSCB'nin etki alanını

²⁹ Elie Kedourie, "Britain, France and the Last Phase of the Eastern Question," içinde Jacob Coleman Hurewitz, (ed.), **Soviet-American Rivalry in the Middle East**, New York, Frederick A. Praeger, 1969, s. 195.

³⁰ Link, **op. cit.**, s. 810.

³¹ Hans J. Morgenthau, **A New Foreign Policy for the United States**, London, Pall Mall Press, 1969, s. 10.

³² Hadar, **op. cit.**, s. 47.

genişletmesini önlemek amacıyla 1947’de Türkiye ve Yunanistan’a verilen desteğin istenen sonucu doğurması da, ABD’nin bu yöntemi Ortadoğu’daki ülkelere uygulayabileceği düşüncesini destekleyen bir gelişmeydi.³³ Bu nedenle, Truman Doktrini’ni tamamlama amacı taşıyan Eisenhower Doktrini, daha çok Ortadoğu’nun kalbindeki Arap devletlerini savunmak için oluşturulmuştu.³⁴

Eisenhower Doktrini, Ürdün, Suriye, Irak ve Lübnan’da test edildi, ancak zamanla işlevsiz olduğu kanıtlandı.³⁵ Bu durumun başlıca nedeni, 1950’lerde esasen Ortadoğu’daki iki sömürgeci güce, İngiltere ve Fransa’ya yönelen ulusçu ve emperyalizm karşıtı hareketlerin -Başkan Eisenhower ve Dışışleri Bakanı John Foster Dulles ikilisinin komünizm karşıtı ittifaklara yönelik takıntıları nedeniyle- ABD’yi de başka bir emperyalist güç olarak görmeleriydi. Arap devletlerinin gelenekçi, monarşik rejimleri ile Lübnan’ın Batı yanlısı hristiyan hükümetini, devrimci ulusçuluğun yükselen dalgalarına karşı korumayı amaçlayan doktrin ile ABD, aslında SSCB’nin bölgede etkin olma amacına hizmet etmiş oldu. 1958’in sonuna gelindiğinde ABD’nin Eisenhower Doktrini’ne dayanan Ortadoğu politikasının başarısız olduğu görüldü. Ortadoğu’da yeni yeni ortaya çıkan radikal,

³³ Nolte, **op. cit.**, s. 154.

³⁴ Ancak “ABD’nin Ortadoğu’daki devletler arasında öncelikli ilgisi Kuzey Kuşığı devletlerine -Türkiye, İran, Irak- yönelikti.” Bkz. Thomas A. Bryson, **American Diplomatic Relations With the Middle East, 1784-1975: A Survey**, Metuchen, N. J., The Scarecrow Press, Inc., 1977, s. 223. SSCB’nin etkisini Ortadoğu’ya doğru genişletmesini engellemede kilit konumda bulunan bu ülkelere Pakistan ve İngiltere’nin de katılımıyla 1955 yılında Bağdat Paktı oluşturuldu. Irak’ın 1958’deki darbenin ardından pakttan ayrılması nedeniyle ittifakın adı 1959’da CENTO (Central Treaty Organization - Merkezi Antlaşma Örgütü) olarak değiştirildi.

³⁵ **Ibid.**, s. 204. Doktrinin Arap ülkelerindeki siyasi gelişmelere uygulanışı için bkz. **Ibid.**, s. 208-217; Nolte, **op. cit.**, s. 163-170.

ulusçu ve Batı karşıtı güçlerin yine bu bölgedeki muhafazakâr, statükocu ve Batı yanlısı rejimlere gözle görülür bir üstünlüğü vardı.³⁶

Böylece SSCB'nin Ortadoğu'ya nüfuz etmesi için uygun bir döneme gelinmiş oldu. Batı'nın sömürgeci geçmişi ve bölgedeki ulusçu hareketleri yanlış algılaması nedeniyle 1950'lerin sonlarında SSCB, Ortadoğu'da ABD'ye göre oldukça avantajlı bir konumdaydı.³⁷ Bu dönemde Mısır, Suriye ve Irak açık bir şekilde ABD'ye karşı tutum takınmışlardı, Lübnan ise biraz daha ılımlıydı. ABD'nin sadece Ürdün ve Suudi Arabistan ile yakın ilişkileri vardı. Doktrin, SSCB'yi Ortadoğu'nun dışında tutmayı hedeflemişti ancak tam tersi bir sonuç doğurmuştu. 1958 - 1959'da SSCB bölgedeki başat gücü.³⁸ Bu sonuçta sadece ABD'nin izlediği Ortadoğu politikasındaki yanlışlıkların değil, aynı zamanda SSCB'nin özellikle 1950'lerin ortalarından itibaren bölgeye yönelik izlediği akılcı politikanın da etkisi vardı.

SSCB, İkinci Dünya Savaşı'nın büyük bölümü kendi topraklarında yaşanmış ve bu savaşta diğer tüm savaşan devletlerden daha fazla zaiyat vermiş olmasına rağmen, bu büyük mücadeleden dünyanın en güçlü ikinci devleti olarak çıkmıştı.³⁹ SSCB için savaş sonrası dış politikada en önemli konu Batı ile küresel düzeyde rekabet ve ABD'nin uyguladığı çevreleme politikasını ortadan kaldırma çabasıydı. ABD'nin Ortadoğu'da hâkimiyet kurma ve SSCB'yi çevreleme girişimleri, Sovyetlerin bu bölgeye yönelik politikalarını şekillendiren en önemli unsurlardı.⁴⁰

³⁶ Adeed Dawisha, "The Soviet Union in the Arab World: The Limits to Superpower Influence," içinde Adeed Dawisha ve Karen Dawisha, (eds.), **The Soviet Union in the Middle East: Policies and Perspectives**, London, Heinemann, 1982, s. 9.

³⁷ **Ibid.**, s. 9-10.

³⁸ Bryson, **op. cit.**, s. 218-219.

³⁹ Ronald De McLaurin, **The Middle East in Soviet Policy**, Massachusetts, D. C. Heath and Company, 1975, s. 6.

⁴⁰ Alvin Z. Rubinstein, "The Evolution of Soviet Strategy in the Middle East," **ORBIS**, Vol. 24, No. 2 (Summer 1980), s. 337.

Batı'nın Ortadoğu'ya gösterdiği ilginin temelinde yatan olgular, bölgeyi SSCB açısından önemli kılan nedenlerle büyük ölçüde benzeşiyordu. SSCB, Ortadoğu petrolünün [çöken ekonomilerini tekrar düzeltebilmek için bu kaynağa bağımlı olan] Batı devletlerine akışının engellenmesi durumunda, ABD'nin liderliğindeki kapitalist dünyadan algıladığı tehditlerin azalacağını düşünüyordu. Bu nedenle Ortadoğu petrolü, bölgenin sahip olduğu muazzam petrol kaynaklarına bağımlı olmamasına rağmen, SSCB'nin bölgeye gösterdiği ilginin başlıca nedenlerinden biriydi. Bölge ülkelerinde ulusçu ve emperyalizm karşıtı hareketlerin varlığı da Batı dünyasıyla rekabet içinde olan SSCB için önemli bir etkendi. Ayrıca Ortadoğu, ABD'den çok SSCB topraklarına yakın bir bölgeydi.⁴¹

Bu şartlar altında, Josef Stalin'in Sovyetler Birliği Komünist Partisi Genel Sekreteri olduğu dönemde SSCB'nin Ortadoğu politikası, "bölgede emperyalizm karşıtı faaliyetler yürüten hareketlere ve yerel komünist partilere, ekonomik durumun elverişsizliğinden ötürü en azından sözlü destek verilmesi" anlayışıyla yürütüldü. Stalin'in 1953 yılında ölümüyle yerine geçen Nikita Kruşçev döneminde "Sovyet yanlısı olsun ya da olmasın, Batı karşıtı olan her türlü hareketi desteklemenin Ortadoğu'da var olan Batı etkisini zayıflatacağı" düşüncesiyle bu destek artırıldı.⁴² Stalin sonrası SSCB'nin Ortadoğu politikasındaki amaçları, ABD ittifak sistemini bozmak, Batı'nın etkisini ve pozisyonunu zayıflatmak, bölge ilişkilerinde SSCB'nin rolünü ve etkisini genişletmek ve bölgede bir *Pax-Americana* kurmaya çalışan ABD'nin çabalarına engel olmak şeklinde sıralanıyordu.⁴³

⁴¹ McLaurin, **op. cit.**, s. 15-16.

⁴² **Ibid.**, s. 7-10.

⁴³ Rubinstein, **op. cit.**, s. 337.

Bu amaçlara ulaşmak için, 1950'lerin ortalarındaki Sovyet girişimleri, 1940'ların ortalarında Stalin'in yaptığı girişimlerden çok daha akıllıca tasarlandı ve yürütüldü.⁴⁴ Nikita Kruşçev'in Ortadoğu stratejisi, bölge hükümetlerine gözdağı verme veya bölge dışı güçlerle pazarlık yaparak kazanç sağlama ihtimalini de dışlamamakla birlikte, daha çok yerel güçlerin Batı aleyhine yönlendirilmesine dayanıyordu.⁴⁵ Sonuçta gerek bu stratejinin başarısı, gerek ABD'nin izlediği Ortadoğu politikasının başarısızlığı, gerekse Ortadoğu bölgesindeki ulusçu hareketlerin etkisiyle, yukarıda da belirtildiği gibi, 1960'lara gelindiğinde bölge üzerindeki Sovyet - Amerikan rekabetinde SSCB üstün olan taraftı. Bu durum, ABD'deki yönetim değişikliğinin de etkisiyle Washington'ın Ortadoğu'ya yaklaşımında farklı yöntemler benimsemesine neden oldu.

Başkan Eisenhower, Ocak 1961'de halefine, sekiz yıl önce devraldığı ve temel çizgileri değişmeden kalan bir dış politika bıraktı.⁴⁶ Yeni Başkan John Fitzgerald Kennedy döneminde de ABD'nin Ortadoğu'yu savunması gerektiği düşüncesi devam etti. 1960'ların ilk yıllarında Ortadoğu'ya yönelik ABD diplomasinin temelinde "devamlılık, taraf tutmama ve taraf olmama" gibi ilkeler yatıyordu. Bu ilkelerden de anlaşılabileceği gibi, Eisenhower Doktrini ile bölge ülkelerindeki Batı yanlısı güçlere verilen açık desteğin tepki çekmesi nedeniyle, bu kez Amerikalı siyasetçiler Arap ulusçuluğuna daha ılımlı yaklaşmayı amaçlıyorlardı.

⁴⁴ Örneğin İkinci Dünya Savaşı'ndan hemen sonra SSCB'nin Türkiye'ye verdiği notalarda, Türk - Sovyet sınırında SSCB lehine değişiklik yapılması ve Boğazların ortaklaşa savunulması için SSCB'ye üs verilmesi gibi isteklerde bulunması, Türkiye'yi Batı'nın güvenlik şemsiyesi altına girmeye sevk etmiş; böylece iki ülke arasındaki ilişkilerin bozulması sürecini başlatmıştı. Bkz. Kemal H. Karpat, "Turkish Soviet Relations," içinde Kemal H. Karpat, (der.), **Turkey's Foreign Policy in Transition 1950-1974**, Leiden, Netherlands, E. J. Brill, 1975, s. 83-84.

⁴⁵ John C. Campbell, "The Soviet Union and the United States in the Middle East," **Annals of the American Academy of Political and Social Science**, Vol. 401, America and the Middle East (May 1972), s. 127.

⁴⁶ Frank Freidel, **America in the Twentieth Century**, New York, Alfred A. Knopf, 1970, s. 566.

Arap ulusçuluğunun gücünün Sovyet yayılmasını caydırmaya yönelik olarak kullanılabileceği düşünüldüğünden, bu yükselen ulusçuluğa destek olarak, Arap liderlerine ekonomik yardımda bulunuluyordu. Aynı zamanda petrolün bölgeden Batı'ya düzenli bir şekilde akmasının önemi de göz önünde tutuluyordu.⁴⁷

ABD'deki yeni yönetim, Ortadoğu politikasını böyle temkinli bir yaklaşımla oluştururken, genel olarak dış politikada daha sert bir tutum benimsiyordu. Ambrose'ye göre, bunun nedeni Kennedy ve çevresindekilerin Eisenhower'ın yeterince saldırgan olamadığını, tavizler verdiğini ve ülkeyi, büyük işler başarma yolunda harekete geçiremediğini düşünmeleri idi. Temelde Eisenhower, Soğuk Savaş'ın askeri yöntemlerle çözüme kavuşturulabileceği ya da ABD'nin dünyanın kaderini tayin edebileceği yönündeki görüşleri reddediyordu. ABD'nin oynayacağı rolün sınırlılığını kabul etmişti. Kennedy ise bunu kabul etmiyordu ve Eisenhower'ın pasif kaldığını düşündüğü her konuda etkin olmaya niyetleniyordu.⁴⁸

ABD'nin dış politikadaki bu sert tutumu, bu dönemde nükleer silahlar bakımından ABD'yle rekabet edebilecek seviyede olan SSCB'de de karşılığını bulunca, iki süper güç, Ekim 1962'de Küba Füze Krizi nedeniyle ilk kez doğrudan karşı karşıya geldiler. Soğuk Savaş tarihinin doruk noktasını oluşturan bu krizde, iki ülkenin itibar mücadelesinin dünyayı bir nükleer savaşla yok olmanın eşiğine getirdiği görüldü. Bu bunalımdan sonra Yumuşama olgusu yavaş yavaş uluslararası alanda hissedilmeye başladı.

1950'lerdeki ve 1960'ların başlarındaki Macar ayaklanması, Üçüncü Dünya ulusçuluğunun ve bağlantısızlığının yükselişi, Küba'da Fidel Castro'nun iktidarı

⁴⁷ Bryson, **op. cit.**, s. 222.

⁴⁸ Ambrose, **op. cit.**, s. 154-155. Küba'da Fidel Castro rejimini devirmek için düzenlenen Domuzlar Körfezi Çıkarması bu anlayışın yansımalarından biriydi.

alması, SSCB'nin Sputnik uydusunu fırlatması, Küba Füze Krizi ve Hindicini'ndeki savaş gibi bazı olaylar Amerikan korkularını besledi, Amerikan siyasetini etkiledi ve ABD dış politikasının Soğuk Savaş siyasetindeki devamlılığını teşvik etti.⁴⁹ Bununla birlikte, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki ikinci on yıllık dönemde, ABD'nin dünya çapındaki taahhütlerinin artışı, Soğuk Savaş'taki rekabet gücünde görece bir düşüş yaşanmasına yol açtı.⁵⁰ Ancak dünya çapında kurulan ittifaklar sisteminin, özellikle de NATO ittifakının gücü ve dayanıklılığı konusu, Amerikan dış politikasının öncelikli ilgilerinden biri olmaya devam etti.⁵¹

Ortadoğu bölgesinde ABD ile SSCB arasında yukarıda anlatıldığı gibi kıyasıya bir rekabet yaşanırken ortaya çıkan ve giderek büyüyen Kıbrıs sorunu da bu rekabetten ve Soğuk Savaş'ta Amerikan çıkarları açısından çok önemli bir rol oynayan NATO'nun istikrarı kaygısından büyük ölçüde etkilendi. 1950'lerin ortalarında uluslararası bir anlaşmazlık hâline gelen ve 1960'lar boyunca Doğu Akdeniz bölgesinde ABD'nin çıkarlarını tehdit eden Kıbrıs sorununa yönelik Amerikan ilgisinin başlıca nedeni, üç NATO üyesi ülkenin -İngiltere, Türkiye ve Yunanistan- bu sorunun tarafları olmasıydı. ABD'nin Kıbrıs'a ve Kıbrıs sorununa bakışını şekillendiren başka etkenler⁵² de olmasına rağmen bu sorun nedeniyle NATO müttefikleri arasında bir savaş yaşanması ve böylece NATO'nun güneydoğu kanadının yıkılması ihtimali, ABD'li yetkililer açısından esas önceliğe sahip konuydu.

⁴⁹ Rosati, **op. cit.**, s. 46.

⁵⁰ Morgenthau, **op. cit.**, s. 14.

⁵¹ Link, **op. cit.**, s. 812.

⁵² Bu konu ilerde "ABD Açısından Kıbrıs'ın Önemi" başlığı altında ele alınacaktır. Bkz. **infra.**, s. 31.

2. Kıbrıs Sorununun Ortaya Çıkışından 1964 Krizine Kadar ABD'nin Kıbrıs Politikası

a. 1950'lerde Kıbrıs Sorunu ve ABD'nin Tutumu

Kıbrıs'taki istikrarsız dönem, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yükselişe geçen, eski sömürgelerin self-determinasyon ilkesine dayanarak bağımsızlık kazanmaları sürecinin etkisi ile başladı. Adadaki İngiliz yönetiminden memnun olmayan Kıbrıslı Rumların “enosis”⁵³ ulaşmak için kendilerine de self-determinasyon ilkesinin uygulanması gerektiği yönündeki iddiaları, 1950'lerin başında daha çok vurgulanmaya başladı. Kıbrıs'taki İngiliz yönetiminin, self-determinasyon talebini önlemek için yaptığı reformlar Kıbrıslı Rumları tatmin etmeye yetmedi. Enosis hedefi, Kıbrıs'ın komünist partisi AKEL ve halk üzerinde büyük etkisi bulunan Kilise tarafından sürekli gündemde tutuldu.

Kıbrıslı Rumların bu taleplerine Yunanistan da destek veriyordu. 16 Ağustos 1954'te Yunanistan, BM Genel Kurulu'nun dokuzuncu oturumunda “BM'nin himayesi altında, halkların eşit hakları ve self-determinasyon ilkelerinin Kıbrıs adasında yaşayan nüfusa uygulanması” konusunun gündeme alınması için başvuru yaptı.⁵⁴ Ancak BM Genel Kurulu, o an için Kıbrıs sorununa ilişkin bir karar almayı uygun bulmadığını belirterek bu başvuruyu reddetti.⁵⁵

⁵³ Enosis, Yunanca'da birleşme anlamına gelmektedir. Burada terim olarak kullanılan “enosis” ise “Kıbrıs adasının Yunanistan ile birleşmesi” dileğini belirtmektedir.

⁵⁴ Ümit Halûk Bayülken, “The Cyprus Question and the United Nations,” **Foreign Policy (Dış Politika)**, Vol. 4, No. 2-3 (1974), s. 71.

⁵⁵ “Application, Under the Auspices of the United Nations, of the Principle of Equal Rights and Self-Determination of Peoples in the Case of the Population of the Island of Cyprus,” <http://daccessdds.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/095/49/IMG/NR009549.pdf?OpenElement> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

BM'nin bu kararı üzerine Albay George Grivas liderliğindeki EOKA (Etniki Organosi Kipriaku Agonos - Kıbrıs Mücadelesi Ulusal Örgütü), 1 Nisan 1955 tarihinde Rum toplumunun önderi Başpiskopos Makarios'un da zımni kabulüyle enosis amaçlı şiddet eylemlerine başladı.⁵⁶ Asıl hedefi İngiliz güvenlik güçleri ve idari yetkilileri olan silahlı eylemlerin zamanla, enosis kampanyasına yeterince destek vermediği düşünülen veya açıkça karşı çıkan Rumlara ve önce adada İngiliz yönetiminin devam etmesini, daha sonra ise "taksim"⁵⁷ savunan Türklere yönelmesi olayların boyutunu daha da artırdı. İngiltere'nin Kıbrıs sorununu çözmek için başlattığı girişimlerin⁵⁸ sonuçsuz kalması ve 1958 Yazı boyunca Kıbrıs'ta artan Türk - Rum silahlı mücadelesi, Türkiye - Yunanistan ilişkilerini giderek gerginleştirdi.

1956'nın başlarında İngiltere'nin Kıbrıs politikası, yine self-determinasyon konusu açık bir şekilde Ortadoğu stratejisine bağlı kılınmak üzere şöyleydi: "self-determinasyon, Kıbrıs'a hiçbir zaman uygulanamayacak bir ilke olmamakla birlikte Doğu Akdeniz'deki mevcut durum düşünüldüğünde, şu an için pratik bir öneri değildir."⁵⁹ Aynı yıl, Lord Radcliffe'e Kıbrıs için bir anayasa taslağı hazırlaması isteğinde bulunulduğunda, "Kıbrıs'ın askeri gerekçelerle yakın gelecekte İngiliz

⁵⁶ J. Bowyer Bell, "Violence at a Distance: Greece and the Cyprus Crisis," **ORBIS**, Vol. 18, No. 3 (Fall 1974), s. 791.

⁵⁷ Adanın Türkiye ve Yunanistan arasında bölünmesi düşüncesi.

⁵⁸ İngiltere'nin bu dönemde, Londra Konferansı (1955), Radcliffe Önerisi (1956), Foot Planı (1957), Macmillan Planı (1958) gibi girişimleri için bkz. Şükrü Sina Gürel, **Kıbrıs Tarihi (1878-1960): Kolonyalizm, Ulusçuluk ve Uluslararası Politika**, Cilt 2, İstanbul, Kaynak Yayınları, 1985, s. 102-151.

⁵⁹ Cmnd 9708, **Correspondence Exchange between the Governor and Archbishop Makarios** (Secretary of State for the Colonies, March 1956)'dan aktaran Naomi Rosenbaum, "Success in Foreign Policy: The British in Cyprus, 1878-1960," **Canadian Journal of Political Science**, Vol. 3, No. 4 (Dec. 1970), s. 626.

egemenliği altında kalacağını göz önünde bulundurması” talimatının verilmiş olması⁶⁰ bu stratejinin bir yansımasıydı.

Fakat Süveyş Krizi’nde İngiltere’nin başarısız olması, bölgedeki etkin konumunun giderek zayıflamasına neden oldu. Birkaç yıl içinde Kıbrıs, bir üs olarak İngiltere’nin Ortadoğu politikasını desteklemedeki önemini kaybetti. 1958 Yazı’na gelindiğinde İngiltere’nin Kıbrıs üzerindeki egemenlik ihtiyacını etkileyen koşullar büyük ölçüde değişmişti. 1950’lerin sonlarında İngiltere’nin yaşadığı mali zorluklara, bir de uluslararası kamuoyunun İngilizlerin Kıbrıs’taki rollerine yönelik eleştirileri eklendi.⁶¹ Ayrıca Eisenhower Doktrini ile Ortadoğu’da Batı’nın çıkarlarını savunma sorumluluğu ABD’ye geçmişti. Bu gelişmelerin yanı sıra, iki topluluk arasındaki çatışmaların da vahim bir hâl alması sonucu, İngilizlerin Kıbrıs’a yönelik politikalarında değişiklik oldu. Kıbrıs’taki tesislerin azaltılması gerektiğini ve adadaki egemenliğin Türkiye ve Yunanistan ile paylaşılabilceğini vurgulayan teklifler ön plana çıkmaya başladı.⁶²

Amerikan bakış açısına göre ise, Kıbrıs, NATO içindeki ilişkileri gerginleştiren bir sorun olması nedeniyle, ittifakın sosyalist dünya ile mücadeledeki sorumluluklarına fazladan bir yük oluştuyordu.⁶³ ABD, 1950’lerde ilk ve en önemli dış politika amacı olarak SSCB’yi çevrelemeyi benimsediğinden, Kıbrıs sorununa da bu amaç açısından bakıyordu.⁶⁴ Çevreleme politikasının başarıya ulaşabilmesi için NATO’nun güç ve istikrarının korunması gerekiyordu. Bu nedenle,

⁶⁰ Cmnd 42, **Constitutional Proposals for Cyprus** (Secretary of State for the Colonies, Dec. 1956)’dan aktaran **Idem**.

⁶¹ “Telegram From the Embassy in the United Kingdom to the Department of State,” London, May 23, 1958, <http://dosfan.lib.uic.edu/ERC/frus/frus58-60x1/15cyprus2.html> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

⁶² Rosenbaum, **op. cit.**, s. 626.

⁶³ George S. Harris, “Turkey Between Alliance and Alienation,” **Foreign Policy (Dış Politika)**, Vol. 8, No. 3-4 (1980), s. 119.

⁶⁴ Gürel, **op. cit.**, s. 49.

NATO müttefikleri arasındaki sorunlar, ittifaka zarar vermeyecek şekilde çözülmeliydi.

1950'lerin ikinci yarısında Türk - Yunan ilişkilerinin Kıbrıs sorunu yüzünden bozulmaya başlaması ve Yunanistan'ın, enosis politikası için Amerikan desteği kazanmak amacıyla güçlü girişimlerde bulunmasına rağmen ABD, bu dönemde iki Doğu Akdeniz müttefikleri arasındaki bu anlaşmazlığa yönelik tarafsızlık ve karışmama politikası izlemeyi denedi.⁶⁵ “Batı savunma sistemi içinde çıkan böyle bir anlaşmazlık hangi tarafı desteklerse desteklesin, Batı güvenliğinde önemli gedikler açabilirdi.”⁶⁶ Ayrıca Kıbrıs'ın bir İngiliz kolonisi olması nedeniyle ABD, sorunu esasen İngiltere'nin sorumluluğu altında değerlendiriyordu.

Bu sebeplerle ABD, 1950'ler boyunca genelde sorunu dışarıdan, pasif bir şekilde izlemeyi tercih etti. Soruna müdahil olmamakla birlikte, İngiltere'den gelen yardım çağrılarına, Türkiye ve Yunanistan'a “NATO müttefikleri arasındaki işbirliği ihtiyacını vurgulayan, iki ülkenin soruna çözüm bulunması amacıyla görüşmelerini talep eden ve gerek görülmesi durumunda ABD'nin uygun şekilde yardımlarda bulunabileceğini belirten”⁶⁷ mesajlar göndererek cevap verdi.

ABD'nin esas ilgisi, Kıbrıs sorununun üç NATO müttefikli -İngiltere, Türkiye ve Yunanistan- arasında bir krize dönüşmemesine yönelikti. NATO'nun güneydoğu kanadının istikrarı çok önemli olduğu için, ABD, çözüm yolu olarak ne

⁶⁵ Seyfi Taşhan, “Turkish-US Relations and Cyprus,” **Foreign Policy (Dış Politika)**, Vol. 4, No. 2-3 (1974), s. 166.

⁶⁶ Oral Sander, **Türk - Amerikan İlişkileri 1947-1964**, Ankara, AÜSBF Yayınları, 1979, s. 225. Ayrıca bkz. “Telegram From the Embassy in Turkey to the Department of State,” Ankara, January 22, 1958, <http://dosfan.lib.uic.edu/ERC/frus/frus58-60x1/14cyprus1.html> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

⁶⁷ “Letter From Prime Minister Karamanlis to President Eisenhower,” Athens, January 17, 1958, <http://dosfan.lib.uic.edu/ERC/frus/frus58-60x1/14cyprus1.html> (Erişim Tarihi: 25.05.2009); “Letter From Prime Minister Menderes to President Eisenhower,” Ankara, January 18, 1958, <http://dosfan.lib.uic.edu/ERC/frus/frus58-60x1/14cyprus1.html> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

Yunanistan'ın enosis talebine ne de Türkiye'nin taksim talebine itiraz ediyordu. Bu üç ülke tarafından üzerinde uzlaşılması durumunda çözüm yolunun ne olduğu ABD için çok da önemli değildi.⁶⁸ Sorunun çözümü için İngiltere'nin geliştirdiği planların neredeyse hepsine destek veriyordu.

Önemli olan sorunun çözüleceği platform olarak Birleşmiş Milletler'in seçilmemesiydi. Çünkü Kıbrıs sorununun BM'de tartışılması SSCB'nin de tartışmalara katılarak konuyu Batı aleyhine istismar etmesine imkân sağlayabilirdi.⁶⁹ Bu nedenle ABD, sorunun BM'de açık diplomasi ile değil de, NATO içinde gizli diplomasi ile çözülmesi gerektiğini savunarak sorunun taraflarına bu konuda telkinde bulundu.⁷⁰ Hatta 1954 yılında Yunanistan'ın BM'ye yaptığı başvurunun reddedilmesine, ABD'nin bu başvuru aleyhine tutum takınmasının neden olduğu yabancı basında belirtildi.⁷¹ ABD'nin bu tutumu daha sonraki yıllarda da devam etti. Yunanistan'ın 1955, 1957 ve 1958 yıllarında BM'ye, Kıbrıs'a self-determinasyon ilkesinin uygulanması yolunda yaptığı diğer başvurular sırasında da ABD, sorunun çözüm organı olarak BM'nin seçilmemesi için İngiltere'yle birlikte hareket etti.⁷²

⁶⁸ Süha Bölükbaşı, **The Superpowers and the Third World: Turkish – American Relations and Cyprus**, Lanham-New York-London, University Press of America, 1988, s. 37.

⁶⁹ Kıbrıs aslında, SSCB için salt coğrafi anlamda çok büyük bir önem taşııyordu. “Bir Karadeniz gücü olan SSCB, yerel güç dengesi ile ilgilenmesine rağmen, Soğuk Savaş şartları açısından bakıldığında, küresel rekabet ve ABD'nin Akdeniz'deki etkinliği ile de ilgileniyordu.” Bkz. Duygu B. Sezer, “Peaceful Coexistence: Turkey and the near East in Soviet Foreign Policy,” **Annals of the American Academy of Political and Social Science**, Vol. 481, Soviet Foreign Policy in an Uncertain World (Sep. 1985), s. 124. Kıbrıs sorunu nedeniyle Türkiye ile Yunanistan arasında yaşanan enosis - taksim çekişmesi Sovyet politikası bakımından iç açıcı bir durum değildi. İki NATO müttefiki ülkenin savundukları politikalardan birinin gerçekleşmesi adayı bir NATO üssüne çevirecekti. Fakat diğer yandan da iki NATO üyesi arasındaki bu çatışma, NATO'nun güneydoğu kanadında bir çatlağa yol açabilirdi. Bkz. Fahir Armaoğlu, “1974 Cyprus Crisis and the Soviets,” **Foreign Policy (Dış Politika)**, Vol. 4, No. 2-3 (1974), s. 178. Böyle bir olasılığın gerçekleşmesi durumunda SSCB, hem mevcut durumu istismar edebilecek hem de çevreleme politikasının etkisini azaltabilecekti.

⁷⁰ Sander, **op. cit.**, s. 225.

⁷¹ Suat Bilge, “Kıbrıs Uyuşmazlığı,” içinde Mehmet Gönlübol, *et al.*, **Olaylarla Türk Dış Politikası**, Ankara, Siyasal Kitabevi, 1993, s. 339.

⁷² Bölükbaşı, **op. cit.**, s. 27,31. Bununla birlikte Edward Johnson, ABD'nin bu konuda İngiltere'ye ancak 1957'den sonra açık şekilde destek verdiğini iddia etmektedir. Buna göre ABD, Kıbrıs

ABD, bir yandan Kıbrıs sorununun BM'ye taşınarak SSCB'nin yönlendirmesine açık hâle getirilmemesi için uğraşırken, diğer yandan da NATO'nun bütünlüğünü tehdit eden bu sorunun yine NATO içinde çözülmesi için girişimlerde bulundu. Çözüm için ilgili devletler arasındaki görüşmeleri başlatma görevini NATO'nun üzerine alması düşünüldü. Önce Mart 1957'de tarafların NATO Genel Sekreteri Lord Ismay'ın arabuluculuğu ile görüşmeleri önerisi yapıldı ancak bu girişim sonuçsuz kaldı. Daha sonra Aralık 1957'de NATO'nun yeni Genel Sekreteri Paul-Henri Spaak başkanlığında yapılan görüşmede İngiltere, Türkiye ve Yunanistan Başbakanları uzlaşma sağlayamadı.⁷³ 1958 yılının Eylül ve Ekim aylarında NATO yeniden taraflar arasında arabuluculuk girişiminde bulundu. Fakat Yunanistan, sorunun, self-determinasyon ilkesinin gözde olduğu BM'de çözülmesini istediğinden bu son çabalar da başarısızlıkla sonuçlandı.⁷⁴

NATO'nun sorunu çözme girişimlerinden, bir sonuç çıkmamasının temel nedeni Türkiye ve Yunanistan'ın tezlerindeki büyük farklılık olmasına rağmen, başka bir önemli neden de NATO'nun yapısından kaynaklanıyordu. Kuzey Atlantik Antlaşması hazırlanırken NATO içi bir savaş olasılığı açık bir şekilde göz önünde

konusunda BM'de yapılan tartışmaların NATO'ya zarar verdiği gerçeğinin farkındaydı ancak yine de bu konuda BM'deki tartışmalar ve oylamalar sırasında tarafsız bir tutum sergileme arzusundaydı. Çünkü Kongre'de Yunan lobisinin baskıları, Birleşmiş Milletler'deki Amerikan temsilcilerinin kişisel duyguları, ABD'nin sömürgecilik karşıtı uygulamalarının kalıntıları gibi etkenler Eisenhower yönetiminin elini kolunu bağlıyordu. Mart 1957'de Bermuda'da ABD Başkanı Eisenhower ile İngiliz Başbakanı Macmillan arasında yapılan görüşmede, iki ülkenin BM'de Kıbrıs sorunda birlikte hareket etmesi konusunda anlaşmaya varıldı. Ayrıca Süveyş Krizi, İngiliz - Amerikan ilişkilerini yeterince kısıtlamıştı ve ABD, Avrupa'daki en yakın müttefiki ile arasını daha fazla açacak bir gelişmenin ortaya çıkmasını istemiyordu. Bu nedenlerle 1957'den sonra ABD, BM'de İngiltere'nin lehine olacak şekilde daha etkin hareket etmeye başladı. Bkz. Edward Johnson, "Keeping Cyprus off the Agenda: British and American Relations at the United Nations, 1954-58," **Diplomacy & Statecraft**, Vol. 11, No. 3 (Nov. 2000), s. 244-245, 250.

⁷³ Bilge, **op. cit.**, s. 355.

⁷⁴ **Ibid.**, s. 363.

bulundurulmamıştı ve böyle bir durumda tarafların ne gibi yükümlülükleri olacağı konusu hiçbir şekilde net değildi.⁷⁵

b. Zürih - Londra Antlaşmaları'na ve Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Kuruluşuna ABD'nin Tepkisi

NATO'nun yaptığı girişimlerle Kıbrıs sorununun çözülememesi, bu sorundan büyük rahatsızlık duyan ABD'nin bir Türk - Yunan uzlaşması için özellikle Aralık 1958'den itibaren çabalarını artırmasına neden oldu. ABD Dışişleri Bakanlığı tarafından Türk ve Yunan Büyükelçileri'ne, Kıbrıs sorununa artık bir çözüm bulunmasının gerekliliği konusunda baskı yapıldı.⁷⁶ ABD'den gelen baskılardan sonra, Kıbrıs sorununun çözümü için müzakere çabalarına İngiltere ve Türkiye'nin yanı sıra Yunanistan da katıldı.⁷⁷ Zürih'te yapılan görüşmelerden sonra 11 Şubat 1959'da Türkiye ve Yunanistan çözüm yolunda genel bir plan üzerinde anlaştılar. Yaklaşık bir hafta sonra Londra'da toplanan zirvede İngiliz, Türk ve Yunan Başbakanlarına Kıbrıs'taki iki topluluğun temsilcilerinin de katılımıyla 19 Şubat 1959'da Londra Antlaşması imzalandı.⁷⁸ 16 Ağustos 1960'ta imzalanan Lefkoşa Antlaşması ile de bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti resmen kurulmuş oldu. ABD, aynı gün bu yeni devleti tanıdı.⁷⁹

⁷⁵ Thomas Ehrlich, "Cyprus, the 'Warlike Isle': Origins and Elements of the Current Crisis," **Stanford Law Review**, Vol. 18, No. 6 (May 1966), s. 1030.

⁷⁶ Gürel, **op. cit.**, s. 153-154.

⁷⁷ Danopoulos, **op. cit.**, s. 259.

⁷⁸ Bu antlaşma bir memorandum ve sekiz ek belgeden oluşuyordu. Bu belgelerden bazıları şunlardır: "Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Kuruluşuna İlişkin Temel Antlaşma"; Yunanistan, Türkiye ve İngiltere ile Kıbrıs Cumhuriyeti arasında "Garanti Antlaşması"; Kıbrıs Cumhuriyeti, Yunanistan ve Türkiye arasında "İttifak Antlaşması"; bu belgeleri üslere ilişkin bazı esaslar eklenmesi koşuluyla kabul ettiğine dair "17 Şubat 1959 Tarihli İngiltere Hükümeti Bildirisi". Bkz. Melek M. Fırat, **1960-71 Arası Türk Dış Politikası ve Kıbrıs Sorunu**, Ankara, Siyasal Kitabevi, 1997, s. 58-65.

⁷⁹ "Editorial Note," <http://dosfan.lib.uic.edu/ERC/frus/frus58-60x1/19cyprus6.html> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

Kıbrıs'ın bağımsız bir devlet olmasını sağlayan bu antlaşmalar, İngiltere açısından çıkarlarını koruyabileceği bir çözüm yoluydu. Adadaki yönetimi sürdürmenin kendisine yüklediği zorlukların etkisiyle Kıbrıs politikasını 1950'lerin sonuna doğru değiştiren İngiltere, adayı, Doğu Akdeniz'i stratejik olarak tarafsız hale getirme amacıyla kullanmayı hedefliyordu.⁸⁰ “Hür Dünya'nın Doğu Akdeniz'deki çıkarlarının korunması ve bu amacın gerçekleştirilmesi açısından bölge devletlerinden Türkiye ve Yunanistan arasındaki dostluğun devamı zorunlu[ydu].”⁸¹

Bu planlamanın iki yönü vardı: gerekli üslerin durumu ile adanın statüsü. Bu iki yönden ikincisi, birincinin durumuna bağlı olarak şekillenecekti. Sadece “enosis ile sonuçlanmayacağı garanti olan bir bağımsızlık” adadaki İngiliz varlığının güvenliğine uygundu. Bunu sağlayan da, enosisi yasaklayan “Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Kuruluşuna İlişkin Temel Antlaşma”ydı.⁸² “Enosise şartlanmış Yunanistan ve buna karşı çıkmakla mükellef Türkiye, birbirine düşmüş iki Kıbrıslı topluluk ve avantaj elde edebilmek için pusuya yatmış bekleyen SSCB” ile birlikte değerlendirildiğinde, bağımsızlık, adada herhangi bir stratejik hedefe ulaşılmasını engellemede en iyi yol olarak görüldü. Bu, Londra Antlaşmaları'nın öngördüğü bağımsızlık şeklinin kabul edilmesinin ve memnuniyetle karşılanmasının nedeniydi.⁸³

Ağustos 1960'ta adanın bağımsızlığa kavuşması ile Kıbrıs üzerinde Türk - Yunan anlaşmazlığına çözüm bulunmuş olması ABD'li siyasetçileri de rahatlatmıştı.⁸⁴ ABD, Zürih ve Londra Antlaşmaları'na taraf değildi, fakat bu görüşmeler Amerikalı yetkilileri yakından ilgilendiriyordu. Çünkü sadece bir NATO

⁸⁰ Rosenbaum, **op. cit.**, s. 611.

⁸¹ Sevin Toluner, **Kıbrıs Uyuşmazlığı ve Uluslararası Hukuk**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1977, s. 98.

⁸² Fırat, **op. cit.**, s. 62.

⁸³ Rosenbaum, **op. cit.**, s. 624.

⁸⁴ Nicolet, **op. cit.**, s. 97.

sorunu herhangi bir ABD [doğrudan] müdahalesi⁸⁵ olmadan çözülmüyordu, aynı zamanda büyük bir güç mücadelesi de engelleniyordu.⁸⁶

Bağımsızlıktan sonra oluşan yeni düzen ABD'nin stratejik ve siyasi planlamalarına da uyuyordu. Çünkü ABD, NATO üyesi olan İngiltere'nin adadaki üsleri vasıtasıyla Kıbrıs'ın stratejik konumundan faydalanabilecekti. Soruna NATO içinde bir çözüm bulunmuş olması da bölgede SSCB'nin daha fazla nüfuz kazanmasını önlemişti.⁸⁷

Zürih Antlaşması'nın imzalanması sırasında vardıkları “centilmenler anlaşması”yla, Türkiye ve Yunanistan, Kıbrıs'ın NATO'ya üyeliğinin ve Kıbrıs'ta NATO üsleri kurulmasının desteklenmesi, ayrıca adada komünist faaliyetlerin engellenmesi konularında çaba harcamayı kararlaştırmışlardı.⁸⁸ Bu gelişme de, SSCB'nin Doğu Akdeniz'de etki alanını genişletmesinden çekinen ABD açısından olumluydu.

SSCB de Kıbrıs sorununa bulunan çözümün bazı yönlerden kendi çıkarlarına uygun olmasından dolayı memnundu. Zaten SSCB, Kıbrıs'ın bölünmesine veya fiilen NATO'ya bağlanması anlamına gelecek olan bir birleşme formülüne karşı,

⁸⁵ Adams'tan yapılan bu alıntıya braket içinde “doğrudan” kelimesinin eklenmiş olmasının sebebi, ABD'nin, soruna çözüm bulunması için taraflara ısrarda ve bazen baskıda bulunarak dolaylı da olsa müdahalede bulunduğu düşüncesidir. ABD'nin soruna doğrudan müdahil olması ise, 1964 krizi sırasında gerçekleşecektir.

⁸⁶ Thomas W. Adams, “The American Concern in Cyprus,” **Annals of the American Academy of Political and Social Science**, Vol. 401, America and the Middle East (May 1972), s. 97.

⁸⁷ Sabahattin İsmail, **Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Doğuşu-Çöküşü ve KKTC'nin Kuruluşu (1960-1983)**, İstanbul, Akdeniz Haber Ajansı, 1992, s. 37.

⁸⁸ Andreas D. Mavroyannis, “Kıbrıs Sorununun Türk-Yunan İlişkilerine Etkisi,” içinde Semih Vaner, (der.), **Türk-Yunan Uyuşmazlığı**, çev. Süleyman Aksoy, İstanbul, Metis Yayınları, 1990, s. 146, (24 no'lu dipnot); Ahmet An, **Kıbrıs Sorununun Perde Arkası: Adadaki İngiliz Üsleri ve Amerikan Tesisleri**, İstanbul, Gelenek Yayınevi, [20??], s. 37; “Letter From the British Ambassador (Caccia) to Acting Secretary of State Herter,” Washington, February 16, 1959, <http://dosfan.lib.uic.edu/ERC/frus/frus58-60x1/17cyprus4.html> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

bağımsız bir Kıbrıs devleti çözümünü destekliyordu.⁸⁹ Komünizmin gelecekte olası gelişimine açık, yeni bir bağlantısız devletin ortaya çıkması olumlu bir gelişmeydi.⁹⁰ Fakat İngiltere'nin egemen üs bölgelerinin bağımsızlıkla ortadan kaldırılamamış olması ve Garanti Antlaşması'nın sağladığı garantörlük sistemiyle adanın fiilen NATO denetimi altına alınması SSCB tarafından tepkiyle karşılanıyordu.⁹¹

c. ABD'nin Kıbrıs Cumhuriyeti'ne Yönelik Politikası

Zürih ve Londra Antlaşmaları imzalandıktan sonra ABD'nin Lefkoşa Başkonsolosu Taylor Belcher, Kıbrıs Rum toplumu lideri Makarios ve Kıbrıs Türk toplumu lideri Fazıl Küçük ile “etkili bağlantılar” kurabilmek için görüşmeler yaptı. Bu görüşmelerde iki lider de ABD'nin Kıbrıs'a yardım yapması yönündeki isteklerini dile getirdiler.⁹² Hatta Makarios, ülkesinin “fakirliğini” öne sürerek ABD'nin adada bulunan iletişim tesisleri için kira ödemesi gerektiğini vurguladı.⁹³ Fakat ABD, Kıbrıs'a yardım yapılması konusunda temkinli davranarak bu sorumluluğun esasen İngiltere, Türkiye ve Yunanistan'a düştüğünü belirtti.⁹⁴

Bu temkinli yaklaşımın sebebi, kurulacak olan yeni devlet hakkında öngörülerde bulunan raporlarda belirtilen hususlardı. Zürich ve Londra Antlaşmaları'ndan sonra ABD Dışişleri Bakanlığı İstihbarat ve Araştırma Bürosu'nun yaptığı bir çalışmada Kıbrıs'taki yeni devlete yönelik şu tespitlerde bulunulmaktaydı:

⁸⁹ Mavroyannis, **op. cit.**, s. 146 (25 no'lu dipnot).

⁹⁰ Taşhan, **op. cit.**, s. 166.

⁹¹ Aysel İ. Aziz, “1964 Yılında Kıbrıs Buhranı ve Sovyetler Birliği,” **S.B.F. Dergisi**, C. XXIV, No. 3 (Eylül 1969), s. 170-171.

⁹² “Telegram From the Consulate General in Nicosia to the Department of State,” Nicosia, March 6, 1959, <http://dosfan.lib.uic.edu/ERC/frus/frus58-60x1/18cyprus5.html> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

⁹³ “Telegram From the Consulate General in Nicosia to the Department of State,” Nicosia, October 21, 1959, <http://dosfan.lib.uic.edu/ERC/frus/frus58-60x1/18cyprus5.html> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

⁹⁴ “Airgram From the Department of State to the Embassy in the United Kingdom,” Washington, January 14, 1960, <http://dosfan.lib.uic.edu/ERC/frus/frus58-60x1/18cyprus5.html> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

“... Anayasa, değişen koşullara uyarlanmayı zorlaştıran çok büyük bir katılığa yol açmıştır. ... Etkililiği modern anayasal uygulamalarla test edilmesi gereken yeni bir uygulamadır. ... Esasında tehlike yeni devletin gözle görülür katılığıdır ... ve topluluk haklarının dolaylı bir şekilde kanunlaştırılmasında var olan çatlaklar ortadan kaldırılmak yerine devam ettirilmektedir.”⁹⁵

6 Ekim 1959 tarihli Ulusal İstihbarat Keşif Belgesi’nde “bağımsızlığın, Kıbrıs Türk ve Kıbrıs Rum toplulukları arasındaki gerilimi bir anda ortadan kaldırmayacağı”,⁹⁶ 9 Şubat 1960 tarihli Ulusal Güvenlik Konseyi Raporu’nda ise, “[Zürih ve Londra Antlaşmaları ile kurulan mevcut] sistemin çökebileceği ihtimali”⁹⁷ belirtiliyordu.

Buradan da görülebileceği gibi, aslında ABD yeni oluşturulan sistemin aksayabilecek yönlerinin farkındaydı. Ancak yine de Kıbrıs Cumhuriyeti’ne yönelik politikası gayet iyimserdi. Bu politika dört ana amaca dayanıyordu. Birincisi, Kıbrıs Cumhuriyeti siyasi istikrara sahip olmalı ve komünizme karşı sağlam bir cephe oluşturulmasında İngiltere, Türkiye ve Yunanistan’a katılmalıydı. İkincisi, Kıbrıs bu siyasi istikrarın yanı sıra Batı yanlısı bir eğilim ve özgür demokratik kurumların da geliştirilmesi ve sürdürülmesi için ekonomik ilerleme göstermeliydi. Üçüncüsü, ABD adadaki iletişim tesislerinden herhangi bir kısıtlama olmadan yararlanmalıydı. Son olarak, İngiliz egemen üs bölgeleri, Batılı ülkelerin amaçları için de kullanılabilir durumda kalmalıydı.⁹⁸ ABD bu amaçların Kıbrıslılar tarafından da

⁹⁵ US Department of State, Bureau of Intelligence and Research, “Analysis of the Cyprus Agreements,” **Intelligence Report No. 8047**, July 14, 1959’dan aktaran Van Coufoudakis, “Domestic Politics and the Search for a Solution of the Cyprus Problem,” içinde Norma Salem, (der.), **Cyprus: A Regional Conflict and its Resolution**, New York, St. Martin’s Press, 1992, s. 18.

⁹⁶ “National Intelligence Estimate,” Washington, October 6, 1959, <http://dosfan.lib.uic.edu/ERC/frus/frus58-60x1/18cyprus5.html> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

⁹⁷ “National Security Council Report,” Washington, February 9, 1960, <http://dosfan.lib.uic.edu/ERC/frus/frus58-60x1/18cyprus5.html> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

⁹⁸ **Idem.**

kabul edilmesi için, bağımsızlığının ilk üç yılında adaya yirmi milyon doların üzerinde ekonomik yardım ve başka imkânlar sağlamıştı.⁹⁹

Bağımsızlığını kazandıktan sonra bu yeni cumhuriyetin İngiltere, Türkiye ve Yunanistan arasındaki ilişkilerde yıkıcıdan çok birleştirici ve istikrarlı bir güç olmasının önemi ABD için de büyüktü.¹⁰⁰

B. ABD Açısından Kıbrıs'ın Önemi

ABD'nin Kıbrıs'a ve Kıbrıs sorununa ilgi duymasının, 1964 krizi sırasında soruna müdahil olmasının, müdahil olmadan önce de sorunu yakından takip etmesinin çeşitli nedenleri vardır. Bunlar “adanın sağladığı stratejik avantajlar” ve “Kıbrıs'taki siyasi unsurlar ile Kıbrıs sorununun yarattığı tehlikeler/endişeler” olarak iki gruba ayrılabilir. Kıbrıs'ın stratejik konumu ve adadaki İngiliz üsleri ile Amerikan tesisleri, Kıbrıs'ın sağladığı avantajlar grubunun içeriğini oluşturmaktadır. Bununla birlikte Kıbrıs sorununun ortaya çıkmasının ve adadaki etkili siyasi aktörlerin izlediği politikaların yarattığı bazı tehditler de ABD'nin Kıbrıs'a yönelik ilgisini artırmasına neden olmuştur. Bunlar NATO'nun güneydoğu kanadında bir savaş tehdidinin ortaya çıkması, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin ilk cumhurbaşkanı olan Başpiskopos Makarios'un bağımsızlıktan önce benimsediği bağlantısız tutumu devlet başkanı olduktan sonra da devam ettirmesi ve adada güçlü bir desteğe sahip olan komünist parti AKEL'in Makarios'la ve SSCB ile yakın ilişkiler sürdürmesi olarak sayılabilir.

Yazarlar arasında ABD'nin Kıbrıs'la bu kadar yakından ilgilenmesinin hatta sonunda soruna müdahil olmasının nedeni konusunda bazı farklı görüşler yer

⁹⁹ Adams, **op. cit.**, s. 98.

¹⁰⁰ “National Security Council Report,” Washington, February 9, 1960, <http://dosfan.lib.uic.edu/ERC/frus/frus58-60x1/18cyprus5.html> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

almaktadır. Bazı yazarlara göre, ABD'nin Kıbrıs'la ilgilenmesinin esas nedeni AKEL'in varlığı, bu partinin Moskova ve Makarios'la olan ilişkileri iken,¹⁰¹ bazılarına göre, bu neden adadaki İngiliz üsleri ve Amerikan tesisleridir.¹⁰² Diğer bazı yazarlara göre ise, NATO içi uyumun korunması konusu ABD'nin Kıbrıs'a yönelik ilgisinin esas nedenidir.¹⁰³

Bu durumda ABD'nin Kıbrıs'a yönelik ilgisini, dönemlere ayırarak incelemek daha açıklayıcı olabilir. Buna göre, Kıbrıs'ın İngiliz egemenliği altında olduğu ve henüz sorunun uluslararasılaşmadığı dönemde, ABD'nin adaya yönelik ilgisi, sonraki döneme göre yok denecek kadar azdır. Bu dönemde Kıbrıs'ın Amerikan çıkarlarına yönelik herhangi bir tehdidi bulunmamaktadır. ABD, adadaki üsleri ve tesisleri kullanma açısından herhangi bir sorun yaşamamaktadır. Kıbrıs sorunu da, SSCB'nin karışmasına imkân verebilecek bir anlaşmazlık konusu olmaması nedeniyle, Washington tarafından ciddi bir tehdit olarak görülmemektedir.

Ada yine İngiliz yönetimi altında bulunmasına rağmen, Kıbrıs sorununun uluslararası bir nitelik kazanması ile birlikte ABD'nin ilgisi, üç NATO müttefiki arasında oluşan anlaşmazlığa ve NATO'nun güneydoğu kanadının istikrarına odaklanmıştır.

¹⁰¹ Aylin Güney, "The USA's Role in Mediating the Cyprus Conflict: A Story of Success or Failure?," **Security Dialogue**, Vol. 35, No. 1 (March 2004), s. 29-30.

¹⁰² An, **passim**.; Faruk Sönmezoğlu, **ABD'nin Türkiye Politikası (1964-1980)**, İstanbul, Der Yayınevi, 1995, s. 133.

¹⁰³ John C. Campbell, "The United States and the Cyprus Question, 1974-75," içinde Van Coufoudakis, (der.), **Essays on the Cyprus Conflict**, New York, Pella Publishing Company, 1976, s. 14. 9 Şubat 1960 tarihli Ulusal Güvenlik Konseyi Raporu'nda, Kıbrıs'ın "ABD açısından önemli olagelmesinin birincil nedeni" olarak, "adanın gelecekteki statüsü üzerine olan anlaşmazlığın, Yunan - Türk ve Yunan - İngiliz ilişkilerinde tehlikeli bir bozulmaya ve Doğu Akdeniz'deki NATO işbirliğinin çökmesine neden olması" gösterilmiştir. Yine bu belgeye göre, Kıbrıs'ın "en büyük stratejik önemi" adada var olan İngiliz üsleridir. Bkz. "National Security Council Report," Washington, February 9, 1960, <http://dosfan.lib.uic.edu/ERC/frus/frus58-60x1/18cyprus5.html> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulması ile birlikte, bulunan çözümün hem tarafların üzerinde uzlaştığı -ve bu sayede NATO içi bir anlaşmazlığı gideren- hem de adadaki İngiliz üslerine ve ABD tesislerine hâlel getirmeyen bir çözüm olması nedeniyle, ABD'nin adaya yönelik politikalarında bu kez Makarios'un bağlantısızlık politikası ve komünist parti AKEL'in Moskova'yla olan ilişkileri gibi etkenler ön plana çıkmıştır.

Son olarak, 1963 sonunda Kıbrıs'ta kurulan sistemin yıkılması ile sonuçlanan bir krizin çıkması ile, ilerde daha detaylı inceleyeceğimiz gibi, ABD'nin ilgisi yine NATO'nun güneydoğu kanadındaki çatlağa ve bu durumu SSCB'nin istismar etmesi olasılıklarına kaymıştır.

1964 yılında Kıbrıs'ta ortaya çıkan krize geçmeden önce, ABD açısından, dönemsel olarak öncelik sıralamaları değişen ve Soğuk Savaş ortamında değişik yönlerden önem arz eden bu ilgi alanlarını daha ayrıntılı incelemek gerekir.

1. Kıbrıs'ın Stratejik Konumu

Kıbrıs'ın üç kıtayı ve doğu ile batıyı birbirine bağlayan ana yolların kesiştiği bir bölgede (Türkiye'nin 44 mil güneyinde, Suriye'nin 64 mil batısında, İsrail'in 130 mil kuzeybatısında ve Mısır ile Süveyş Kanalı'nın 240 mil kuzeyinde) yer alması,¹⁰⁴ tarih boyunca Kıbrıs'a yönelik ilginin başlıca nedenlerinden birini oluşturdu. İki süper gücün de Kıbrıs halkıyla herhangi bir etnik bağlantıları olmamasına ve adanın ciddi anlamda bir ekonomik önem arz etmemesine¹⁰⁵ rağmen, ABD ve SSCB'nin

¹⁰⁴ Joseph S. Joseph, **Cyprus: Ethnic Conflict and International Concern**, New York, Peter Lang Publishing, 1985, s. 119.

¹⁰⁵ Ehrlich'e göre Kıbrıs'ın yegâne önemli varlığı stratejik konumudur. Bkz. Thomas Ehrlich, **Cyprus 1958-1967**, London, Oxford University Press, 1974, s. 1.

Kıbrıs'la yakından ilgilenmelerinde adanın stratejik konumunun büyük etkisi vardı.¹⁰⁶

Avrupa'nın İkinci Dünya Savaşı sonrasında ekonomik açıdan toparlanabilmesi için ihtiyaç duyduğu Ortadoğu petrollerinin ihraç yolları üzerinde bulunması, Batı'nın ve SSCB'nin Kıbrıs'a ilgi göstermelerinin nedenlerinden biriydi.¹⁰⁷ Ortadoğu bölgesinde SSCB ile yakın ilişkiler kurmayı hedefleyen sol eğilimli yönetimlerin kurulması da, önceleri ticari ikmal istasyonu olan adayı, ABD'nin ve Kuzey Atlantik topluluğunun stratejik çıkarları için fevkalade önemli bir gözlem noktası haline getirdi.¹⁰⁸

Kıbrıs'ın Doğu Akdeniz'deki bu stratejik coğrafi konumunu daha önemli hâle getiren unsurlar ise, üzerinde yer alan üsler ve tesislerdi.

2. Adadaki İngiliz Üsleri

İngilizler, Kıbrıs'ta 1950'lerin ortalarında toplumlar arası çatışmalar başladıktan sonra üslerini korumanın tek yolunun ada üzerinde egemenliği daha fazla sürdürmek olmadığını fark etmeye başladılar.¹⁰⁹ Sorunla baş edebilmek için harcadıkları çabaların külfeti nedeniyle, üsleri garanti altına alacak bir çözüm yerine egemenliği devam ettirmenin mantığını sorguladılar. Ayrıca 1956 Süveyş Krizi'nden sonra, daha önceleri İngiliz Genelkurmayı açısından İngiltere'nin Ortadoğu politikasının yürütülmesinde vazgeçilmez olarak görülen Kıbrıs hakkındaki görüşler

¹⁰⁶ Joseph, **op. cit.**, s. 119.

¹⁰⁷ **Ibid.**, s. 122; An, **op. cit.**, s. 46.

¹⁰⁸ Danopoulos, **op. cit.**, s. 268.

¹⁰⁹ Leigh H. Bruce, "Cyprus: A Last Chance," **Foreign Policy**, No. 58 (Spring 1985), s. 121.

de değişmişti. İngiltere'nin, küresel savunma gereksinimlerinin Kıbrıs üzerinde tam egemenlik olmasa da karşılanabileceği düşünülmeye başlamıştı.¹¹⁰

“Üs olarak Kıbrıs” politikasından “Kıbrıs'ta üs” politikasına¹¹¹ geçilmesinin ardından, Zürih ve Londra Antlaşmaları'nda Türkiye ve Yunanistan'ın İngiltere'nin üs bölgelerinde tam egemen olduğunu kabul etmeleri, İngilizlerin en büyük kaygılarını ortadan kaldırdı. Adanın güneyinde yer alan ve İngiltere'nin yedi binden fazla askeri personelinin bulunduğu Akrotiri ve Dikelya üslerinin, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin toprağının dışında, İngiltere'nin “Egemen Üs Bölgeleri” olduğu teyit edildi.¹¹² 1960'ta kurulan yeni devletin ülkesinde İngiliz üsleri doksan dokuz mil karelik bir alan kaplıyordu.¹¹³

Bu üslerin, Batı'nın Ortadoğu politikası açısından stratejik önemi büyüktü. Akrotiri ve Dikelya'da, İngiltere'nin Ortadoğu'daki Kara ve Hava Kuvvetleri'nin genel karargâhı yer alıyordu.¹¹⁴ Kıbrıs'ın stratejik değeri, adanın coğrafi konumunun yanı sıra İngilizlerin büyük maliyetlerle inşa ettikleri “radarlar, iletişim ağları ve hava kontrol sistemleri de dâhil iki adet birinci sınıf operasyonel hava alanından” kaynaklanıyordu.¹¹⁵ İngiltere'nin bu olanakları, “NATO ve Bağdat Paktı'nı [sonradan CENTO] askeri olarak destekleme” ve “Ortadoğu'ya odaklanmış olan uluslararası komünizme karşı genel mücadele” açısından vazgeçilmez olarak

¹¹⁰ Johnson, **op. cit.**, s. 243.

¹¹¹ Faruk Sönmezoğlu, **Tarafların Tutum ve Tezleri Açısından Kıbrıs Sorunu (1945-1986)**, İstanbul, İ.Ü. İktisat Fakültesi Yayınları, 1991, s. 24.

¹¹² “Editorial Note,” <http://dosfan.lib.uic.edu/ERC/frus/frus58-60x1/19cyprus6.html> (Erişim Tarihi: 25.05.2009); An, **op. cit.**, s. 15. “1960'ta Kıbrıs Cumhuriyeti devleti kurulduğu zaman, İngiltere, mali yardım protokolü çerçevesinde Kıbrıs'a üsler ve karayollarının kullanımı karşılığı olarak, sadece bir defaya mahsus olmak üzere on iki milyon Sterlinlik bir ödeme yapmıştı.” Bkz. An, **op. cit.**, s. 24.

¹¹³ **Ibid.**, s. 10.

¹¹⁴ **Ibid.**, s. 9.

¹¹⁵ Field-Marshal the Lord Harding of Petherton, **op. cit.**, s. 292.

değerlendiriliyordu.¹¹⁶ Yine İngiltere'nin Kıbrıs'taki üslerinde görevleri, Ortadoğu'dan gelecek muhtemel saldırıları karşılamak olan nükleer silahlı bombardıman filoları vardı.¹¹⁷ Bu üsler, 1956'da Mısır'a yapılan operasyonları idare etmede ve 1958 yılında Ürdün Krallığı'nı desteklemede kullanılmıştı.¹¹⁸

Dikelya ve Akrotiri NATO üsleri olmadığı için ABD bu üslerin yönetimi ve kullanımında pay sahibi değildi. Ancak ABD'nin bu üsleri kullanması için İngiltere'nin bu ülkeye izin vermesine engel olabilecek herhangi bir düzenleme de yoktu.¹¹⁹ Nitekim ABD, Kıbrıs'taki üsleri, geliştirilme aşamasındaki Sovyet balistik füzesavar denemeleri de dâhil olmak üzere SSCB'nin askeri hareketlerini izlemekte kullanılan U-2 casus uçaklarının kalkış pisti olarak kullanıyordu.¹²⁰ Ortadoğu'da ABD - SSCB rekabetinin yoğunlaştığı dönemlerde üsler, ABD için gerek istihbarat gerekse lojistik açıdan büyük önem taşıyordu.¹²¹

3. Adadaki Amerikan Tesisleri

ABD'nin Kıbrıs'ta bazı iletişim tesislerinden başka herhangi bir askeri varlığı yoktu. Daha önce Mısır'da bulunan ve 1948 yılında Kıbrıs'a taşınan bu tesisler sayesinde ABD, SSCB'deki ve Ortadoğu'daki diğer radyo yayınlarını dinleyebiliyordu.¹²² SSCB'nin yer denetim istasyonları ile hava savunma komutanlıkları arasındaki sinyaller izleniyor ve Lefkoşa'daki istihbarat merkezi aracılığıyla ABD'deki Ulusal Güvenlik Ajansı'na iletiliyordu.¹²³

¹¹⁶ **Idem.**

¹¹⁷ Campbell, **op. cit.**, s. 14.

¹¹⁸ William M. Dobell, "Cyprus as a Regional Conflict," içinde Norma Salem, (der.), **Cyprus: A Regional Conflict and its Resolution**, New York, St. Martin's Press, 1992, s. 53.

¹¹⁹ Campbell, **op. cit.**, s. 14.

¹²⁰ An, **op. cit.**, s. 47.

¹²¹ Sönmezoğlu, **ABD'nin Türkiye...**, s. 7.

¹²² An, **op. cit.**, s. 9.

¹²³ **Ibid.**, s. 46.

O'Malley ve Craig'e göre, ABD'nin Lefkoşa'daki büyükelçilik binasında Doğu Akdeniz bölgesindeki bütün diplomatik telsiz mesajlarını değerlendiren bir istihbarat merkezi vardı. ABD, Kıbrıs Cumhuriyeti kurulduktan sonra da Kıbrıslıların haberi olmadan adadaki dinleme ve haberleşme istasyonlarını kullanmaya devam etti.¹²⁴

Ancak son olarak şunu belirtmekte fayda var ki, Campbell'ın da vurguladığı gibi, ABD'nin ve NATO'nun Doğu Akdeniz'deki pozisyonu, Kıbrıs'tan ziyade, birçok ABD üssüne ev sahipliği yapan Yunanistan'a ve Türkiye'ye bağlıydı. Bu iki ülkedeki üslerden bazıları NATO üssüydü ve NATO güçleri tarafından kullanılıyordu; bazıları ikili anlaşmalar çerçevesinde ABD ve Türkiye ya da Yunanistan'ın ortak kullanımı içindi ve bazıları da SSCB'nin askeri trafiğine yönelik istihbarat sağlamak ya da Sovyet nükleer ve uzay aktivitelerini izlemek gibi başlıca Amerikan çıkarlarına hizmet ediyordu.¹²⁵

4. NATO'nun Güneydoğu Kanadının Güvenliği Endişesi

Başlangıcından beri Kıbrıs sorununun ABD açısından birincil önemi, bu ülkenin, iki müttefiki Türkiye ve Yunanistan'ı doğrudan bir çatışma içine çekebilecek bir potansiyele sahip olmasıdır. Yaşanan anlaşmazlık nedeniyle ABD'nin temel endişesi, NATO'nun güneydoğu kanadının zayıflaması ve bu durum devam ettikçe SSCB'nin adaya ilişkin konularda daha fazla girişimde bulunmaya çalışarak var olan zayıflıktan yararlanmak isteyeceği yönündeki öngörülerdir.¹²⁶

¹²⁴ Brendon O' Malley ve Ian Craig, **The Cyprus Conspiracy: America, Espionage and the Turkish Invasion**, London-New York, IB Tauris Publishers, 1999, s. 83.

¹²⁵ Campbell, **op. cit.**, s. 14.

¹²⁶ Sönmezoğlu, **op. cit.**, s. 7.

NATO ittifakının ilk günlerinde hüküm süren iyimser hava, çatışma düşüncesine zemin bırakmamıştı. Yunanistan ve İngiltere arasında Kıbrıs'ın gelecekteki statüsüne ilişkin tartışma, iki ülke arasındaki geleneksel dostluk da göz önüne alındığında, hemen atlatılabilecek bir sorun gibi görünmüştü.¹²⁷ Ancak Türkiye'nin de Kıbrıs sorununa taraf olmasıyla birlikte durum daha ciddi bir görüntü kazandı.

Her ne kadar NATO, Kıbrıs gibi üye olmayan bir devlette ortaya çıkan gelişmelere, üye ülkeler Türkiye ve Yunanistan gibi bir duyarlılık göstermiş olmasa da,¹²⁸ Kıbrıs yüzünden ortaya çıkan Türk - Yunan gerilimi ittifakın ciddiyetini ve etkililiğini azalttığı için ABD bu durumdan rahatsız oluyordu.¹²⁹ Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulmasının üzerinden fazla zaman geçmeden adadaki gelişmeler nedeniyle Türkiye ve Yunanistan'ın tekrar, fakat bu kez daha tehlikeli biçimde karşı karşıya gelmeleri NATO'nun bütünlüğünü ve istikrarını yeniden tehdit etmeye başlamıştı.

NATO içinde bir bölünmüşlük olmasa bile, güçsüz olarak değerlendirilen güneydoğu kanadındaki¹³⁰ iki devletin savaşması ihtimali, ittifak tarafından uzun sürede geliştirilen stratejik düzenlemeleri tehlikeye atıyordu. Bu kriz durumunu kontrol altında tutma çabaları da NATO'nun enerji ve kaynaklarında önemli ölçüde tüketime yol açıyordu.¹³¹ Kıbrıs sorununun NATO'nun güneydoğu kanadındaki uyum üzerine yaptığı etkilere yönelik ilgiler ve Kıbrıs üzerine bir Türk - Yunan

¹²⁷ Eleftherios N. Botsas, "The U.S. – Cyprus – Turkey - Greece Tetragon: The Economics of an Alliance," **Journal of Political and Military Sociology**, Vol. 16 (Fall 1988), s. 255.

¹²⁸ Dobell, **op. cit.**, s. 54.

¹²⁹ Constantine Melakopides, "The Cyprus Problem in Greek Foreign Policy," içinde Norma Salem, (der.), **Cyprus: A Regional Conflict and its Resolution**, New York, St. Martin's Press, 1992, s. 71.

¹³⁰ Dobell, **op. cit.**, s. 54.

¹³¹ Ehrlich, "Cyprus, the 'Warlike Isle' ...," s. 1022.

savaşı olasılığı, 1950’lerde ve 1960’larda BM, NATO ve ABD tarafından yapılan uluslararası girişimlerin çeşitliliğini artıracak¹³² kadar önemli konulardı.

Bu konuda son olarak Rauf Denktaş’ın kitabında bahsettiği bir olayı aktarmak, ABD’nin Kıbrıs sorununun NATO’nun güneydoğu kanadı üzerindeki etkilerine gösterdiği ilginin büyüklüğünü vurgulamak açısından yerinde olacaktır. Kıbrıs’ta yaşanan olayları anlatmak ve ABD’nin ne tür girişimlerde bulunacağını öğrenmek için Şubat - Mart 1963’te ABD’de bulunan Denktaş’a, ABD Dışişleri Bakanlığı’nın Kıbrıs Masası’nda görevli olan bir bayan diplomat şöyle demiştir:¹³³

“Bana bakınız, dünyanın dört bir yerinde hükümet olduğunu iddia eden liderler kendi insanlarından on binlercesini, hatta yüz binlercesini kesip yok etmektedir. Bunlara kimse bir şey diyemez. Dememektedir de! Kıbrıs’ta iki NATO ülkesinin (Türkiye ile Yunanistan’ın) savaşma tehlikesi olmasaydı biz de ilgilenmezdik. Tümünüzü yok etseler birkaç protestodan başka bir şey yapılmazdı. Dolayısı ile bizim ilgimiz Kıbrıs meselesinin iki NATO ülkesi arasında bir savaşa dönüşmesini önlemekten ibarettir. Biz Makarios Türkleri öldürmesin diye aranızda girecek değiliz.”

5. Makarios’un Bağlantısız Tutumundan Duyulan Rahatsızlık

Kıbrıs’ta, İngiltere’ye karşı sömürgecilik karşıtı mücadelenin liderliğini üstlenen ve 16 Ağustos 1960’ta kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti’nin de cumhurbaşkanı olan Başpiskopos Makarios’un benimsediği siyasi tutum, SSCB tarafından destekleniyor, ABD’yi ise rahatsız ediyordu. Çünkü Makarios,

“1950’li yıllardan itibaren bağlantısızlık politikasını savunan liderler arasında önemli bir yere sahip olmuş, bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti çözümüne onay verdiği

¹³² Coufoudakis, **op. cit.**, s. 17-18.

¹³³ Rauf R. Denktaş, **Hatıralar**, İstanbul, Boğaziçi Yayınları, 2000, s. 187-188.

anda bile adadaki İngiliz üslerine karşı çıkmış, devlet başkanı seçildiği andan itibaren bağlantısız bir dış politika izleyeceğini açıklamış, ülkesinin NATO'ya girmeyeceğini defalarca belirtmiş, Doğu Bloku ile iyi ilişkilerini sürdürmüş, bölgede NATO karşıtı bir politika benimsemiş tek lider sıfatını kazanmıştı.”¹³⁴

ABD, 1960'ların başından itibaren, Makarios'un ne Kıbrıslı komünistlere gösterdiği hoşgörüyü, ne bağlantısızlık politikasını ne de SSCB'yle yakın ilişkiler kurma girişimlerini hoş karşılıyordu. Makarios yönetimindeki Kıbrıs'ı “Akdeniz'de geleceğin Küba'sı” olarak görüyordu.¹³⁵

Kıbrıs Hükümeti, Doğu Bloku ve Üçüncü Dünya ülkeleri ile olan ilişkileri nedeniyle ABD ve NATO tarafından yakından izleniyordu. NATO açısından en önemli konu, bu ilişkiler sonucunda Kıbrıs'ın en yakın NATO komşularına askeri yönden bir tehdit hâline gelmesinin önüne geçilmesiydi. Böyle bir durum gerçekleşmediği sürece buradaki yönetimin Batı yanlısı ya da bağlantısız olması görece önemsizdi.¹³⁶ Kıbrıs'taki yönetimin uluslararası ilişkilerinin ABD açısından önemli olan yönü ise, Makarios'un bu bağlantılardan aldığı destek sayesinde ABD'nin sorunu iki müttefiki -Türkiye ve Yunanistan- arasında çözme girişimlerine devamlı engel olmasıydı.¹³⁷

¹³⁴ Fırat, **op. cit.**, s. 143.

¹³⁵ Mavroyannis, **op. cit.**, s. 149, (55 no'lu dipnot). Mavroyannis'e göre, Makarios'un kararlı bir şekilde Üçüncü Dünya yanlısı bir politika izlemesi, yeni devletin yapay ve zorlama niteliğinin yarattığı tatminsizlik ve belirsizlikten ileri geliyordu. “Türk ve Yunan Hükümetlerinin tek vücut halinde izledikleri NATO yanlısı sarsılmaz politikayla özellikle çelişen bu tutum, başka özelliklerinin yanında, Kıbrıslı Rum yöneticilere Kıbrıs'ın statüsünün gözden geçirilmesini sağlamak için gerekli uluslararası desteği kazandırmaya yönelikti.” Bkz. Georges Ténékidés, **Chypre: Histoire récente et perspectives d'avenir**, Paris, Nagel, 1954, s. 153 ve devamı'ndan aktaran **Ibid.**, s. 134.

¹³⁶ Dobell, **op. cit.**, s. 54.

¹³⁷ Sönmezoğlu, **op. cit.**, s. 7.

6. Komünist Parti AKEL'in Varlığı

AKEL (Anorhotikon Komma Ergazomenou Laou - Çalışan Sınıfın İlerici Partisi), 1941'de kuruldu. Zaman zaman enosisi savunarak kısa sürede büyük destek kazanan parti, 1946'da adanın en güçlü siyasi örgütü haline geldi. Kıbrıs'ın bağımsızlığından önceki ve hemen sonraki dönemlerde Moskova ile sıkı işbirliği yapan AKEL, Kıbrıs'taki İngiliz üslerinin kaldırılmasını savunuyordu. Kıbrıs Cumhuriyeti'ni doğuran 1959 Londra ve Zürih Antlaşmalarını, self-determinasyon prensibine aykırı bulduğu için tanımıyordu.¹³⁸ Makarios'un Kıbrıs'taki siyasi hâkimiyetinde, AKEL'in kendisine verdiği desteğin büyük etkisi vardı.¹³⁹

AKEL, komünist olmayan dünyada en güçlü komünist partilerden biriydi,¹⁴⁰ hatta İsrail ve Lübnan dışında Ortadoğu'daki tek yasal komünist partiydi.¹⁴¹ Kıbrıs Türk toplumunda bağımsız ve özgün bir sol hareket olmaması nedeniyle bu toplum içindeki sol unsurlar da AKEL bünyesinde yer alıyorlardı.¹⁴²

Adada etkisi büyük bir siyasi parti olan, Kıbrıs'ta 1960'ta kurulan düzene karşı çıkan, bağlantısız politikalar izleyen Makarios'u destekleyen ve Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin izlediği çizginin dışına çıkmayan¹⁴³ AKEL'in varlığı da ABD açısından, Kıbrıs'a yönelik tutumda göz önünde bulundurulması gereken bir diğer önemli faktördü.

¹³⁸ Thomas W. Adams ve Alvin J. Cottrell, **Kıbrıs'ta Komünizm**, Ankara, Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği Matbaası, 1967, s. 5-9.

¹³⁹ Joseph S. Joseph, **Ethnic Conflict and International Politics: From Independence to the Treshold of the European Union**, London, Macmillan, 1997, s. 68'den aktaran Güney, **op. cit.**, s. 30.

¹⁴⁰ **Idem.**

¹⁴¹ Thomas W. Adams, **AKEL: The Communist Party of Cyprus**, Stanford, Hoover Institution Press, 1971'den aktaran Augustus Richard Norton, "The Soviet Union and Cyprus," içinde Norma Salem, (der.), **Cyprus: A Regional Conflict and its Resolution**, New York, St. Martin's Press, 1992, s. 107.

¹⁴² Gürel, **Tarihsel Boyut İçinde...**, s. 54.

¹⁴³ "1949 yılında AKEL'in yönetim kadroları arasındaki iç hesaplaşma, Sovyetler Birliği'ne yakın olan grubun kesin biçimde partiye hâkim olması ile sonuçlanmıştır." Bkz. Sönmezoglu, **Tarafların Tutum...**, s. 35.

7. SSCB'yi Çevreleme Politikası Açısından Kıbrıs'ın Önemi

Kıbrıs, ABD'nin İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra SSCB'nin etkisinin Doğu Avrupa dışında da yayılmasını önlemek amacıyla uygulamaya başladığı “çevreleme politikası” açısından da önem taşıyordu. Birincisi, Kıbrıs'ta yaşanan sorun, çevreleme politikasının kilit örgütlerinden olan NATO'nun güneydoğu kanadındaki iki ülkeyi karşı karşıya getirerek ittifakın gücünü ve istikrarını tehdit ediyordu. İkincisi, Kıbrıs'ta etkili siyasi aktörler olan Makarios'un ve AKEL'in SSCB ile yakın ilişkiler kurmaları, komünizmin Doğu Akdeniz'de bir üs kazanması tehlikesini gündemde tutuyordu.

NATO'nun 1949 yılında kurulmasından sonra, 1951'de ANZUS (Avustralya, Yeni Zelanda, Amerika Birleşik Devletleri Güvenlik Paktı), 1954'te SEATO (Güney Doğu Asya Antlaşması Örgütü), 1955'te Bağdat Paktı (1959'dan sonra CENTO - Merkezi Antlaşma Örgütü) gibi ittifaklar ve çeşitli ülkelerle imzalanan ikili anlaşmalar sayesinde çevreleme politikasına ilişkin önemli adımlar atılmıştı.¹⁴⁴ Fakat Kıbrıs sorunu, SSCB'ye, bu soruna taraf olan Türkiye ve Yunanistan arasındaki anlaşmazlıktan yararlanarak NATO içindeki çatlağı daha da büyütme ve böylece çevreleme politikasının etkisini azaltma imkânı sağlıyordu.

Truman Doktrini'nin ilanından beri ABD'nin Doğu Akdeniz politikasının temel hedefi, SSCB'yi bu bölgenin dışında tutmaktı. Bu nedenle ABD'li yetkililere göre, Kıbrıslıların arzuları ters yönde olsa da, Kıbrıs, Atlantik İttifakı'nın bir meselesiydi ve öyle kalmalıydı.¹⁴⁵ “Diğer taraftan, SSCB'nin adaya ilişkin politikası,

¹⁴⁴ Halûk Ülman, “NATO ve Türkiye,” **S.B.F. Dergisi**, C. XXII, No. 4 (Aralık 1967), s. 147.

¹⁴⁵ Jr. H. W. Brands, “America Enters the Cyprus Tangle 1964,” **Middle Eastern Studies**, Vol. 23, No. 3 (June 1987), s. 349-350.

Doğu Akdeniz ve Ortadoğu'daki İngiliz -sonradan Amerikan- etkisini zayıflatacak her hareketi desteklemek temeli üzerine kurulmuş[tu].”¹⁴⁶

1960'ta Kıbrıs sorununa bulunan çözüm hem iki NATO müttefikini çatışmadan uzaklaştırması hem de bu ülkelere garantörlük yetkisi vererek adayı devamlı NATO şemsiyesi altında tutması nedeniyle ABD'nin SSCB ile ilişkilerinde Kıbrıs'ı bir tehlike olmaktan çıkarmıştı. ABD, SSCB'yi çevreleme taahhüdünde bulunduğu için, dünyanın herhangi bir yerindeki komünizmi çevrelemeyi de taahhüt etmiş¹⁴⁷ gibi davranıyordu. Bu çözüm, bu taahhüdün de yerine getirildiğini gösteriyordu. Bu şartlar altında, Kıbrıs'ın tarafsız politikalar izlemesi, NATO'nun güneydoğu kanadının güvenliği sorunu düşünüldüğünde çok da önemli değildi.¹⁴⁸

Ancak 1963 sonunda yeni devlette ilk büyük kriz patlak verince gerek sorunun BM'ye taşınması durumunda SSCB'nin istismarına uğrayacağı, gerekse adadan yükselen yardım taleplerine SSCB'nin cevap verebileceği düşünceleri ABD'yi yeniden endişelendirmeye başlayacaktı.

¹⁴⁶ Sönmezoğlu, **op. cit.**, s. 35.

¹⁴⁷ Morgenthau, **op. cit.**, s. 124.

¹⁴⁸ Joseph Roucek, Kıbrıs'ın tarafsızlığının, ABD ve SSCB için kabul edilebilir bir durum olduğunu iddia etmektedir. Bkz. Joseph Roucek, “Cyprus in the Mediterranean Geopolitics,” **II Politico**, 41 (4), s. 739'dan aktaran Botsas, **op. cit.**, s. 257.

II. 1964 KIBRIS KRİZİ VE AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ’NİN TUTUMU

Kıbrıs Rum ve Kıbrıs Türk toplulukları arasında karmaşık ve hassas bir denge kuran 1960 sisteminin fiilen ortadan kalkmasına neden olan kanlı olaylar 1963 yılı sonunda başladı. İki topluluk arasında, yeni devletin işleyişine ilişkin anlaşmazlıkların şiddet olaylarına dönüşmesi ve bu durumun garantör ülkeler Türkiye ve Yunanistan arasında gerilime yol açması, Amerikalı devlet adamlarının Kıbrıs’a bakışlarında NATO’nun güneydoğu kanadındaki tehlike algısını yeniden ilk sıraya taşıdı.

Kıbrıs Cumhuriyeti kurulduktan sonra adanın iki NATO müttefiki arasında bir anlaşmazlık konusu olmaktan çıkması, ABD’nin Kıbrıs’a yönelik politikalarını şekillendiren etkenlerin öncelik sıralamasını değiştirmişti. 1964 krizi ortaya çıkana kadar ABD’nin Kıbrıs politikasına genellikle komünist parti AKEL’in gücündeki artış ve Makarios’un bağlantısız dış politika tutumu gibi etkenler yön vermişti. Bu gelişmelerin önünü alabilmek ve Kıbrıs üzerindeki Amerikan etkisini artırabilmek için ABD, Kıbrıs’a giderek artan ekonomik yardımlarda bulunuyordu.¹⁴⁹ Aksi takdirde Kıbrıs’ın ihtiyaç duyduğu yardımların SSCB tarafından karşılanacağı ve

¹⁴⁹ “National Security Action Memorandum No. 71,” Washington, August 23, 1961, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/kennedyj/xvi/63931.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009); “Memorandum From the Executive Secretary of the Department of State (Battle) to the President's Special Assistant for National Security Affairs (Bundy),” Washington, September 7, 1961, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/kennedyj/xvi/63931.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009); “National Security Action Memorandum No. 98,” Washington, September 25, 1961, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/kennedyj/xvi/63931.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009); “Telegram From the Embassy in Cyprus to the Department of State,” Nicosia, October 7, 1961, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/kennedyj/xvi/63931.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009); “National Security Action Memorandum No. 169,” Washington, June 28, 1962, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/kennedyj/xvi/63931.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

Doğu Akdeniz’de komünizmin etkisinin artacağı düşünülüyordu.¹⁵⁰ Kıbrıs’taki Amerikan tesislerine kısıtsız erişim¹⁵¹ ve adadaki güçlü sol siyasi hareketi dengeleyebilmek için sağ kanat partilerinin kurulması, var olanların güçlendirilmesi¹⁵² gibi konularda da ABD, Makarios’la sıkı bir pazarlık içindeydi.

ABD, Kıbrıs sorununun ciddi bir uluslararası anlaşmazlık olarak dünya siyasetinde yer almaya başlamasından beri, bu sorunun Türkiye ve Yunanistan’la olan ilişkilerini kötü yönde etkileyeceğini düşünerek doğrudan müdahalede bulunmaktan kaçınıyordu. Bu nedenle Kıbrıs Cumhuriyeti kurulduktan kısa süre sonra anayasal hükümlerin uygulanması konusunda Rum ve Türk topluluklar arasında yaşanan anlaşmazlıkların¹⁵³ büyümesinden korkan ABD’li yetkililer, bu tür sorunların garantör devletler arasında barışçı yollarla çözülmesi için girişimde bulunması konusunda İngiltere’ye baskı yapıyordu.¹⁵⁴ Kıbrıs yükünü ABD ile paylaşmak isteyen İngiltere ise, sadece kendi çabalarıyla mevcut sorunların çözülemeyeceğini imâ ederek bu konuda ABD’den gelecek her tür yardımı memnuniyetle kabul edeceğini belirtiyordu.¹⁵⁵

ABD’li devlet adamları bu müdahil olmama politikasını 1964 krizine kadar, zor da olsa sürdürmeyi başardılar. Fakat Kennedy suikastı sonucu 22 Kasım 1963’te

¹⁵⁰ “Memorandum of Conversation,” Paris, December 14, 1961, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/kennedyj/xvi/63931.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

¹⁵¹ “Memorandum From the Executive Secretary of the Department of State (Brubeck) to the President's Special Assistant for National Security Affairs (Bundy),” Washington, July 13, 1962, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/kennedyj/xvi/63931.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

¹⁵² “Telegram From the Embassy in Cyprus to the Department of State,” Washington, October 13, 1962, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/kennedyj/xvi/63931.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

¹⁵³ *infra.*, s. 47.

¹⁵⁴ “Telegram From the Department of State to the Embassy in the United Kingdom,” Washington, February 16, 1963, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/kennedyj/xvi/63931.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

¹⁵⁵ “Telegram From the Embassy in the United Kingdom to the Department of State,” London, February 23, 1963, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/kennedyj/xvi/63931.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

ABD’de başkanlık koltuğuna oturan ve özellikle de selefi kadar deneyimli olmadığı dış ilişkiler alanında Başkan Kennedy’nin politikalarını devam ettirme gerekliliğinin bilincinde olan Lyndon Baines Johnson’ı¹⁵⁶ Kıbrıs sorunu açısından çok daha zor bir dönem bekliyordu. Başkan olmasının üzerinden bir ay geçmeden Kıbrıs’ta, ABD’nin soruna müdahil olmasına yol açacak olan kriz süreci başladı.

A. Kıbrıs Cumhuriyeti’nin Anayasal Sorunları Ve Aralık 1963’te Başlayan Kriz

1. 1960 Sistemine İlişkin Anlaşmazlıklar ve Cumhurbaşkanı Makarios’un

Anayasada Değişiklik Önerileri

1959 Antlaşmaları, her ikisini de tadamamış olan bir ülkeye barış ve bağımsızlık getireceği ümidiyle imzalanmıştı.¹⁵⁷ Ancak NATO’nun çıkarları ön planda tutularak hazırlanmış olan bu antlaşmalara dayanılarak kurulan sistemin fazla uzun ömürlü olmayacağını anlamak için çok zaman geçmesi gerekmedi.

Kıbrıs Cumhuriyeti *sui generis* (kendine özgü) bir devlettir. Ancak kurucu antlaşmalarda iddia edildiği gibi egemen, üniter ve bağımsız değildi.¹⁵⁸ Ayrıca Makarios’a göre, antlaşmalarla bir devlet yaratılmıştı, ancak bir ulus yaratılamamıştı.¹⁵⁹ Kendisine zorla imzalatıldığını iddia ettiği¹⁶⁰ bu antlaşmalar,

¹⁵⁶ Landau, **op. cit.**, s. 55.

¹⁵⁷ Ehrlich, **op. cit.**, s. 1021.

¹⁵⁸ “...Anayasasını dahi değiştirme hakkı bulunmayan ve böyle bir durumda dışarıdan müdahaleye uğrayacak olan, ülke topraklarının bir bölümünde İngiliz egemenliğini daha başlangıçtan itibaren tanıyan, toprağa dayalı olmasa da işlevsel bir federasyon benzeri yapıya sahip olan Kıbrıs Cumhuriyeti ne bağımsız, ne egemen, ne de üniterdir.” Bkz. Melek Fırat, “1945-1960 Yunanistan’la İlişkiler,” Baskın Oran (ed.), **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, cilt I, 8. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2003, s. 613. Ayrıca bkz. Erol Manisalı, **Dünden Bugüne Kıbrıs**, İstanbul, Cumhuriyet Yayınları, 2000, s. 33-35.

¹⁵⁹ Münir N. Ertekün, **The Cyprus Dispute**, Oxford, The University Press, 1981, s. 8; Thomas W. Adams, “The First Republic of Cyprus: A Review of an Unworkable Constitution,” **The Western Political Quarterly**, Vol. 19, No. 3 (Sep. 1966), s. 488.

¹⁶⁰ Rauf R. Denктаş, **Kıbrıs Girit Olmasın**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2005, s. 24.

“adanın kolonyal geçmişinin kalıntıları”ydı.¹⁶¹ Mevcut sistemle Kıbrıs Cumhuriyeti’nin geleceği olmadığına inanan Cumhurbaşkanı Makarios daha 1962 yılının ocak ayında anayasanın değiştirilmesi gerektiğinden bahsediyordu.¹⁶² Bu belki de yerinde bir tespitti çünkü vergi yasasının çıkarılması, kamu hizmetlerinde görev alacak Türklere ve Rumlara yönelik kotanın uygulanması, belli oranlarda Türk ve Rum askerlerden oluşacak Kıbrıs ordusunun oluşturulması, Kıbrıs’taki beş büyük şehirde iki topluluğun ayrı belediyeler kurması, Temsilciler Meclisi’nde toplulukların ayrı oy çoğunluklarıyla karar alınması ve cumhurbaşkanı yardımcısının veto hakkı gibi konularda yaşanan anlaşmazlıklar nedeniyle kısa sürede devlet işleyemez hâle gelmişti.¹⁶³

Adadaki topluluklar arasında yaşanan bu anlaşmazlıkların Türkiye - Yunanistan ilişkilerine de olumsuz etkide bulunduğunun bilincinde olan ABD, Kıbrıs’taki süreci endişeyle izliyordu. Bu nedenle Makarios, ABD Başkanı’nın

¹⁶¹ Süha Bölükbaşı, “The Cyprus Dispute and the United Nations: Peaceful Non-Settlement between 1954 and 1996,” **International Journal of Middle East Studies**, Vol. 30, No. 3 (Aug, 1998), s. 415. Makarios’un eleştirdiği bu devlet sistemi, çeşitli yönlerden birçok yazar tarafından da olumsuz değerlendirmelere konu edilmiştir. Örneğin Mallinson Kıbrıs’ın anayasasını “iskambil kâğıtlarından yapılan evlere” benzeterek 103 sayfalık Kuruluş Antlaşması’nın yarısından fazlasının İngiltere’nin askeri üsleri, uçuş hakkı ve bunlarla bağlantılı çıkarlarına ayrılmış olduğunu altını çizmektedir. Bkz. William Mallinson, “US Interests, British Acquiescence and the Invasion of Cyprus,” **The British Journal of Politics and International Relations**, Vol. 9, Issue 3 (Aug. 2007), s. 494. Souter ise adadaki iki topluluğu uzlaştırmaktan uzak olan katı anayasal yapının, bu topluluklar arasındaki çatışmalar için verimli bir kaynak olduğunu iddia etmektedir. Bkz. Souter, **op. cit.**, s. 661. Bruce, veto mekanizmalarıyla yüklü bu sistemi, “istikrarlı bir hükümet için esnek bir çerçeveden çok bir deli gömleğine” benzetmektedir. Bkz. Bruce, **op. cit.**, s. 122. Bell, 1960 çözümü ile Kıbrıs’ın, “ortak bir bayrak yerine kendi ulusal bayraklarını dalgalandıran iki düşman ve şüpheli topluluğa bölündü[ğünü]” söylemektedir. Bkz. Bell, **op. cit.**, s. 791. Boyd’a göre 1963 yılında başlayan şiddetin esas sebebi Kıbrıs Anayasasıdır. Bkz. James M. Boyd, “Cyprus: Episode in Peacekeeping,” **International Organization**, Vol. 20, No. 1 (Winter 1966), s. 2. Ehrlich ise tam tersi bir tutum benimseyerek Kıbrıs Cumhuriyeti’nin anayasal mekanizması lehine görüş belirtmektedir. Bkz. Ehrlich, **Cyprus 1958-1967**, s. 41.

¹⁶² Ehrlich, “Cyprus, the ‘Warlike Isle’...,” s. 1042.

¹⁶³ Bölükbaşı, **The Superpowers and...**, s. 50-53; Toluner, **op. cit.**, s. 100-104; Norma Salem, “The Constitution of 1960 and its Failure,” içinde Norma Salem, (der.), **Cyprus: A Regional Conflict and its Resolution**, New York, St. Martin’s Press, 1992, s. 121-122; Pierre Oberling, **Bellapais’ye Giden Yol: Kıbrıs Türklerinin Kuzey Kıbrıs’a Göçü**, çev. Mehmet Erdoğan, Ankara, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 1987, s. 57-64; William M. Dobell, “Division Over Cyprus,” **International Journal**, Vol. 22, No.2 (Spring 1967), s. 280-281; Ehrlich, **op. cit.**, s. 1040-1043.

daveti üzerine 1962 Haziranı'nda gerçekleştirdiği Washington ziyareti sırasında Başkan Kennedy tarafından, adadaki durumu kontrol altına alması yönünde uyarılmıştı.¹⁶⁴

ABD'nin uyarılarına ve 1963 Aralığı'na kadar Türkiye'nin Kıbrıs Hükümeti nezdinde on dört kez girişimde bulunarak Kıbrıs Anayasası'nın temelinde olan antlaşmalara uyulması konusunda ısrar etmesine¹⁶⁵ rağmen Makarios, anayasanın on üç noktada değiştirilmesi gerektiğine ilişkin görüşlerini 30 Kasım 1963'te açıkladı.¹⁶⁶ “Toplumlararası Anlaşmazlığın Belirli Sebeplerini Ortadan Kaldırmak ve Devletin Düzgün İşlemesini Kolaylaştırmak İçin Önerilen Tedbirler”¹⁶⁷ başlığını taşıyan bu değişiklik önerileri esasında Türk topluluğunun “haklarının ve bunları teminat altına alan hükümlerin değiştirilmesini öngörüyordu. Bunların kabulü Türk cemaatini ortak bir cemaatten çoğunluğun takdirine tâbi bir azınlık statüsüne sokacaktı.”¹⁶⁸ Bu nedenle Türkiye, 6 Aralık 1963'te bu önerilerin kabul edilemez olduğunu belirten bir bildiri yayınladı.¹⁶⁹

Türkiye'yi kızdıran bu gelişmeler ABD açısından ise kaygı vericiydi. Makarios'un 5 Ocak 1962'de anayasanın bazı kısımlarının değiştirilmesi gerektiğini

¹⁶⁴ Brands, *op. cit.*, s. 350.

¹⁶⁵ **Dışişleri Belleteni**, Sayı 1, (Temmuz 1964), s. 4.

¹⁶⁶ Bu değişiklik önerileri için bkz. Toluner, *op. cit.*, s. 104-105. Birçok yazara göre Makarios'un değişiklik önerilerini bu tarihte yapması bilinçli bir tercihti. Çünkü önerilerin yapıldığı dönemde Türkiye'de bir hükümet bunalımı yaşıyordu, Yunanistan'da ise Zürih ve Londra Antlaşmaları'nı tanımayan Papandreou Hükümeti henüz iktidara gelmişti. Bkz. Abdulhaluk Çay, **Kıbrıs'ta Kanlı Noel – 1963**, Ankara, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1989, s. 51. ABD ise Başkan Kennedy'nin öldürülmesinin şokunu yaşıyordu. Bkz. Oberling, *op. cit.*, s. 67. Ayrıca bkz. Nihat Erim, **Kıbrıs: Bildiğim ve Gördüğüm Ölçüler İçinde**, Ankara, Ajans-Türk, [197?], s. 225; Charles Foley ve William I. Scobie, **The Struggle For Cyprus**, Stanford, Hoover Institution Press, Stanford University, 1975, s. 162; Mavroyannis, *op. cit.*, s. 134-135.

¹⁶⁷ Adams, *op. cit.*, s. 486.

¹⁶⁸ Bilge, *op. cit.*, s. 376. Stegenga ise bu önerileri “Kıbrıs Cumhuriyeti'ni daha normal bir devlete dönüştürmeyi amaçlayan” bir girişim olarak değerlendirmektedir. Bkz. James A. Stegenga, “UN Peace-Keeping: The Cyprus Venture,” **Journal of Peace Research**, Vol. 7, No. 1 (1970), s. 1.

¹⁶⁹ **Keessing's Contemporary Archives**, Vol. XVI, (1963-1964), s. 20113.

belirtmesiyle adada topluluklar arası şiddetin tekrar başlaması korkusunu yaşayan ABD,¹⁷⁰ Makarios'un değişiklik önerilerini Türkiye'nin sert bir şekilde reddetmesinin Kıbrıs'ta çatışma tehlikesini artırdığını düşünüyordu. Amerikalı diplomatlar, öneriler üzerinde tartışmanın imkânsız olduğu yönündeki Türk Hükümeti görüşüne katılmadıklarını belirtirken¹⁷¹ aslında adada gerilimin artmasından duydukları korkuyu dile getiriyorlardı. ABD tarafından Türkiye'ye Türk toplumu lideri Fazıl Küçük'ün, en azından üzerinde tartışmak isteyebileceği noktaları belirtmesinin, Makarios'un daha aşırı adımlar atmak için öne sürebileceği bahaneleri ortadan kaldıracak yönünde tavsiyelerde bulunuluyordu.¹⁷²

2. Kıbrıs'ta Çatışmaların Başlaması ve Krizin İlk Günlerinde ABD'nin

Tutumu

Anayasada değişiklik önerisi yapılmasından beri artan gerilim 21 Aralık 1963 günü Lefkoşa'da iki topluluk arasında çatışmaların başlamasına neden oldu. Kısa sürede Kıbrıs'ın diğer bölgelerine de sıçrayan bu çatışmalar özünde içsel bir sorun olsa da Garanti Antlaşması'nın varlığı nedeniyle uluslararası barış ve güvenliğe yönelik tehdit oluşturmuyordu.¹⁷³

Türkiye ve Yunanistan arasında bir savaş yaşanmasından korkan ABD, ilk adımını 23 Aralık'ta attı. ABD Dışişleri Bakanı Dean Rusk, Ankara ve Atina'daki

¹⁷⁰ "Telegram From the Embassy in the United Kingdom to the Department of State," London, January 5, 1962, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/kennedyjfk/xvi/63931.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

¹⁷¹ "Memorandum of Conversation," Washington, December 12, 1963, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/kennedyjfk/xvi/63931.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

¹⁷² **Idem.**

¹⁷³ Boyd, **op. cit.**, s. 3. Boyd'un bu yorumu yapmasına neden olan Garanti Antlaşması'nın 4. maddesi şöyledir: "Bu Antlaşmanın hükümleri ihlâl edildiği zaman, Yunanistan, Türkiye ve Birleşik Krallık, bu hükümlere riayeti sağlamak için gereken teşebbüsler veya tedbirler hakkında birbirleri ile istişare etmeyi taahhüt ederler. Müstereken veya anlaşarak hareket mümkün olmadığı takdirde, garanti veren üç devletten her biri, bu Antlaşma ile ihdas edilen durumu tekrar tesis maksadı ile harekete geçmek hakkını muhafaza eder." Bkz. **Kıbrıs Anlaşmaları ve Son Gelişmeler**, Ankara, T.C. Dışişleri Bakanlığı, 1964, s. 5.

Amerikalı büyükelçilerden, her iki ülkeye de “Askeri Yardım Programı (Military Assistance Program - MAP) ile sağlanan donanımın, Kıbrıs’taki Türk ya da Yunan birlikleri tarafından ABD’nin önceden açık rızası alınmadan kullanılmasının, Askeri Yardım Programı Anlaşması’nın sözüne ve ruhuna aykırı bir hareket olarak değerlendirileceğini” bildirmelerini istedi.¹⁷⁴ 25 Aralık 1963’te ABD Başkanı Johnson, Cumhurbaşkanı Makarios ve Cumhurbaşkanı Yardımcısı Küçük’e birer mesaj göndererek sükûnet çağrısında bulundu.¹⁷⁵ Fakat bu girişimler ABD’nin beklediği etkiyi yaratmadı.

Türkiye’nin, Garanti Antlaşması kapsamında İngiltere ve Yunanistan’a birlikte hareket etme çağrısında bulunmasına rağmen beklediği tepkiyi görememesi üzerine Türk uçakları 25 Aralık’ta ada üzerinde ihtar uçuşu yaptı.¹⁷⁶ Bu durum ABD’li yetkililere Türkiye’nin adaya tek taraflı müdahalede bulunma konusundaki ciddiyetini gösterdi.¹⁷⁷ Yine aynı gün Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, ABD Başkanı’na bir mektup göndererek, adadaki olayların sona erdirilmesi için bütün olanakların kullanılmasını istedi. Başkan Johnson’ın ertesi gün gönderdiği cevapta ise, garantör devletlerin barışçı bir çözüm bulunması yolundaki her türlü davranışlarının ABD tarafından destekleneceği belirtiliyordu.¹⁷⁸

¹⁷⁴ Tel. No’s 544, 606 (23 Dec. 1963), in **National Security Council History File: Cyprus Crisis**’ten aktaran Süha Bölükbaşı, “The Johnson Letter Revisited,” **Middle Eastern Studies**, Vol. 29, No. 3 (July 1993), s. 511-512.

¹⁷⁵ Brands, **op. cit.**, s. 351.

¹⁷⁶ Duygu Sezer, **Kamuoyu ve Dış Politika**, Ankara, AÜSBF Yayınları, 1972, s. 156; Bölükbaşı, **op. cit.**, s. 512.

¹⁷⁷ “Telegram From the Mission to the North Atlantic Treaty Organization and European Regional Organizations to the Department of State,” Paris, December 25, 1963, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/kennedyj/xvi/63931.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

¹⁷⁸ Mektupların metinleri için bkz. Fahir Armaoğlu, **Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri**, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu – Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1991, s. 263-265.

Türk jetlerinin ihtar uçuşu yapmasının ardından İngiltere ve Yunanistan adaya ortak bir barış gücü operasyonu düzenleme konusunda Türkiye'ye destek verdiler. Bu gücün İngiliz birliklerinden oluşturulmasına karar verildi.¹⁷⁹ Bu sırada Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, Kıbrıs Hükümeti'nin Türkiye'ye yönelik suçlamalarını değerlendirmek üzere toplandı. 27 Aralık'ta yapılan toplantıdan herhangi bir önlem kararı çıkmadı. Sorunun çözülmesinde birlikte hareket etme kararı alan üç garantör devletten İngiltere'nin Londra'da bir konferans yapılması çağrısına Türkiye ve Yunanistan'ın olumlu cevap vermeleriyle tansiyon az da olsa düşürüldü.

1964 yılının büyük bölümünde devam edecek olan bu krizin ilk günlerinde ABD'nin tutumu önceki yıllarda izlediği politikanın devamı niteliğindeydi. ABD, Türk - Yunan geriliminin tekrar yükselmesinden büyük endişe duymasına rağmen yine doğrudan bir müdahaleden çok dolaylı bir karışma yöntemi izledi.¹⁸⁰ Örneğin Türkiye'nin ada üzerinde ihtar uçuşu yaptırdığı uçakların NATO yardımı çerçevesinde verilen ve NATO kumandasına tahsis edilmiş uçaklar olmasına rağmen bu eylemi nedeniyle Türkiye'ye herhangi bir şikâyetle bulunmadı.¹⁸¹ Taraflara sorunun barışçı yollarla çözülmesi yönünde çağrılar yaparken bu konudaki liderlik rolünü İngiltere'nin üstlenmesi gerektiği düşüncesini muhafaza etti.¹⁸² Aslında ABD, Kıbrıs'ta kalıcı bir siyasi çözüme ulaşılması için sorunun taraflarına yardım etmek istiyordu ancak bu konuda aşırı bir ulusal taahhüt altına girmekten de kaçınıyordu.¹⁸³

¹⁷⁹ Bölükbaşı, **op. cit.**, s. 512.

¹⁸⁰ Sander, **op. cit.**, s. 228.

¹⁸¹ George S. Harris, **Troubled Alliance: Turkish – American Problems in Historical Perspective, 1945 - 1971**, Washington, Hoover Institution Studies, 1976, s.108.

¹⁸² Tel. No. 1977 (27 Dec. 1963) in **National Security Council History File: Cyprus Crisis**'ten aktaran Bölükbaşı, **The Superpowers and...**, s. 61.

¹⁸³ Thomas W. Adams ve Alvin J. Cottrell, **Cyprus Between East and West**, Baltimore, The John Hopkins Press, 1968, s. 56.

B. ABD'nin Kıbrıs Sorununa Müdahil Olması

1. Londra Konferansı ve Anglo - Amerikan Teklifi

Aralık 1963'te yaşanan çatışmaların tekrarlanmaması için soruna uzun vadeli bir çözüm bulunmasını amaçlayan Londra Konferansı 15 Ocak 1964'te başladı. Konferans sırasında sınırlı sayıda İngiliz askerinden oluşan bir birlik Kıbrıs'ta sağlanan ateşkesi devam ettirmeye çalışıyordu.¹⁸⁴ Londra'da hem bu geçici önlemin yerini alabilecek daha yetkili bir barış gücü kurulması önerileri gündeme getirildi hem de Kıbrıs'taki iki toplumun temsilcilerine tutumlarını belirtmeleri için fırsat verildi.¹⁸⁵ Kıbrıslı Türkler taksim tezini gündeme getirirken Kıbrıslı Rumlar yeni bir anayasa hazırlanması gerektiğini savunuyorlardı.¹⁸⁶ Tarafların isteklerinin birbirinden çok farklı olması ve İngiliz devlet adamlarının Kıbrıs'taki birliklerini takviye etmeme konusunda ısrarlı tutumları nedeniyle çözüme ulaşılamıyordu.¹⁸⁷

Üçlü garantörlük sisteminin barışı korumada işlevsiz olduğu açık bir gerçektir. Adada güvenliğin sağlanması yükünü tek başına omuzlamak istemeyen İngiltere, Londra Konferansı sayesinde bu sorumluluğun NATO veya BM tarafından üstlenilmesi sonucunu elde etmeyi amaçlıyordu.¹⁸⁸ Elbette İngiltere için bir NATO gücünün adada güvenliği sağlamakla görevlendirilmesi tercihi, SSCB'nin karışmasına müsait bir ortam sağlayacak olan BM gücü oluşturulması tercihinden önce geliyordu. Ancak bu ihtimalin gerçekleşmesinin ilk şartı ABD'nin de bunu kabul etmesiydi.

¹⁸⁴ Brian Mandell, "The Cyprus Conflict: Explaining Resistance to Resolution," içinde Norma Salem, (der.), **Cyprus: A Regional Conflict and its Resolution**, New York, St. Martin's Press, 1992, s. 210.

¹⁸⁵ Boyd, **op. cit.**, s. 4.

¹⁸⁶ Fırat, **1960-71 Arası Türk...**, s. 126-127.

¹⁸⁷ Cihat Göktepe, "The Cyprus Crisis of 1967 and its Effects on Turkey's Foreign Relations," **Middle Eastern Studies**, Vol. 41, No. 3 (May 2005), s. 431.

¹⁸⁸ Murat Sarıca, Erdoğan Teziç ve Özer Eskiurt, **Kıbrıs Sorunu**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1975, s. 57-59.

Bu doğrultuda ilk hareket, Londra Konferansı'nın çıkmaza girdiği sırada, 24 Ocak'ta geldi. İngiltere'nin ABD Büyükelçisi Sir David Ormsby Gore, ABD Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı George Ball'a bir BM barış gücü veya NATO üyesi ülkelerin askerlerinden oluşacak bir güç hakkında düşüncelerini sorduğunda Ball, bu konuda yetkili olmadığı için kesin cevap veremeyeceğini, ancak elbette NATO tercihinin daha avantajlı olacağını belirtti.¹⁸⁹ Ertesi gün yine George Ball ile görüşen Gore, Londra'daki görüşmelerde ilerleme sağlanamaması ve Kıbrıs'ta devam eden gerilim nedeniyle İngiltere Hükümeti'nin sorunu NATO ya da BM müdahalesi yoluyla uluslararasılaştırmak niyetinde olduğunu söyledi.¹⁹⁰ Aynı gün bu durumdan haberdar edilen ABD Başkanı Johnson, Ball'a Birleşmiş Milletler'in kesinlikle bu işe karıştırılmaması gerektiğini söyleyerek adaya bir NATO gücü gönderilmesi seçeneğinin elde edilmesi yolunda uğraşılması talimatını verdi.¹⁹¹

Yine 25 Ocak'ta üst düzey Amerikalı yetkililerin katıldığı bir toplantı sırasında George Ball, Başkan Johnson'a, İngiltere Başbakanı'nın oluşturulacak bir ittifak gücünde Amerikalı askerlerin de yer almasını istediğini söyledi. Johnson ise bunun ancak en son çare olarak düşünülebileceğini, bu konuda İngilizleri umutlandırabilecek herhangi bir girişimde bulunulmaması gerektiğini belirtti. Johnson'a göre, İngiltere'nin Kıbrıs'a daha çok asker göndermesi gerekiyordu.

¹⁸⁹ "Memorandum of Conversation," Washington, January 24, 1964, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4755.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

¹⁹⁰ "Telephone Conversation Between President Johnson and the Under Secretary of State (Ball)," Washington, January 25, 1964, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4755.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

¹⁹¹ **Idem.**

Geçmişte ABD İngiltere'ye yardım etmişti, şimdi de İngilizler Kıbrıs'taki bu yükü taşımaya devam ederek ABD'ye yardım etmelilerdi.¹⁹²

Başkan Johnson'ın İngiltere'nin ABD'yi içinden çıkamayacağı bir duruma sokmaya çalıştığı yönündeki düşüncesine rağmen, NATO üyesi ülkelerden oluşturulacak barış gücüne Amerikalı askerlerin de katılması yönündeki İngiliz teklifinin kabul edilmesini istediği anlaşılan Ball,¹⁹³ Başkan'ı bu konuda ikna etme çabalarına devam etti. İçinde 1200 Amerikalı asker de yer alacağı 10.000 kişilik NATO barış gücü kurulması yönündeki planının ana hatlarını Johnson'a açıklayan Ball'a göre, Başkan'ın bu planı kabul etmesi için en makul sebep, adada her an patlamaya hazır olan durumdu.¹⁹⁴ Türklerin Kıbrıs'a müdahalede bulunmadan önce ABD'ye danışacaklarına dair söz vermiş olmalarına rağmen, adada devam eden şiddet olayları nedeniyle her an Türk ordusunun harekete geçebileceği endişesi mevcuttu.¹⁹⁵ ABD Savunma Bakanı Robert McNamara da planı uygun buluyordu. Fakat McNamara'ya göre, plan kabul edilmeden önce, bölgeye gönderilen Avrupa İttifak Kuvvetleri Komutanı General Lyman Lemnitzer'in vereceği raporu beklemek daha mantıklıydı.¹⁹⁶

General Lemnitzer, tarafları sakinleştirmek ve Kıbrıs üzerine yapılacak bir savaşın ittifak açısından olası sonuçları konusunda uyarmak için gönderilmişti. 28 Ocak'ta Ankara'da Türk yetkililerle görüşükten sonra Atina'ya geçen ve burada da

¹⁹² "Memorandum of Conference With President Johnson," Washington, January 25, 1964, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4755.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

¹⁹³ "Editorial Note," <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4755.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

¹⁹⁴ **Idem.**

¹⁹⁵ "Memorandum of Conference With President Johnson," Washington, January 25, 1964, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4755.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

¹⁹⁶ "Editorial Note," <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4755.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

görüşmeler yapan Lemnitzer, 30 Ocak'ta McNamara'ya gönderdiği telgrafta Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahale etmesi ihtimalinden Yunan yetkililerin büyük endişe duyduklarını belirtti. İskenderun'da Türk askeri birliklerinin toplanması Yunanlara göre, Demokles'in Kılıcı gibi tepelerinde sallanan tehlikenin işaretiydi. Eğer barışı ve güvenliği sürdürmek için Kıbrıs'a yeteri büyüklükte bir ittifak gücü gönderilmezse Yunanlar, Türkiye'nin hazırlıklarına cevaben derhal karşı eyleme geçeceklerdi.¹⁹⁷

Lemnitzer'in bu mesajının yanı sıra, ABD'nin İngiltere Büyükelçisi David Bruce da eğer ABD bu güce katılmazsa diğer ülkelerin de katılmak istemeyecekleri yönünde öngöründe bulunuyordu. Ayrıca 28 Ocak'ta Başbakan İnönü ABD'nin Türkiye Büyükelçisi Raymond Hare'e, ertesi güne kadar ABD herhangi bir güvence vermediği takdirde Türkiye'nin müdahale edeceğini bildirmişti.¹⁹⁸ Bütün bu çıkmazlara İngilizlerin ABD'yi soruna müdahil ederek kendi yüklerini hafifletme konusundaki kararlı tutumları da eklenince, ABD için planı kabul etmekten başka çıkar yol kalmadı.

31 Ocak'ta ABD ve İngiltere ilgili taraflara NATO üyelerinden oluşacak bir Kıbrıs barış gücü kurulması yönünde ortak bir plan sundular. Planın içeriğinde "NATO ülkelerinden alınacak güçlerle Kıbrıs'ta bir barış gücü kurulması ve bu gücün en fazla üç ay süreyle görev yapması", "bu süre boyunca Türkiye ve Yunanistan'ın Garanti Antlaşması'nın 4. maddesinin kendilerine tanıdığı müdahale

¹⁹⁷ "Telegram From the Supreme Allied Commander, Europe (Lemnitzer) to Secretary of Defense McNamara," Paris, January 30, 1964, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4755.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

¹⁹⁸ George Ball, **The Past Has Another Pattern: Memoirs**, New York, W. W. Norton & Company, 1982, s. 341.

hakkını kullanmamayı taahhüt etmeleri”, “üç garantör devlet ve ABD dışında bir NATO üyesi ülkeden bir arabulucu seçilmesi” gibi maddeler yer almaktaydı.¹⁹⁹

Bu öneriler, 1 Şubat 1964'te Yunanistan ve -antlaşmalardan doğan haklar saklı kalmak kaydıyla- Türkiye tarafından kabul edildi.²⁰⁰ Fakat Kıbrıs Cumhurbaşkanı Makarios bir NATO gücünün, değiştirmeye çalıştığı statükoyu daha da güçlendirmeye yarayacağını düşünüyordu.²⁰¹ Bu nedenle 4 Şubat 1964'te verdiği cevapta sadece Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin emrindeki bir barış gücünü kabul edebileceğini belirterek planı reddetti.²⁰² Başkan Johnson'ın, planın tekrar gözden geçirilmesi yönünde yaptığı girişime rağmen Makarios kararını değiştirmede.²⁰³

Bunun üzerine ABD ve İngiltere tarafından planda bazı esnekliklere gidilerek Birleşmiş Milletler'i tamamen bertaraf etmeyen ve NATO tekeline dayanmayan yeni bir ortak plan sunuldu.²⁰⁴ Yunanistan 8 Şubat'ta, Türkiye ise 9 Şubat'ta bu yeni planı kabul ettiklerini bildirdiler.²⁰⁵ Soruna bir an önce çözüm bulunmasını amaçlayan ABD, Makarios'a bu kez planı kabul ettirmek için George Ball'u görevlendirdi.

Ball, Kıbrıs'a gitmeden önce Ankara'ya uğrayarak 11 Şubat'ta Başbakan İnönü ve Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin ile görüştü. Makarios'un planı kabul etmesi ve sorunu BM'ye götürmekten vazgeçmesi konularında elinden geleni

¹⁹⁹ **Idem.**, **Dışişleri Belleteni**, Sayı 1, (Temmuz 1964), s. 6-7; Erim, **op. cit.**, s. 240-241; Oberling, **op. cit.**, s. 83.

²⁰⁰ **Keesing's Contemporary Archives**, Vol. XVI, (1963-1964), s. 20116; **New York Times**, February 1, 1964'ten aktaran Sönmezoğlu, **ABD'nin Türkiye...**, s. 10.

²⁰¹ Oberling, **op. cit.**, s. 83.

²⁰² **Dışişleri Belleteni**, Sayı 1, (Temmuz 1964), s. 7-8.

²⁰³ “Johnson to Makarios in State to Nicosia,” 2 Feb. 1964, **National Security File/National Security Council History**, Box 16, Volume 3B: 1-20'den aktaran Brands, **op. cit.**, s. 352.

²⁰⁴ Toluner, **op. cit.**, s. 111.

²⁰⁵ **Keesings Contemporary Archives**, Vol. XVI, (1963-1964), s. 20117.

yapacağını belirterek Türk yetkilileri sakinleştirmeye çalıştı.²⁰⁶ Bu ziyaretin asıl amacı, müdahaleden vazgeçmek için ABD'nin sorunun çözülmesi yolunda daha aktif davranmasını şart koşan Türkiye'ye, bu yönde yoğun çaba sarf edildiğini göstermekti.

12 Şubat'ta Lefkoşa'ya ulaşan Ball üç gün boyunca Makarios'la çeşitli görüşmelerde bulunarak değiştirilmiş teklifi kabul etmesi için Başpiskopos'u ikna etmeye çalıştı.²⁰⁷ Fakat konunun bütünüyle Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne götürülmesini ve BM'nin Kıbrıs'ın siyasi bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü garanti etmesi gerektiğini savunan Makarios önerileri reddetti.²⁰⁸ Makarios planın,

²⁰⁶ "Telegram From the Embassy in Turkey to the Department of State," Ankara, February 11, 1964, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4755.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009); Ball, **op. cit.**, s. 343.

²⁰⁷ Ball, **op. cit.**, s. 343-346; "Telegram From the Embassy in Cyprus to the Department of State," Nicosia, February 13, 1964, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4755.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

²⁰⁸ Ball, **op. cit.**, s. 344; Boyd, **op. cit.**, s. 4. Brands'ın iddiasına göre Ball, Lefkoşa'ya giderken aslında bu çabasının boşuna olduğunu biliyordu. [Ball da hatıralarında Makarios'u kolay kolay inadından vazgeçiremeyeceğini bildiğini ancak bunu denemek zorunda olduğunu belirtmektedir. Bkz. Ball, **op. cit.**, s. 342.] CIA'in desteklediği bir görüşe göre adaya gönderilecek böyle bir güçteki Amerikan askerleri, Kıbrıslı teröristlerin saldırılarının hedefi olacaktı. Bkz. "CIA intelligence memorandum in State to Nicosia," 11 Feb. 1964, **National Security File/National Security Council History**, Box 16, Volume 3B: 21-35'ten aktaran Brands, **op. cit.**, s. 353. Bununla birlikte ABD, NATO gücüne katkıda bulunmayı taahhüt ettiği için Ball, Johnson Yönetimi'nin sözünden dönmüş gibi görünmemesi amacıyla ABD'nin güce katılmamasının sorumluluğunu Makarios'a yüklemek şeklinde bir plan yapmıştı. Bkz. "Ball to Johnson in Athens to State," 9 Feb. 1964, **Ibid.**'den aktaran Brands, **op. cit.**, s. 353. Ball'un Kıbrıs Dışişleri Bakanı Spyros Kyprianou ile yaptığı görüşmede ABD birliklerinin güce katılıp katılmaması konusunun Kıbrıs Cumhuriyeti'nin rızasına bağlı olacağını bildirmesi ve bunun üzerine Kyprianou'nun Amerikan askerlerinin de yer alması durumunda Kıbrıs'ta Amerikan imajının zedeleneceğini ve Amerikan karşıtı duyguların yükseleceğini belirtmesi [Bkz. "Telegram From the Embassy in the United Kingdom to the Department of State," London, February 9, 1964, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4755.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).]; ayrıca Ball'un ABD'nin Ankara, Atina ve Lefkoşa Büyükelçileri ile yaptığı görüşmeler sonrasında Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği telgrafta Amerikan askerlerinin Kıbrıslı Rumların vur-kaç taktiklerinin hedefi olacakları ve ABD'nin NATO lideri olması nedeniyle askerlerinin diğer Batılı güçlere göre daha fazla tepki göreceğini belirterek Amerikan askerlerinin kesinlikle güce katılmaması gerektiği yönünde düşündüğünü söylemesi de [Bkz. "Telegram From the Embassy in Greece to the Department of State," Athens, February 10, 1964, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4755.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).] bu iddiayı doğrular niteliktedir. Fikrini "ABD katkısı olmadan bir NATO gücü kurulması" yönünde değiştirmiş olmasına rağmen Ball'un planı kabul ettirmek için Lefkoşa'ya gitmesinin sebebi ise "daha önce Türkiye'yi müdahale etmekten alıkoymak için, ABD'nin "daha etkin olacağı" yönünde verdiği sözden dönmesinin ABD-Türkiye ilişkilerinde kötü sonuçlara yol açabileceği" düşüncesi idi. Bkz. **Idem.**

NATO himayesi altında taksim yoluyla adayı bir NATO üssü haline getireceğini,²⁰⁹ NATO kontrolünün de Türkiye'nin ve ittifakın çıkarlarını Kıbrıslı Rumların çıkarlarının üstünde tutacağını²¹⁰ düşünüyordu. Bu red kararının ardında SSCB'nin, "Anglo - Amerikan Planı" aleyhine takındığı tutumun²¹¹ verdiği cesaret de vardı.

George Ball Kıbrıs'tayken adada çatışmalar ve kanlı olaylar devam etmişti. Makarios'u ikna etme girişiminin başarısız olması ve Kıbrıs'taki çatışmalar nedeniyle Türkiye'nin her an müdahale edebileceğini düşünen Washington, Ball'a dönüşte Ankara'ya uğraması talimatını verdi. 14 Şubat'ta İnönü ve Erkin'le görüşen Ball, Türkiye'nin ABD'ye haber vermeden harekete geçmeyeceği yönünde teminat aldı. Ayrıca sorunun Birleşmiş Milletler'e taşınması durumunda Türkiye ve ABD'nin birlikte ve uyum içinde hareket etmesinin önemini vurgulayarak, ABD açısından oyunun henüz bitmemiş olduğunu ve BM'de Türkiye'nin antlaşmalardan doğan haklarına zarar verebilecek herhangi bir kararı ABD'nin desteklemeyeceğini belirtti.²¹² Amerikalı yetkililer, sorunun çözülmesinden çok Türkiye'nin adaya müdahale etmemesi için ellerinden geleni yapıyorlardı.

²⁰⁹ P. N. Vanezis, **Makarios: Pragmatism v. Idealism**, London, Abelard-Schuman, 1974, s. 130.

²¹⁰ Mandell, **op. cit.**, s. 210.

²¹¹ Londra Konferansı'nda sorunun NATO içi bir sorun olarak ele alınması, üç garantör devlet arasındaki görüşmelerle çözümlenmeye çalışılması, Kıbrıs'ta düzeni korumak için bir NATO gücünün kurularak Kıbrıs'a gönderilmesinin teklif edilmesi ve soruna taraf olmayan ABD'nin de işe karışması SSCB'nin tepkisini çekti. BM Güvenlik Konseyi'nin daimi üyeleri olmalarından ötürü ABD, İngiltere ve Fransa'ya ve komşu ülkeler oldukları için Türkiye ve Yunanistan'a 7 Şubat 1964 tarihinde verilen Sovyet notalarında, Kıbrıslıların kendi sorunlarını kendilerinin çözümlemesi veya sorunun bütünü ile BM'ye götürülmesi gerektiği vurgulanıyordu. Bkz. **Cumhuriyet Gazetesi**, 9 Şubat 1964'ten aktaran Aziz, **op. cit.**, s. 173-174. Notalarda, "Sovyetler Birliği'nin, resmi devlet başkanı Makarios'u kararlarında destekleyeceğini" bildirmesi sayesinde Makarios, Londra Konferansı sonucu Türkiye ve Yunanistan'ın kabul ettiği NATO kuvvetlerinin adada düzeni sağlaması önerisini tüm baskılara karşı reddedebilmişti. Bkz. Firat, **op. cit.**, s. 144.

²¹² "Telegram From the Department of State to the Embassy in Turkey," Washington, February 14, 1964, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4755.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

ABD, “çok da hazır olmadığı bir zamanda”²¹³ NATO müttefikleri arasındaki çatışmayı ortadan kaldırmak amacıyla bir plan hazırlanmasına ortak olup, bu planın hayata geçirilmesi için kendi temsilcisini bölgeye göndererek soruna müdahil olmuştu. ABD’li yetkililer tarafından, diplomatik alanda olsa bile Kıbrıs anlaşmazlığına müdahil olmak, “belaya davetiye çıkarmak” olarak algılanmasına rağmen²¹⁴ Londra Konferansı’ndan itibaren Türkiye ve Yunanistan’ı uzlaştırma çabalarında liderliği ABD üstlenecekti.

2. Birleşmiş Milletler’de Kıbrıs Sorunu ve ABD’nin Tutumu

Londra Konferansı’ndan bir sonuç alınamaması üzerine İngiltere, sorunu uluslararasılaştırma çabalarında ikinci tercihi olan Birleşmiş Milletler’e başvuru yapma yolunu seçti. ABD ve İngiltere için sorunu NATO dâhilinde çözmek kesinlikle daha tercih edilir bir yoldu. Fakat adadaki çatışmaların Türkiye ve Yunanistan arasında bir savaşa dönüşmesi durumunda bu yolun başarı ihtimali çok yüksek olmayacaktı. Ayrıca sorunu BM’ye götürmekten kaçınmak örgüte yönelik İngiliz ve Amerikan sadakatini ve güvenini de sorgulatabilirdi.²¹⁵

Makarios’un, Ulusal Muhafız Alayı adında özel bir polis gücü kuracağını duyurması ve Türkiye’nin de Kıbrıs’taki çatışmaların durdurulmaması durumunda müdahale hakkını kullanacağını belirtmesi İngiltere’nin bir an önce harekete geçmesi gerektiğini gösteren gelişmelerdi. Garantör ülkelerden biri olarak İngiltere, “ABD Başkanı ile istişareden sonra, 15 Şubat 1964 tarihinde, Kıbrıs’ta güvenliğin gitgide bozulmasından ötürü ortaya çıkan acil sorunları incelemek ve bu tehlikeli duruma bir

²¹³ Charles W. McCaskill, “US-Greek Relations and the Problems of the Aegean and Cyprus,” **Journal of Political and Military Sociology**, Vol. 16 (Fall 1988), s. 228.

²¹⁴ Brands, **op. cit.**, s. 350.

²¹⁵ Ehrlich, **op. cit.**, s. 1047.

çözüm getirilmesini sağlayacak uygun tedbirleri almak için, Güvenlik Konseyi'nin toplanmasını iste[di].”²¹⁶ Birleşmiş Milletler’e başvurulması konusunda garantör devletler ve ABD fikir birliği içindeydi.²¹⁷

ABD, Kıbrıs sorununun BM’de görüşülmesine rıza göstermişti ancak bu örgütün yavaş işleyen mekanizması her an patlamaya hazır olan durum açısından sakıncalı görülüyordu. Johnson Yönetimi, BM’nin böyle bir felaket ortaya çıkmadan önce etkili bir önlem alıp alamayacağı konusunda şüphe duyuyordu.²¹⁸ Bu nedenle BM dışındaki kanallardan da girişimlere devam edildi.

Başkan Lyndon Johnson, İngiltere Başbakanı Sir Alec Douglas Home’a 18 Şubat’ta bir mektup göndererek Güvenlik Konseyi’nin girişeceği faaliyetlerin sonuçlarını beklerken zaman kaybedilmemesi gerektiğini belirtti. Home’dan Garanti Antlaşması’nın 4. maddesine dayanarak birkaç gün içinde garantör ülkeleri kapsayan bir zirve toplantısı yapılması konusuna özen gösterilmesini isteyen Johnson, böyle bir toplantı yapılmasının Birleşmiş Milletler’in sorunu çözmeye yönelik çabalarına da yardımcı olacağını düşünüyordu.²¹⁹

Garantör ülkeler arasında yapılacak görüşmeler yoluyla sorunun çözülmesi yönündeki ABD arzusu, Başkan Johnson’ın 20 Şubat’ta Yunanistan Başbakanı George Papandreou’ya ve Türkiye Başbakanı İsmet İnönü’ye, 21 Şubat’ta Kıbrıs

²¹⁶ **Keesing’s Contemporary Archives**, Vol. XVI, (1963-1964), s. 20117-20118.

²¹⁷ “Başbakan İsmet İnönü’nün Kıbrıs Konusunda verilen bir genel görüşme önergesi üzerine 18 Şubat 1964 tarihli Millet Meclisi toplantısında yaptığı konuşma,” **Millet Meclisi Tutanak Dergisi**, Cilt 27, s. 11’den aktaran Sezer, **op. cit.**, s. 157.

²¹⁸ Brands, **op. cit.**, s. 350.

²¹⁹ “Telegram From the Department of State to the Embassy in the United Kingdom,” Washington, February 18, 1964, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4755.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

Cumhurbaşkanı Makarios'a gönderdiği mektuplarda dile getirildi.²²⁰ ABD, özellikle Yunanistan'da ezici çoğunluk kazanarak kurulan yeni hükümetin çözüm yolunda olumlu bir gelişme olduğunu düşünüyordu.²²¹ Fakat gerek İngiltere'nin bu konuda isteksiz olması gerekse Yunan kamuoyunda, ABD'nin Kıbrıs sorununda Türkiye lehine bir politika izlediği düşüncesi nedeniyle yükselen Amerikan karşıtlığını arkasına alan Papandreou'nun karşı çıkması²²² sonucu bu girişim başarısız oldu.

Birleşmiş Milletler'de yapılan görüşmelerde ise ABD, Kıbrıslı Rumların aksi yöndeki iddialarına²²³ rağmen Zürih ve Londra Antlaşmaları'nın hâlâ geçerli olduğunu savunan bir tutum sergiledi. Garanti Antlaşması'nın Kıbrıs Cumhuriyeti'ni yaratan düzenlemelerin ayrılmaz bir parçası olduğunu belirterek Güvenlik Konseyi'nin bu antlaşmayı veya herhangi bir uluslararası antlaşmayı feshetmek, ilga etmek ya da tadil etmek gibi bir yetkisinin olmadığını vurguladı. ABD'li yetkililere göre, Konsey'in yetkileri açısından mümkün olan işlem, 1959 Antlaşmaları ile

²²⁰ "Message From President Johnson to Prime Minister Papandreou," Washington, February 20, 1964, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4755.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009). [Bu mektubun metninin verildiği belgede yer alan açıklayıcı notta Başkan Johnson'ın Başbakan İnönü ve Cumhurbaşkanı Makarios'a da benzer içerikli mektuplar gönderdiği belirtilmektedir.]

²²¹ Yunanistan'da Kasım 1963'te yapılan seçimleri kazanarak yeni hükümeti kuran George Papandreou ile eski Başbakan Constantine Karamanlis'in oy oranları arasında çok az fark vardı. Koltuğunu sağlamlaştırmak isteyen Papandreou'nun istifası sonucu Şubat 1964'te yapılan seçimleri yine Papandreou ama bu kez % 53'lük oy oranıyla kazandı. Bkz. Richard Clogg, **A Concise History of Greece**, New York, Cambridge University Press, 1992, s. 157-159. Taraflar arasında yeniden görüşme yapılması yönündeki isteğin altında yatan nedenlerden biri, 18 Şubat 1964'te Yunanistan'da böyle güçlü halk desteğine sahip bir hükümet kurulmasıydı. Diğeri ise, Türkiye'nin tek taraflı müdahalede bulunmaması için bir güvencenin sağlanmasıydı. Bkz. "Telegram From the Department of State to the Embassy in the United Kingdom," Washington, February 18, 1964, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4755.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

²²² "Telegram From the Department of State to the Embassy in the United Kingdom," Washington, February 26, 1964, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4755.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

²²³ Kıbrıs Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Kyprianou, Konsey'deki tartışmaların daha başında 1959 Antlaşmaları'nın kendilerine dayatıldığını belirtmişti. Kıbrıslı Türklerin Aralık 1963'te başlayan olaylar sonucu Rumları protesto ederek yönetimden çekilmeleri nedeniyle sadece Kıbrıslı Rumlardan oluşan Kıbrıs Hükümeti, bu antlaşmaların bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti'nin egemenliğine zarar verdiğini belirten bir Güvenlik Konseyi bildirisi elde etmeyi amaçlıyordu. Bkz. Ehrlich, **op. cit.**, s. 1060. Kıbrıs Cumhuriyeti'nin BM'deki temsilcisi Zenon Rossides'ti. Türkiye'nin ve Kıbrıs Türk topluluğunun Rossides'in Türk topluluğunu temsil etmediği yönündeki itirazları cevapsız bırakılmıştı. Bkz. James H. Wolfe, "The United Nations and the Cyprus Question," içinde Norma Salem, (der.), **Cyprus: A Regional Conflict and its Resolution**, New York, St. Martin's Press, 1992, s.228.

kurulan devlet düzeninin yeniden tesis edilebilmesi için yine bu antlaşmalara uyumlu olan kararların alınmasıydı. ABD, Güvenlik Konseyi'nden "bir uluslararası barış gücü kurulması için acil bir düzenleme sağlanmasını ve bir BM Arabulucusu vasıtasıyla bütün tarafların çıkarlarını tatmin edebilecek uzun vadeli bir siyasi çözüm bulunması için gerekli şartların sağlanmasına katkıda bulunmasını" istedi.²²⁴

18 Şubat'tan beri devam eden görüşmeler Güvenlik Konseyi'nin 4 Mart'ta 186 sayılı kararı almasıyla sonuçlandı. Oybirliği ile alınan bu kararın²²⁵ 4. maddesinde Kıbrıs'ta, Kıbrıs Hükümeti'nin de onayıyla bir Birleşmiş Milletler Barış Gücü kurulması, 7. maddesinde de Genel Sekreter'in Kıbrıs sorununun çözümü için İngiltere, Yunanistan, Türkiye ve Kıbrıs Hükümetleri ile anlaşarak bir arabulucu ataması tavsiye ediliyordu.²²⁶ Karar sorunun taraflarınca değişik yönlerden olumlu karşılandı.²²⁷ ABD de bu kararın alınmasından memnundu. Geçici de olsa Kıbrıs'taki durumun bir felakete dönüşmesini engelleyecek çözüm bulunmuştu.²²⁸

Fakat 186 sayılı kararın alınmasından birkaç gün sonra, daha belirtilen önlemler gerçekleştirilemeden adada çatışmalar tekrar başladı. Kıbrıslı Rumların, 8 Mart'ta Kıbrıs'ın çeşitli bölgelerindeki Türk mevzilerine saldırımları²²⁹ üzerine

²²⁴ **UN Year Book**, 1964'ten aktaran Bayülken, **op. cit.**, s. 108.

²²⁵ Sadece kararın 4. maddesi, Kıbrıs'a BM Gücü de olsa yabancı birliklerin gönderilmesi konusunda olumsuz düşüncesini belirten SSCB'nin isteği üzerine ayrı bir oylamaya sunuldu. Bu ayrı oylama sırasında Güvenlik Konseyi'nin diğer sekiz üyesi lehte oy kullanırken SSCB, Çekoslovakya ve Fransa çekimser kaldılar. Bkz. **UN Doc. S/PV. 1102**, March 4, 1964, p. 5'ten aktaran James A. Stegenga, **The United Nations Force in Cyprus**, [y. y.], Ohio State University Press, 1968, s. 70.

²²⁶ Kararın metni için bkz. "Resolution Adopted By The Security Council At Its 1102nd Meeting On 4 March 1964," S/5575, 4 March 1964, <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N64/048/33/PDF/N6404833.pdf?OpenElement> (Erişim Tarihi: 25.05.2009); **Dışişleri Belleteni**, Sayı 1, (Temmuz 1964), s. 8-9; Erim, **op. cit.**, s. 253-255; Stegenga, **op. cit.**, s. 68-69.

²²⁷ Nasuh Uslu, **Türk-Amerikan İlişkilerinde Kıbrıs**, Ankara, 21. Y.Y. Yayınları, 2000, s. 82-83; Erim, **op. cit.**, s. 255-256; Stegenga, "UN Peace-Keeping:...", s. 3; Bölükbaşı, "The Cyprus Dispute and...", s. 417; Sönmezoğlu, **Tarafların Tutum...**, 12.

²²⁸ Ball, **op. cit.**, s. 348.

²²⁹ Bölükbaşı, **The Superpowers and...**, s. 72.

Türkiye, 12 Mart'ta Makarios'a bir nota vererek ateşkes bir an önce sağlanmadığı takdirde Türkiye'nin müdahale edeceğini bildirdi.²³⁰ ABD'nin Kıbrıs sorunundaki girişimlerini devam ettirmesini uman Türkiye, Dışışleri Bakanı Erkin aracılığıyla ABD'nin Türkiye Büyükelçisi Hare'i, Makarios'a verilen nota hakkında bilgilendirdi. Bu gelişme üzerine Büyükelçi Hare, ABD Dışışleri Bakanlığı'na da durumu bildirmek ve görüş almak için Erkin'den yirmi dört saat süre istedi.²³¹ Olumlu yanıt alan Hare'in, durumu Washington'a bildirmesi üzerine ABD'li yetkililer hemen harekete geçerek, BM gücünün en azından öncü birliklerinin bir an önce adaya gönderilmesi için girişimlerde bulundular.²³² BM gücüne katılacak olan ülkeler gönderecekleri birliklerin adaya taşınması maliyetini karşılamayacak durumda oldukları için Başkan Johnson, taşıma işleminin ABD tarafından yapılmasına karar vererek girişimleri hızlandırmak istedi.²³³

ABD'nin çabaları ve adadaki gelişmeleri görüşmek üzere toplanan BM Güvenlik Konseyi'nin 186 sayılı kararı teyit eden yeni kararı sonucu, 14 Mart'ta BM gücünün öncü birliği Kıbrıs'a ulaştı.²³⁴ Bu gelişme üzerine Türkiye müdahale etmekten vazgeçti. Ancak Kıbrıs'taki gelişmelere kayıtsız kalınmayacağını bir göstergesi olarak 16 Mart'ta Türkiye Büyük Millet Meclisi, Kıbrıs'a asker gönderme konusunda hükümete yetki verdi.²³⁵

²³⁰ **Dışışleri Belleteni**, Sayı 1, (Temmuz 1964), s. 9-10.

²³¹ "Circular Telegram From the Department of State to All Posts," Washington, March 12, 1964, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4755.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

²³² Ball, **op. cit.**, s. 349.

²³³ "Circular Telegram From the Department of State to All Posts," Washington, March 12, 1964, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4755.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009); "National Security Action Memorandum No. 286," Washington, March 12, 1964, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4757.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

²³⁴ Uslu, **op. cit.**, s. 84.

²³⁵ Erim, **op. cit.**, s. 263.

27 Mart 1964'te BM Genel Sekreteri U-Thant, "Kıbrıs'ta Birleşmiş Milletler Gücü'nün (UNFICYP - United Nations Force in Cyprus) göreve başladığını duyurdu.²³⁶ Ocak ayından beri adada BM gözlemcisi olarak bulunan Hintli Tümgeneral Prem Singh Gyani, Genel Sekreter tarafından bu gücün komutanlığına atandı. Yine U-Thant tarafından BM Arabulucusu olarak atanan Finlandiyalı Sakari Tuomioja da Kıbrıs'a gönderildi.²³⁷

3. Türkiye'nin Kıbrıs'a Müdahale Konusundaki Kararlılığının Arttığı Nisan - Mayıs 1964 Döneminde ABD'nin Tutumu

BM Barış Gücü'nün göreve başlaması Kıbrıs'ın iki topluluğu arasındaki çatışmaları bir anda sona erdirmeye yeterli olmadı. Bunun için Kıbrıs Rum ve Türk topluluklarının karşılıklı iyi niyetlerine de ihtiyaç vardı. Oysa tam tersine iki topluluk kendi paramiliter gruplarını, anavatanlarından aldıkları destekle silahlandırmaya devam ediyorlardı. Barış gücünün amacına ulaşmasına engel olan bu tutumlar etkisini BM Arabulucusu Tuomioja'nın uzlaştırma çalışmalarında da gösteriyordu.

²³⁶ Boyd, **op. cit.**, s. 1. BM Genel Sekreteri'nin kayda değer çabaları sonucu UNFICYP dokuz ülkenin (Kanada, Danimarka, Finlandiya, İrlanda, İsveç, İngiltere, Avustralya, Avusturya, Yeni Zelanda) katılımıyla oluştu. Bkz. Ehrlich, **op. cit.**, s. 1049. Gücün yetkileri oldukça kısıtlıydı. Paramiliter grupları silahsızlandırma ya da barışı tesis etmek için güç kullanma yetkileri yoktu. Sadece çatışan tarafların arasında durmakla görevlendirilmişti ve ancak kendini savunmak için ateş açabilme yetkisi vardı. Bkz. Foley ve Scobie, **op. cit.**, s. 164. Bu kısıtlı yetkilere rağmen birçok gözlemciye göre UNFICYP çatışmayı önleme ve bastırma konularında uzun vadede başarılı oldu. Bkz. Dan Lindley, "Historical, Tactical and Strategic Lessons from the Partition of Cyprus," **International Studies Perspectives**, Vol. 8, Issue 2 (May 2007), s. 233-234. Ancak 186 sayılı kararı kabul etmek için SSCB ve Fransa'nın, "gücün giderlerinin BM bütçesinden karşılanmaması" yönünde koydukları şart nedeniyle finansman konusunda sorunlar yaşandı. Finansal yükün büyük kısmını gönüllü yardımlar yoluyla asıl olarak ABD ve İngiltere üstlendiler. Bkz. Ehrlich, **op. cit.**, s. 1050. UNFICYP hakkında daha detaylı bilgi için bkz. James A. Stegenga, **The United Nations Force in Cyprus**, [y. y.], Ohio State University Press, 1968.

²³⁷ **Dışişleri Belleteni**, Sayı 1, (Temmuz 1964), s. 10-11; Oberling, **op. cit.**, s. 87.

Tuomioja, arabuluculuk çabalarındaki mevcut durumu “tünelin sonunda ışığın görünmediği bir nihai çıkmaz” olarak nitelendiriyordu.²³⁸

Adaya BM Barış Gücü’nün yerleşmesi ile artık Türkiye’nin Kıbrıs’a müdahale etmesinin çok da kolay olmayacağının farkında olan Makarios, 1960 sisteminin kısıtlarından kurtulmak için daha uygun bir döneme girildiğini düşünüyordu. 4 Mart 1964 tarihli BM Güvenlik Konseyi kararının “egemen Kıbrıs Cumhuriyeti”ne atıf yapması ve bütün tarafları adanın “topraksal bütünlüğüne ve siyasi bağımsızlığına” saygı göstermeye zorlaması Makarios’un amaçları açısından olumlu bir gelişmeydi.²³⁹ Nitekim şartların buna uygun olduğunu düşünen Makarios, 4 Nisan’da Türkiye Hükümeti’ne verdiği nota ile İttifak Antlaşması’nı tek taraflı olarak feshettiğini duyurdu. Türkiye Hükümeti de 6 Nisan 1964 tarihli nota ile bu işlemi protesto etti.²⁴⁰

Yunanistan Hükümeti ise bu gelişmeyi normal karşılıyordu. Zaten Makarios’un giderek sertleşen tutumunun arkasında yeni kurulan Papandreou Hükümeti’nden aldığı destek yatmaktaydı.²⁴¹ Bu destek sadece Makarios’un eylem ve söylemlerine yönelik değildi. Makarios ile nisan ayının ortalarında yaptıkları görüşmede Başbakan Papandreou, Türkiye’nin müdahale etmesi durumunda Yunanistan Kıbrıs’a anında yardım edebilecek kadar yakın olmadığı için adaya el altından silah ve asker yollama teklifinde bulunmuştu. Makarios’un bu teklifi kabul

²³⁸ “Telegram From the Embassy in Cyprus to the Department of State,” Nicosia, April 22, 1964, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4757.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

²³⁹ Bölükbaşı, “The Cyprus Dispute and...,” s. 417.

²⁴⁰ **Keesings Contemporary Archives**, Vol: XVI, (1963-1964), s. 20121.

²⁴¹ Papandreou’nun Kıbrıs politikası için bkz. Sarica, *et al.*, **op. cit.**, s. 64-66.

etmesiyle başlayan sevkiyat sonucu yaz aylarına kadar Kıbrıs'a yirmi bin tam teçhizatlı Yunan askeri gizli yollarla gönderildi.²⁴²

Türkiye, BM Barış Gücü'nün adaya ulaşmasından sonra da sorunda herhangi bir ilerleme kaydedilememesinden ve Makarios'un bu tutumundan oldukça rahatsızdı. Başbakan İnönü, 15 Nisan'da verdiği bir mülakatta sorunun başlarında Türkiye adaya müdahale etmek istediğinde, ABD'nin buna karşı çıkararak BM gücünün kurulmasıyla işlerin yoluna gireceği yönünde teminat verdiğini ancak BM Barış Gücü kurulduktan sonra da hiçbir gelişme olmamasına rağmen soruna karışmama politikası izlemeye başladığını belirterek Washington'ın tutumunu eleştiriyordu.²⁴³

İnönü'nün eleştirdiği gibi ABD mümkün olduğunca sorunun dışında kalma yönünde çaba gösteriyordu. Ancak Birleşmiş Milletler'in faaliyetlerinin krizi uzun süre tehlikesiz seviyede tutamayacağı düşüncesi nedeniyle de sorunla ilgili çözüm planları üretmeye çalışıyordu. Aslında olası en makul çözümleri bulabilmek için Washington'daki Amerikalı diplomatların beyin jimnastiği faaliyetleri çok öncesinde başlamıştı.²⁴⁴ Bazı diplomatların önerilerine sempatiyle bakılmasına rağmen ABD, Türkiye'yi veya Yunanistan'ı gücendirebileceği düşüncesiyle sorunun çözümü için resmi olarak bir plan önermekten kaçınıyordu.²⁴⁵ Soruna hiç istemediği bir anda

²⁴² Andreas G. Papandreou, **Namlunun Ucundaki Demokrasi**, çev. Semih Koray ve Mehmet Emin Yıldırım, Ankara, Bilgi Yayınları, 1988, s. 164.

²⁴³ **Milliyet**, 16 Nisan 1964'ten aktaran Süha Bölükbaşı, **Barışçı Çözumsuzluk: Ankara'nın ABD ve BM ile Kıbrıs Macerası**, Ankara, İmge Kitabevi, 2001, s. 120.

²⁴⁴ ABD Dışişleri Bakanlığı yetkilileri krizin ilk dönemlerinde birbirlerinden oldukça farklı çözüm önerileri ile ortaya çıkıyorlardı. "Yunanistan ve Türkiye'nin Kıbrıs üzerinde ortaklaşa egemenlik sahibi olmaları"ndan "Kıbrıs Cumhuriyeti'nin ve adadaki toplulukların güvenliğinin İngiltere tarafından sağlanması"na, "taksim"den "Türkiye ile Yunanistan arasında toprak değişimi"ne kadar çeşitlilik gösteren bu çözüm önerilerinden birkaçı için bkz. Nicolet, **op. cit.**, s. 99-100.

²⁴⁵ 20 Şubat'ta Başbakan Papandreou ile görüşen ABD'nin Atina Büyükelçisi Henry Labouisse, ABD'nin sorunun nihai çözümünün ne olması gerektiği konusunda önceden üstünde düşünülmüş fikirleri olmadığını söylemişti. Bkz. "Telegram From the Embassy in Greece to the Department of

hazırlıksız olarak müdahil olan ABD için bu öneriler, daha tehlikeli durumlarda kullanılması düşünülen tedbirlerdi.

Bu doğrultuda bir girişim olarak ABD Dışişleri Bakanlığı'nın Kıbrıs'taki elçiliğine 1 Nisan 1964'te gönderdiği telgrafta “Kıbrıs sorununa nasıl bir kalıcı siyasi çözüm bulunabileceği konusunda yorumda bulunulması” isteniyordu. 7 Nisan'da gönderilen cevapta ABD'nin Kıbrıs'taki temsilcisi Taylor Belcher,²⁴⁶ ABD'nin çıkarlarını da en üst düzeyde gözetmek kaydıyla, kendilerine göre sorun için en uygun çözüm yolunun “enosis veya Kıbrıs'ın bazı konularda özerk olmakla birlikte Yunanistan'a bağlanması” olduğunu belirtiyordu. Bu çözümün Kıbrıslı Türklere bazı yardımlar, Türkiye'ye de bazı imtiyazlar içermesi gerektiği vurgulanıyordu. 8 Nisan'da Türkiye ve Yunanistan'daki büyükelçiliklerden gelen telgraflarda da benzer yorumların yapıldığı görülmüyordu: “[sınırlı] bağımsızlık ya da enosis, Kıbrıs sorununun tek olası çözüm yoludur; Yunanistan'la birleşme durumunda Türkiye'ye imtiyazlar verilmesi gerekecektir.”²⁴⁷ Birkaç istisna dışında ABD Dışişleri Bakanlığı yetkilileri de ülkelerinin çıkarları ile uyumlu olan en iyi çözüm yolunun “imtiyazlı enosis” olduğu konusunda hemfikir di. Bu uzlaşma konusunda Başkan Johnson da Ball tarafından bilgilendirilmiş ti.²⁴⁸

State,” Athens, February 21, 1964, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4755.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009). Benzer bir açıklama 29 Nisan'da Başkan Johnson tarafından Dışişleri Bakanı Erkin'e yapıldı. Bkz. “Memorandum for the Record,” Washington, April 29, 1964, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4757.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

²⁴⁶ Belcher'in Büyükelçi olarak atanması ABD Senatosu'nda 1 Mayıs 1964'te kabul edilmiştir. Bkz. “Telegram From the Embassy in Cyprus to the Department of State,” Nicosia, May 4, 1964, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4757.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

²⁴⁷ “Telegram From the Embassy in Cyprus to the Department of State,” Nicosia, April 7, 1964, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4757.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009). [8 Nisan 1964 tarihli telgraflara ilişkin bilgiler de bu telgraf metninin sonundaki açıklayıcı notta yer almaktadır.]

²⁴⁸ Ball to President Johnson, “Memorandum for the President - Items for Evening Reading,” 10 April 1964: Lot 74D164, Entry 5049, President's Evening Reading Reports, 1964-1974, box 1, **National Archives and Records Administration (NARA)**'dan aktaran Nicolet, **op. cit.**, s. 101. Bu dönemde taraflara bir çözüm önerisi olarak sunulmamış olmasına rağmen, üzerinde geniş bir uzlaşa sağlanan bu

Yine de iki müttefik arasındaki krizin ortadan kaldırılmasının en iyi yöntemi olarak görülen, “Türkiye ve Yunanistan’ın ikili görüşmeler yoluyla uzlaşma sağlamaları” yönündeki girişimlere devam edildi.²⁴⁹ Nisan ayı sonunda Kıbrıs’ta Rumların başlattıkları saldırılar nedeniyle tekrar bir Türk müdahalesi ihtimalinin doğmaması için ABD, Birleşmiş Milletler’deki temsilcisi vasıtasıyla BM Genel Sekreteri’ne BM Barış Gücü’nün daha etkin olması yönünde çağrıda bulundu.²⁵⁰ Ayrıca CENTO Bakanlar Konseyi toplantısı için Washington’da bulunan Dışişleri Bakanı Erkin ile görüşen Başkan Johnson, Türkiye’nin müdahaleden kaçınması gerektiğini ısrarla vurguladı. Müdahale edilmeyeceği yönünde güvence alan Johnson, Erkin ayrılırken biri Dışişleri Bakanı’nın kendisi, diğeri de Başbakan İnönü için olmak üzere, “Türk halkına ve İnönü’ye duyduğu hayranlığın nişanesi olarak” iki madalya verdi.²⁵¹ İnönü’nün müdahale konusundaki sabrı ABD tarafından ödüllendiriliyordu.

Mayıs ayı Kıbrıs sorunu ile mücadelede ABD açısından zor bir süreç oldu. Önce Türkiye ve Yunanistan’a çatışmaya girdikleri takdirde her ikisine de yapılan yardımın durdurulacağı uyarısında bulunuldu. Ayrıca iki ülke arasında bir savaş çıkması durumunda Trakya’da gözü olan Bulgaristan’ın da harekete geçebileceği,

kalıcı çözüm önerileri, arabuluculuk faaliyetine girişeceği ileriki aylarda ABD’nin tutumunu şekillendirmesi bakımından önemlidir.

²⁴⁹ “Telegram From the Embassy in Greece to the Department of State,” Athens, April 10, 1964, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4757.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009); “Telegram From the Department of State to the Embassy in Turkey,” Washington, April 11, 1964, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4757.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

²⁵⁰ “Telegram From the Department of State to the Mission to the United Nations,” Washington, April 28, 1964, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4757.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

²⁵¹ “Memorandum for the Record,” Washington, April 29, 1964, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4757.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

bunun da Doğu ve Batı Blokları arasında büyük bir çatışmaya yol açabileceği vurgulandı.²⁵²

Yine mayıs başlarında ABD Senatosu Dış İlişkiler Komitesi Başkanı Senatör William Fulbright, Başkan Johnson tarafından sorunla yakından ilgili ülkelere “ABD’nin bölgede barışın korunmasına yönelik hassasiyetini” vurgulamakla görevlendirildi. Fulbright 4 - 6 Mayıs’ta Londra’yı, 6 - 7 Mayıs’ta Atina’yı ve 7 - 8 Mayıs’ta da Türkiye’yi ziyaret etti.²⁵³ Senatör Fulbright’ın Lefkoşa’yı ziyaret etmemesi, ABD’nin sorunu bir Türkiye - Yunanistan anlaşmazlığı olarak görmesinin ve Makarios’un uzlaşmaz tutumu nedeniyle çözümü bu iki NATO üyesi ülke arasındaki görüşmelerde aramasının göstergesiydi.²⁵⁴

Bu ziyaretlerin öncesine ait bir ABD Dışişleri Bakanlığı belgesine göre, Fulbright yapacağı görüşmelerde, Yunan Hükümeti’ne Kıbrıslı Rumlar üzerindeki kontrolünü daha etkin önlemlerle artırması gerektiğini, Türk Hükümeti’ne de müdahale etmeme yönünde izlediği sabırlı politikanın takdirle karşılandığını belirtecekti. Bununla birlikte, ABD’nin nihai çözüm yolunda herhangi bir planı

²⁵² **The New York Times**, 6 May 1964’ten aktaran Sander, **op. cit.**, s. 230. Yardımların kesilebileceğine yönelik tehdit NATO Genel Sekreteri Dirk Stikker tarafından Türkiye ve Yunanistan’ın NATO’daki temsilcilerine de yapılmıştı. Bkz. “Telegram From the Embassy in Greece to the Department of State,” Athens, May 6, 1964, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4757.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009). Cihat Göktepe ile yaptığı bir mülakat sırasında Denktaş’ın aktardığına göre İsmet İnönü kendisine, 1964 krizinde Türkiye’nin Kıbrıs’a müdahale edememesinin nedenlerinden biri olarak Bulgaristan’ın Yunanistan’a saldırma niyeti taşımasını göstermiştir. İnönü, Bulgaristan’dan gelen bir heyetin kendisine Türkiye’nin Kıbrıs’a ne zaman müdahale etmeyi planladığına ilişkin sorular yönelttiğini, Bulgarların amacının Türkiye’nin Kıbrıs’a çıkarma yapmasıyla birlikte Yunanistan’a saldırmak olduğunu, bunun da kaçınılmaz olarak iki blok arasında üçüncü dünya savaşına yola açacağına inandığını Denktaş’a söylemiştir. Bkz. Göktepe, **op. cit.**, s. 441-442.

²⁵³ “Memorandum for the Record,” Washington, April 29, 1964, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4757.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

²⁵⁴ Sönmezoğlu, **ABD’nin Türkiye...**, s. 13-14. Nicolet de bu görüşe uygun olarak ABD’nin Nisan 1964’ten itibaren Lefkoşa ile ilişkilerinin ivmesini düşürdüğünü belirtmektedir. Bkz. Nicolet, **op. cit.**, s. 102.

olduğu yönünde izlenim vermekten de kaçınacaktı.²⁵⁵ Ball’a göre ise, bu ziyaretlerin temel amacı, bu iki ülkenin Kıbrıs sorununa yönelik eylemlerinin, ülkelerinin ulusal çıkarlarının çok ötesine geçtiğini, özellikle de Yunanistan’da anlaşılır kılmaktı.²⁵⁶ “Türkiye ve Yunanistan’ın ulusal çıkarlarını bu ülkelerin Başbakanlarına tanımlama özgürlüğü elde etmiş olan bir Amerikalı yetkili bir kez daha, NATO uyumu göz önüne alındığında bu iki ülkenin ulusal itibarlarının ikinci plana atılmasının doğal karşılanması gerektiğini vurgulama hatasını yapıyordu.”²⁵⁷

Fakat ABD’nin, şubat ayındaki Ball misyonundan beri yeterince etkili faaliyetlerde bulunmadığını düşünen Türkiye’nin sabrı, düşünüldüğünün tersine, taşmak üzereydi. 12 - 14 Mayıs’ta Lahey’deki NATO Bakanlar Konseyi toplantısında ABD Dışişleri Bakanı Dean Rusk ile görüşen Türkiye Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin Kıbrıs’a müdahale konusunu yeniden gündeme getirdi. Rusk’a, BM’nin Kıbrıs’taki sorumluluklarının sona erdiği dönemde adadaki durumun daha da kötüleşmiş olacağı yönündeki öngörülerden bahsettikten sonra, o zaman Türkiye’nin müdahale etmek zorunda kalabileceğini belirten Erkin, bu durumda ABD’nin Türkiye’yi destekleyip desteklemeyeceğini sordu. Rusk ise müdahalenin Başkan Johnson tarafından en son çare olarak değerlendirildiğini, yine de bu soruya kesin cevabın ancak Başkan tarafından verilebileceğini belirtti.²⁵⁸

12 Mayıs’ta ABD’nin Ankara Büyükelçisi Hare ile görüşen Başbakan İnönü de, askeri müdahalenin giderek daha düşünülmür bir seçenek olduğunu dile getirdi.

²⁵⁵ “Memorandum for the Record,” Washington, April 29, 1964, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4757.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

²⁵⁶ Ball, Deptel Nicosia 815, 3 May 1964: Lot 66D110, Entry 3051B, Conference File 2392: Sen. Fulbright’s Trip to Europe and Near East, May 1964, box 347, **NARA**’dan aktaran, Nicolet, **op. cit.**, s.102.

²⁵⁷ Nicolet, **op. cit.**, s. 102.

²⁵⁸ “Telegram From Secretary of State Rusk to the Department of State,” The Hague, May 11, 1964, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4757.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

İnönü, ABD'nin tutumunun kendisini çok zorda bıraktığını belirterek gerektiği takdirde Türkiye'nin müdahale etmeye ne kadar kararlı olduğunun ABD tarafından hâlâ anlaşılmadığını vurguladı.²⁵⁹ Fakat bu iki görüşmeden de ABD'li diplomatlar, tutumun daha sertleştiğini görmekle beraber “yakın gelecekte bir Türk müdahalesi olmayacağı” düşüncesiyle ayrıldılar.²⁶⁰

1964 Mayıs'ının son haftalarında Kıbrıs'ta yaşanan gelişmeler gerilimi ve Türkiye'nin müdahale yönündeki kararlılığını artırdı. Kıbrıslı Rumların, Türkleri rehin alması ve bazı rehineleri öldürmesi üzerine ABD Dışişleri Bakanlığı, BM'deki temsilcilerine Genel Sekreter ile görüşerek Yunanistan'a sükûnetin sağlanması yolunda baskı yapılmasını sağlamaları talimatını verdi.²⁶¹ Ancak üstesinden gelinmesi gereken tek konu adadaki çatışmalar değildi. Tamamen Kıbrıslı Rumlardan oluşan Kıbrıs Hükümeti, silah alımı için SSCB ile görüşmeler yapıyordu. SSCB'nin finansmanını yapacağı silahları Birleşik Arap Cumhuriyeti temin edecekti. Bağımsız bir devletin diğer devletlerle silah alımı için anlaşması normal karşılanabilecek bir gelişmeydi. Ancak bu gelişmeyi normal olmaktan çıkarıp daha çok endişe verici hâle sokan, SSCB - Kıbrıs ilişkilerinin gelişmesi kaygılarının da ötesinde, bu silahların Kıbrıslı Türklere karşı kullanılabileceği düşüncesi idi.²⁶²

²⁵⁹ “Telegram From the Embassy in Turkey to the Department of State,” Ankara, May 12, 1964, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4757.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

²⁶⁰ **Idem.**

²⁶¹ “Telegram From the Department of State to the Mission to the United Nations,” Washington, May 21, 1964, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4757.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

²⁶² “Telegram From the Embassy in Cyprus to the Department of State,” Nicosia, May 22, 1964, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4757.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

C. ABD'nin Kıbrıs Sorununa Nihai Çözüm Bulunmasına Yönelik Girişimleri

1. “Johnson Mektubu”

Krizin ilk günlerinden beri adaya askeri müdahalede bulunmanın çözüm yolundaki çabaları kolaylaştıracağını düşünen fakat ABD'nin itirazını sürekli ensesinde hisseden Türkiye için, sadece Rum üyelerden oluşan Kıbrıs parlamentosunun 1 Haziran 1964'te hükümeti bir ordu kurma konusunda yetkilendiren Mecburi Askerlik Yasası'nı kabul etmesi²⁶³ bardağı taşıran son damla oldu. Ertesi gün toplanan Milli Güvenlik Kurulu, Türkiye'nin Kıbrıs'a askeri müdahalede bulunması yönünde karar aldı.²⁶⁴ Türkiye, adaya yapılacak olan müdahaleyle, siyasi ve askeri konumunu güçlendirmeye yetecek kadar bir bölgeyi ele geçirmeyi planlıyordu. Bu güç gösterisi, sonrasındaki muhtemel görüşmelerde Türkiye açısından tatminkâr bir çözüme ulaşılmasını kolaylaştıracaktı.²⁶⁵

Bu sırada, Türkiye'nin karar verici çevrelerinde olağanüstü bir durumun yaşanmakta olduğunu sezinleyen ABD'nin Ankara Büyükelçisi Raymond Hare, Dışişleri Bakanı Erkin ile görüşerek bilgi almak istedi. 4 Haziran'da yapılan görüşmede Erkin, adadaki durumun çok kritik olduğunu ve o akşam yapılacak olan kabine toplantısında ne yapılacağına karar verileceğini belirterek müdahale kararı çıkmasının da mümkün olduğunu söyledi. Durumun ciddiyetini gören Hare, aynı gün ABD Dışişleri Bakanlığı'na “çok gizli” ve “acil” ibareli bir telgraf göndererek gelişmeleri aktardı. Aynı zamanda ABD Dışişleri Bakanlığı'ndan ya da Atina'daki

²⁶³ **Cumhuriyet**, 1-5 June 1964'ten aktaran Bölükbaşı, “The Johnson Letter...,” s. 516.

²⁶⁴ Uslu, **op. cit.**, s. 95.

²⁶⁵ Ball, **op. cit.**, s. 350.

ABD Büyükelçiliği'nden, "Türkiye'yi müdahale kararından vazgeçirebilecek herhangi bir şey" beklediğini belirtti.²⁶⁶

Hare'in bu haberi ABD Dışışleri Bakanlığı yetkililerini hemen harekete geçirdi. Aynı gün Türkiye'nin ABD Büyükelçisi Turgut Menemencioğlu ile telefonda görüşen Dışışleri Bakanı Rusk, Başkan Johnson'ın, Hare - Erkin görüşmesinde konuşulan konularla yakından ilgilendiğini belirterek daha önce Türkiye'den, böyle bir adım atılmadan önce müttefiklerle tam bir danışma halinde olunacağı yönünde taahhüt aldıklarını, Johnson'ın da bu konuda ısrarcı olduğunu vurguladı.²⁶⁷

Yine 4 Haziran'da ABD Dışışleri Bakanlığı tarafından Büyükelçi Hare'e, Başbakan İnönü ile bir an önce görüşmesi, Kıbrıs'a yapılacak bir müdahaleye ABD'nin karşı olduğunu açıklamak için gerekirse İnönü'yü kabine toplantısından dışarı çağırması ve Türkiye'yi müdahale kararından vazgeçirerek ön görüşmeler yapılması konusunda ikna etmesi için elinden geleni yapması talimatı verildi.²⁶⁸ Hare'in isteklerine cevap olarak Atina'dan gönderilen telgrafta ise ABD'li diplomatlar, "Türkiye'yi kararından vazgeçirmek için önerebilece[kleri] güvenilir hiçbir şey" olmadığını söylüyorlardı.²⁶⁹

Bakanlığın talimatı üzerine Hare, Başbakan İnönü ile üç saatlik bir görüşme yaptı. Bu görüşme biter bitmez Washington'a rapor veren Büyükelçi, müdahale kararının kesin olduğunu, Türklerin sorunu baş edilebilir boyutlara indirmek için

²⁶⁶ "Telegram From the Embassy in Turkey to the Department of State," Ankara, June 4, 1964, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4757.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

²⁶⁷ "Memorandum of Telephone Conversation," Washington, June 4, 1964, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4757.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

²⁶⁸ **Idem.**

²⁶⁹ "Telegram From the Embassy in Greece to the Embassy in Turkey," Athens, June 4, 1964, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4757.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

sadece adanın bir kısmına girmeye niyetli olduklarını, ABD’den tek isteklerinin de “bu niyeti göz önünde bulundurarak anlayışlı davranması” olduğunu bildirdi. Hare, ABD’nin görüşlerini bildirmek için zamana ihtiyacı olduğunu söyleyerek İnönü’den zorla yirmi dört saatlik bir süre koparabilmişti.²⁷⁰ Başbakan’ın, bu konunun gizli kalması yönündeki talebine de olumlu yanıt veren Büyükelçi Hare, üzerine düşen görevi başarıyla yerine getirerek Dışışleri Bakanlığı’ndan talimat beklemeye başladı. Hare’in mesajına yirmi dört saat geçmeden gönderilen cevapta, Başkan Johnson’ın Başbakan İnönü’ye gönderdiği mektup yer alıyordu.²⁷¹

Mektubun altında Başkan Lyndon B. Johnson’ın adı yazmasına rağmen yazarı kendisi değildi. “Johnson Mektubu” adıyla Türk - Amerikan ilişkilerinde bir dönüm noktası olarak kabul edilecek olan bu ünlü mektup, ABD Dışışleri Bakanı Dean Rusk, Dışışleri Bakanı Yardımcısı Harlan Cleveland ve Cleveland’ın yardımcısı Joseph Sisco’nun ortak çalışmalarının sonucuydu. Diğer bir Dışışleri Bakanı Yardımcısı George Ball da mektubun müsvedde hâlini görenler arasındaydı. Başkan’a sadece mektubu alelacele okuyarak imzalamak düşmüştü.²⁷²

George Ball’un, “gördüğüm en kaba diplomatik metin” ve “atom bombasının diplomatik muadili”²⁷³ olarak nitelediği, Gönübol’un içeriğini, “işgal altındaki düşman ülkelerine dikte ettirilen barış koşulları”na²⁷⁴ benzettiği bu mektup, Türk - Amerikan ilişkilerinin seyrini etkileyecek türde sert ifadeler içeriyordu. Mektubun

²⁷⁰ “Telegram From the Embassy in Turkey to the Department of State,” Ankara, June 5, 1964, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4757.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

²⁷¹ “Telegram From the Department of State to the Embassy in Turkey,” Washington, June 5, 1964, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4757.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

²⁷² Haluk Şahin, **Johnson Mektubu: Türk-ABD İlişkilerini Değiştiren Olayın Perde Arkası**, İstanbul, Gendaş Predikat, 2002, s. 15-16.

²⁷³ Ball, **op. cit.**, s. 350.

²⁷⁴ Mehmet Gönübol, “Türk-Amerikan İlişkileri: Genel Bir Değerlendirme,” **Foreign Policy (Dış Politika)**, Vol. 1, No. 4 (1971), s. 7-8.

başında “Türk Hükümeti’nin Kıbrıs’ın bir kısmını askeri kuvvetle işgal etmek üzere müdahalede bulunmaya karar vermeyi tasarla[ması]” haberinin kendisinde yarattığı endişeyi vurgulayan Başkan Johnson şöyle devam ediyordu:²⁷⁵

“... En dostane ve açık şekilde belirtmek isterim ki, geniş çapta neticeler tevlit edebilecek [doğurabilecek] böyle bir hareketin Türkiye tarafından takip edilmesini, Hükümetinizin bizimle evvelden tam bir istişarede bulunmak hususundaki taahhüdü ile kabili telif addetmiyorum [uyuşuyor saymıyorum]... Binaenaleyh [bundan ötürü] böyle bir harekete tevessül etmeden [girişmeden] önce Birleşik Amerika Devletleri ile tam istişarede bulunmak mesuliyetini kabul etmenizi hassaten [özellikle] rica etmek mecburiyetindeyim.

1960 tarihli Garanti Antlaşması... teminatçı devletler arasında istişareyi gerektirmektedir. Birleşik Amerika, bu durumda bilcümle [bütün] istişare imkânlarının hiçbir şekilde tüketilmediği ve dolayısıyla, tek taraflı harekete geçme hakkının henüz kabili istimal olmadığı kanaatindedir [kullanılamayacağı inancındadır].

... Ayrıca, Türkiye tarafından Kıbrıs’a yapılacak askeri bir müdahale Sovyetler Birliği’nin meseleye doğrudan doğruya karışmasına yol açabilir. NATO müttefiklerinizin tam rıza ve muvafakatleri [kabulleri] olmadan Türkiye’nin girişeceği bir hareket neticesinde ortaya çıkacak bir Sovyet müdahalesine karşı Türkiye’yi müdafaa etmek mükellefiyetleri [yükümlülükleri] olup olmadığını müzakere etmek fırsatını bulmamış olduklarını takdir buyuracağınız kanaatindeyim.

Diğer taraftan, Bay Başbakan, bir Birleşmiş Milletler üyesi olarak Türkiye’nin vecibeleri [ödevleri] dolayısıyla da endişe duymaktayım... Hiç şüphem yok ki, Birleşmiş Milletler üyelerinin çoğunluğu, Birleşmiş Milletler gayretlerini baltalayacak olan ve barışçı bir hal tarzı bulunmasına yardım edebilecek herhangi bir

²⁷⁵ **Dışişleri Belleteni**, Sayı 16, (31 Ocak 1966), s. 100-103.

ümidi yıkacak olan Türkiye'nin tek taraflı hareketine en sert şekilde tepki gösterecektir.

... Türkiye ile aramızda mevcut Temmuz 1947 tarihli Anlaşmanın IV. maddesi²⁷⁶ mucibince [gereğince], askeri yardımın, veriliş maksatlarından gayrı gayretlerde kullanılması için, Hükümetinizin, Birleşik Devletlerin muvafakatini alması icap etmektedir... Mevcut şartlar tahtında [altında] Türkiye'nin Kıbrıs'a yapacağı bir müdahalede Amerika tarafından temin edilmiş olan askeri malzemenin kullanılmasına Birleşik Devletlerin muvafakat edemeyeceğini size bütün samimiyetimle ifade etmek isterim.

... en dostane şekilde size şunu bildirmek isterim ki, bizimle yeniden ve en geniş ölçüde istişare etmeksizin böyle bir harekete tevessül etmeyeceğinize dair bana teminat vermediğiniz takdirde, meselenin gizli tutulması hususunda Büyükelçi Hare'e vâki [olan] talebinizi kabul etmeyecek ve NATO Konseyi ile Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin acilen toplantıya çağrılmasını istemek mecburiyetinde kalacağım. “

Bu ifadelerden sonra Başkan Johnson mektupta belirtildiği yönde istişarede bulunmak için Başbakan İnönü'yü Washington'a davet ediyordu.

Son derece sert bir üsluba sahip ve “tehditler” içeren böyle bir mektubun gönderilmesinin başlıca sebebi, müdahalenin doğurabileceği sonuçlar nedeniyle ABD'li yetkililerin duyduğu korkuydu. Türkiye'nin askeri müdahalesi ile başlaması

²⁷⁶ “Bu anlaşma, 12 Mart 1947 tarihli Truman Doktrini çerçevesinde, Türkiye ve Yunanistan'a yapılacak yardımın gerektirdiği yetkiyi Amerika Birleşik Devletleri Başkanı'na veren 22 Mayıs 1947 tarihli ‘Türkiye ve Yunanistan'a Yardım Yapılmasına Dair Kanun’[a dayanılarak] Türk ve Amerikan Hükümetleri arasında 12 Temmuz 1947'de imzalanmıştır.” Bkz. Armaoğlu, **op. cit.**, s. 162. Mektupta bahsi geçen 4. madde şöyledir: “Türkiye Hükümeti, Birleşik Devletler Hükümeti'nin muvafakati olmadan,... [yardım olarak aldığı] bu maddeler ve malumatın verildikleri gayeden başka bir gayede kullanılmasına müsaade etmeyecektir.” Bkz. **Resmi Gazete**, 5 Eylül 1947, Sayı 6699'dan aktaran Armaoğlu, **op. cit.**, s. 163. ABD'nin Türkiye'ye sağladığı askeri yardımların iki ülke arasındaki ilişkilere olan etkilerini anlatan detaylı bir çalışma için bkz. Sezai Orkunt, **Türkiye-ABD Askeri İlişkileri**, İstanbul, Milliyet Yayınları, 1978.

kaçınılmaz görünen²⁷⁷ “bölgesel bir çatışma, ABD’nin hayati çıkarlarını ve güvenliğini tehlikeye düşürecek bir nükleer savaşa tırmanabilirdi.”²⁷⁸ Bu bir “savaş ya da barış” meselesiydi ve savaş ihtimalini önlemek için de böyle sert bir karşı çıkış gerekli görülüyordu. Ball’a göre, Dışişleri Bakanı Rusk, itirazın sert olmaması durumunda Türkler üzerinde etkili olmamasından korkuyordu.²⁷⁹ Başkan Johnson da bu konuda ikna edilmişti.²⁸⁰

Yine de sadece Başkan’ın mektubu ile yetinilmeyerek Avrupa İttifak Kuvvetleri Komutanı General Lyman Lemnitzer Ankara’ya gönderildi. Görevi, Türkiye’nin müdahale konusunda karar almadan önce mutlaka müttefiklerine danışması gerektiğini bir kez daha vurgulamaktı.²⁸¹ Başkan Johnson’ın mektubunu getiren Büyükelçi Hare’in yanında mektubu okuyan Başbakan İnönü, belirli noktalarda Başkan’a katılmamakla birlikte, sorunun barışçı yollarla çözülmesi için istişarelerde bulunma yönündeki teklifini uygun bulduğunu belirtti. Ancak bunun karar olarak açıklanabilmesi için Kabine’nin onayının alınması gerektiğini söyledi. İnönü’ye göre, ABD’nin isteği üzerine müdahalenin ertelendiğinin ve sorunun müttefikler arasında çözülmesi için ABD’nin daha aktif bir rol üstleneceğinin

²⁷⁷ George Papandreou, 25 Şubat 1964’te Makarios’a yolladığı destek mesajında “Türkiye ile Yunanistan arasında bir savaş çıkması çılgınlık olur; ama Türkiye bu çılgınlığa kalkışırsa biz de aynı şekilde davranmakta bir an bile tereddüt etmeyeceğiz” diyordu. Bkz. Papandreou, **op. cit.**, s. 163.

²⁷⁸ Oral Sander, “Turkey: the Staunchest Ally of the United States? Forces of Continuity and Change in the Strategic Relationship,” **The Turkish Yearbook of International Relations**, Vol. 15 (1977), s. 21.

²⁷⁹ Şahin, **op. cit.**, s. 47; Harris, **op. cit.**, s. 115.

²⁸⁰ Şahin, **op. cit.**, s. 48. Landau’ya göre, Başkan Johnson’ın Türkiye’nin müdahalesine karşı çıkan tutumunu ve mektubun sıra dışı üslubunu belirleyen etkenlerden biri de ABD’deki Rum lobisiydi. Özellikle 1964 yılının ilk yarısında Beyaz Saray, Kıbrıs sorunda Rum - Yunan tutumunu savunan ve Başkan’ın politikalarını bu yönde etkilemeye çalışan çok sayıda telefon, telgraf, mektup vb. ile karşılaşmıştı. Bkz. Landau, **op. cit.**, s. 52. Ayrıca Kasım 1964’te ABD’de seçim yapılacağı ve sayıları yaklaşık 400,000 olan Rum asıllı ABD vatandaşları seçimler açısından önemli görülen eyaletlerde sonuçları etkileyebilecek yoğunluktaydılar. Bkz. **Ibid.**, s. 55. Johnson Yönetimi’nden yetkililer de sürekli olarak Başkan’a, ABD’nin Kıbrıs politikasının seçimlerde Rum asıllı ABD’li seçmenlerin oylarının yönünü etkileyeceğini vurgulayan muhtıralar veriyorlardı. Bkz. **Ibid.**, s. 56.

²⁸¹ **Facts on File**, Vol: XXIV, 1964, s. 182’den aktaran Sönmezoğlu, **op. cit.**, s. 15.

kamuoyuna duyurulması da önemliydi. Büyükelçi Hare, bu konuda Washington’a danışacağını belirtip, “müdahalenin erteleneceği” haberiyle birlikte Başbakan’ın yanından ayrıldıktan kısa süre sonra bu kez General Lemnitzer, İnönü’yle görüştü.²⁸² Bu temasların ardından yapılan kabine toplantısı sonucu, Türkiye Hükümeti’nin Kıbrıs’a müdahaleyi “şimdilik” ertelediği duyuruldu.²⁸³

Bu sırada ABD, Yunan Hükümeti nezdinde de girişimlerini sürdürdü. Atina’daki büyükelçiliğe 5 Haziran’da gönderilen telgraflarda, Yunan Hükümeti’ne, “Kıbrıslı Rumlar üzerindeki baskıyı artırma” ve “Türkiye’ye yönelik jestler yapma” konularında ısrarda bulunulması; “Makarios’un, gerilimi azaltmak amacıyla Kıbrıs Türk toplumuna yönelik bazı imtiyazlarda bulunması için Papandreou’nun Başpiskopos’a baskı yapmaya zorlanması” yönünde talimatlar verildi.²⁸⁴

8 Haziran’da Yunanistan Dışişleri Bakanı Stavros Costopoulos ile görüşen ABD’nin Atina Büyükelçisi Henry Labouisse, Türkiye ile Yunanistan arasında Kıbrıs sorununa nihai çözüm bulunması amacıyla görüşmelerin yapılması konusunda

²⁸² “Telegram From the Embassy in Turkey to the Department of State,” Ankara, June 5, 1964, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4758.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

²⁸³ **Facts on File**, Vol: XXIV, 1964, s. 192’den aktaran Sönmezoğlu, **op. cit.**, s. 15. Bu temaslardan ziyade Johnson Mektubu’nda yer alan tehditler Türkiye’nin Kıbrıs’a müdahale kararını ertelemesinde önemli rol oynadı. Özellikle ABD Başkanı’nın NATO adına konuşarak Türkiye’nin Kıbrıs’a müdahale etmesi hâlinde SSCB’nin de Türkiye’ye karşı bir saldırı başlatabileceğini, bu durumda NATO’nun Türkiye’nin yardımına koşmayabileceğini ifade etmesi, bir NATO üyesi olan Türkiye’nin siyaset yapıcılarında şok etkisi yarattı. Çünkü bu ifadeler Kuzey Atlantik Antlaşması’nın 5. maddesi ile açıkça çelişmekteydi. Söz konusu maddeye göre: “Taraflar, Kuzey Amerika’da veya Avrupa’da içlerinden bir veya daha çoğuna yöneltilecek silahlı bir saldırının hepsine yöneltilmiş bir saldırı olarak değerlendirileceği ve eğer böyle bir saldırı olursa BM Yasası’nın 51. Maddesinde tanınan bireysel ya da toplu öz savunma hakkını kullanarak, Kuzey Atlantik bölgesinde güvenliği sağlamak ve korumak için bireysel olarak ve diğerleri ile birlikte, silahlı kuvvet kullanımı da dâhil olmak üzere gerekli görülen eylemlerde bulunarak saldırıya uğrayan Taraf ya da Taraflara yardımcı olacakları konusunda anlaşmışlardır. Böylesi herhangi bir saldırı ve bunun sonucu olarak alınan bütün önlemler derhal Güvenlik Konseyi’ne bildirilecektir. Güvenlik Konseyi, uluslararası barış ve güvenliği sağlamak ve korumak için gerekli önlemleri aldığı zaman, bu önlemlere son verilecektir.” Bkz. “Kuzey Atlantik Antlaşması,” <http://www.nato.int/docu/other/tr/treaty-tr.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009). Johnson Mektubu’nun ikili ilişkilere olan etkisine daha sonra ayrıntılı olarak değinilecektir.

²⁸⁴ “Telegram From the Embassy in Greece to the Department of State,” Athens, June 8, 1964, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4758.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

ABD'nin ısrarcı olduğunu belirtti. Dışışleri Bakanı ise, Papandreou'nun Makarios'a karşı tutum alması durumunda, Makarios'un destek için SSCB'ye daha çok yanaşacağını söyleyerek Türkiye ile görüşme fikrini pek desteklemediğini belli etmeye çalıştı.²⁸⁵ Fakat Doğu Akdeniz'de savaş tehlikesinin yüksek olduğu bu dönemde ABD'li yetkililer için Makarios - SSCB yakınlaşmasından çok, Türkiye - Yunanistan ilişkilerinin normal seyrine dönmesi konusu öncelikliydi.

Aslında Başkan Johnson, Türkiye Başbakanı İsmet İnönü'yü ve henüz resmi olarak çağrıda bulunulmamış olsa da Yunanistan Başbakanı George Papandreou'yu görüşme amacıyla Washington'a davet etme kararından dolayı pişmandı. Türkiye'nin müdahale kararının yarattığı çaresizlik ve telaş içinde âni olarak verilen bu kararlar Johnson, gerçekleşmesini hiç istemediği bir işe bulaşmış, arabulucu rolüne girmişti.²⁸⁶ Fakat Türkiye'yi müdahale kararından vazgeçirebilmek için ABD'nin daha aktif olacağı yönünde verilen söz gereği, iki ülke başbakanının Washington'da kendisiyle görüşmeyi kabul etmeleri için George Ball'u, Yunanistan ve Türkiye'ye gönderme kararı aldı.²⁸⁷

Ball, Atina ve Ankara'daki görüşmelerini sürdürürken Başkan Johnson da Yunanistan'ın Washington Büyükelçisi Alexander Matsas'a, ABD'nin Türkiye'yi müdahale etmekten alıkoyduğunu ancak bu durumu uzun süre devam ettiremeyeceğini vurgulayarak, sorunun iki tarafın görüşmeleri ile çözülebileceğini, görüşmeme konusunda direktmenin tehlikeli sonuçlara yol açabileceğini söylüyordu. Büyükelçi'nin, Makarios da dâhil olmadan Yunanistan'ın görüşme yapamayacağı

²⁸⁵ **Idem.**

²⁸⁶ "Telephone Conversation Between President Johnson and Secretary of State Rusk," Washington, June 9, 1964, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4758.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

²⁸⁷ **Idem.**

yönündeki itirazına Başkan Johnson, Makarios'u "uzlaşmaz" ve "Batı'nın güvenliğine önem vermeyen" biri olarak tanımladıktan sonra, önemli olanın Türk - Yunan anlaşması olduğunu, Kıbrıs'ın belirli bir noktada görüşünün alınabileceğini söyleyerek karşı çıkıyordu. Johnson'a göre, Yunanistan bir an önce çözüme yönelik adımlar atmalıydı ve bunu yaparken de müttefiki Türkiye'yi küçük düşürebilecek hareketlerden kaçınmalıydı. ABD, Küba Füze Krizi'nde bile düşmanı için devamlı bir açık kapı bırakmıştı, söz konusu bir müttefik olduğu zaman bu tutum çok daha önemliydi.²⁸⁸

Dışişleri Bakanı Yardımcısı George Ball ise Atina ziyareti sırasında Başbakan Papandreou'yu hem Washington'ı ziyaret etmesi hem de Türkiye Başbakanı İnönü ile Kıbrıs sorununa çözüm bulma amacıyla görüşmesi konularında ikna etmeye çalıştı. Fakat Başkan Johnson'la görüşmeyi kabul eden Papandreou, İnönü ile görüşme fikrine karşı çıktı.²⁸⁹ Çünkü Yunanistan Başbakanı'na göre, "İnönü ile doğrudan görüşmek, Kıbrıs sorununun bir Türk - Yunan sorunu olduğunu kabullenmek anlamına gelecekti."²⁹⁰ Ayrıca Başkan Johnson ile yapacağı görüşme Kıbrıs sorununda BM tarafından yürütülen çabaların görmezden gelindiği biçiminde anlaşılmamalıydı. Bunun üzerine George Ball Washington'ı ziyaret etmesinin bu iki anlama da gelmeyeceği konusunda Papandreou'ya güvence verdi.²⁹¹

Türkiye ziyareti, Ball açısından daha olumlu geçti. 5 Haziran tarihli mektubun Türk - Amerikan ilişkilerine verebileceği zararların farkında olan Ball ilk

²⁸⁸ "Memorandum of Conversation," Washington, June 11, 1964, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4758.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

²⁸⁹ "Telegram From the Embassy in Greece to the Department of State," Athens, June 13, 1964, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4758.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009); "Telegram From the Embassy in Greece to the Department of State," Athens, June 14, 1964, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4758.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

²⁹⁰ Papandreou, *op. cit.*, s. 165.

²⁹¹ *Idem.*

olarak, ABD'nin Türkiye ile olan dostluğa önem verdiğini ve Kıbrıs sorununda Yunan tarafını destekleyen bir tutumu olmadığını belirterek Başbakan İnönü'yü temin etmeye çalıştı. Başkan Johnson'ın mektubunda sarf edilen sert sözlere, kendi saygınlığını düşünerek Türkiye de benzer bir şekilde cevap vermek zorunda kalabilirdi. Ancak bu durumun ilişkilerin genel seyrini etkilemesine izin verilmemeliydi. İkili ilişkiler konusundan sonra George Ball, Papandreou ile Makarios arasında enosis üzerine olan anlaşmazlıktan bahsederek Kıbrıs sorununa çözüm bulunması için zamanın uygun olduğu yönündeki düşüncelerini ilettiler.²⁹² ABD'nin çözüm yolunda çaba göstermesinden memnun olan İnönü açısından Washington'a gitmek konusunda herhangi bir sakınca yoktu. Nitekim Başkan Johnson'ın mektubuna cevaben 13 Haziran'da gönderilen mektupta İnönü, Johnson'ın davetini kabul ettiğini belirtiyordu.²⁹³ George Ball Washington'a döndükten sonra, Başbakan İnönü'nün 22 Haziran'da, Başbakan Papandreou'nun ise 24 Haziran'da Washington'ı ziyaret edebilecekleri yönünde resmi davetler yapıldı.²⁹⁴

2. Washington Görüşmeleri

ABD'nin Lefkoşa Büyükelçisi Belcher, 10 Haziran'da ABD Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği telgrafta, "5 Haziran'da yaşanan gelişmelerden sonra bütün taraflar ABD'nin soruna derin bir şekilde müdahil olduğunu düşünüyorlar"²⁹⁵ şeklinde son derece haklı bir tespitte bulunmuştu. Belcher'in tespiti, bu dönemde tarafların ABD'den beklenti ve isteklerindeki gözle görülür artışla doğrulanıyordu.

²⁹² Ball, *op. cit.*, s. 354. Makarios'un enosis konusundaki tutum değişikliği ve bunun Kıbrıs - Yunanistan ilişkilerine etkisi için bkz. *infra.*, s. 142, 461 no'lu dipnot.

²⁹³ *Dışişleri Belleteni*, Sayı 16, (31 Ocak 1966), s. 103-110.

²⁹⁴ Ball, *op. cit.*, s. 355.

²⁹⁵ "Telegram From the Embassy in Cyprus to the Department of State," Nicosia, June 10, 1964, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4758.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

Kıbrıs’a askeri müdahalede bulunma kararından ABD’nin baskısı sonucu vazgeçen Türkiye, sorunun çözümü için Johnson Yönetimi’nin daha aktif davranmasını istiyordu. Türkiye’yi askeri planlarını uygulamaktan alıkoyduğu için ABD’nin sorunu başka bir yolla ve Türkiye’nin lehine şartlar içerecek şekilde çözmesi gibi bir yükümlülüğü olduğu varsayılıyordu.²⁹⁶ Türk Hükümeti’nin beklentileri, Kıbrıs’ta Türklere yönelik şiddet eylemlerinin sona erdirilmesi ve ikili görüşmelerle soruna nihai çözüm bulunması konularında ABD tarafından Yunanistan’a baskı yapılması yönündeydi.

Yunanistan ise, Türklerin “saldırısını” önlediği için ABD’ye müteşekkîr olmakla birlikte Türkiye’den hâlâ müdahale konusunda tehdit algıladığını belirtiyordu. Başbakan Papandreou, Başkan Johnson’a gönderdiği teşekkür mektubunda, gelecekte de Türklerin bu yöndeki girişimlerinin önlenmesi için ABD’nin Kıbrıs sorununda büyük duyarlılık gösterdiği noktaları kullanıyordu: Türkiye’nin müdahalesi “bir Türk - Yunan savaşına yol açarak NATO’nun güneydoğu kanadının çözülmesine” neden olacaktı; ayrıca “müttefiklerin hoşgörüsüyle karşılanan bir Türk müdahalesi tehdidi bile Kıbrıslı Rumları nereden destek bulabilirlerse oraya yönelmeye sevk ederek” kaçınılmaz bir şekilde komünizmin kucağına itecekti.²⁹⁷

Bu sırada Kıbrıs’taki ABD imajı da Büyükelçi Belcher’e göre, pek iç açıcı değildi. SSCB “özgürlük” ve “demokrasi” ilkelerine yaptığı vurguyla Kıbrıslı Rumların önemli bir kesimi üzerinde etki sahibi olmayı başarmıştı. Türkiye’den, BM adada sorunu çözmeye yönelik faaliyetlerini devam ettirirken Kıbrıs’a müdahale

²⁹⁶ Ehrlich, *Cyprus 1958-1967*, s. 85.

²⁹⁷ “Letter From Prime Minister Papandreou to President Johnson,” Athens, June 9, 1964, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4758.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

etmeyeceğine dair taahhüt alınması, Kıbrıslı Rumların ABD'ye daha sıcak bakmasını sağlayabilirdi.²⁹⁸

Yunanistan ve Türkiye ziyaretlerinde iki ülkenin başbakanları ile doğrudan görüş alışverişinde bulunan George Ball ise, mevcut durumun ABD için bir fırsat olduğuna kanaat getiriyordu. Ball'a göre, Birleşmiş Milletler'in sorunu çözmede başarılı olamayacağını BM Genel Sekreteri dahi biliyordu. ABD Hükümeti'nin aktif biçimde dâhil olmadığı ikili görüşmeler de ancak Türkiye ve Yunanistan'ın tutumlarının daha da sertleşmesi ile sonuçlanabilirdi. Zaten iki taraf da artık ABD'nin bir çözüm dayatmasını ve bunun üzerinden müzakereler yapılmasını istiyordu. Bu şartlar altında eğer ABD zaman, enerji ve itibar kaybetmeyi göze alırsa Kıbrıs sorununu sonuca bağlamaya ilk defa bu kadar müsait olan durumdan faydalanabilirdi.²⁹⁹ Washington'da yapılan görüşmelere işte bu beklentiler ve tespitler yön verdi.

22 Haziran'da yapılan ilk görüşme, ABD tarafında Başkan Johnson, Dışişleri Bakanı Yardımcısı George Ball, ABD'nin Türkiye Büyükelçisi Raymond Hare ve Türkiye tarafında Başbakan İsmet İnönü, Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin, Türkiye'nin ABD Büyükelçisi Turgut Menemencioğlu arasında gerçekleşti.³⁰⁰ İlk söz alan Başkan Johnson, İnönü'ye Washington'a geldiği için teşekkür ettikten sonra ABD'nin sorunun çözümü için önerebileceği herhangi bir sihirli formülü olmadığını ancak çözüm bulunması yolunda Türkiye ve Yunanistan'a yardım etmeye hazır

²⁹⁸ "Telegram From the Embassy in Cyprus to the Department of State," Nicosia, June 10, 1964, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4758.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

²⁹⁹ "Memorandum From the Under Secretary of State (Ball) to President Johnson," Washington, June 11, 1964, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4758.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

³⁰⁰ "Memorandum of Conversation," Washington, June 22, 1964, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4758.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009). [Görüşmenin içeriğine ait bilgiler bu kaynaktan alınmıştır.]

olduğunu belirtti. Johnson’a göre, örneğin Türk ve Yunan temsilciler arasında Kıbrıs sorununun barışçı çözümü için Camp David’de gizli görüşmeler yapılabilir ve bu görüşmelerde ABD Dışışleri eski Bakanı Dean Acheson’ın³⁰¹ hizmetlerinden de faydalanılabılırdı. İnönü’nün bu öneriye herhangi bir itirazı olmadı.

Bunun üzerine George Ball, Başkan Johnson’ın önerisini daha açık hâle getirmeye çalıştı. Ball’a göre, bu görüşmelere iki taraf da kendi başbakanının güvenine sahip, Dışışleri Bakanı düzeyinde olmasa da yüksek sorumluluk sahibi kişileri temsilci olarak göndermeliydi. Bu temsilciler, Camp David’de kendilerine sağlanacak imkânlardan da faydalanarak görüşmelerin gizli kalması amacına kolaylıkla ulaşabilirlerdi. Temsilciler arasındaki görüşmelerin seyrine göre, Türkiye ve Yunanistan Dışışleri Bakanlarının da ilerleyen aşamalarda görüşmelere katılmaları düşünülebilirdi. Ball’un bu son önerisi, Erkin tarafından olumlu karşılandı. Amerikalı ve Türk yetkililer arasındaki bu toplantının sonlarına doğru Başbakan İnönü’nün [Türk ve Yunan temsilciler arasında yapılması teklif edilen] görüşmelerin ne zaman başlayabileceği yönündeki sorusuna ise Başkan Johnson, “ne kadar erken o kadar iyi” diyerek cevap verdi.

Ertesi gün Amerikalı ve Türk yetkililer daha kalabalık kadrolarla fakat bu kez Başkan Johnson’ın yerini Dean Acheson almak üzere tekrar görüştüler.³⁰² Bu görüşme müstakbel arabulucu Acheson’ın, Türk tarafının Kıbrıs sorununa ilişkin

³⁰¹ Böyle bir görev için Dean Acheson’ın düşünülmesinin birçok nedeni vardı. Birincisi George Ball, Acheson’ın iki ülkeyi uzlaştırma konusunda uygun bir isim olduğunu düşünüyordu. Yakın gelecekte ABD’nin uzlaştırma çabalarında doğrudan girişimleri olabileceğini düşünerek 27 Şubat 1964’te arabuluculuk konusunda Acheson’ı yoklamıştı. İkincisi Dean Acheson, Truman Doktrini’ndeki rolü nedeniyle hem Ankara hem de Atina tarafından sevilen, efsanevi bir figürdü. Ayrıca Başkan Johnson’ın da Acheson’a kişisel sempatisi vardı. Bu nedenlerle Şubat 1964’te Dışışleri Bakanlığı’na Kıbrıs’taki durumun gidişatı konusunda Acheson’ın düzenli olarak bilgilendirilmesi emri verilmişti. Bkz. Ball, *op. cit.*, s. 349-350, 355; Nicolet, *op. cit.*, s. 104.

³⁰² “Memorandum of Conversation,” Washington, June 23, 1964, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4758.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009). [Görüşmenin içeriğine ait bilgiler bu kaynaktan alınmıştır.]

talepleri konusunda fikir edinmesi amacıyla düzenlenmişti. Bu nedenle Ball, ABD'nin resmi bir çözüm önerisinde bulunmayı değil, öncelikle olası bir çözümün esas bileşenlerinin tanımlanmasını istediğini belirttikten sonra sözü Acheson'a bıraktı.

Acheson'a göre, herhangi bir öneride bulunulabilmesi için en başta iki tarafın da sorunun çözümünde olmazsa olmaz olarak gördükleri noktaların belirlenmesi şarttı. Örneğin, Türkiye için bu noktalar şöyle görünüyordu: Türkiye'nin ulusal haysiyeti ve itibarı; Türkiye'nin fiziki güvenliği; Kıbrıslı Türklerin refahı, hayatlarının ve mülklerinin güvenliği. Acheson aynı şekilde Yunanistan'a da kendi ulusal çıkarı açısından hayatî gördüğü noktaları belirtmesi yönünde teklifte bulunacaktı. İki ülkenin esas kaygıları belirlendikten sonra bu temelden yola çıkılarak barışçı çözüm için planlar üretilmesi kolaylaşacaktı.

Görüşmede hazır bulunan TBMM Dış İlişkiler Komitesi Başkanı Nihat Erim, Acheson'ın bu yaklaşımını oldukça akılcı bulduğunu belirtti. Ancak görüşmeler süresince Kıbrıs'ta güvenliğin nasıl sağlanacağı konusunda kaygıları vardı. George Ball için de bu konu, "Makarios'un muhtemel yıkıcı çabaları" ve "muhtemel komünist eylemler" konularıyla birlikte görüşmelerin sağlıklı yürütülebilmesi açısından tehdit oluşturuyordu. Bunun için Türkiye ve Yunanistan adada sükûneti sağlamak için ellerinden gelen çabayı göstermeliydi. Ayrıca durumun ivediliği nedeniyle görüşmelere bir an önce başlanması gerekiyordu. Bu konuda da Amerikalı ve Türk yetkililer aynı görüşteydi. Görüşmelerin 4 Temmuz'dan hemen sonra Camp David'de başlaması fikrine herhangi bir itiraz olmadı. Türkiye'nin görüşmelerdeki temsilcisinin Nihat Erim olacağı belirtildi.

Washington görüşmeleri Türkiye açısından olumlu geçmişti. İki ülke yetkililerinin görüşmelerinden sonra yayınlanan ABD - Türkiye ortak bildirisinde 1959 Zürih - Londra Antlaşmaları'na atıfla “antlaşmaların bağlayıcı etkilerinden hareket ederek...” ibaresinin yer alması da Türkiye açısından bir başarıydı. Çünkü bu sayede, Rum - Yunan tarafının Zürih ve Londra Antlaşmaları'nın artık geçersiz olduğu yönündeki iddialarına karşı Türkiye gibi ABD'nin de bu antlaşmaların hâlâ yürürlükte olduğunu kabul ettiği vurgulanmış oluyordu.³⁰³

ABD'li yetkililerin Yunan yetkililerle yaptıkları görüşmeler ise daha çekişmeli geçti. İlk görüşme ABD tarafında Başkan Johnson, Dışişleri Bakanı Yardımcısı Geroge Ball, ABD'nin Atina Büyükelçisi Henry Labouisse ve Yunanistan tarafında Başbakan Georges Papandreou, Dışişleri Bakanı Stavros Costopoulos, Papandreou Hükümeti'nde bakanlık görevini yürüten ve aynı zamanda başbakanın oğlu olan Andreas Papandreou, Yunanistan'ın Washington Büyükelçisi Alexander Matsas olmak üzere 24 Haziran'da yapıldı.³⁰⁴

Görüşmenin açılış konuşmasını yine Başkan Johnson yaptı ve Türk tarafına söylenenlerin aynısını Yunan tarafına da söyledi. Farklı olan tek konu, ABD'nin Türkiye'nin askeri müdahalesini önleyebilmek için ne kadar yoğun çaba gösterdiğinin vurgulanmasıydı. Başbakan Papandreou ise, zaten NATO'nun, kendi

³⁰³ Erim, **op. cit.**, s. 329; Bilge, **op. cit.**, s. 383-384. İnönü Hükümeti'nin Washington görüşmelerinden istediğini alarak dönmesi iktidarın devamı açısından önemliydi. Çünkü hükümet Kıbrıs sorunundaki tutumu nedeniyle Türk siyaset çevreleri ve kamuoyunun yoğun eleştirilerine maruzdu. İnönü ABD'ye gitmeden hemen önce TBMM'de yapılan güven oylamasını hükümet çok az bir farkla kazanabilmişti. Bkz. Uslu, **op. cit.**, s. 119. Kıbrıs sorununda oldukça ılımlı ve sabırlı bir politika izleyen Başbakan İnönü'nün iktidarda kalması ABD açısından da önemliydi. İnönü Hükümeti'nin düşmesi hâlinde, yerine, Kıbrıs konusunda daha sert politikalar izlemek isteyebilecek bir hükümet kurulabilirdi. Bu durum da Türkiye'nin Kıbrıs'a askeri müdahalesi ile sonuçlanabilirdi. Bkz. “Telegram From the Department of State to the Embassy in the United Kingdom,” Washington, June 21, 1964, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4758.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

³⁰⁴ “Memorandum of Conversation,” Washington, June 24, 1964, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4758.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009). [Görüşmenin içeriğine ait bilgiler bu kaynaktan alınmıştır.]

silahlarının yine bir NATO müttefikine karşı kullanılmasına müsaade edemeyeceğini savunarak aksi takdirde ittifakın bir anlamı kalmayacağını belirtti. Acheson'ın yardımlarıyla Türk ve Yunan temsilcilerin barışçı çözümü amaçlayan görüşmeler yapmaları konusunda ise çekinceleri olduğunu söyledi. Bu görüşmelerden bir sonuç alınamaması durumunda savaş çıkması kaçınılmaz olacaktı. Papandreou'nun itirazları üzerine Ball'un teklifiyle görüşmeye öğleden sonra devam edilmesi kararlaştırıldı.

Öğleden sonraki görüşmede yine iki gün önceki yöntem izlendi: ABD Başkanı Johnson'ın yerini Dean Acheson aldı.³⁰⁵ Bu sefer Geroge Ball, Başbakan Papandreou'nun itiraz noktalarındaki kaygılarını gidermeye çalıştı. Başkan Johnson'ın, Türk ve Yunan temsilcilerin Dean Acheson'ın yardımlarıyla görüşmeleri yönündeki teklifinin BM Arabulucusu'nun çalışmalarını dışlamayı amaçlamadığını belirterek tam tersine Tuomioja'nın kendini çıkmazda hissederek ABD'den yardım istemesinin de bu teklifte etkili olduğunu söyledi.³⁰⁶ Görüşmelerin sonuçsuz kalması hâlinde tehlikeli bir durumun ortaya çıkabileceğinin farkında olmakla birlikte zaten mevcut durumun da ciddi tehlikeler arz ettiğini, bu yüzden görüşmelerin gerekli olduğunu vurguladı.

Başbakan Papandreou'nun Türkiye ile görüşme konusu yerine Yunanistan'ın Kıbrıs sorununa yönelik politikası ve olmazsa olmazları üzerinde ısrarla durması nedeniyle bu kez Dean Acheson araya girerek çözüm konusunda iki tarafın da hayatı

³⁰⁵ "Memorandum of Conversation," Washington, June 24, 1964, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4758.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009). [Görüşmenin içeriğine ait bilgiler bu kaynaktan alınmıştır.]

³⁰⁶ ABD'nin Kıbrıs Büyükelçisi Belcher 6 Haziran'da Washington'a gönderdiği telgrafta Tuomioja'nın ABD ve İngiltere'den arabuluculuk çabalarında liderliği üstlenmelerini istediğini belirtiyordu. Bkz. Belcher, Embtel Nicosia 1323, 6 June 1964: State Department Subject - Numeric Files (SDFNF), 1964-66, POL 23-8 CYP, box 2085, **NARA**, 1'den aktaran Nicolet, **op. cit.**, s. 103.

önemde gördüğü noktaları belirtti. Türkiye'nin güvenlik kaygılarının Yunanistan'ınkilerden daha büyük olduğunu söyleyen Acheson, bu konuda Yunanistan'ın daha anlayışlı davranması gerektiği yönündeki düşüncesini açıkladı. Görüşmenin sonunda George Papandreou kendi görüşlerini açıkladığını, ABD'ninkileri de öğrendiğini, Acheson'ın yardımıyla görüşme teklifine yönelik kesin cevabını ise Washington'ı terk etmeden önce vereceğini söyledi.³⁰⁷

Papandreou'nun cevabını beklerken ABD'li yetkililer BM Genel Sekreteri U-Thant ve BM Arabulucusu Tuomioja ile görüşerek fikir alışverişinde bulundular. U-Thant'ın ulaşım açısından daha kolay bir yer seçilmesi yönündeki önerisine uyularak Camp David yerine Cenevre'nin görüşme yeri olmasına karar verildi. Ayrıca SSCB'nin gösterebileceği tepkiler düşünülerek Dean Acheson'ın hangi sıfatla görüşmelere katılacağı konusu da tartışıldı. Sonunda Acheson'ın, BM çatısı altında ABD'li bir danışman olarak BM Arabulucusu Tuomioja'ya arabuluculuk çabalarında yardım edeceğinin duyurulması üzerinde uzlaşıldı. Yunan Başbakanı Papandreou ile görüşen BM Genel Sekreteri'nin de BM'nin görüşmelerden dışlanamayacağı yönünde teminat vermesiyle Yunan yetkililerinin esas çekinceleri ortadan kalktı.³⁰⁸

³⁰⁷ Andreas Papandreou'nun aktardığına göre Yunanistan Başbakanı George Papandreou, Washington'da kaldığı süre boyunca Başkan Johnson'ın Türk ve Yunan temsilciler arasında görüşmeler yapılması yönündeki teklifini kabul etmesi için ABD'li yetkililer tarafından birçok kez tehdit edilmişti. Örneğin ABD Dışişleri Bakanı Rusk, bu teklifi kabul etmemeleri hâlinde Türkiye'nin Kıbrıs'a ve belki Yunanistan'a da saldırabileceği, ABD'nin de bu durum karşısında herhangi bir girişimde bulunmayacağı konusunda Yunan yetkilileri uyarmıştı. ABD Savunma Bakanı McNamara da bu yönde imâda bulunarak bir çatışma çıkması durumunda Türkiye'nin hava kuvvetlerinin Yunanistan'ı yerle bir edecek kadar güçlü olduğunu söylemişti. Bkz. Papandreou, *op. cit.*, s. 166-167. George Ball da kitabında, kendisinin, Acheson'ın ve Başkan Johnson'ın teklifi kabul etmesi için Başbakan Papandreou'ya "baskı uyguladıklarını" söylemektedir. Bkz. Ball, *op. cit.*, s. 355.

³⁰⁸ "Memorandum of Conversation," New York, June 26, 1964, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4758.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

3. Cenevre Görüşmeleri ve Birinci Acheson Planı

George Papandreou'ya Cenevre'de Türkiye ile Yunanistan arasında Acheson'ın yardımıyla görüşme yapılması fikri zorla da olsa kabul ettirilmiş olmasına rağmen Yunanistan'ın gönülsüz tavrı ABD'yi tedirgin ediyordu. ABD'nin uzlaştırma girişimine Yunanistan'ın gereken ciddiyeti atfetmediğini ve bu girişimi geçiştirmeye çalışacağını düşünen Başkan Johnson, Papandreou ülkesine döndükten hemen sonra Başbakan'a görüşmelerin bir an önce başlamasının gerekliliğini vurgulayan bir mektup gönderdi.³⁰⁹

1 Temmuz tarihli bu mektupta Johnson, iki ülke arasındaki görüşmeler sırasında ABD tarafından herhangi bir dış görüş dayatılmayacağını ya da ABD'nin, dostlarından birine karşı diğeriyle birlikte tutum almayacağını, sadece çözüm bulunmasına yardımcı olmayı yürekten istediklerini belirtiyordu. Görüşmelerin başarıyla sürdürülebilmesi için de Cenevre'ye gönderilecek Yunan temsilcinin, BM Arabulucusu'yla ve Türk ile Amerikalı temsilcilerle Kıbrıs sorununun bütün yönlerini tartışabilecek yetkiyle donatılmış olması gerekiyordu.

ABD'nin duyarlılığını vurgulamaya çalışan bu ifadeler Başbakan Papandreou açısından normaldi, daha önce de birçok kez benzer bir söylemle karşılaşmıştı. Ancak normal olmayan, Başkan Johnson'ın olası Türk askeri müdahalesine yönelik sözleriydi. Başkan Johnson, Kıbrıs'ta, Türkiye'nin müdahalede bulunmasını kışkırtan koşulların devam ettiğini belirttikten sonra şöyle diyordu: "Geçen ay böyle bir müdahaleyi en yoğun kişisel çabaları göstermek suretiyle önlemiş biri olarak, Türklerin gerçekten meşru olan haklarını uygulamalarını önleme konusunda bundan

³⁰⁹ "Telegram From the Department of State to the Embassy in Greece," Washington, July 1, 1964, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4765.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009). [Mektubun içeriğine ait bilgiler bu kaynaktan alınmıştır.]

sonra yapabileceklerimizin de bir sınırı olduğunu çok iyi biliyorum.” Kısacası Papandreou, sorunun çözümü için gereken çabayı göstermediği takdirde, ABD’nin de olası Türk askeri müdahalesini önlemek için herhangi bir girişimde bulunmayacağı söylenerek tehdit ediliyordu. Bu mektup, onun kadar sert ve ağır ifadeler içermemesine rağmen Johnson’ın Başbakan İnönü’ye gönderdiği mektubu anımsatıyordu.³¹⁰ İnönü’ye gönderilen mektupta, uygulanmasını önlemek için her türlü tehdidin kullanıldığı “müdahale hakkı”, Papandreou’ya gönderilen mektupta tehdidin kendisi olarak kullanılıyordu. İronik olarak görülen bu durum aslında ABD’nin Zürih ve Londra Antlaşmaları’nı -özellikle Yunan yetkililere bu antlaşmaların hâlâ yürürlükte olduğunu sık sık vurgulamak suretiyle- Yunanistan’a baskı uygulamak için bir koz olarak kullanıldığının göstergesiydi.

Yoğun çabalardan sonra nihayet 4 Temmuz’da ABD Dışişleri Bakanlığı “Başkan Johnson’ın isteği üzerine Dean Acheson’ın Kıbrıs krizinin çözülmesine yardım sağlamak amacıyla Cenevre’ye gideceğini” duyurdu.³¹¹ Türkiye’yi Cenevre’de temsil edecek ismin Nihat Erim olduğu Washington’daki görüşmeler sırasında belirtilmişti. Yunanistan da temsilci olarak deneyimli diplomatlarından birini, Belgrad Büyükelçisi Dimitrios Nikolareizis’i tayin etti. Acheson’ın ilk

³¹⁰ **Idem.** Başkan Johnson’ın Ulusal Güvenlik konusundaki yardımcılarında olan McGeorge Bundy tarafından yazılan, George Ball’un Yakın Doğu ve Güney Asya İşleri’nden sorumlu yardımcısı Philips Talbot tarafından düzeltmeleri yapılan, George Ball tarafından uygun görülen ve Başkan tarafından imzalanan bu mektup hakkında Bundy şöyle bir yorum yapıyordu: “İnönü’nün 5 Haziran’da gönderilen mektuptan hoşlanmadığı gibi Papandreou da bu mektuptan hiç hoşlanmayacak. Ancak şu an asıl konu bu değil.” Nitekim mektubu okuduktan sonra sinirlenen ve bunu bir ultimatom olarak nitelendiren Papandreou, “Türkiye’nin askeri müdahalesi” tehlikesi yüzünden Yunanistan’ın imtiyaz vermeye zorlandığını düşünüyordu. Bkz. “Telegram From the Embassy in Greece to the Department of State,” Athens, July 2, 1964, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4765.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009). Başbakan Papandreou’nun esasen Kıbrıs konusundaki Yunan politikasını savunduğu cevabı 6 Temmuz’da gönderildi. Bkz. **Idem.**

³¹¹ “Telegram From the Mission in Geneva to the Department of State,” Geneva, July 11, 1964, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4765.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

görüşmesini 9 Temmuz'da Türk yetkililer ile yapmasıyla Cenevre Görüşmeleri başladı.

Acheson, Cenevre'deki görüşmelerin gidişatına göre şekillenecek çözüm yolları konusunda oldukça hazırlıklıydı. Kıbrıs sorununa bulunacak nihai çözüm konusunda daha önceden ABD Dışişleri Bakanlığı yetkililerinin görüşleri alınmıştı.³¹² Cenevre'ye gitmeden önce bütün ihtimaller üzerine planlar yapılmıştı. Ancak daha görüşmelerin başında, taraflara ABD'nin herhangi bir planını sunmak iki tarafın da tepkisini çekebilir ve görüşmeleri terk etmeleriyle sonuçlanabilirdi. Bu nedenle Acheson ilk temaslarda önerilerde bulunmaktan çok olasılıklar üzerinde durup tarafların tepkilerini ölçmeye çalıştı.³¹³

Türkiye, Cenevre'ye 1959 Antlaşmaları'nın uygulanması istemiyle gelmişti. Aslında mevcut antlaşmaların adadaki Türkleri ve Türkiye'nin güvenliğini yeterince koruyamadığı görülmüştü. Yine de birtakım düzenlemeler yapılarak Kıbrıs'ın anayasal sisteminde iyileştirmeler yapılabilirdi. Bu düzenlemelerin Makarios'un tek tarafı beyanları ile değil, Türkiye'nin de görüşü ve onayı alınarak yapılması gerektiği savunuluyordu. Bunun gerçekleşmemesi durumunda Türkiye sadece taksimi ya da Kıbrıs'ta iki toplumdan oluşacak bir federasyonu kabul edebilirdi.³¹⁴

Yunanistan ise uzun süredir self-determinasyon hakkıyla birlikte Kıbrıs'ın tam bağımsızlığını savunuyordu. Bunun gerçekleşmesi durumunda nihai hedef olan enosise de ulaşılabilirdi ümit ediliyordu. Ancak birçok Yunan yetkili Makarios'un da tam bağımsızlığın ardından enosisi isteyip istemeyeceği konusunda ciddi

³¹² *supra.*, s. 67.

³¹³ "Memorandum for the Record," Washington, July 7, 1964, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4765.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

³¹⁴ "Telegram From the Mission in Geneva to the Department of State," Geneva, July 11, 1964, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4765.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

şüphelere sahipti. Buna rağmen Papandreou Hükümeti göreve başladığından beri Makarios'un tutumuna verilen destek Yunanistan kamuoyunun gösterebileceği tepkiler düşünülerek geri çekilemiyordu.³¹⁵ Çünkü “Yunanların büyük bir kısmı, Kıbrıs'ın self-determinasyon hakkına sahip olması gerektiği yönünde öyle güçlü ikna olmuşlardı ki Makarios'un entrikalarına mahkûm” edildiklerinin farkında değillerdi.³¹⁶ Yunan Hükümeti, Kıbrıs sorununda ne kadar sert bir tutum izlerse [ki bu sertlik, Türkiye ile uzlaşmaktansa Makarios'un arkasında durmak anlamına geliyordu] içerde o kadar çok destek alıyordu.³¹⁷

Dean Acheson, 14 Temmuz'da Yunan temsilci Nikolareizis'e genel hatlarıyla bahsettiği ve sonradan “Birinci Acheson Planı” olarak anılacak olan çözüm önerisini, ertesi gün Türk temsilci Erim'e yazılı olarak sundu. Aslında Acheson, ABD'nin planı olarak sunulabilecek böyle bir belge vermek istemiyordu. Çünkü çözüm planının yazılı olarak ilan edilmesi halinde ABD'nin büyük tepki göreceğini düşünüyordu. Acheson'a göre, tepki olarak “Birleşmiş Milletler Genel Kurulu ve Güvenlik Konseyi'nde çeşitli karar örnekleri öne sürülebilir, Yunanistan NATO'dan çıkmaya kalkışabilir ve ABD'nin filosunu Akdeniz'den çekmesi dahi istenebilirdi.” Ancak Erim'in ısrarı üzerine “Birinci Acheson Planı”nı, ABD'nin çözüm için önerilerinden çok Acheson - Erim görüşmelerini soru cevap şeklinde özetleyen bir formatta ve gizli kalması kaydıyla yazılı olarak verdi.³¹⁸

³¹⁵ “Telegram From the Mission in Geneva to the Department of State,” Geneva, July 14, 1964, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4765.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

³¹⁶ “Telegram From the Embassy in Greece to the Department of State,” Athens, July 31, 1964, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4765.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

³¹⁷ “Telegram From the Embassy in Greece to the Department of State,” Athens, June 13, 1964, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4758.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

³¹⁸ Erim, **op. cit.**, s. 351-352

Bu öneri Şubat 1964'ten beri Kıbrıs sorunundaki gelişmeler hakkında bilgilendirilen Acheson'ın birçok rapordan, belgeden ve görüşmeden çıkardığı sonuçlarla şekillenmişti.³¹⁹ Plan esasen, Türkiye'ye verilecek bazı imtiyazlarla birlikte Kıbrıs'ın Yunanistan'la birleşmesine, yani enosise dayanan bir çözüm yolu öneriyordu.³²⁰ Metinde, Türkiye'ye verilecek imtiyazlar konusunda önemli noktalar şöyleydi:

- Türkiye'ye adanın kuzeydoğu ucundaki Karpas Yarımadası'nda bir alan verilecekti: Askeri üs olarak da kullanılabilecek bu alan hem Türkiye'nin kendi güvenlik kaygıları hem de Kıbrıs'taki Türklerin güvenliği düşünülerek teklif ediliyordu. Türkiye'ye verilecek olan alanın sınırları ve Türkiye'nin tam egemenliğinde olup olmayacağı konuları Yunan Hükümeti ile yapılacak müzakereler sonucu belli olacaktı. Ancak Acheson kişisel görüşünün bu bölgenin Türkiye'nin tam egemeni olduğu bir üs bölgesi olması ve sınırlarının da Kıbrıslı Türklerin tehlike anında bir sığınma yeri olarak kullanabilecekleri kadar geniş tutulması yönünde olduğunu da belirtiyordu.
- “Sorunun nihai çözüm şekline göre, bağımsız ya da doğrudan Yunanistan'a bağlı [bu ifadeyle enosisin amaçlandığı belli ediliyordu] olacak olan Kıbrıs'taki Türk nüfus, çoğunlukta olduğu bir iki bölgede kendi kendini yönetme hakkına sahip olabilirdi. Bunların dışındaki Kıbrıslı Türkler ise, Lefkoşa'da kurulacak bir merkezi Türk yönetiminin

³¹⁹ Nicolet, **op. cit.**, s. 105.

³²⁰ **Ibid.**, s. 106. Rauf Denktaş'ın 7 Haziran 1964 tarihli bir İngiltere Dışişleri Bakanlığı arşiv belgesinden aktardığına göre “Türkiye'ye imtiyaz verilmesi karşılığında enosis”, üslerinin devamlılığı konusu düşünüldüğünde İngiltere tarafından da en uygun çözüm yolu olarak görülüyordu. Bkz. Denktaş, **Hatıralar**, s. 198.

kontrolü altına alınabilir, Lozan Antlaşması'yla Türkiye'deki azınlıklara sağlanan haklara benzeyen bir sistemle hakları koruma altında tutulabilir, hatta bu özel statünün denetimi de Birleşmiş Milletler veya Uluslararası Adalet Divanı tarafından atanan bir memur ya da komisyon tarafından yapılabilirdi. Bu konularda da nihai karar yine Türk ve Yunan yetkililerin görüşmelerine göre şekillenecekti.³²¹

Türk ve Yunan temsilciler bu öneriler konusunda hükümetlerinin görüşlerini almak üzere ülkelerine döndüler. Türkiye, önerileri olumlu karşıladı. Ankara'da Nihat Erim'e bu öneriler temelinde görüşmelere devam ederek daha fazla taviz koparmaya çalışması talimatı verildi.³²² Acheson'ı karamsarlığa sevk eden ise Nikolareizis'in aldığı talimattı. Önerilerin büyük kısmı Yunan tarafı açısından tatmin edici olmasına rağmen Yunanistan herhangi bir Kıbrıs toprağının tamamıyla Türkiye'nin egemenliğine verilmesine karşı çıkıyordu. Başkan Johnson ile görüşmesi sırasında Yunan Hükümeti'nin böyle bir planı parlamentoya kabul ettiremeyeceğini söyleyen Yunan Büyükelçisi Matsas'a Kıbrıs sorunundan bunalan Başkan'ın tepkisi sert oldu. Johnson, Yunanistan Parlamentosu'na ve anayasasına hakaret ettikten sonra Büyükelçi'ye "Başbakanınız bana demokrasi, parlamento ve anayasa nutukları

³²¹ Erim, **op. cit.**, s. 352-359. Acheson bu önerileri taraflara sunmadan önceki bir tarihte, 19 Haziran 1964'te yayınladığı raporda CIA, Kıbrıs sorununa çözüm olabilecek bütün ihtimallerin gözden geçirildiğini ve muhtemelen en iyi yolun "adanın Yunanistan ile birleşmesini sağlamaya çalışmak ve bu birleşme sırasında da adada Türkleri tatmin etmeye yetecek kadar büyük ama Yunanlara taksimi çağrıştırmayacak kadar da küçük bir alanda egemen Türk üslerinin bulunması" olduğunu bildiriyordu. Bkz. Memorandum: "Possible Solutions of the Cyprus Dispute," 11 June 1964: Lot 70D21, Entry 5037, Records of the Executive Secretariat - Briefing Books, 1958-76: Telegraphic Cables Ball/Acheson 1964, box 13, **NARA**, 10'dan aktaran Nicolet, **op. cit.**, s. 103-104. 3 Temmuz 1964'te New York'ta yaptığı bir konuşma sırasında Senatör Kenneth Keating de Kıbrıs sorununun çözümü için enosisin en uygun yol savunarak Kıbrıs'taki Türklere uluslararası bir koruma sağlanabileceğini söylüyordu. Bkz. Kenneth B. Keating, "Cyprus: Union with Greece," **Vital Speeches of the Day**, Vol. 30, Issue 22 (Jan. 1964), s. 695-696. Bu da gösteriyor ki ABD'li diplomatların uzun süredir esas çözüm yolu olarak değerlendirdikleri "imtiyazlı enosis"in makullüğü hakkında ABD'de yaygın bir uzlaşma vardı.

³²² Erim, **op. cit.**, s. 360,372.

atmaya devam ederse, parlamentosuyla anayasasının ömrü uzun olmaz” diyerek tehditte bulunuyordu.³²³

“Kıbrıs’ta egemen Türk üssü” düşüncesine karşı çıkan Yunanistan, bunun yerine, Türkiye’ye çok yakın bir Yunan adası olan Meis’in üs olarak Türk egemenliğine bırakılabileceği, Kıbrıs’taki İngiliz üslerinin NATO üslerine çevrilerek bir Türk komutanın yönetimine verilebileceği veya bu üslerin tamamen İngiliz egemenliğinde kalmak şartıyla Türklerle paylaşılabilceği gibi ihtimalleri dile getirdi.³²⁴ Türkiye’nin Kıbrıs’ta egemen üs isteğinden vazgeçmemesi, Yunanistan’ın da bu isteğin taksim anlamına geldiğini belirterek kabul edilemez bulması nedeniyle görüşmeler çıkmaza girdi.

Acheson, Kıbrıs’ta üs konusunun bütün çabalarını boşa çıkarabilecek kilit konu olduğunu anlamıştı. Fakat bütün ihtimaller tükenmeden pes etmeyi de düşünmüyordu. 28 Temmuz’da yapılan Ulusal Güvenlik Konseyi toplantısında George Ball, Başkan Johnson’a Cenevre Görüşmeleri hakkındaki düşüncelerini söylerken gayet iyimser bir tablo çiziyordu. Ball’a göre, Acheson iki tarafı uzlaştırma konusunda büyük yol kat etmişti. Henüz bir anlaşmaya varılamamış olmasına rağmen uzun süredir Kıbrıs’ta ciddi bir çatışma yaşanmamış olması bile ABD için bir kazançtı. Basının dikkatini çekmeden BM Arabulucusu’nun şemsiyesi altında yürütülen görüşmelerin sonucu hakkında umutlu bir bekleyiş vardı. En büyük

³²³ Lawrence S. Witner, **American Intervention in Greece**, Columbia University Press, 1982, s. 303’ten aktaran Şahin, **op. cit.**, s. 21.

³²⁴ “Telegram From the Embassy in Greece to the Department of State,” Athens, July 19, 1964, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4765.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009); “Telegram From the Mission in Geneva to the Department of State,” Geneva, July 21, 1964, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4765.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

sorunun Türkiye ve Yunanistan'ın üzerinde anlaşmaya varacakları çözümü Makarios'a kabul ettirmek olduğu düşünülüyordu.³²⁵

Fakat Ball'un bu iyimser görüşlerine ve Acheson'ın yoğun çabalarına öldürücü darbeyi vuran olayın gerçekleşmesi fazla uzun sürmedi. 29 Temmuz'da ABD'nin Atina Büyükelçiliği'nden gelen telgraf Yunanistan Dışişleri Bakanı Costopoulos ile Büyükelçi Labouisse'in görüşmelerine ilişkin bilgi veriyordu. Costopoulos, büyükelçiye Makarios'un Acheson Planı'ndaki önerilerden haberdar edildiğini ve bunlara kesin olarak karşı çıktığını söylemişti.³²⁶ Ertesi gün hükümet yanlısı Vima gazetesinin Acheson Planı'nın bir özetini, Yunan Hükümeti'nin bu planı reddedeceğini savunarak yayınlaması³²⁷ ABD'li yetkilileri daha da telaşlandırdı.

Yunanistan'ın Washington Büyükelçisi Matsas ABD Dışişleri Bakanlığı'na çağrılarak Cenevre'deki görüşmelerin gizli kalması yönünde gösterilen hassasiyete rağmen bu sızmanın nasıl gerçekleştiği konusunda bilgi vermesi istendi. Başbakan Papandreou ile görüşükten sonra Matsas, Yunanların sadece görüşmelerin seyri konusunda Kıbrıslıları bilgilendirmek istediklerini ancak Kıbrıslıların bu konu hakkında "çenelerini tutamadıklarını" söyledi. ABD'li yetkililer sızdırma olayının asıl sorumlusunun, Cenevre'deki görüşmeleri de gönülsüz olarak kabul eden Başbakan Papandreou olduğunu düşündüler.³²⁸ Yaptıkları ortak basın açıklamasında Makarios ile tam bir görüş birliği içinde olduklarını söyleyen Papandreou, ABD'li

³²⁵ "Summary Record of the 536th Meeting of the National Security Council," Washington, July 28, 1964, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4765.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

³²⁶ "Telegram From the Embassy in Greece to the Department of State," Athens, July 29, 1964, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4765.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

³²⁷ Nicolet, *op. cit.*, s. 107.

³²⁸ "Telegram From the Department of State to the Embassy in Greece," Washington, July 30, 1964, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4765.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

yetkililerle yaptığı görüşmelerde ise Makarios'u "çözümün önündeki engel" ve "düşman" olarak gördüğünü söylüyordu. Bu ikiyüzlü tutum, ABD'li diplomatlara göre, bir "Bizans Oyunu"ydü.³²⁹ Ancak basına sızdırma eyleminin sorumlusu kim olursa olsun bu durum, Makarios'un "Kıbrıs sorununun çözümü egemen bir devlet olarak Kıbrıs'ın çözülmesi ile neticelenmek zorundaysa da buna dış güçlerin buldukları plana göre değil, Kıbrıslı çoğunluğun iradesine göre karar verilmesi gerektiği" yönündeki görüşünü değiştirmiyordu.³³⁰

Cenevre'de tarafları uzlaştırma çabalarına vurulan bu ağır darbeye rağmen ABD, Acheson Planı olarak adlandırılan herhangi bir planı olmadığını duyurdu ve tarafların görüşmelere devam etmeleri için çaba gösterdi. Ancak ağustos ayı başlarında Kıbrıs'ta yaşanan gelişmeler nedeniyle görüşmelere zorunlu olarak ara verildi.

4. Kıbrıs'ta Ağustos 1964 Olayları ve İkinci Acheson Planı

Uzun süredir Yunanistan'da bulunan General George Grivas haziran ayında Kıbrıs'a dönerek, 1964 Nisanı'nda Papandreou ile Makarios arasında yapılan gizli anlaşma uyarınca adaya gönderilen paramiliter güçlerin başına geçmişti. Grivas'ın Kıbrıs'a gönderilmesine ABD de rıza göstermişti. 1950'lerdeki enosis mücadelesi sürecinde önemli bir rol oynayan General Grivas'ın, çözümün önündeki en büyük engel olarak görülen Makarios'a karşı bir denge unsuru olarak kullanılabileceği düşünülüyordu.³³¹

³²⁹ "Telegram From the Embassy in Greece to the Department of State," Athens, July 31, 1964, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4765.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

³³⁰ Nicolet, **op. cit.**, s. 107.

³³¹ Uslu, **op. cit.**, s. 134; "Telegram From the Department of State to the Embassy in the United Kingdom," Washington, June 21, 1964, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4758.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

Ancak ABD'nin beklentisinin tersine General Grivas, Türkiye ile Yunanistan arasında savaş ihtimalini yeniden gündeme getiren olayların faili oldu. 6 Ağustos'ta Grivas liderliğindeki Rum silahlı güçlerinin Kıbrıslı Türklerin denetimindeki Erenköy - Mansura bölgesine saldırıları ile Kıbrıs'taki çatışmalar tekrar başladı. Rumların iddialarına göre, bu bölge, Türkiye'nin Kıbrıslı Türklere yaptığı asker ve silah yardımının geliş noktasıydı.³³²

Türkiye'nin, Kıbrıslı Türklere yönelik bu saldırıya tepkisiz kalması düşünülemezdi. Bu nedenle 6 Ağustos'ta ABD Büyükelçisi Raymond Hare ile görüşen Dışişleri Bakanı Erkin Türkiye'nin Kıbrıs'a havadan müdahalede bulunmaya niyetli olduğunu belirterek ABD'nin tepkisinin ne olacağını sordu. ABD'nin şiddete başvurulmasını hiçbir zaman arzu etmediğini söyleyen Hare Dışişleri Bakanlığı'yla görüşmesi gerektiğini belirterek net bir cevap vermekten kaçındı.³³³

ABD'nin bu hava harekâtını istemediği Türk yetkililer tarafından gayet iyi biliniyordu. Ancak Türkiye'nin her seferinde müdahale tehdidinde bulunup müdahale edememesi Türk Silahlı Kuvvetleri'nin eyleme geçeceği konusundaki inanırlılığına büyük zarar veriyordu.³³⁴ Bu nedenle Türk Hükümeti, saldırıların yayılmasını önlemek amacıyla Türk Hava Kuvvetleri'nin Kıbrıs üzerinde gösteri uçuşu yapmasına karar verdi. Bu karardan Yunanistan ve Büyükelçi Hare aracılığıyla

³³² Fırat, *op. cit.*, s. 138; Nancy Crawshaw, *The Cyprus Revolt*, London, George Allen & Unwin, 1978, s. 371.

³³³ "Telegram From the Embassy in Turkey to the Department of State," Ankara, August 7, 1964, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4767.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

³³⁴ Ehrlich, *op. cit.*, s. 64.

ABD de haberdar edildi. Ayrıca Hare'den ABD'nin çatışmaların felaketle sonuçlanmaması için elinden geleni yapması istendi.³³⁵

Bu haber üzerine ABD Dışışleri Bakanlığı ile ilgili ÷lkelerdeki büyükelçilikleri arasındaki mesaj trafiğı hız kazandı. Dışışleri Bakan Yardımcısı George Ball, Atina'daki Büyükelçi Labouisse'den hemen harekete geçerek Yunan Hükümeti ile en üst düzeyde temas kurmasını istedi. Yunan yetkililere, ABD'nin bu hava harekâtını onaylamadığının Türk Hükümeti'ne bildirildiğı, yine de bir harekât olursa durumun daha da tırmanmaması için Türk uçaklarına ateş açılmaması gerektiğı, Cenevre Görüşmeleri'nde sağlanan gelişmeyi ortadan kaldıracabilecek her türlü eylemden uzak durulmasının ve Kıbrıslı Rumlar üzerindeki baskının artırılarak adadaki çatışmaların sona erdirilmesinin istendiğı belirtilmeliydi.³³⁶

Türkiye'deki Büyükelçi Hare'den ise Cenevre Görüşmeleri'nde geline aşamanın önemini vurgulayarak ABD'nin Türk Hükümeti'nin aldığı bu karardan duyduğu memnuniyetsizliğı Türk yetkililere bildirmesi isteniyordu. İlla ki bir hava harekâtı olacaksa bunun en azından Aralık 1963'te olduğı gibi uyarı uçuşu şeklinde yapılması, herhangi bir bombalama eylemine girişilmemesi çatışmaların savaşa tırmanmaması için ABD açısından önemliydi. Bir taraftan da BM Barış Gücü'nün komutanı olan General Thimayya'dan Kıbrıslı Rumlarla Türkler arasında bir an önce ateşkesi sağlaması için her türlü çabayı göstermesi isteniyordu.³³⁷

³³⁵ "Telegram From the Department of State to the Embassy in Greece," Washington, August 7, 1964, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4767.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009). [Bu bilgi, telgraf metnindeki açıklayıcı notta yer almaktadır.]

³³⁶ **Idem.**

³³⁷ **Idem.** General Kodendera S. Thimayya, 8 Temmuz 1964'te UNFICYP'ın komutasını General Gyani'den devraldı. Bkz. Oberling, **op. cit.**, s. 95.

7 Ağustos'ta Türk uçakları ada üzerinde uyarı uçuşu yaptılar. Bu harekât sırasında herhangi bir bombalama eylemi gerçekleşmedi. Ancak bu uyarıya rağmen Kıbrıslı Rumların saldırılarını ertesi gün de devam ettirmesi Türkiye'nin de tutumunu sertleştirmesine neden oldu. Zaten Başbakan İnönü'ye kabine toplantısında Kıbrıslı Türklerin geleceğinden duyulan endişe nedeniyle bir an önce güçlü eylemlere girişilmesi yönünde büyük baskı uygulanıyordu. Ayrıca Cenevre'den henüz dönen Erim de Acheson ile yaptığı görüşmelerden edindiği izlenime göre, "Kıbrıs'ta papazın aklını başına getirmek için, fiili bir müdahalenin... Amerikalılar tarafından anlayışla karşılanacağını" söylemişti.³³⁸

Bu gelişmeler sonucunda 8 Ağustos günü Türk uçakları adadaki Rum mevzilerini bombaladı. Türkiye'nin bu eylemine karşılık olarak Rumlar adadaki Türk mevzilerine yönelik saldırılarına devam ettiler. Bunun sonucu da Türkiye'nin havadan bombardımana ertesi gün de devam etmesi oldu. Bir yandan Yunanistan Başbakanı Papandreou'nun, BM Barış Gücü Komutanı General Thimayya'nın ve ABD'nin Kıbrıs Büyükelçisi Belcher'in ateşkes sağlanması yolundaki çağrılarına olumlu cevap veren Makarios, diğer yandan 9 Ağustos günü Yunanistan, SSCB ve Mısır'dan [Birleşik Arap Cumhuriyeti'nden] askeri müdahalede bulunmaları konusunda yardım istedi.³³⁹ Fakat bu yardım talebine Yunanistan ve SSCB,

³³⁸ Erim, **op. cit.**, s. 381. Erim'in bu izlenimini olumlayan bir kanıt da Dean Acheson'ın 7 Ağustos'ta ABD Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği telgrafta "Türlere, Kıbrıs'ın savaşımaya değmeyeceğini, fakat askeri bir müdahalede bulunurlarsa ABD'nin ne bunu engellemeye çalışacağını ne de Türkleri eylemleri nedeniyle ortaya çıkabilecek olumsuz sonuçlardan kurtaracağını, bunun tamamen kendi meseleleri olduğunu" söylemeyi planladığını belirtmesidir. Bkz. "Telegram From the Mission in Geneva to the Department of State," Geneva, August 7, 1964, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4767.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

³³⁹ Gürel, **op. cit.**, s. 60; "Telephone Conversation Between President Johnson and the Under Secretary of State (Ball)," August 9, 1964, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4767.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009). Mısır ile Suriye'nin 1958'de siyasi olarak birleşmeleri ile kurulan Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin 1961'de son bulmasına rağmen Mısır bu adı 1971'e dek korudu.

Türkiye'ye nota göndererek “Kıbrıs’a karşı girişilen askeri müdahalenin bir an önce durdurulması” çağrısında bulunmakla yetindiler.³⁴⁰

ABD’li yetkililer ise, Başkan Johnson da dâhil olmak üzere, Makarios’un SSCB’yi yardıma çağırmasını endişeyle karşılamakla birlikte SSCB’nin Kıbrıs’a herhangi bir askeri destekte bulunmayacağına inanıyorlardı. Yine de Akdeniz’deki ABD Deniz Kuvvetleri’ne alarm durumunda bulunmaları söylenmişti.³⁴¹ Görüldüğü kadarıyla ABD’nin Ağustos 1964’teki bu krizde asıl kaygısı SSCB’nin Kıbrıs sorununa müdahalesi değil, Türkiye ile Yunanistan arasında Cenevre Görüşmeleri sayesinde sağlanmış olan görece yakınlaşmanın bozulmamasıydı.³⁴² İki ülke arasında Kıbrıs’ta meydana gelen olaylar nedeniyle herhangi bir sıcak çatışma yaşanması Cenevre’de devam ettirilmek istenen uzlaştırma çabalarını ortadan kaldırılabildi.

Bu nedenle Başkan Johnson 9 Ağustos’ta Makarios, İnönü ve Papandreou’ya gerilimin azaltılması için ısrarda bulunan ve üç liderden de barışı koruma çabalarında BM’yle işbirliği yapmalarını isteyen mektuplar gönderdi.³⁴³ Bir taraftan da bu üç ülkedeki ABD Büyükelçileri yetkililere ateşkes sağlamaları konusundaki telkinlerine devam ediyorlardı.³⁴⁴ BM’deki Amerikalı ve İngiliz temsilcilerin yoğun çabaları

³⁴⁰ Erim, **op. cit.**, s. 385-392.

³⁴¹ “Telephone Conversation Between President Johnson and the Under Secretary of State (Ball),” August 9, 1964, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4767.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

³⁴² **Idem.**; “Telegram From the Department of State to the Embassy in Turkey,” Washington, August 7, 1964, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4767.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009); “Telephone Conversation Between President Johnson and Secretary of Defense McNamara,” August 8, 1964, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4767.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009); “Telegram From the Embassy in Turkey to the Department of State,” Ankara, August 8, 1964, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4767.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009); “Telegram From the Embassy in Greece to the Department of State,” Athens, August 9, 1964, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4767.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

³⁴³ “Telegram From the Embassy in Cyprus to the Department of State,” Nicosia, August 9, 1964, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4767.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

³⁴⁴ **Idem.**; “Telegram From the Department of State to the Embassy in Greece,” Washington, August 9, 1964, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4767.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009);

sonucunda Güvenlik Konseyi 9 Ağustos'ta Kıbrıs'a ve Türkiye'ye ateşkes çağrısında bulunan bir karar aldı.³⁴⁵ Yunanistan'ın Birleşmiş Milletler'deki temsilcisi Bitsios'a göre, Amerikalı temsilci Adlai Stevenson bu karar tasarısında taraflardan herhangi birini kızdırmamaya gayret göstermişti. Sadece Türk tarafını hedef alan bir karar alınması durumunda Kıbrıslı Rumların saldırılarına devam edebilecekleri de düşünülmüştü.³⁴⁶

SSCB ve Yunanistan'dan beklediği desteği bulamayan Makarios için ateşkes kararını kabul etmekten başka yol kalmamıştı. 10 Ağustos'ta Makarios'un karara uyacağını belirtmesinden sonra Türkiye de aynı gün kararı kabul etti.³⁴⁷

Krizin çözülmesiyle birlikte ABD hemen bütün ilgisini, eskisine göre daha düşük ihtimalli görünse de Cenevre Görüşmeleri'nin başarıyla sonuçlanması çabalarına yoğunlaştırdı.³⁴⁸ 11 Ağustos'ta Türkiye ve Yunanistan'daki ABD Büyükelçileri Cenevre'deki görüşmelerin bir an önce başlaması için görevli oldukları ülkelerin yetkililerine ısrarda bulundular. Yunanistan Başbakanı Papandreou'yla yapılan görüşmede, Türkiye'nin Cenevre Görüşmeleri'nin başında öne sürdüğü taksim veya federasyon önerisinden ciddi anlamda taviz vermiş olduğu halde

"Telegram From the Embassy in Turkey to the Department of State," Ankara, August 9, 1964, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4767.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

³⁴⁵ Bu kararın tasarısı ABD ve İngiltere tarafından ortaklaşa hazırlandı ve Güvenlik Konseyi'ndeki oylama sırasında diğer üyelerin tamamının olumlu oy kullanmasına karşılık SSCB ve Çekoslovakya çekimser kaldı. Kararda Türkiye'ye, yaptığı bombardımanın ve Kıbrıs'a karşı her türlü kuvvet kullanmanın derhal durdurulması, Kıbrıs Hükümeti'ne kontrolü altındaki kuvvetlere derhal ateşkes emretmesi, ilgili bütün taraflara da BM ile işbirliği yapılması çağrılarında bulunuluyordu. Bkz. **Dışişleri Belleteni**, Sayı 2, (Ekim 1964), s. 16; **Keesing's Contemporary Archives**, Vol. XVI, (1963-1964), s. 20265; "Telegram From the Embassy in Turkey to the Department of State," Ankara, August 10, 1964, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4767.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

³⁴⁶ Dimitri S. Bitsios, **Cyprus: The Vulnerable Republic**, Thessaloniki, Institute for Balkan Studies, 1975, s. 173-175.

³⁴⁷ Uslu, **op. cit.**, s. 139; Erim, **op. cit.**, s. 392-393.

³⁴⁸ "Memorandum for the Record," Washington, August 10, 1964, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4767.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

Yunanistan'ın bu altı hafta boyunca ciddi bir adım atmamasından duyulan hayal kırıklığı dile getirildi.³⁴⁹ ABD'nin bu baskıları ve Türkiye ile Yunanistan Başbakanlarının soruna kalıcı çözüm bulunması için birlikte çalışılması konusunda aynı fikirde olduklarını gösteren mektuplaşmaları³⁵⁰ sayesinde Cenevre Görüşmeleri 15 Ağustos'ta tekrar başladı.

ABD'nin uzlaştırma çabalarının ikinci turunda da esas anlaşmazlık noktasının Kıbrıs'ta Türkiye'ye verilmesi düşünülen üs konusu olmaya devam ettiği görüldü. 15 Ağustos'ta Türkiye'nin temsilcisi Nihat Erim ile görüşen Dean Acheson, Yunanistan'ın Kıbrıs'ta Türkiye'ye egemen bir üs bölgesi verilmesi yerine bu üssün 25 yıllığına kiralanması şeklindeki yeni önerisini ilettili. Erim bunu kabul edilemez bulduğunu söyleyerek Türkiye'nin Birinci Acheson Planı'nda öngörülen hükümler üzerinden müzakere etmeyi sürdürmek istediğini belirtti. Yunan temsilci ise Türkiye'nin isteğinin taksimden başka bir anlama gelmediğini belirterek Kıbrıs'ta Türkiye'ye egemen bir üs bölgesi verilmesini ne Yunan ne de Kıbrıs Rum halkının kabul edebileceğini söyledi. Bu katı tutumlar nedeniyle daha ilk günden hayal kırıklığına uğrayan Acheson, Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği telgrafta tarafların uzlaşması ihtimalinin yüzde elliden bile az olduğunu belirterek, muhtemelen en mantıklı hareketin görüşmeleri sona erdirmek olacağı yönündeki düşüncelerini ilettili.³⁵¹

³⁴⁹ "Telegram From the Embassy in Greece to the Department of State," Athens, August 11, 1964, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4767.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009); "Telegram From the Embassy in Turkey to the Department of State," Ankara, August 11, 1964, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4767.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

³⁵⁰ "Telegram From the Embassy in Turkey to the Department of State," Ankara, August 11, 1964, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4767.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

³⁵¹ "Telegram From the Mission in Geneva to the Department of State," Geneva, August 15, 1964, 4 p.m., <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4767.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009);

Dışışleri Bakanlığı'ndan gelen cevapta Acheson'a hemen pes etmeyerek tarafları ilk planı üzerinden görüşmeye razı etmesi yönünde talimat verildi. Belki de uzlaşmaları için bu iki ülkeye, "Türkiye ve Yunanistan'ın mevcut askeri güçlerini NATO üyesi olmalarına borçlu olduklarının, bu askeri gücün onlara birinin diğerine karşı kullanması için sağlanmadığının, savaşa tutuşarak NATO'nun güneydoğu kanadını zayıflatmanın ve SSCB'ye soruna dâhil olması için davetiye çıkarmanın NATO'nun kuruluş amaçlarına uygun olmadığına" iyice anlatılması gerekiyordu.³⁵²

Başkan Johnson 16 Ağustos'ta Türk ve Yunan Başbakanlarına birer mektup göndererek Cenevre'deki görüşmelerde uzlaşmacı tutum takınmaları ve Kıbrıs sorununa nihai bir çözüm bulunması için yardımcı olmaları konusunda ısrarcı olduğunu belirtti. Papandreou'ya gönderilen mektupta Johnson, Kıbrıs sorununa dâhil olmanın ABD için sıkıntı verici olduğunu fakat NATO'ya verilen önem ile Türkiye ve Yunanistan'la olan dostça ilişkiler düşünülünce bunun kaçınılmaz olduğunu belirtiyordu. Almanya ve Fransa NATO üyesi oldukları zaman uzun bir anlaşmazlık tarihini arkalarında bırakmışlardı. Türkiye ve Yunanistan da aynı yükümlülöklere sahipti. Bu nedenle iki ülkenin Kıbrıs sorununa bir an önce kalıcı bir çözüm bulmalarının öneminin büyük olduğu ve Acheson'ın birinci planının, müzakerelere devam etmek için gayet uygun bir zemin sağladığı vurgulanıyordu.³⁵³

ABD'nin Türkiye ve Yunanistan'ı uzlaştırmaya çalışırken uğraşması gereken başka bir sorun da Makarios'tu. 15 Ağustos'ta SSCB, bir dış müdahale olması

"Telegram From the Mission in Geneva to the Department of State," Geneva, August 15, 1964, 7:30 p.m., <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4767.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

³⁵² "Telegram From the Department of State to the Mission in Geneva," Washington, August 15, 1964, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4767.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

³⁵³ "Telegram From the Department of State to the Embassy in Greece," Washington, August 16, 1964, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4767.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

durumunda Kıbrıs'a yardım edeceğini duyurmuştu.³⁵⁴ Başından beri Türkiye ile Yunanistan arasında varılacak bir anlaşmanın kendisine dayatılamayacağını belirten Makarios için, Cenevre'de yeni bir plan üzerinde çalışmalar devam ederken gelen bu açık Sovyet desteği cesaret vericiydi. 18 Ağustos'ta Makarios, ABD'nin Kıbrıs Büyükelçisi Belcher'e "Papandreou benim onayladığım herhangi bir planı kabul edecektir fakat ben onun vereceği kararları kabul etmek zorunda değilim" diyordu.³⁵⁵

Bu gelişmelerin sonunda 20 Ağustos'ta Dean Acheson Türkiye ve Yunanistan'a ikinci planını sundu. Acheson bu yeni planı Türk temsilci Erim'e sunarken, planda yer alan önerilerin kendisine değil Başkan Johnson'a ait olduğunu da söyledi.³⁵⁶ Acheson'ın ikinci teklifi de ilkinde olduğu gibi Kıbrıslı Türklere verilecek haklar ve bunların nasıl korunabileceğine ilişkin öneriler içeriyordu. Yine Kıbrıs'ın bağımsızlık veya enosisi seçme hakkının olması öngörülüyordu. Yeni planda ilkinde göre asıl değişiklik, görüşmeler süresince de en çetrefilli tartışmalara neden olan Kıbrıs'ta Türkiye'ye verilmesi düşünülen üs konusundaydı. İkinci Acheson Planı'nda Türkiye'ye ülkesinin ayrılmaz parçası olacak bir üs yerine yine Karpas Yarımadası'nda 50 yıllığına kiralanacak bir üs verilmesi teklif ediliyordu.³⁵⁷

Aynı gün ABD, Yunanistan Büyükelçisi aracılığıyla Papandreou'ya Acheson'ın bu yeni teklifinin kabul edilmesi yönünde baskı yaptı. Kıbrıs Dışişleri Bakanı Spyros Kyprianou'nun Moskova'ya bir ziyaret gerçekleştireceğinin duyurulması nedeniyle ABD, Kıbrıs'ın komünistlerin denetimi altına girmesinin an

³⁵⁴ "Telegram From the Embassy in Greece to the Department of State," Athens, August 18, 1964, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4768.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009); **Keessing's Contemporary Archives**, Vol. XVI, (1963-1964), s. 20266.

³⁵⁵ "Telegram From the Embassy in Cyprus to the Department of State," Nicosia, August 18, 1964, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4768.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

³⁵⁶ Erim, **op. cit.**, s. 399.

³⁵⁷ Erim, **op. cit.**, s. 399-400; Sarıca, *et al.*, **op. cit.**, s. 82-83.

meselesi olduğunu vurgulayarak Papandreou'dan elini çabuk tutmasını istiyordu. Ayrıca bu önerilerin üzerinde pazarlık yapılacak öneriler olmadığı, evet ya da hayır gibi net cevaplar verilmesi gerektiği ve bu plan haricinde ABD'nin önerebileceği başka planının olmadığı da belirtiliyordu. Ertesi gün büyükelçilikten gelen telgraf Papandreou'nun planı kabul etmeye hazır olduğunu haber veriyordu.³⁵⁸ Fakat bu arada Türkiye, Cenevre'deki temsilcisi Erim aracılığıyla Acheson'a ikinci planını reddettiğini bildirdi. Acheson, Erim'e planı reddetme konusunda bu kadar aceleci davranmamaları gerektiğini, Yunanistan'ın henüz resmi bir açıklama yapmadığını, planın karşı tarafça reddini beklemenin en azından müzakerelerin başarısızlığa uğramasının nedeni olarak Yunanistan'ı sorumlu tutma gibi bir kazanç getirebileceğini söyledi.³⁵⁹

Ancak Türkiye için bu kiralık üs teklifinin kabul edilmesi düşünülemezdi. Planı kabul ettirebilmek için Ball ve Acheson'ın talimatlarıyla Başbakan İnönü ve Dışişleri Bakanı Erkin ile görüşen Büyükelçi Hare'e İnönü, planı desteklemesinin siyasi kariyerinin sonu anlamına geleceğini belirtti. Uzlaştırma çabalarını sona erdiren taraf olarak görünmemek için İnönü bu red kararının bir nihai karar yerine fikir teatisi olarak anlaşılması gerektiğini vurguladı.³⁶⁰ Türkiye'nin bu kararlı tutumu karşısında ABD'nin karşı tarafa baskı yaparak Yunanistan'a geri adım attırabileceği de düşünülüyordu.

³⁵⁸ "Telegram From the Department of State to the Embassy in Greece," Washington, August 20, 1964, 1:18 p.m., <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4768.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009); "Telegram From the Embassy in Greece to the Department of State," Athens, August 21, 1964, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4768.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009); "Telegram From the Department of State to the Embassy in Greece," Washington, August 20, 1964, 11:36 p.m., <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4768.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

³⁵⁹ "Telegram From the Mission in Geneva to the Department of State," Geneva, August 21, 1964, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4768.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009); Erim, *op. cit.*, s. 400-401.

³⁶⁰ "Telegram From the Embassy in Turkey to the Department of State," Ankara, August 22, 1964, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4768.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

ABD, Türkiye'ye planı kabul ettirmeye çalışırken bu kez de Yunanistan planı kabul edemeyeceğini bildirdi. Yunanistan Savunma Bakanı Petros Garoufalias'ın Kıbrıs ziyaretinden sonra Yunan Hükümeti Makarios'a bu planı kabul ettiremeyeceğine ikna olmuştu. ABD, Yunanistan'ın sözünden böyle kolay bir şekilde dönmeyeceğini vurgulayarak bu karara karşı çıktı.³⁶¹ Fakat Papandreou da kendisinin böyle bir çözümü Makarios'a dayatacak güçten yoksun olduğu konusunda ısrarcıydı.³⁶² Zaten bu planın ne olursa olsun Makarios'a kabul ettirilemeyeceği Kıbrıs'taki ABD Büyükelçisi Belcher tarafından da belirtilmişti: "Bırakın egemen Türk üssünü, kiralık üs önerisi bile başta Makarios olmak üzere Kıbrıslıların çoğunluğu tarafından reddedilecektir. Kıbrıslı Rumlar BM Genel Kurulu'nda kazanabileceklerinden daha azını neden kabul etsinler ki?"³⁶³

Bütün tarafların planı reddettiklerini duyurmaları üzerine George Ball 23 Ağustos'ta Acheson'a gönderdiği telgrafta, Cenevre'nin ABD'nin uzlaştırma çabalarındaki misyonunu tamamladığını belirterek yine de kalan olasılıkların gözden geçirilmesi için birkaç gün daha Cenevre'de kalmasını söyledi.³⁶⁴ Bu olasılıklardan kasıt bir sonraki başlıkta inceleneceği gibi ABD'nin Makarios'u tamamen devre dışı bırakarak Türkiye ve Yunanistan'la birlikte sorunu nihai çözüme ulaştırmayı amaçlayan planlarıydı. Fakat bu alanda da başarılı olunamaması üzerine 31

³⁶¹ "Telegram From the Department of State to the Embassy in Greece," Washington, August 22, 1964, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4768.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

³⁶² "Telegram From the Embassy in Greece to the Department of State," Athens, August 22, 1964, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4768.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009). Danopoulos'a göre, Papandreou başta planı kabul etmiş olmasına rağmen oğlu Andreas Papandreou ve Makarios'tan gelen baskılara dayanamayarak reddetmek zorunda kalmıştı. Bkz. Daopoulos, *op. cit.*, s. 260.

³⁶³ "Telegram From the Embassy in Cyprus to the Department of State," Nicosia, August 21, 1964, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4768.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

³⁶⁴ "Telegram From the Department of State to the Mission in Geneva," Washington, August 23, 1964, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4768.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

Ağustos'ta Acheson geri çağırıldı. Böylece Cenevre Görüşmeleri resmen sona ermiş oldu.³⁶⁵

Ball'a göre, Acheson'ın Cenevre'deki çabalarının başarısız olmasının iki nedeni vardı: Kamuoyu tepkisinden çekinerek Makarios'un karşı çıktığı yöntemlerle Kıbrıs sorununa çözüm bulunması konusunda "sorumluluğu üzerine almaktan kaçınan Yunan Hükümeti'nin zayıflığı"³⁶⁶ ve "Türkler ile Yunanların, Türkiye'ye verilecek üs konusundaki farklı tutumlarında direktmeleri."³⁶⁷ Önceden beri çözümün önündeki engel olarak görülen Makarios'un Cenevre Görüşmeleri'ndeki planları ifşa etmesinin de bu başarısızlıkta önemli bir etken olduğu düşünülüyordu.³⁶⁸ "Ancak, Cumhurbaşkanı Makarios'un giderek devlet başkanı olmanın avantajlarının farkına vardığı ve bu nedenle enosis fikrinden uzaklaştığı, Yunanistan'ın Kıbrıs üzerinde değil Kıbrıs'ın Yunanistan politik yaşamında bir baskı ögesi olduğu ve giderek ulusal ve uluslararası düzeyde gücü artan Makarios'a kendi rızası dışında bir çözümü kabul ettirmenin eskisi kadar kolay olmadığı göz ardı edilmişti."³⁶⁹

Kıbrıslıların doğrudan katılımı olmadan Kıbrıs sorununu ortadan kaldırarak ABD'nin çıkarlarını güvence altına almayı amaçlayan Acheson Planları'nın,³⁷⁰

³⁶⁵ Uslu, *op. cit.*, s. 143.

³⁶⁶ Acheson'a göre de Papandreou daha büyük çaba gösterseydi Makarios'un muhalefetine üstesinden gelebilir ve sorun ilk Acheson Planı'nın öngördüğü şekilde çözülebilirdi. Fakat tam tersine bu "...karar verme kudretinden yoksun, çenesi düşük bunak... çok kritik bir anda [ABD'nin planlarını] Makarios'a açıkla[mıştı]." Bkz. Acheson to Battle, 7 Dec. 1964, in David S. McLelland and David C. Acheson (eds.), *Among Friends: Personal Letter of Dean Acheson*, New York, 1980, p. 284'ten aktaran Brands, *op. cit.*, s. 358.

³⁶⁷ "Summary Notes of the 542d Meeting of the National Security Council," Washington, September 1, 1964, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4768.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

³⁶⁸ Dean Acheson, *Cyprus: The Anatomy of the Problem*, 46 Chicago B. Record note 288, at 353 ve *New York Times*, Aug. 15, 1964, p. 1, col. 6'dan aktaran Ehrlich, "Cyprus, the 'Warlike Isle'...", s. 1086.

³⁶⁹ Fırat, *op. cit.*, s. 137.

³⁷⁰ Mandell, *op. cit.*, s. 211.

ölümcül zayıflığı Rumların ve Makarios'un görüşlerini önemsememesiydi.³⁷¹ Nitekim Makarios, "Kıbrıslılardansa NATO'nun çıkarları için adayı Türkiye ve Yunanistan arasında taksim etmeyi amaçla[dığını]"³⁷² görerek bu planları reddetmişti.

5. ABD'nin Kıbrıs Sorununu Makarios'u Devredışı Bırakarak Çözme

Yönündeki Planları

Acheson'ın Cenevre'deki faaliyetleri boyunca uygulanması düşünülen yöntem, Türkiye ve Yunanistan'ın üzerinde uzlaşacakları bir çözüm planını sonradan Kıbrıslılara kabul ettirmektir. Ancak yukarıda anlatıldığı gibi, iki ülkeyi de tatmin edecek bir plan üretmenin ve bunu Makarios'a kabul ettirmenin kolay olmadığı görüldü. Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulması sürecinde işe yarayan bu yöntem beş yıl sonra aynı başarılı sonucu vermiyordu. Kıbrıs'ın NATO'nun güneydoğu kanadını istikrarsızlaştıran bir sorun olmasının en büyük nedeni olarak görülen Makarios'un adanın geleceğindeki kilit rolü ve Yunan Hükümeti üzerindeki etkisi ABD tarafından hak ettiği önemi göremeyen gerçeklerdi.

Acheson'ın arabuluculuk çabalarına Rum liderin daha kendisine bir öneri sunulmadan çomak sokması ABD'li yetkilileri Kıbrıs sorununa çözüm için daha uç yöntemlerin uygulanabilirliğini sorgulamaya sevk etti. Makarios'u çözüm sürecinin bütün safhalarından tamamen dışlamak artık tek çıkar yol gibi görünüyordu. Türkiye ve Yunanistan'ın üzerinde uzlaşacakları bir çözüme Makarios'un onay verip vermeyeceği endişesinin ortadan kalkması durumunda bu iki ülkenin anlaşmalarının da daha kolay olabileceği düşünülüyordu.

³⁷¹ Glen D. Camp, "Greek-Turkish Conflict Over Cyprus," *Political Science Quarterly*, Vol. 95, No. 1 (Spring 1980), s. 51.

³⁷² Souter, *op. cit.*, s. 673.

Bu düşünceleri kışkırtan teklif Yunanistan'dan geldi. Birinci Acheson Planı'nda Türkiye'ye verilecek imtiyazlarla birlikte Kıbrıs'ın self-determinasyon hakkını da içeren tam bir bağımsızlığa sahip olması düşünülmüştü. Kısa bir geçiş sürecinden sonra da Kıbrıs, Yunanistan ile birleşecekti. Planın kamuoyuna ifşa edilip Cenevre Görüşmeleri'nin çıkmaza sürüklendiği ağustos ayı başında bu planda değişiklik yapılması gündeme geldi. Yunanistan'ın Cenevre'deki temsilcisi Nikolareizis'in önerdiği yeni plana göre, Kıbrıs'ın tam bağımsız olacağı bu geçiş süreci fikri ortadan kaldırılarak "ani enosis"ın gerçekleştirilmesi gerekiyordu. Ani enosis gerçekleştikten sonra da Türk yetkililerle yapılacak görüşmeler yoluyla Türkiye'ye verilecek imtiyazlar konusunda anlaşmaya varılabilirdi. Nikolareizis'e göre, bağımsızlığı temel alan her türlü çözümü müzakere etmek artık Yunanistan için imkânsızdı. Çünkü bu durum Makarios'un da işbirliğini gerektiriyordu ve Makarios iki ülkenin anlaşmasıyla oluşan herhangi bir planı kabul etmeyeceğini açık açık söylemişti.³⁷³

Nikolareizis'i dinleyen Acheson kendisinin de tamamen aynı fikirde olduğunu söyledi. Yalnız Acheson'a göre, planın gerçekleşmesinin önünde bir engel vardı: Türkler Yunan ve Kıbrıs Hükümetleri'ne güvenmiyorlardı. Papandreou ve Makarios'un ittifak hâlinde hareket ettiklerine inanıyorlardı. Bu nedenle enosis gerçekleştirilmeden önce, sonrasında ne olacağına ilişkin tam bir anlaşmaya varılmalıydı. Bütün bu sürecin Türk Hükümeti'nin düşmesine neden olmaması için de uygun bir yol izlenmesi gerekiyordu. Acheson'a göre, enosis sonrası düzenlemelere

³⁷³ "Telegram From the Mission in Geneva to the Department of State," Geneva, August 6, 1964, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4767.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009). Acheson'ın 2 Ağustos 1964'te Ball'a gönderdiği telgrafa göre, bu iki ABD'li diplomat da "ani enosis" yöntemini o an için en iyi çözüm yolu olarak görüyorlardı. Bkz. "Telegram From the Mission in Geneva to the Department of State," Geneva, August 2, 1964, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4767.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

ilişkin anlaşmaya varıldıktan sonra Türkiye kamuoyu, Türkiye ve Yunanistan'ın anlaşmaya vardıkları hususunda çok genel bir biçimde haberdar edilmeli, hemen sonrasında da enosis gerçekleştirilmeliydi.³⁷⁴

Aynı günlerde Makarios'u dışarıda bırakarak enosisi gerçekleştirmeyi amaçlayan başka bir plan bu kez Kıbrıs'ta General Grivas tarafından ABD'li yetkililere açıklanıyordu. "Tutkulu bir enosis yandaşı olan General Grivas"ın enosis planında adadan ayrılmak isteyen Türklere tazminat, kalanlara ise koruma sağlanması öngörülüyordu. Ball'a göre, Makarios'un devre dışı bırakılması konusu da planın çekiciliğini artırıyordu.³⁷⁵

Ancak tam bu sırada Kıbrıs'ta Erenköy - Mansura saldırılarının gerçekleşmesi, bu iki planın da rafa kaldırılmasına neden oldu. Kıbrıs'taki çatışmalar nedeniyle Ball, Acheson'dan tekrar Cenevre'deki görüşmeler üzerine yoğunlaşmasını ve ABD'nin bu plana verdiği sözlü desteğin ötesine geçecek bir adım atmaktan kaçınmasını söyledi.³⁷⁶ Her ne kadar Makarios gibi bir engelin atlatılmasını öngörmeleri nedeniyle bu planlar kendilerini cezbetmiş olsa da ABD'li diplomatlar Cenevre Görüşmeleri yoluyla bir anlaşma sağlanması konusunda hâlâ umutluydular.

Acheson ikinci planını sunmak için Cenevre'de temaslarına devam ederken Washington'daki ABD'li diplomatlar yeni planlar üretmeye devam ediyorlardı. Kıbrıs'tan Grivas'ın Makarios'u devirmek için darbe yapmayı planladığı yönünde

³⁷⁴ "Telegram From the Mission in Geneva to the Department of State," Geneva, August 6, 1964, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4767.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

³⁷⁵ Ball, *op. cit.*, s. 357.

³⁷⁶ Ball (signed Rusk), Deptel Nicosia 96, 6 Aug. 1964: SDSNF, 1964-66: Formerly Top Secret Central Policy Files (FTSCPF) 1964-66, POL 23-8 CYP, box 11, **NARA**, 2'den aktaran Nicolet, *op. cit.*, s. 108-109.

söylentiler gelmesi nedeniyle Ulusal Güvenlik Konseyi üyelerinden Robert Komer ABD'nin bu girişimde yönlendirici rol oynayabileceğini düşünmüştü. Komer'e göre, adada bulunan Yunan askerleri de Makarios'a karşı yapılacak darbeye yardımcı olabilirlerdi. Fakat ABD'nin istediği çizgide bir darbe yapıp yapmayacağı konusunda Grivas'a güvenilmemesi nedeniyle ve Türklerin gösterebilecekleri tepkiler göz önünde bulundurularak bu aşırı düşünceden de vazgeçildi.³⁷⁷

Bu yöndeki başka bir plan ise İkinci Acheson Planı'nın da başarısızlığının kesinleştiği tarihte, 23 Ağustos'ta ortaya çıktı. Dışişleri Bakanı Rusk'ın imzasıyla Cenevre'deki Acheson'a gönderilen telgrafta Ball'un yeni planının detayları yer alıyordu. Yine telgrafta belirtildiğine göre, bu öneriler aynı gün Yunan Başbakanı Papandreou tarafından Acheson'a gönderilen mektuptan esinlenilerek oluşturulmuştu.³⁷⁸ Plan kısaca şöyle bir yöntem uygulanmasını öngörüyordu: Yunanlara “ani enosis” planlarını uygulamaları talimatı verilerek, eğer bunu kabul edilebilir bir çabuklukla gerçekleştirirlerse ABD'nin de Türkiye ya da başka bir dış gücün askeri müdahalesine izin vermemeyi taahhüt ettiği bildirilecekti.

Ancak bu önerinin bazı koşulları vardı. Yunanistan, enosis gerçekleşir gerçekleşmez Garanti ve İttifak Antlaşmaları'nın iptali için Türkiye'yle bir an önce ve iyi niyetle müzakere etmeyi taahhüt etmeliydi. Ayrıca Yunanistan bu müzakereler sırasında antlaşmaların iptaline karşılık olarak Türkiye'ye iki konuda imtiyazda bulunacağına da şimdiden garanti vermeliydi. Bunlar, “Kıbrıslı Türklere Dean Acheson'ın öne sürdüğü şekilde azınlık hakları sağlanması” ve “SHAPE (Supreme

³⁷⁷ Nicolet, *op. cit.*, s. 109-112; “Telegram From the Mission in Geneva to the Department of State,” Geneva, August 19, 1964, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4768.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

³⁷⁸ “Telegram From the Department of State to the Mission in Geneva,” Washington, August 23, 1964, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4768.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

Headquarters of the Allied Powers in Europe)’in tavsiyesi doğrultusunda üzerinde iki ülkenin karşılıklı olarak anlaştığı uygun bir üs bölgesinin Türkiye’ye elli yıllığına kiralık olarak verilmesi” konularıydı.

Bu konularda Yunan Hükümeti garanti verdiği takdirde Türkiye’ye de bu plandan ve Yunanistan’ın taahhütlerinden bahsedilecekti. Acheson’ın önerdiği ikinci planın Türk Hükümeti tarafından kabul edilmediği ancak ABD’nin de Kıbrıs’ın yeni bir Küba olmasına izin veremeyeceği güçlü biçimde vurgulanarak Türkiye’nin bu eylem planına itiraz etmemesi konusunda baskı yapılacaktı. Ball’a göre, bunun Türk Hükümeti’nin resmi kararını gerektiren bir teklif değil de, İnönü’nün rızasına dayanan bir plan olması nedeniyle bu kez çözüme ulaşma konusunda umut vardı.³⁷⁹

Johnson Mektubu nedeniyle zaten yeteri kadar hayal kırıklığı yaşayan Türkiye’ye kabul edemeyeceği bir yöntem konusunda tekrar baskı uygulamak açıkçası pek de akılcı bir düşünce değildi. ABD’nin Cenevre’deki uzlaştırma çabalarında başarısız olmasının yarattığı hayal kırıklığı ile Kıbrıs sorununu acilen çözebilmek için Türklere karşı yeniden “kabadayılık etmesi” belki de Türkleri NATO ya da CENTO’ya “baş kaldıracak” duruma getirebilirdi.³⁸⁰ Kıbrıs sorununa çözüm bulunmasını artık bir gurur meselesi haline getiren bazı Amerikalı diplomatlar Türkiye - NATO, Türkiye - ABD ilişkileri gibi daha önemli konularda yaşanabilecek tehditleri göremiyorlardı. Ancak bazı ABD’liler de bunun tersine Kıbrıs konusunda daha mantıklı tespitlerde bulunuyorlardı. Nicolet’nin aktardığına göre, Ankara’daki bir Amerikalı yetkili Ball’un bu planını görünce şöyle bir yorum yapmıştı: “Amerikalılar Kıbrıs’ı ikinci Küba olarak görme saplantısından kurtulmalıdırlar.

³⁷⁹ **Idem.**

³⁸⁰ Bruce to Ball, Embtel London 911, 24 Aug. 1964: SDSFN, 1964-66, POL 27 CYP, box 2091, NARA, 1-2’den aktaran Nicolet, **op. cit.**, s. 115.

Küba'yla yaşayabiliriz ve yaşıyoruz da. Kıbrıs, Küba'nın onda biri büyüklükte ve ne Türkiye'ye ne de Yunanistan'a Rusya kadar yakın.”³⁸¹ Böyle mantıklı eleştiriler yöneltilince plandan vazgeçilmesi kaçınılmaz oldu.

Bu dönemde yapılan son öneri, Cenevre'den dönmek için ABD Dışışleri Bakanlığı'ndan talimat bekleyen Dean Acheson'dan geldi. Acheson'ın bu son önerisi Kıbrıs sorunu ile ilgilenen ABD'li yetkililerin kafa karışıklığının ve çaresizliğinin açık göstergesiydi. Daha birkaç gün önce Yunanistan'ın Kıbrıs'ı işgal etmesiyle enosis sonucuna ulaşılması ihtimalini ciddi bir şekilde değerlendiren ABD'liler bu kez “Türkiye'nin Acheson Planları'nda kendisine üs olarak verilmesi düşünülen bölgeyi işgal etmesi”ni temel alan bir planın uygulanabilirliğini tartıyorlardı. Nicolet'nin dediği gibi, “ne şekilde olursa olsun sorundan tamamen kurtulmak [düşüncesi] dışında ortada ne bir tutarlılık ne de bir strateji vardı.”³⁸²

Acheson'ın 26 Ağustos'ta Ball ile paylaştığı plana göre, Türkiye mümkün olduğunca az miktarda ABD askeri malzemesi kullanarak Karpas Yarımadası'nı işgal edecekti. Bu sınırlı amaca ulaştıktan sonra daha ileri gitmek istemediğini Yunanlara gösterecek uzlaşmacı açıklamalar yapacaktı. İki ülke arasında yapılacak görüşmeler yoluyla da Kıbrıs'ın Yunanistan ile birleşmesi sağlanacaktı.³⁸³ Bu planda güvenilen nokta “Makarios yüzünden Yunan kamuoyunun baskısı altında olan Papandreou'nun Türkiye'nin işgali sonucu kamuoyundan büyük bir tepki çekmeden

³⁸¹ An unidentified “Earnie”, as reported by Acheson to Jernegan, Telephone Conversation, 24 Aug. 1964: SDSFN, 1964-66, POL 27 CYP, box 2091, **NARA**, 2'den aktaran **Idem**.

³⁸² Nicolet, **op. cit.**, s. 117.

³⁸³ Acheson, Embtel US Mission Geneva 486, 26 Aug. 1964: SDSFN, 1964-66: FTSCPF 1964-66, POL 27 CYP, box 12, **NARA**, 1-3'ten aktaran **Ibid.**, s. 116-117; “Memorandum for the Record,” Washington, September 8, 1964, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4768.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

üstüne düşeni yapabileceği ve Kıbrıs'ın geri kalanını Yunanistan'la birleştirebileceği" düşüncesi idi.³⁸⁴

Dean Acheson bu düşüncesini Cenevre'deki Türk temsilci Nihat Erim'le de paylaşmıştı. Erim'in kitabında aktardığına göre, 26 Ağustos'ta Acheson kendisine şunları söylemişti: "Özel olarak, dostça söylüyorum, fazla kan dökmeden size ayrılan bölgeyi gidip askeri kuvvetle işgal edebilir misiniz? Eğer bunu yapabilecekseniz, gidip alın. Amerikan Altıncı Filosu karşınıza çıkmaz. Tersine, sizi korur."³⁸⁵ Durumdan haberdar edilen Başbakan İnönü'nün tepkisi ise gayet temkinli oldu. İnönü, ancak resmi bir şekilde yapılması durumunda teklifin incelenebileceğini belirtti.³⁸⁶

Elbette bu önerinin resmi olarak yapılabilmesi için Başkan Johnson'ın da onayı gerekiyordu. Acheson Cenevre'den döndükten sonra 8 Eylül'de yapılan bir toplantıda konu gündeme getirildi. Ball ve Acheson, üzerinde uzlaştıkları bu plana Başkan Johnson'ın da olur vermesi için oldukça uğraştılar. Plan bazı yönleriyle aklına yatmasına rağmen Başkan'ın Kasım 1964'te yapılacak olan seçimler öncesinde böyle riskli bir işe kalkışma konusunda şüpheleri vardı. Sonunda Johnson "önümüzdeki iki ay başka bir savaş için pek de uygun bir dönem değil" diyerek Savunma Bakanı McNamara'ya ve Dışişleri Bakanı Yardımcısı Ball'a plan üzerine askeri ve siyasi unsurları birlikte içerecek şekilde daha dikkatli ve özenli çalışmalar

³⁸⁴ Bölükbaşı, "The Johnson Letter...", s. 519.

³⁸⁵ Erim, **op. cit.**, s. 406.

³⁸⁶ **Idem.**

yapılması talimatını verdi.³⁸⁷ Böylece Kıbrıs sorununu çözmeye yönelik planların sonuncusu da Başkan'ın çekincelerine takılarak uygulamaya konulamadı.

Makarios'un yaklaşan BM Genel Kurulu toplantısında uluslararası destek elde edebilmek için doğru zamanda Kıbrıs Türk topluluğuna yönelik bir barış girişiminde bulunması ile adada ortam biraz daha yumuşadı.³⁸⁸ 25 Eylül 1964'te BM Güvenlik Konseyi, Birleşmiş Milletler'in daha önceki kararlarını tasdik eden 194 sayılı kararı aldı. Bu karar doğrultusunda BM Barış Gücü'nün görev süresi üç ay uzatıldı.³⁸⁹ 1964 yılının kalan günlerinde Kıbrıs sorunu ABD'nin acilen harekete geçmesini gerektirecek bir seviyeye ulaşmadığı için bu uzun soluklu kriz dönemi ağustos ayı sonu itibarıyla kapanmış oldu.

D. 1964 Krizi Boyunca ABD'nin İzlediği Politika: Değerlendirme

26 Ekim 1964'te İngiliz ve Amerikalı diplomatlar arasında Kıbrıs sorununun da değerlendirildiği bir toplantı yapıldı. İngiltere Dışişleri Bakanı Patrick Gordon Walker toplantının sonunda, Kıbrıs sorunundaki durumun pek de iç açıcı olmadığı yönündeki Amerikan görüşüne katıldığını ancak İngiltere'nin Kıbrıs'a yönelik herhangi bir girişimde bulunmaya niyetli olmadığını söyledi. Bununla birlikte, eğer ABD Hükümeti sorunu çözmeye yönelik çabaları sırasında İngiltere'nin faydalı olabileceğini düşündüğü bir görev öngörürse "İngiltere Hükümeti'nin yardıma hazır olacağını" belirtti.³⁹⁰ Bu toplantıda İngiltere'nin Kıbrıs sorununa ilişkin takındığı

³⁸⁷ "Memorandum for the Record," Washington, September 8, 1964, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4768.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

³⁸⁸ Nicolet, *op. cit.*, s. 118.

³⁸⁹ Bitsios, *op. cit.*, s. 194; "Telegram From the Department of State to the Mission to the United Nations," Washington, September 30, 1964, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4769.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

³⁹⁰ "Memorandum of Conversation," 26 Oct. 1964, **National Security File/National Security Council History**, Box 16, Volume 3B, 44-54'ten aktaran Brands, *op. cit.*, s. 360.

tavır Ocak 1964'teki ABD tavrının aynısıydı. Ancak ironik bir biçimde roller tam tersine dönmüştü.

Bu değişimin yaşandığı 1964 krizi boyunca ABD'nin Kıbrıs sorununa yönelik tutumunu özet hâlinde hatırlamak, izlediği politikayı değerlendirmek açısından faydalı olacaktır.

1963 yılının sonlarında Kıbrıs'ta şiddet olaylarının başlamasıyla birlikte ABD, NATO müttefikleri olan Türkiye ve Yunanistan arasında bir savaş yaşanmasından korkarak sorunu yakından izlemeye başladı. Taraflara sükunet çağrısında bulunmakla birlikte, Kıbrıs sorununda sorumluluğun İngiltere'de olduğu yönündeki düşüncesini devam ettirerek müdahil olmaktan kaçındı.

Ancak adadaki olayların -dolayısıyla Türk - Yunan savaşı tehlikesinin- devam etmesi ve İngiltere'nin Kıbrıs sorunuyla artık tek başına mücadele edemeyeceğini belirterek ısrarla yardım istemesi gibi nedenlerle ABD soruna müdahil oldu. Ocak 1964'te Kıbrıs sorununa çözüm bulunması amacıyla toplanan Londra Konferansı sonucunda İngiltere ile ortaklaşa sunulan "Anglo - Amerikan Teklifi"yle birlikte bu iki ülkenin sorundaki rollerini değiştirecek süreç başladı.

Teklifin Makarios tarafından reddedilmesi ve ABD Dışişleri Bakanı Yardımcısı George Ball'un aksi yöndeki çabalarının başarısız olmasıyla NATO'nun güneydoğu kanadı açısından tehlikeli durumunu koruyan Kıbrıs sorununa, BM Güvenlik Konseyi'nin 4 Mart 1964'te aldığı 186 sayılı kararla geçici de olsa bir çözüm bulunduğu düşünüldü. Ancak adada yaşanan gelişmeler ve buna bağlı olarak Türkiye'nin müdahale söylemini devam ettirmesi nedeniyle BM kararının da çare olmadığı kısa sürede görüldü. Bu dönemde ABD, özellikle Türkiye'ye, müdahale

etmemesi yönünde baskıda bulunarak çatışmaların en azından ada sınırları dahilinde kalmasına çalıştı.

Doğu Akdeniz'deki Amerikan çıkarlarını ciddi biçimde tehdit eden bu soruna ABD'nin gayet hazırlıksız olarak müdahil olduğunun "Anglo - Amerikan Teklifi" girişiminin başarısızlığı ile kanıtlanması nedeniyle, özellikle nisan ayından itibaren ABD'li diplomatlara soruna bulunabilecek nihai çözüm konusunda fikir üretmeleri talimatı verildi. Haziran ayının başında Türkiye'nin Kıbrıs'a yapmayı planladığı askeri müdahale, tehdit dolu Johnson Mektubu sayesinde önlenemedi. Böyle bir tehlikenin tekrar yaşanmasını önlemenin tek yolunun ABD'nin Kıbrıs sorununda Türkiye ve Yunanistan arasında arabuluculuk yapması olduğuna karar verildi.

Temmuz ayında başlayan Cenevre Görüşmeleri'nde Amerikalı diplomat Dean Acheson'ın öncülük ettiği uzlaştırma çabaları ile ABD iyiden iyiye Kıbrıs sorununun içine çekilmiş oldu. Acheson görüşmeler boyunca Türk ve Yunan temsilcilerine, bahar aylarından beri ABD'li yetkililerin soruna bulunabilecek nihai çözüm konusunda öne sürdükleri düşüncelerin şekillendirdiği planlar sundu. Tarafların üzerinde anlaşmaya vardıkları herhangi bir çözüm yolunun kendisi için de kabul edilebilir olacağı yönündeki söyleminin aksine, ABD Cenevre'de taraflara en uygun çözüm yolu olarak gördüğü "imtiyazlı enosis"i amaçlayan önerilerde bulundu. Bu doğrultuda hazırlanan iki planın da tarafların hepsini birden tatmin etmemesi sonucu ABD'nin uzlaştırma girişimleri başarısızlıkla sonuçlandı.

Acheson'ın arabuluculuk çabalarının istenilen sonucu sağlamaması nedeniyle ortaya çıkan karamsarlık ve çaresizlik ABD'li diplomatları, nihai çözüm konusunda aşırılık içeren yöntemlerin uygulanabilirliğini düşünmeye sevk etti. Başlıca fikir

babaları Dean Acheson - George Ball ikilisi olan ve birbiriyle hiçbir tutarlılık göstermeyen planlar da çeşitli nedenlerle uygulanamadı. Böylece 1964 krizi sonucunda perde Kıbrıs sorununa çözüm bulunamadan ama Türkiye ve Yunanistan arasında bir savaş da yaşanmadan kapanmış oldu.

Bu özetten de görülebileceği gibi ABD'nin kriz boyunca esas amacı Türkiye ve Yunanistan arasında Kıbrıs sorunu nedeniyle bir savaş yaşanmasını ne şekilde olursa olsun önlemektir. Soğuk Savaş şartlarında ABD ile SSCB arasında yaşanan küresel rekabet nedeniyle NATO ittifakı büyük önem arz ediyordu. İttifakın görece zayıf görülen ve yardımlarla desteklenmeye çalışılan güneydoğu kanadının Kıbrıs gibi küçük bir ada nedeniyle istikrarsızlaşması ABD'nin bu dönemde adaya yönelik izlediği politikada ilk sırayı alan kaygı unsuruydu. Çünkü SSCB'nin mevcut anlaşmazlığı istismar ederek ABD'nin uyguladığı çevreleme politikasında gedikler açabileceğine inanılıyordu. Bu nedenle “Makarios'un bağlantısızlık politikası”, “adadaki komünist faaliyetler” ve “Kıbrıs Cumhuriyeti - SSCB ilişkilerindeki gelişmeler” gibi konular ABD'nin Kıbrıs politikasındaki önemlerini korumakla birlikte yaşanan kriz nedeniyle önceliklerini kaybetmişlerdi. Kıbrıs bir savaş tehdidi oluşturmadığı sürece bu “sorun”ların da üstesinden gelinebileceğine inanılıyordu.

Kriz boyunca ABD, Türk - Yunan savaşı ihtimalini önlemek için dış politika aracı olarak diplomasiyi kullandı. Bazen Başkan Johnson'ın mektupları, bazen Amerikalı yetkililerin ziyaretleri, genellikle de taraf ülkeler nezdindeki ABD Büyükelçileri aracılığıyla Washington'ın Kıbrıs sorununa ilişkin endişe ve düşünceleri vurgulandı. Savaş tehlikesinin yüksek olduğu dönemlerde ABD, Türkiye ve Yunanistan'a önceden sağlanmış olan yardımların NATO savunması dışındaki amaçlarla kullanılamayacağını, yapılmakta olan yardımların da kesilebileceğini dile

getirerek tarafları şiddetten uzak durmaları konusunda uyardı. Bazı yazarların iddia ettiğinin³⁹¹ aksine ABD taraflardan hiçbirine karşı Akdeniz'deki donanması olan Altıncı Filo'yu kullanmayı düşünmedi. İki NATO müttefikinin savaşıma ihtimalinin bile örgütün güvenilirliğine ve prestijine verdiği zararın farkında olan Amerikalı yetkililer için “müttefikleri ile savaşıma” olasılığı söz konusu değildi.³⁹²

ABD'nin Kıbrıs sorununun çözülmesi konusunda uygulanmasını istediği yöntem ise, Türkiye ve Yunanistan'ın ikili görüşmeler yapmalarıydı. Moskova'nın da söz sahibi olduğu Birleşmiş Milletler, çözüm için uygun bir platform olarak görülmüyordu. Sorun Birleşmiş Milletler'e taşındıktan sonra da NATO içinde çözüm arayışlarına devam edildi. İngiltere'den boşalan arabuluculuk rolünü bir süre sonra ABD istemeyerek de olsa üstlenmek zorunda kaldı. Önerilen planların kabul görmemesi nedeniyle Amerikalı yetkililer tarafından meşruluk ve mantıktan uzak planlar gündeme getirildi. Bu planların hiç birinde Kıbrıs Cumhuriyeti'ne egemen bir devlet gözüyle bakılmadı. Türkiye ve Yunanistan'ın görüş ve düşünceleri uzlaştırılmaya çalışılırken çözümün esas muhatabı olacak Kıbrıslıların iradelerine önem verilmedi.³⁹³ Soğuk Savaş ortamında izlenen realist dış politika açısından bu durum kaçınılmazdı.

ABD'nin 1964 Kıbrıs krizi boyunca izlediği politikanın başarılı olup olmadığı konusu ise tartışmaya açıktır. Bazı yazarlar bu politikanın Doğu Akdeniz'de bir Sovyet uydusu yaratılmasını önlediği, Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahale etmesini ve

³⁹¹ Mallinson'a göre, “ABD, Türkiye'nin müdahalesini önlemek için gerekirse Altıncı Filo'yu kullanma konusunda kuşku duym[uyordu].” Bkz. Mallinson, **op. cit.**, s. 495.

³⁹² “Telegram From the Department of State to the Embassy in the United Kingdom,” Washington, June 21, 1964, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4758.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009); “Memorandum of Conversation,” Washington, June 24, 1964, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4758.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

³⁹³ Coufoudakis, **op. cit.**, s. 18.

böylece belki de iki NATO müttefikî Türkiye ve Yunanistan'ın savaşmasını engellediği için başarılı olduğunu savunmaktadırlar.³⁹⁴ Bazı yazarlara göre ise, bu politika başarısızdır. Çünkü sadece “savaşı önlemek krizin iyi bir şekilde çözöldüğü anlamına gelm[emektedir]. ABD, [taraflar üzerindeki] etkisini kullanmada diplomatik alanda başarılı olamamıştır.”³⁹⁵ Ayrıca “ABD'nin tarafları yatıştırma ve askeri müdahaleyi önleme çabaları, bu ölkenin Türkiye ve Yunanistan'la olan ilişkilerini kısıtlamıştır.”³⁹⁶ Nitekim Dean Acheson da 24 Mart 1965'te Chicago Barosu'nda yaptığı bir konuşma sırasında Kıbrıs konusuna değinerek bu sorun nedeniyle NATO ittifakının büyük ölçüde zayıfladığını belirtmiş, ardından da “Bir bütün olarak bakıldığında, bu hikaye Batı diplomasisinin en parlak kısmı değildir” demiştir.³⁹⁷

Yukarıdaki yorumlar ışığında ABD'nin 1964 Kıbrıs krizine yönelik politikasına ilişkin şunlar söylenebilir: Krizin ilk ortaya çıktığı günlerden beri ABD'nin izlediği politikanın başlıca amacı Türkiye ve Yunanistan arasında bir savaş yaşanmasını önlemek olmuştur. ABD'nin uyguladığı baskı ve tehditlerin de etkisiyle kriz sonuna kadar bu iki ölkede arasında herhangi bir sıcak çatışma yaşanmaması nedeniyle bu amaca ulaşılarak bir başarı sağlanmıştır. Fakat sorunu tamamen ortadan kaldırmak için ABD'nin giriştiği arabuluculuk çabaları, önerilen planların kabul edilmemesi nedeniyle başarısızlığa uğramıştır. Ayrıca Kıbrıs sorunu nedeniyle

³⁹⁴ Edward Weintal ve Charles Barlett, **Facing the Brink: An Intimate Study of Crisis Diplomacy**, New York, Charles Scribner's Sons, 1967, s. 36'dan aktaran Ball, **op. cit.**, s. 359; Adams ve Cottrell, **op. cit.**, s. 67. Bununla birlikte Adams ve Cottrell, ABD'nin özellikle arabuluculuk çabalarını başarısız olarak değerlendirmektedirler. Bkz. **Idem.** George Ball ise bu yazarlarla aynı fikirde değildir. Bkz. Ball, **op. cit.**, s. 358-359.

³⁹⁵ Güney, **op. cit.**, s. 31.

³⁹⁶ George S. Harris, “Turkey and the United States,” içinde Kemal H. Karpat, (der.), **Turkey's Foreign Policy in Transition 1950-1974**, Leiden, Netherlands, E. J. Brill, 1975, s. 59; Ehrlich, **Cyprus 1958-1967**, s. 110.

³⁹⁷ Adams ve Cottrell, **op. cit.**, s. 74-75. ABD'nin 1964 krizi boyunca izlediği politika Türk ve Yunan Başbakanları tarafından da eleştirilmiştir. Bkz. Sezer, **op. cit.**, s. 162; Ehrlich, **op. cit.**, s. 110.

Türkiye ve Yunanistan'a karşı takınılan tutum da bu iki ülke tarafından memnuniyetsizlike karşılanmıştır. Bunun olumsuz etkileri daha sonraki dönemlerde ikili ilişkilere yansıdığında görülmüştür. Kısacası 1964'ten sonra ABD'yi Kıbrıs'ta yeni krizler, Türkiye ve Yunanistan'la olan ilişkilerinde de sancılı bir dönem beklemektedir.

III. İKİ KRİZ ARASI DÖNEMDE YAŞANAN GELİŞMELER

1967 krizinde ABD'nin takındığı tutumu ve izlediği politikayı daha iyi değerlendirebilmek için iki kriz arası dönemde yaşanan gelişmelere bakmak gereklidir. Çünkü bu üç yıllık süreç, 1964'teki krizde ABD'nin izlediği Kıbrıs politikasının sorunun tarafları üzerindeki etkilerinin Washington tarafından açıkça hissedildiği bir dönemdir. 1967 krizi sırasında ABD'nin yaptığı girişimler bu dönemdeki gelişmelerden büyük ölçüde etkilenmiştir.

A. Türkiye’de ve Yunanistan’da Yaşanan Gelişmeler

1967 Arap - İsrail Savaşı, Vietnam Savaşı gibi sıcak çatışmalara rağmen ABD ve SSCB arasındaki Soğuk Savaş, özellikle 1960'ların başlarındaki Berlin ve Küba krizlerinden sonra, giderek artan bir “Yumuşama” dönemine girdi. Blokların içinden muhalif seslerin yükselmesi, sömürgecilikten kurtulma sürecinin hızlanarak devam etmesiyle bağlantısız ülke sayısında artış yaşanması, Avrupa Ekonomik Topluluğu, Çin ve Japonya gibi aktörlerin uluslararası arenada belirmeye başlaması gibi olaylar iki kutuplu uluslararası sistemin katı yapısının görece kaybolduğunun işaretleriydi.³⁹⁸ Soğuk Savaş ortamında yaşanan bu Yumuşama'nın etkisiyle Türkiye ve Yunanistan'ın kuzeyden algıladıkları tehditteki azalma da “milli mesele” olarak gördükleri Kıbrıs sorununa daha çok vurgu yapmalarına ve bu sorun nedeniyle “iç işlerine karışma” olgusuna daha hassas bakmalarına yol açtı.³⁹⁹

³⁹⁸ Seyfi Taşhan, “Turkey’s Relations with the USA and Possible Future Developments,” **Foreign Policy (Dış Politika)**, Vol. 8, No. 1-2 (1979), s. 18-19.

³⁹⁹ Theodore A. Coulombis, **The United States, Greece and Turkey: the Troubled Triangle**, New York, Praeger, 1983, s. 42.

1. Kıbrıs Sorununun Türk Dış Politikasına Etkileri

a. Johnson Mektubu’nun Etkisi

1964 yılı boyunca Kıbrıs’ta yaşanan olaylara karşı ABD’nin takındığı tutum Türkiye - ABD ilişkilerine ve genel olarak Türk dış politikasına önemli etkilerde bulundu. Krizin ilk günlerinden beri ABD’nin daha aktif olmasını ve Batı dünyasının lideri vasfını kullanarak soruna Türklerin çıkarlarını da gözetecek bir çözüm bulmasını bekleyen Türkiye için, 1964 yılının sonuna gelindiğinde, durum tam bir hayalkırıklığıydı. Bu beklentiler karşılanmadığı gibi, bir de Türk yetkililerde “Johnson Mektubu”nda kullanılan sert ifadelerin yarattığı şaşkınlık hâkimdi.

Aslında Türk - Amerikan ilişkilerinde daha önce de sorunlar ortaya çıkmıştı. 1962’deki Küba Füze Krizi sırasında Türkiye, haberi olmadan Soğuk Savaş’ın iki kutup lideri arasındaki pazarlığın konusu olmanın sıkıntısını yaşamıştı. Ancak NATO’ya endekslenmiş bir dış güvenlik politikasının mantıklılığını ciddi biçimde sorgulanması asıl olarak 1964 Kıbrıs krizi sırasında gerçekleşti.⁴⁰⁰ Kıbrıs sorununun Türk dış politikasını böyle derinden etkilemesinin sebeplerinden biri “şüphesiz başta Birleşik Amerika olmak üzere, Türkiye’nin devlet düzenini seçerken kendisine örnek olarak aldığı ve bir dizi siyasal, ekonomik ve askeri bağlarla bağlandığı Batılı devletlerin bu olay karşısındaki tutumları[ydı].”⁴⁰¹ Türkiye açısından bu tutumun en somut örneği ise “Johnson Mektubu”ydı.

5 Haziran 1964’te gönderilen bu mektubun içeriği, gönderildiği dönemde kamuoyuna açıklanmamıştı. Türk halkı gazetelerden sadece “ABD’nin Türkiye’nin çıkarma girişimini yine önlediğini” öğrenmişti. Ancak sonradan Türkiye’de bu konu

⁴⁰⁰ Harris, *op. cit.*, s. 60.

⁴⁰¹ Mehmet Gönlübol ve Halûk Ülman, “Türk Dış Politikasının Yirmi Yılı 1945-1965,” *S.B.F. Dergisi*, C. XXI, No. 1 (Mart 1966), s. 177.

bir seçim malzemesi olarak kullanıldı ve mektupta yazılanlar hakkında dedikodular ortaya çıkmaya başladı. Hürriyet Gazetesi'nin Ankara bürosunda görev yapan gazeteci Cüneyt Arcayürek'in mektup metnini ele geçirmesi ve mektubun 13 Ocak 1966 tarihli Hürriyet Gazetesi'nde yayınlanması sonucu Ankara'nın isteği üzerine ABD, Başkan Johnson'ın gönderdiği mektubu ve Başbakan İnönü'nün cevabını Ocak 1966'da yayınladı. İki ülke basınında da mektuplar ve bunlara ilişkin yazılar yer aldı.⁴⁰²

Mektupların yayınlanması Türk kamuoyundaki ABD karşıtlığının artmasına neden oldu. Dış politikadaki değişim rüzgârları ise daha öncesinde esmeye başlamıştı. Bu değişim ihtiyacının işaretlerinden biri ve Batı'nın Kıbrıs sorununa yönelik tutumundan duyulan memnuniyetsizliğin ilk ciddi ifadesi, Başbakan İsmet İnönü'nün Nisan 1964'te Time dergisine verdiği demeçte görülmektedir. Söz konusu demeçte İnönü, Batı ittifakının kendisini yıkmak isteyen güçlerle adeta yarış halinde olduğunu söyleyerek bunun gerçekleşmesi durumunda yeni şartlarda yeni bir dünyanın kurulacağını, Türkiye'nin de bu yeni dünyada kendisine iyi bir yer bulabileceğini ifade etmişti.⁴⁰³

Bu sözler aslında ABD'ye yönelik bir serzenişti. ABD ile kurulan yakın ilişkilerin ve NATO ittifakına güvenmenin hikmeti hakkındaki şüpheler "Johnson Mektubu"ndan sonra daha da arttı.⁴⁰⁴ "Türkiye ile ABD arasındaki yabancılaştırma

⁴⁰² Şahin, *op. cit.*, s. 89-90, 115-120; Landau, *op. cit.*, s. 46-48.

⁴⁰³ *Cumhuriyet*, 16 Nisan 1964'ten aktaran Sarıca, *et al.*, *op. cit.*, s. 66-67.

⁴⁰⁴ Richard N. Haas, "Managing NATO's Weakest Flank: the United States, Greece and Turkey," *ORBIS*, Vol. 30, No. 3 (Fall 1986), s. 464. Sander'in de belirttiği gibi, o dönemde Türk yöneticileri "NATO içinde ABD'nin tartışma götürmez önderliği, Amerikan kuvvetlerinin Türk topraklarında yerleşmesi ve bunu izleyen çok yönlü ilişkiler nedeniyle, NATO ile ABD'yi özdeş tut[maktaydılar]." Böylece Türkiye'de "ABD eşittir NATO; NATO eşittir ulusal politika ve dolayısıyla ABD eşittir ulusal politika" anlayışı yerleşmiş vaziyetteydi. Bkz. Sander, *Türk - Amerikan...*, s. 83-84.

süreci bu mektup ile başladı.”⁴⁰⁵ Gürel’e göre, Türk yöneticiler bu mektuptan iki önemli ders çıkarmıştı. Birincisi, Amerikan yardımının koşulsuz değil, ABD’nin onayladığı amaçlar için kullanılmak üzere verildiği idi. İkincisi ise, NATO’nun da tıpkı öteki uluslararası örgütler gibi, egemen devletlerin yer aldığı ve bunların iradesi dışında harekete geçmeyen bir örgüt olduğu, yani NATO’nun otomatik işlerliği olmadığı idi.⁴⁰⁶ Ayrıca NATO ile olan bağlantıların, Türkiye’nin kendi ulusal çıkarını ilgilendiren konularda karar alma özgürlüğüne önemli biçimde ket vurduğu da anlaşıldı.⁴⁰⁷ Özellikle SSCB’nin olası müdahalesine ilişkin mektupta yer alan ifadeler sayesinde ABD’nin “müttefik” ve “ittifak” kavramlarına yüklediği anlamlar ile Türkiye’nin yüklediği anlamların aynı olmadığı görüldü.⁴⁰⁸ Yaşanan bu hayalkırıklığı nedeniyle Türkiye’de Batı karşıtı düşünce ve akımlar hızlı biçimde yayıldı. Hatta bazı çevreler Türkiye’nin NATO’dan çekilerek tarafsız bir dış politika izlemesi gerektiğini öne sürdüler.⁴⁰⁹

Bütün bu sorgulamalar, Türkiye’nin sorunlarını daha realist bir şekilde değerlendirmesini sağladı. Soğuk Savaş ortamında yaşanan Yumuşama da

⁴⁰⁵ Landau, *op. cit.*, s. 46.

⁴⁰⁶ Gürel, *op. cit.*, s. 58-59.

⁴⁰⁷ Ülman, *op. cit.*, s. 163.

⁴⁰⁸ Gönlübol, *op. cit.*, s. 8-10; Sander, “Turkey: the Stauncheast Ally...,” s. 21; Orkunt, *op. cit.*, s. 98-99; Sönmezoğlu, *op. cit.*, s. 17. McGhee’ye göre, ABD’li yetkililer mektup yazılırken Sovyet müdahalesi tehdidini kullanmanın Türkiye’yi bu kadar derinden etkileyeceğini büyük olasılıkla düşünmemişlerdi. Bkz. George McGhee, *ABD-Türkiye-NATO-Ortadoğu*, çev. Belkıs Çorakçı, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1992, s. 271.

⁴⁰⁹ Mehmet Gönlübol, “NATO, USA and Turkey,” içinde Kemal H. Karpat, (der.), *Turkey’s Foreign Policy in Transition 1950-1974*, Leiden, Netherlands, E. J. Brill, 1975, s. 14, 35; “Telegram From the Embassy in Turkey to the Department of State,” Ankara, September 8, 1964, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4769.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009). Büyükelçi Hare, 30 Kasım 1964’te ABD Dışişleri Bakanlığı’na gönderdiği telgrafta ABD’nin Türkiye’deki siyasi kredisinin gözle görülür ölçüde azalmakta olduğunu belirtiyor ve NATO’ya yöneltilecek eleştirilerin ABD’nin Türkiye’deki çıkarlarına olumsuz etkide bulunduğunu söylüyordu. Bkz. “Telegram From the Embassy in Turkey to the Department of State,” Ankara, November 30, 1964, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4769.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009). ABD - Türkiye ilişkilerinde yaşanmakta olan bozulma ABD’nin Kıbrıs Büyükelçisi Belcher’i de endişelendiriyordu. Bkz. “Telegram From the Embassy in Cyprus to the Department of State,” Nicosia, December 2, 1964, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4769.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

Türkiye'nin daha bağımsız ve çok boyutlu dış politika seçenekleri tasarlamasına imkân verdi.⁴¹⁰ Türkiye, ABD ve Batı yanlısı tek boyutlu dış politikasında gözle görülür ölçüde değişikliğe giderek çok yönlü bir dış politika izlemeye çalıştı. Bu yöndeki girişimlerden en önemlisi, 1953'te Stalin'in ölümünden beri iki ülke arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi yönündeki Sovyet önerilerine cevap verilmesiydi.

b. Türkiye - SSCB İlişkilerinde Yakınlaşma

Daha önce de belirtildiği gibi, SSCB 1964 yılı boyunca Kıbrıs sorununda Makarios'u destekleyen bir tutum takındı. Adayı NATO şemsiyesi altına sokacağını düşündüğünden enosis'e karşı çıkarak Rum liderin bağılantısızlık politikasını devam ettirebilmesi için sürekli olarak Kıbrıs'ın tam bağımsızlığı ve toprak bütünlüğüne vurgu yaptı. Türkiye'nin adaya müdahalede bulunma tehditlerini ve Ağustos 1964'te gerçekleştirdiği havadan müdahaleyi sert bildirimlerle eleştirdi. Ancak krizin yatıştığı 1964 sonbaharında, Türkiye'nin ikili ilişkilerin geliştirilmesi yönündeki girişimlerine karşılık verme konusunda da tereddüt etmedi. Türkiye - SSCB ilişkileri açısından Türk Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin'in Moskova'ya yaptığı ziyaret bir dönüm noktası oldu.⁴¹¹

30 Ekim - 6 Kasım 1964 tarihleri arasında gerçekleştirilen bu ziyarete ilişkin ortak bildiride Kıbrıs konusunda şöyle denilmekteydi: "... taraflar Kıbrıs sorununun, Kıbrıs'ın bağımsızlığına ve toprak bütünlüğüne saygı gösterilmesi esasına ve her iki ulusal topluluğun kanuni haklarına saygı ve adada iki ulusal topluluğun varlığını tanıma esası üzerine, barış içinde yaşamalarını sağlayacak bir şekilde, barışçı yollarla

⁴¹⁰ Bruce R. Kuniholm, "Turkey and NATO: Past, Present and Future," **ORBIS**, Vol. 27, No. 2 (Summer 1983), s. 425.

⁴¹¹ Suat Bilge, "Türk-Sovyet İlişkileri," içinde Mehmet Gönübol, *et al.*, **Olaylarla Türk Dış Politikası**, Ankara, Siyasal Kitabevi, 1993, s. 425-427.

çözümlemesine taraftar olduklarını belirtmişlerdir...”⁴¹² Bildiride SSCB’nin adadaki iki ayrı toplumun varlığını tanınması ve Türk toplumunun Kıbrıs’ta Rum toplumu ile birlikte yaşama hakkını destekleyen tutumu, Moskova’nın Kıbrıs konusunda Türkiye’nin görüşlerini kabul etmeye başladığının açık göstergeleriydi.⁴¹³ Bu nedenle 5 Kasım 1964 tarihli bu bildiri Türkiye’nin Kıbrıs politikası açısından oldukça önemli bir gelişmeydi.

SSCB’nin ani bir şekilde Kıbrıs konusundaki Türk tezine yaklaşan bir tutum sergilemeye başlamasının altında başlıca iki neden yatmaktaydı. Birincisi, Batılı müttefiklerinin Kıbrıs konusundaki tutumları nedeniyle hayal kırıklığı yaşayan ve SSCB’yi dışlayarak Kıbrıs sorununa çözüm bulmanın olanaksızlığını anlayan Türkiye’nin⁴¹⁴ yeni bir dış politika anlayışı kazanmasıydı. İkincisi de, bu anlayış doğrultusunda, SSCB ile ilişkilerini geliştirmek isteyen Türkiye’nin taleplerine hemen karşılık verebilecek yeni bir yönetimin Moskova’da iş başına geçmiş olmasıydı.⁴¹⁵ Bu bakımdan Erkin’in ziyareti, iki ülkenin niyetlerini birbirlerine belli etmeleri açısından bir fırsat olarak değerlendirildi.

⁴¹² **Keessing’s Contemporary Archives**, Vol. XVI, (1963-1964), s. 20500; Karpat, **op. cit.**, s. 92.

⁴¹³ George S. Harris, “Cross-Alliance Politics: Turkey and the Soviet Union,” **The Turkish Yearbook of International Relations**, Vol. 12 (1972), s. 24.

⁴¹⁴ Fırat, **op. cit.**, s. 164. Bu anlayışın göstergelerinden biri, Nihat Erim’in 6 Ocak 1965’te Başbakan İnönü ile görüşmesi sırasında kullandığı ifadelerdir: “Amerikalılar Kıbrıs işinde bizi şimdiye kadar zora soktular. Bundan sonra da onlardan fazla bir şey beklenmez. Belki de Rusya’yla rekabet dolayısıyla biraz gayrete gelirler.” Bkz. Erim, **op. cit.**, s. 451.

⁴¹⁵ SSCB’de 15 Ekim 1964’te yaşanan bu iktidar değişikliği ile Başbakanlık’tan ve SBKP Genel Sekreterliği’nden uzaklaştırılan Nikita Kruşçev’in yerini, SSCB dış politikası açısından “daha mâkul bir takım oluşturan [SBKP Genel Sekreteri] Leonid Brejnev ve [Başbakan] Aleksî Kosigin” ikilisi aldı. Bkz. Erica Schoenberger ve Stephanie Reich, “Soviet Policy in the Middle East,” **MERIP Reports**, No. 39 (July 1975), s. 16. “Türkiye’nin müttefikleri ile olan anlaşmazlıklarından faydalanabilmek için Kremlin’in yeni liderleri Türkiye’yi kazanmaya çalıştılar.” Bkz. Harris, **op. cit.**, s. 24. Türkiye’yi Batı dünyasından uzaklaştırmayı amaçlayan bu tutum, aslında SSCB’nin söz konusu dönemdeki dış politika amaçlarının bir yansımasıydı. Daha önceden, ABD’nin çevreleme politikası doğrultusunda kurduğu ittifak sistemlerinin etkililiklerini azaltmaya çalışan SSCB, 1960’ların ortalarına doğru daha çok bu blokları kırma yönünde çaba gösterdi. NATO’da, CENTO’da, SEATO’da SSCB ile ilişkilerini yumuşatmayı kabul edebilecek ülkelerin var olması bu çabanın altında yatan nedenlerden biriydi. Bkz. McLaurin, **op. cit.**, s. 11.

Bu ziyaretten sonra iki ülke arasındaki üst düzey ziyaretler hız kazandı. Yapılan görüşmelerle ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi konusunda da adımlar atılarak Ankara - Moskova yakınlaşması sağlandı. İki ülke arasındaki ilişkiler geliştikçe SSCB'nin Kıbrıs konusundaki tutumu da Türkiye'nin "federasyon" tezine yaklaştı.⁴¹⁶ Bununla birlikte Türkiye, SSCB'ye karşı yelkenleri tamamen suya indirmeye de gönüllü değildi. Türkiye'nin ilişkilerin normalleşmesindeki çıkarları esas olarak Kıbrıs sorunuyla baş edebilmek için esneklik kazanmada yatıyordu.⁴¹⁷

c. Türkiye - ABD İlişkilerinde Gerileme

Bu dönemde Türkiye - ABD ilişkileri ise eski yakınlığını giderek kaybetti. Türkiye, dış politikasında yeni yönelimlere başvurarak ABD'ye ve NATO'ya karşı biraz daha mesafeli durmayı denedi. Kıbrıs sorunundaki tutumlarından duyulan hayalkırıklığı çeşitli yollarla Batı dünyasına -özellikle de ABD'ye- hissettirilmeye çalışıldı. Birçok kitap, gazete ve dergide yayınlanan yazılarda NATO'nun "esnek karşılık"⁴¹⁸ olarak adlandırılan yeni stratejisi ve bunun Türkiye'nin ulusal

⁴¹⁶ Aziz Aysel, "Sovyetler'in Kıbrıs Tutumları 1965-1970," **S.B.F. Dergisi**, C. XXIV, No. 4 (Aralık 1969), s. 211-218; **Dışişleri Belleteni**, Sayı 4, (Ocak 1965), s. 48.

⁴¹⁷ Harris, "Turkey and The United States..." s. 61. ABD'li yetkililer de Türkiye ile SSCB arasındaki yakınlaşmadan Türkiye'nin beklentilerinin esasen ne olduğunu biliyorlardı. Bu nedenle başlarda iki ülke arasındaki ilişkilerin gelişmesinden büyük bir endişe duymadılar. Ancak Türk yetkilileri uyarmayı da ihmal etmediler. Türkiye'nin yeni hükümetinin Başbakanı Suat Hayri Ürgüplü ile 19 Mart 1965'te yaptığı görüşmede ABD Dışişleri Bakanlığı Yetkilisi John Jernegan, SSCB'nin Kıbrıs konusunda Türkiye'ye verdiği sözde desteğin etkileyici görünmesine rağmen herhangi bir taahhüt içermeyen sözlerden ibaret olduğunu, SSCB'nin aslında Kıbrıs sorununun çözülmesini istemediğini, tam tersine oyun oynamaya çalıştığını belirterek Türkiye'den temkinli hareket etmesini beklediklerini söyledi. Bkz. "Telegram From the Embassy in Turkey to the Department of State," Ankara, March 19, 1965, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4770.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009). ABD Dışişleri Bakanı Yardımcısı Philips Talbot da bu konuda şöyle bir açıklama yapmıştı: "Kıbrıs buhranı yüzünden hayal kırıklığına uğramış olmasına rağmen Türkiye'nin NATO ile bağlarını gevşeteceğine veya Ruslarla, NATO ile ilişkilerini zayıflatacak bir yakınlaşmaya gideceğine dair herhangi bir işaret görmüyorum... Türkler bize, NATO'nun güçlü, azimli ve sıkı bir üyesi olmaya devam ettiklerini, Kıbrıs konusunda Sovyetler nezdinde giriştikleri teşebbüslerin NATO'ya sadakatlerini zayıflatmayacağını temin etmişler ve bu hususu Sovyetlere de açıkladıklarını belirtmişlerdir." Bkz. **Cumhuriyet**, 4 Nisan 1965, s. 1'den aktaran Uslu, **op. cit.**, s. 19.

⁴¹⁸ NATO'nun Kitleli Karşılık Stratejisi'nden Esnek Karşılık Stratejisi'ne geçmesi düşüncesi Türkiye'yi tedirgin ediyordu. Çünkü bu yeni stratejinin öngördüğü şekilde Varşova Paktı'ndan gelebilecek bir saldırının, doğrudan nükleer silahlarla karşılanması yerine, öncesinde konvansiyonel

güvenliğine etkisi, Türkiye ile ABD arasında imzalanmış olan ikili anlaşmalar gibi konular yoğun biçimde eleştirildi.⁴¹⁹ ABD tarafından öne sürülen, NATO üyesi ülkelerden bir “Çok Taraflı Güç” (Multilateral Force - MLF) kurulması yönündeki proje Ocak 1965’te Türkiye tarafından reddedildi.⁴²⁰ 1966’da Türk Hükümeti, ABD ile Türkiye arasındaki mevcut ikili anlaşmalarda düzenlemeler yapılması konusunda girişimde bulundu. ABD’nin bu teklifi kabul etmesi ile başlayan gözden geçirme süreci, Türkiye’ye topraklarındaki ABD üsleri üzerinde daha çok kontrol imkânı veren yeni Savunma İşbirliği Anlaşması’nın Temmuz 1969’da imzalanması ile sonuçlandı.⁴²¹

Türkiye yine bu dönemde NATO’ya bağlı askeri gücünün artırılması talebine olumsuz cevap verdi; Amerikan nükleer denizaltısının İstanbul limanını ziyaret talebini reddetti; Birleşmiş Milletler’de, Vietnam’da kuvvet kullanılmasına karşı olduğunu belirterek dolaylı yoldan ABD’yi eleştirdi; 1966’dan sonra Amerikan savaş gemilerinin Boğazlar’dan geçişine kısıtlama getirdi.⁴²² 1967’deki Arap - İsrail Savaşı sırasında, ABD’nin Türkiye’deki iletişim istasyonlarını kullanmasına müsaade etmesine rağmen, yeni dış politika anlayışının bir başka açılımı olan “Arap

silahlarla direnmenin denenmesi durumunda, Türkiye savaşı en yoğun hissedecek ülkelerden biri durumuna gelecekti. Bu durum da bazı çevrelerde NATO’nun güvenlik yerine bir güvensizlik kaynağı olarak algılanmasına neden oluyordu. Bkz. Sönmezoğlu, **op. cit.**, s. 35-36. Nitekim 1960’ların başlarında öne sürülen ve Türkiye’nin uzun süre karşı çıktığı bu strateji NATO tarafından ancak Aralık 1967’de kabul edilebildi. Bkz. Gönlübol, **op. cit.**, s. 43.

⁴¹⁹ **Ibid.**, s. 23.

⁴²⁰ **Dışişleri Belleteni**, Sayı 4, (Ocak 1965), s. 55-56. Bu konuda bkz. Orkunt, **op. cit.**, s. 392-412; İlder Turan, **NATO İttifakının Stratejik ve Siyasi Sorunları**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1971, s. 73-77; Gönlübol, **op. cit.**, s. 31; Gönlübol ve Ülman, **op. cit.**, s. 175. Erim’in aktardığına göre, SSCB yetkilileri Moskova’da Dışişleri Bakanı Erkin ile yaptıkları görüşmelerde Türkiye’nin MLF’ye girmemesi durumunda SSCB’nin de Kıbrıs konusunda federasyon formülünü kabul edecekleri yönünde telkinde bulunmuşlardır. Bkz. Erim, **op. cit.**, s. 442.

⁴²¹ Gönlübol, **op. cit.**, s. 38; Gönlübol, “Türk-Amerikan İlişkileri:...,” s. 14-16; Ülman, **op. cit.**, s. 152; CSIA European Security Working Group, “Instability and Change on NATO’s Southern Flank,” **International Security**, Vol. 3, No. 3 (Winter 1978-1979), s. 166; Harris, **Troubled Alliance...**, s. 160-165.

⁴²² Sander, **Türk-Amerikan...**, s. 240-241; Sönmezoğlu, **op. cit.**, s. 37-38; Harris, **op. cit.**, s. 169-172.

dünyasıyla yakınlaşma” çabalarını göz önünde bulundurarak Amerikan üslerinden yakıt ve erzak ikmali yapmasına izin vermedi.⁴²³

Yine de 1960’lı yılların ortalarında Türkiye - ABD ilişkilerinde görülen bu bozulmayı yalnızca Kıbrıs sorununda yaşanan anlaşmazlıkların etkisine bağlamamak gerekir. Zaten iki ülke arasındaki ilişkilerin eşitsiz ve bağımlılık yaratan yapısı nedeniyle Türkiye’nin ABD’nin bazı eylemlerinden hoşnut olmaması kaçınılmaz bir durumdur.⁴²⁴ Nitekim 1960’lar boyunca Kıbrıs sorununun yanı sıra füze bunalımı, haşhaş sorunu gibi nedenlerle de bu ülkeler arasında anlaşmazlıklar yaşanmıştır. Ancak Rustow’un da haklı olarak belirttiği gibi, ilişkilere en büyük gölgeyi Kıbrıs sorunu düşürmüştür.⁴²⁵ Bununla birlikte Türk - Amerikan ilişkilerindeki bozulmanın göstergeleri olan yukarıdaki gelişmelere rağmen, Soğuk Savaş hâlâ devam etmekte olduğundan, iki ülkenin de ulusal çıkarları bu ilişkilerin en azından belli bir seviyede tutulmasını gerektirmiştir.⁴²⁶ Türkiye’nin ABD’li yetkililerle yapılan resmi temaslarda Batı dünyasına olan bağlılığın ve NATO’ya olan taahhütlerin korunduğunu sürekli olarak vurgulaması⁴²⁷ ile -daha sonra inceleneceği gibi- ABD’nin Kıbrıs konusunda Türkiye’yi memnun edecek girişimlerde bulunmaya çalışması, bu yöndeki göstergelerdir

⁴²³ Sönmezoğlu, *op. cit.*, s. 53; Kuniholm, *op. cit.*, s. 426.

⁴²⁴ Orkunt, *op. cit.*, s. 7.

⁴²⁵ Dankwart A. Rustow, **Unutulan Müttefik: Türkiye**, İstanbul, Milliyet Yayınları, 1989, s. 132.

⁴²⁶ Fahir Armaoğlu, “Turkey and the United States: A New Alliance,” **The Turkish Yearbook of International Relations**, Vol. 6 (1965), s. 1.

⁴²⁷ “Memorandum of Conversation,” Washington, December 1, 1965, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4771.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009); “Memorandum of Conversation,” Washington, April 3, 1967, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4764.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

2. Yunanistan’da Yaşanan Gelişmeler

a. Kıbrıs Sorununun Yunanistan - ABD İlişkilerine Etkisi

1960’ların ortalarına kadar Yunan ve Türk dış politikalarının ana rehberi NATO dayanışmasıydı ve bu, bütün amaçlar için ABD’nin liderliğini takip etme anlamına geliyordu. Fakat bloklar arasındaki Yumuşama, blok içi yumuşamayı da beraberinde getirdi ve ABD’nin Doğu Akdeniz’deki büyük güç otoritesini ve ittifakını erozyona uğrattı. Yunanistan ve Türkiye kendi çıkarları açısından aralarındaki çatışmayı, Sovyet tehdidinden daha öncelikli gördüler ve dolayısıyla NATO’yu sorguladılar. İki müttefikine yönelik politikalarını, “NATO’nun askeri konumunu ve önem arz eden üslerini koruma” temeline dayandıran ABD, sonunda bu ülkelerdeki mevcut siyasi ve askeri etkisinin gerilemesine şahit oldu.⁴²⁸

Türkiye’de olduğu gibi Yunanistan’da da ABD’nin prestijini ve güvenilirliğini kaybetmesine neden olan başlıca etken Kıbrıs sorunuydu. ABD, Kıbrıs krizine müdahil oldu ve bu müdahale Kıbrıs’ı “Türkiye tarafından işgal edilmekten” kurtardı. Bununla birlikte ABD’li yetkililer, Yunanistan’ın Kıbrıslılara self-determinasyon hakkı tanınması yönündeki destek taleplerine Türkiye’nin tepkisini çekmemek için karşılık vermedi. ABD her iki tarafı da taraf tutmadığına inandırmaya çalıştı ancak bu yöndeki çabaları Türkiye’de olduğu gibi Yunanistan’da da aksi yönde sonuç verdi. New York Times’ta çıkan haberlere göre, krizdeki tutumu nedeniyle Yunanistan Başbakanı ABD’yi “Türk yanlısı” olmakla itham etmişti, Amerikan karşıtı gösteriler Atina sokaklarını kaplamıştı ve Yunan medyası ABD’ye

⁴²⁸ John C. Campbell, “The Mediterranean Crisis,” **Foreign Affairs**, Vol. 53, No. 4 (July 1975), s. 613.

ağır şekilde saldırmıştı.⁴²⁹ NATO'nun ve ABD'nin, 1964 Ağustosundaki Türk müdahalesini ve bu müdahale sırasında NATO silahlarının kullanılmasını kınamaması Yunan Hükümeti'nde ve kamuoyunda tepkiyle karşılandı.⁴³⁰ ABD'nin Türkiye'yi NATO açısından Yunanistan'dan daha büyük stratejik öneme sahip bir ülke olarak gördüğü yönündeki endişeler kriz boyunca arttı. Böylece 1964 Kıbrıs krizi sadece Yunanistan ve Türkiye arasındaki ilişkileri zayıflatmakla kalmadı, her iki ülkedeki Amerikan etkisini de zayıflattı. Bununla birlikte söz konusu dönemde ABD - Yunanistan ilişkilerinin seyri ABD - Türkiye ilişkilerinin seyrine göre daha iyi durumdaydı.⁴³¹

b. Yunanistan'da Siyasi İstikrarsızlık ve Askeri Darbe

Yunan halkı, Kıbrıs sorunundaki tutumu nedeniyle ABD'ye tepki göstermekle birlikte kriz sonrası dönemde başlıca ilgisini Yunanistan'da yaşanan siyasi istikrarsızlığa yöneltti. İktidara geldiği tarihten beri Kıbrıs'ta yaşanan gelişmelerle uğraşmaktan iyice yıpranan George Papandreou Hükümeti'ne, zamanla Papandreou'nun kendi partisinden ve muhalefet partilerinden güçlü eleştiriler ortaya çıkmaya başladı.⁴³² Papandreou'nun Kıbrıs krizindeki tutumu ve ABD'ye karşı olan mesafeli duruşu Yunan ordusundaki sağcı unsurların hükümete karşı olumsuz tavır takınmasına neden oldu. 1964'te Yunan Kralı olan II. Constantine'in de ABD'yle yakın ilişkilerin devamından duyduğu endişe nedeniyle Papandreou Hükümeti'ne

⁴²⁹ **New York Times**, March 1, 1964, p. 1, col. 1; **New York Times**, March 4, 1964, p. 10, cols. 4,7; **New York Times**, Feb. 27, 1964, p. 10, col. 3'ten aktaran Ehrlich, "Cyprus, the 'Warlike Isle'...", s. 1059.

⁴³⁰ "Telegram From the Embassy in Greece to the Department of State," Athens, October 9, 1964, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4769.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

⁴³¹ Haass'a göre, Türk - Amerikan ilişkilerindeki bozulmanın başlangıç yılı 1964 olarak sayılabilir. Ancak Yunan - Amerikan ilişkilerindeki bozulmayı asıl olarak 1974 Kıbrıs krizi ile başlatmak daha gerçekçidir. Bkz. Haass, **op. cit.**, s. 459-464.

⁴³² "Telegram From the Embassy in Greece to the Department of State," Athens, June 30, 1965, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4771.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

şüpheyle yaklaşması⁴³³ Başbakan'ın sadece arkasındaki büyük halk desteğine güvenebileceğini gösterdi.

Yunan siyasetinin belirleyicisi konumundaki bu aktörler arasındaki gerilim 1965 yazında doruğa çıktı. 15 Temmuz 1965'te Başbakan Papandreou, Savunma Bakanı ve Genelkurmay Başkanı'nın değiştirilmesi konusunda Kral II. Constantine ile düştüğü anlaşmazlık nedeniyle istifa etti. Yunanistan'ı uzun süre azınlık hükümetleri yönetti. Stephanopoulos ve Paraskevopoulos hükümetleri döneminde de siyasi istikrar sağlanamaması sonucu 28 Mayıs 1967'de genel seçimlerin yapılmasına karar verildi. Ancak 21 Nisan'da gerçekleşen askeri darbe ile Yunanistan'da Albaylar Cuntası dönemi başladı.⁴³⁴

Darbeyi yapanlar Albay Georgios Papadopoulos'un liderliğindeki bir grup orta rütbeli albaydı. Sıkı biçimde komünizm karşıtı ve milliyetçi ama hem iç hem de dış politika konularında deneyimsiz olan bu askeri cunta,⁴³⁵ Papandreou liderliğindeki koalisyonun kazanmasının beklendiği genel seçimlerin hemen öncesinde iktidarı devralarak ülkeyi komünizm tehlikesinden kurtardığına inanıyordu.⁴³⁶ Bu nedenle albaylar, yaptıkları bu askeri müdahaleyi bir “darbe” olarak değil bir “devrim” olarak nitelendiriyorlardı.⁴³⁷

⁴³³ Clogg, **op. cit.**, s. 161.

⁴³⁴ **Ibid.**, s. 161-162; Papandreou, **op. cit.**, s. 279-280; Gürel, **op. cit.**, s. 61.

⁴³⁵ Botsas, **op. cit.**, s. 256; Bell, **op. cit.**, s. 792.

⁴³⁶ Foley ve Scobie, **op. cit.**, s. 167; Ehrlich, **Cyprus 1958-1967**, s. 93-94; Papandreou, **op. cit.**, s. 14.

⁴³⁷ Clogg, **op. cit.**, s. 163.

c. ABD'nin Yunanistan Siyasetindeki Gelişmelere Yaklaşımı

ABD, Yunanistan'da yaşanan bu siyasi istikrarsızlık dönemini ve sonucunda yaşanan darbeyi yakından takip etti. ABD'li yetkililer “dünyanın bu stratejik önemi yüksek bölgesindeki küçük ve fakir bir ülke” olan Yunanistan'ın “Doğu - Batı gerilimindeki azalma, SSCB ile artan ticari ilişkiler, Kıbrıs'ın durumundan duyulan hayalkırıklığı ve mevcut siyasi çıkmaz” gibi nedenlerle komünizmin etkisine giderek daha açık hâle geldiği konusunda endişe duyuyorlardı.⁴³⁸ Bu süreç boyunca ABD'nin Yunanistan'a yönelik tutumunu belirleyen başlıca etken, iktidara gelen sivil veya askeri otoritelerin ABD - Yunanistan ilişkilerine ve Kıbrıs sorununa yönelik yaklaşımları oldu.

1965 - 1967 döneminde bazı ABD'li üst düzey siyasetçiler, Papandreouların tekrar iktidara gelmelerinin Yunan siyasetinin radikalleşmesine yol açabileceğini ve komünizmin Yunanistan'daki etkisini artırmasına izin verebileceğini düşünüyorlardı.⁴³⁹ Zaten Kıbrıs sorununa çözüm bulma çabaları sırasında Papandreou Hükümeti'nin sergilediği performans da ABD'li yetkilileri memnun etmekten çok sinirlendirmişti. Bu nedenle Papandreou istifa ettikten sonra ABD, Stephanos Stephanopoulos'u hükümeti kurması yönünde destekledi.⁴⁴⁰ ABD'nin çıkarı, hangi partiden olursa olsun ABD'yle yakın ve yoğun ilişkileri devam ettirme taahhüdünde bulunan güçlü bir Yunan Hükümeti'nin varlığında yatıyordu.⁴⁴¹ Böyle bir durumda, var olan Amerikan etkisi aracılığıyla hem Kıbrıs sorunu nedeniyle zarar

⁴³⁸ “Telegram From the Embassy in Greece to the Department of State,” Athens, September 5, 1965, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4771.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

⁴³⁹ “ Editorial Note,” <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4771.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

⁴⁴⁰ “ Telegram From the Embassy in Greece to the Department of State,” Athens, August 10, 1965, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4771.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

⁴⁴¹ “Telegram From the Embassy in Turkey to the Department of State,” Ankara, February 3, 1967, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4764.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

görmüş olan ilişkilerin düzeltilmesi -ve böylece Yunanistan'ın komünizmden uzaklaştırılması- hem de Kıbrıs sorununa Türkiye ile Yunanistan arasında yapılacak ikili görüşmeler yöntemiyle çözüm bulunması hedeflerine ulaşılabileceği düşünülüyordu.

Ancak ne Stephanopoulos ne de diğer siyasetçiler, ABD'nin bu temennilerini gerçekleştirebilecek kadar güçlü ve istikrarlı hükümetler kurabildiler. Bu nedenle askeri darbenin gerçekleştiği Nisan 1967'ye gelinene kadar birçok kez ABD'li diplomatlar George Papandreou'nun tekrar iktidara gelmesinin yaratabileceği olumsuz etkiler konusunda ABD Dışişleri Bakanlığı'nı uyardılar.⁴⁴² Sonuçta Papandreou'nun kazanmasına kesin gözüyle bakılan seçimler gerçekleşmeden önce Albaylar Cuntası'nın yönetime el koyması ile ABD'nin bu yöndeki endişeleri ortadan kalktı.

Albaylar Cuntası'nın eylem ve söylemlerinin ABD'nin Yunanistan'da gerçekleşmesini arzuladığı gelişmelerle büyük ölçüde örtüşmesi ve uluslararası kamuoyu tarafından kınanan bu anti-demokratik harekete ABD'nin büyük bir tepki göstermemesi nedeniyle darbenin ABD istihbaratı (CIA) tarafından desteklendiği iddia edildi.⁴⁴³ Yunanlar bu olay nedeniyle NATO'yu ve ABD'yi suçladılar.⁴⁴⁴

⁴⁴² "Telegram From the Embassy in Greece to the Department of State," Athens, September 5, 1965, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4771.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009); "Field Information Report," Athens, March 7, 1966, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4766.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009); "Memorandum of Conversation," Athens, January 28, 1967, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4764.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009); "Telegram From the Embassy in Greece to the Department of State," Athens, February 11, 1967, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4764.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009); "Letter From the Ambassador to Greece (Talbot) to the Country Director for Greece (Brewster)," Athens, March 30, 1967, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4764.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

⁴⁴³ Sarica, *et al.*, **op. cit.**, s. 132; Coulombis, **op. cit.**, s. 50-51. Darbeden en büyük zararı gören isimlerden biri ve dönemin gelişmelerinin yakın tanığı olan Andreas Papandreou, kitabında bu konuda güçlü iddialar sunmaktadır. Darbe sürecinin ayrıntılı bir özeti, yönetimi ele geçiren albayların CIA ile

Darbenin ardından Yunanistan'daki yeni yönetimin yetkilileri ile ABD'li yetkililer arasında yapılan görüşmeler de ABD'nin bu gelişmeden çok da hoşnutsuz olmadığını kanıtladı. Yunanistan'ın yeni Başbakanı Konstantinos Kollias, Ekim 1965'ten beri ABD'nin Yunanistan Büyükelçisi olarak görev yapan Philips Talbot'a Yunan Hükümeti'nin NATO'nun güçlü biçimde destekçisi olduğunu belirterek, ABD'nin yeni hükümeti destekleyeceği yönünde umutlu olduğunu söyledi. Büyükelçi Talbot'un Başbakan Kollias'a söylediklerine göre ise, Washington'ın esas kaygısı, anayasal hükümetin devrilmesi sırasında ABD'nin sağladığı askeri malzemelerin kullanılmasıydı.⁴⁴⁵ Uluslararası kamuoyunun tepkisinden çekinen ABD sonraki görüşmelerde Cunta'ya açık destek veremeyeceğini belli etti. Buna karşılık Yunan tarafı devamlı olarak ABD'ye ve NATO'ya olan derin inanç ve bağlılıklarını vurgulayarak siyasi ve ekonomik destek talebinde bulundu.⁴⁴⁶

ilişkileri ve darbeye ilişkin CIA raporu için bkz. Papandreou, **op. cit.**, s. 250-276. Darbenin CIA tarafından desteklenip desteklenmediği konusunda daha kesin olan ise ABD'nin Yunanistan Ordusu içinde bu yönde bir oluşumun var olduğundan ve darbenin gerçekleşeceğinden önceden beri haberdar olduğudur. Bkz. "Field Information Report," Athens, March 7, 1966, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4766.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009); "Field Information Report," Athens, December 20, 1966, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4764.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009); "Intelligence Information Cable," Athens, March 9, 1967, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4764.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009); "Memorandum for the Record," Washington, March 13, 1967, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4764.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009); "Telegram From the Embassy in Greece to the Department of State," Athens, March 24, 1967, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4764.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009). Nitekim ABD Dışişleri Bakanı Dean Rusk, 3 Nisan 1967'de Yunanistan'daki ABD Büyükelçiliği'ne gönderdiği telgrafta ABD'nin prensip olarak Yunanistan'daki herhangi bir parlamento dışı yönetim girişimine karşı çıkacağını ancak o an itibarıyla ABD'nin böyle bir harekete vereceği tepkinin belli olmadığını, bu tepkinin o zamanki şartlara bağlı olarak değişiklik gösterebileceğini belirtmiştir. Bkz. "Telegram From the Department of State to the Embassy in Greece," Washington, April 3, 1967, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4764.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

⁴⁴⁴ Botsas, **op. cit.**, s. 255.

⁴⁴⁵ "Telegram From the Embassy in Greece to the Department of State," Athens, April 21, 1967, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4763.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

⁴⁴⁶ "Telegram From the Embassy in Greece to the Department of State," Athens, April 28, 1967, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4763.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009); "Telegram From the Embassy in Greece to the Department of State," Athens, May 5, 1967, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4763.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009); "Telegram From the Mission to the North Atlantic Treaty Organization and European Regional Organizations to

ABD, Yunanistan'daki yeni rejimi açıkça destekleyebilmesi için anayasal yönetime geçilmesi konusunda adım atılmasını şart koşuyordu. Ancak Yunan Hükümeti'nin bu yönde herhangi bir ciddi girişimi olmamasına rağmen ABD'li yetkililer darbeden üç ay sonra Yunanistan'la ilişkilerin normalleştirilmesi konusunda hemfikirlerdi. Çünkü 1967'deki Arap - İsrail Savaşı nedeniyle ABD'nin hava ve deniz kuvvetleri tarafından kullanılan Yunanistan'daki bazı tesislerin önemi artmıştı.⁴⁴⁷ Ayrıca Albaylar Cuntası hem ikili ilişkilerin eskisinden daha iyi duruma getirilebileceği konusunda umut vaad ediyordu⁴⁴⁸ hem de Kıbrıs sorunda [ABD'nin de arzuladığı sonuç olan] “barışçı yollarla enosis”i çözüm yolu olarak görüyordu.⁴⁴⁹ Cunta'nın ABD tarafından çözümün önündeki en büyük engel olarak görülen Makarios'a bakışı da ABD'li yetkililerinki ile büyük ölçüde örtüşüyordu. Gerek enosis yerine Kıbrıs'ın bağımsızlığını devam ettirmeye çalışması gerekse uluslararası komünizmle yakın bağlantılar kurması nedeniyle Makarios, Albayların gözünde de artık bir “kızıl başpiskopos”tu ve cezalandırılmayı hak ediyordu.⁴⁵⁰

the Department of State,” Paris, May 9, 1967, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4763.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009); “Telegram From the Embassy in Greece to the Department of State,” Athens, May 10, 1967, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4763.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009); “Telegram From the Department of State to the Embassy in Greece,” Washington, May 10, 1967, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4763.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009); “Telegram From the Embassy in Greece to the Department of State,” Athens, May 21, 1967, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4763.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009); “Telegram From the Department of State to the Embassy in Greece,” Washington, May 31, 1967, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4763.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009). Yunan Ordusu'nun 1952'de Yunanistan'ın NATO'ya katılmasından beri ABD ve Kuzey Atlantik İttifakı ile yakın bir ilişkisi vardı. Bu yakın ilişki ve ordunun ihtiyaçlarının esasen ABD tarafından karşılanması sonucu Yunan Ordusu kendi ulusunun çıkarları ile NATO'nun/ABD'nin çıkarlarını birbirine karıştırır hâle gelmişti. Bkz. Danopoulos, *op. cit.*, s. 257, 269.

⁴⁴⁷ “Memorandum From Secretary of State Rusk to President Johnson,” Washington, July 21, 1967, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4763.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

⁴⁴⁸ Yunanistan'daki ABD karşıtı tutum darbe sonrası kısmen dengelendi. Yunan basını hükümet tarafından eylemlerine yönelik eleştirilerde bulunmaması için kontrol altında tutuluyordu. Bkz. Ehrlich, *op. cit.*, s. 110.

⁴⁴⁹ Bruce, *op. cit.*, s. 125; Bayülken, *op. cit.*, s. 115; Danopoulos, *op. cit.*, s. 261, 272; Sarıca, *et al.*, *op. cit.*, s. 135.

⁴⁵⁰ Bell, *op. cit.*, s. 792-793.

B. Kıbrıs'ta ve Kıbrıs Sorununda Yaşanan Gelişmeler

1. Kıbrıs'ın İç ve Dış Politika Uygulamalarına ABD'nin Tepkisi

İki kriz arasındaki dönemde ABD'nin Kıbrıs sorununa yönelik politikasını etkileyen unsurlar sadece Türkiye ve Yunanistan ile olan ilişkileri değildi. Bu dönemde Kıbrıs'ta yaşanan gelişmeler de ABD'nin Kıbrıs sorununa yaklaşımı açısından belirleyici rol oynuyordu. Adadaki en büyük siyasi güce sahip kişi olan Makarios'un Kıbrıs'ın iç ve dış politikalarındaki eylemleri, iki müttefikleriyle arasını düzeltmeye çalışan ABD için sorun oluşturmaya devam ediyordu.

1964 yılında ABD'nin sorunu çözmeye yönelik çabalarında aşamadığı engellerden biri olan Makarios, ABD'li yetkililerin Kıbrıs sorununa kendisini dışlayarak çözüm üretme girişimlerine karşı koyabilmek için SSCB'nin kendisine verdiği desteğin devam etmesi gerektiğini biliyordu. Moskova, 1964 krizinin son perdesini oluşturan Erenköy - Mansura olayları sırasında Türkiye'nin gerçekleştirdiği hava müdahalesi sonrası Makarios'un yardım talebine, başpiskoposun beklediği boyutta cevap verememişti. Ancak bunun telafisi sayılabilecek gelişme çok geçmeden gerçekleşti. Olaylar yatıştıktan sonra SSCB lideri Kruşçev'in Makarios'un çağrısına olumlu cevap vermesi üzerine, yardımın kapsamını görüşmek için Kıbrıs Rum Toplumu Meclisi üyelerinden Vassos Lyssarides ve ardından da Kıbrıs Dışişleri Bakanı Kyprianou Moskova'ya gönderildi. Görüşmeler sonucu 1 Ekim 1964'te SSCB ile Rum Hükümeti arasında bir askeri yardım anlaşması imzalandı.⁴⁵¹ Anlaşma uyarınca SSCB, Kıbrıs ordusunun modernleşmesi için gerekli teçhizatı verecekti. Bu teçhizatın ne olduğu konusunda ayrıntılı bilgi verilmemekle beraber, konvansiyonel silahlar, torpido, avcı uçakları, radar sistemleri, uçaksavar topları ve roketler olduğu

⁴⁵¹ Aziz, "1964 Yılında Kıbrıs...", s. 197-198.

belirtiliyordu.⁴⁵² Yardımın amacı ise “Kıbrıs’ın hürriyet ve toprak bütünlüğünün korunması” olarak tanımlanıyordu.⁴⁵³

ABD, Kıbrıs ile SSCB arasındaki dayanışmadan ve Yunanistan’ın bu duruma göz yummasından duyduğu memnuniyetsizliği gerek Rum gerekse Yunan yetkililerle yapılan görüşmelerde dile getirdi. ABD’li yetkililer tarafından, SSCB’nin esas amacının NATO müttefikleri arasındaki mevcut gerilimi artırmak olduğu, Kıbrıs’ın bağlantısızlık politikasından Doğu Bloku lehine sapmasının ABD - SSCB arasında büyük sorunlara yol açabileceği vurgulandı.⁴⁵⁴ SSCB ile Türkiye arasındaki yakınlaşmanın zaman içinde Moskova’nın Makarios’a verdiği siyasi desteği sınırlaması sonucu ABD’nin ilgisi bu kez, Kıbrıs’ın Çekoslovakya tarafından silahlandırılması konusuna yoğunlaştı.⁴⁵⁵ Makarios’un aldığı silahları adadaki Türkler üzerinde kullanarak Türkiye ile Yunanistan’ı yeniden savaşın eşiğine getireceğini düşünen ABD, Yunan yetkililere sert mesajlar vererek bu durumun

⁴⁵² **Keessing’s Contemporary Archives**, Vol. XVI, (1963-1964), s. 20371.

⁴⁵³ Aziz, **op. cit.**, s. 198. Anlaşma ile birlikte yayınlanan ortak bildiri için bkz. **Ibid.**, s. 198-199.

⁴⁵⁴ “Telegram From the Embassy in Greece to the Department of State,” Athens, September 16, 1964, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4769.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009); “Memorandum of Conversation,” Washington, September 18, 1964, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4769.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009); “Memorandum of Conversation,” New York, December 4, 1964, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4769.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009); “Telegram From the Embassy in Cyprus to the Department of State,” Nicosia, February 1, 1965, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4769.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

⁴⁵⁵ Makarios, Ulusal Muhafız Alayı’nda General Grivas’ı destekleyen çok sayıda komutan bulunması nedeniyle, daha çok kendi denetiminde tutacağı bir “Özel Muhafız” birliği kurdu ve bu yeni askeri gücü, Ekim 1966’da Çekoslovakya’dan temin ettiği silahlarla donattı. Bkz. Karolos Zahariadis, **Kıbrıs**, çev. Yusuf Alp, İstanbul, Birikim Yayınları, 1979, s. 46; Crawshaw, **op. cit.**, s. 373. Bu girişim Türkiye, Yunanistan ve İngiltere tarafından tepkiyle karşılandı. Türkiye, Çekoslovakya’dan alınan silahların Rum toplumunu, Türk toplumu karşısında daha güçlü kılacağını ve bu silahların kendi soydaşlarına karşı kullanılacağını düşündüğünden; Yunanistan, Makarios’un bu girişiminin “Kıbrıs Rum toplumu içinde bölünmelere yol açacağı” endişesini taşıdığından; İngiltere ise, Kıbrıs’ın sosyalist bir ülke tarafından silahlandırılması ile Doğu Akdeniz’de SSCB’nin etkisinin daha da artmasından endişe duyduğundan, bu üç ülke de söz konusu silahların BM Barış Gücü’ne teslim edilmesini istedi. Bkz. Zahariadis, **op. cit.**, s. 46; Fırat, **op. cit.**, s. 219.

önüne geçilmesini istedi.⁴⁵⁶ Bu gelişmelere bir de Makarios'un bağlantısızlık politikasını aktif biçimde devam ettirmesi eklenince ABD, Kıbrıs'a yaptığı küçük boyutlardaki yardımı Kasım 1966'da tamamen durdurdu.⁴⁵⁷

Kıbrıs'ta ABD'nin rahatsızlık duyduğu başka bir gelişme ise Makarios'un adadaki Türklerin tepki gösterdiği faaliyetlere devam ederek Doğu Akdeniz'deki gerilimi artırmasıydı. ABD'nin Kıbrıs Büyükelçisi Belcher, 2 Aralık 1964'te ABD Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği telgrafta Makarios'un "bütün bu olaylara neden olan anayasada değişiklik önerilerinin büyük kısmına adım adım ulaştı[ğın]" belirtiyordu.⁴⁵⁸

Bağımsız bir devletin cumhurbaşkanlığını yapmanın avantajlarını gören Makarios 1960 sisteminin Türk topluluğuna tanıdığı hakları ortadan kaldırarak kendisini kısıtlayabilecek bütün siyasi engellerden kurtulmak istiyordu. Bu yönde atılan bir adım da 20 Temmuz 1965'te Kıbrıs Bakanlar Konseyi'nin mevcut Seçim Yasası'nı değiştirme amacıyla toplanmasıydı. Krizin ilk günlerinden beri Kıbrıs Temsilciler Meclisi'nin Türk üyeleri meclis toplantılarına katılmıyorlardı. 1965 Temmuzunda meclis toplantılarına katılma yönünde yaptıkları başvuru da reddedilmişti.⁴⁵⁹ Bu sırada toplanan Bakanlar Konseyi, Türk ve Rum toplulukların ayrı seçmen kütüklerine sahip olmalarını ve temsilci seçilirken ayrı oylamalar

⁴⁵⁶ "Telegram From the Department of State to the Embassy in Greece," Washington, March 15, 1965, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4770.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009); "Telegram From the Embassy in Greece to the Department of State," Athens, March 16, 1965, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4770.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009); "Telegram From the Embassy in Greece to the Department of State," Athens, January 18, 1967, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4764.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009); "Telegram From the Embassy in Greece to the Department of State," Athens, February 13, 1967, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4764.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

⁴⁵⁷ Adams ve Cottrell, *op. cit.*, s. 68-69.

⁴⁵⁸ "Telegram From the Embassy in Cyprus to the Department of State," Nicosia, December 2, 1964, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4769.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

⁴⁵⁹ Ehrlich, "Cyprus, the 'Warlike Isle'...", s. 1052, 1079-1080.

yapılmasını öngören Seçim Yasası'nı ilga edecek bir tasarıyı onayladı. Garantör güçler olan Türkiye ve İngiltere'nin bu düzenlemenin Kıbrıs'ın anayasasına aykırı olduğunu belirterek yaptıkları itirazlara ise Kıbrıs'ın iç işlerine müdahale edildiği söylenerek karşı çıkıldı. Bununla birlikte tepkiler nedeniyle yeni düzenlemenin yürürlüğe sokulması ertelendi.⁴⁶⁰

Bu dönemde SSCB'nin Kıbrıs sorununa yönelik tutumunun değişmesine ve Kıbrıs - Yunanistan ilişkilerindeki anlaşmazlık noktalarının⁴⁶¹ gözle görülür şekilde artmasına rağmen, Makarios'un ABD'nin ve Türkiye'nin uyarılarını görmezden

⁴⁶⁰ "Report By The Secretary-General On Recent Developments In Cyprus," S/6569, 29 July 1965, <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/NL6/505/72/PDF/NL650572.pdf?OpenElement> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

⁴⁶¹ Bu anlaşmazlık noktalarından en önemlisi Makarios'un enosis konusunda değişen tutumudur. Ehrlich'in de vurguladığı gibi, Makarios'un enosisle ilgili tutumu Kıbrıs sorunuyla ilgilenen kişiler arasında ihtilaf konusu olmuştur. Bir iddiaya göre, Makarios ancak Kıbrıs'ın Yunanistan ile birleşmesi sayesinde kurulacak yeni birliğin başbakanı olması durumunda enosis lehine hareket etmeyi kabul edecektir. Bkz. **New York Times**, Oct. 18, 1964'ten aktaran Ehrlich, **op. cit.**, s. 1026. [Bu ihtimal Askeri Cunta'nın yönetiminde o an için kaybolmuştur. Bkz. Ehrlich, **Cyprus 1958-1967**, s. 95] Başka bir iddiaya göre Makarios için enosisin şartlarından biri adadaki üslerin kaldırılmasıdır. Bkz. George Mikes, "Letter from Cyprus," in **The Cyprus Dilemma**, Institute for Mediterranean Affairs, s. 64'ten aktaran Camp, **op. cit.**, s. 52. Bununla birlikte Denktaş'a göre, Makarios hiçbir zaman ve hiçbir koşulda enosisden vazgeçmemiştir. Bkz. Denktaş, **Kıbrıs Girit Olmasın**, s. 36. Bu konudaki en tatmin edici yorum ise Gürel'e aittir. Buna göre, Kıbrıs Rum toplumu içinde siyaset yapabilmek için enosis taraftarı olmak ya da en azından öyle görünmek gerekmektedir. Çünkü enosis Rumlar açısından bir tabudur. 1964'ten itibaren Yunanistan'daki hükümetlerle ters düşmeye başlayan, özellikle de Albaylar Cuntası'yla arası hiç de iyi olmayan -ve ticaret ve turizm gelirlerindeki artışla birlikte enosisi eskisi kadar istemeyen- Rum sermayesi ile AKEL'in desteğini sağlayan Makarios bile demeç ve konuşmalarında mutlaka enosis amacından söz etmektedir. Bkz. Gürel, **op. cit.**, s. 62. Makarios'un enosis lehine yaptığı açıklamalara rağmen Kıbrıs'ın bağımsızlığını sürdürmeye yönelik faaliyetlerde bulunmasının bir nedeni de SSCB'nin enosis karşıtı tutumudur. SSCB, Makarios'a Kıbrıs Hükümeti'nin amacının enosis olması durumunda iki ülke arasındaki işbirliğinin ortadan kalkacağını belirtmiştir. Hatta enosis ilan edilip de Türkiye bunun üzerine adaya müdahalede bulunursa SSCB'nin herhangi bir eylemde bulunmayacağı vurgulanmıştır. Bkz. "Telegram From the Embassy in Cyprus to the Department of State," Nicosia, February 1, 1965, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4769.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009). Enosis konusunda Kıbrıs'taki bazı öğeler ile Yunanistan arasında var olan fikir ayrılığının en somut göstergesi Makarios - Grivas anlaşmazlığı olmuştur. Bkz. Danopoulos, **op. cit.**, s. 260-261; Campbell, "The United States...", s. 15; Dobell, **op. cit.**, s. 287-288; Vanezis, **op. cit.**, s. 133; Fırat, **op. cit.**, s. 217-219; "Memorandum of Conversation," Washington, November 9, 1964, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4769.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009); "Telegram From the Embassy in Greece to the Department of State," Athens, February 16, 1965, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4770.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009). Stern'e göre Makarios bu dönemde enosisle ulaşılması yönündeki baskılara "adeta bir ip cambazı gibi davranarak izlediği kurnazca ve planlı sürüncemede bırakma politikası" yardımıyla karşı koyabilmiştir. Bkz. Laurence Stern, "Bitter Lessons: How We Failed in Cyprus," **Foreign Policy**, No. 19 (Summer 1975), s. 38.

gelerek Kıbrıs sorununu sıcak tutmaya yol açan eylemlerde bulunabilmesindeki başlıca neden, Kıbrıslı Rumların bağlantısız ülkelerden ve Birleşmiş Milletler'den gördüğü destektir. 5 - 10 Ekim 1964'te Kahire'de bağlantısız ülkelerin devlet ve hükümet başkanlarının katılımıyla toplanan konferans sırasında yayınlanan bir bildiride Kıbrıs'ın tam bağımsızlığı ve egemenliği için çağrıda bulunuluyordu.⁴⁶² Ayrıca BM Arabulucusu Tuomioja'nın vefatı nedeniyle yerine atanan Galo Plaza'nın⁴⁶³ Kıbrıs sorunuyla ilgili 26 Mart 1965'te yayınladığı rapor ve BM Genel Kurulu'nun 18 Aralık 1965'te kabul ettiği 2077 sayılı karar da Rumları memnun eden ve Makarios'un elini güçlendiren gelişmelerdi.⁴⁶⁴

2. Birleşmiş Milletler'de Kıbrıs Sorunu ve ABD'nin Tutumu

BM Arabulucusu Plaza'nın raporu,⁴⁶⁵ Kıbrıs sorununun çözümü konusunda 1960 Antlaşmaları'na eleştirel yaklaşan ve Türkiye'nin savunduğu federasyon çözümünün uygulanabilmesi için Kıbrıs'ta yeterli şartların var olmadığını belirten bir rapor olması nedeniyle Kıbrıslı Türklerin ve Türkiye'nin tepkisini çekti. Türkiye Plaza'nın bir arabulucudan ziyade bir hakem gibi davrandığını öne sürerek yetkisini aştığını belirtti. Buna karşın Galo Plaza Raporu, Makarios liderliğindeki Rum topluluğu ve Yunanistan tarafından olumlu karşılandı.⁴⁶⁶ ABD, Türkiye'nin Galo

⁴⁶² "Memorandum of Conversation," Washington, September 24, 1965, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4771.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009); Oberling, *op. cit.*, s. 100.

⁴⁶³ Cenevre Görüşmeleri sırasında, 16 Ağustos 1964'te rahatsızlanan Tuomioja, 9 Eylül 1964'te vefat etmiştir. Bunun üzerine BM Genel Sekreteri, ilgili devletlerin rızasını alarak 16 Eylül 1964'te Ekvator Devlet Başkanı Galo Plaza'yı arabulucu olarak atamıştır. Bkz. **Keesing's Contemporary Archives**, 1963-1964, Vol. XVI, s. 20269.

⁴⁶⁴ Oberling, *op. cit.*, s. 100-101; Ertekün, *op. cit.*, s. 21; Adams, *op. cit.*, s. 489.

⁴⁶⁵ "Report of the United Nation's Mediator on Cyprus to the Secretary-General," 26 March 1965, <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N65/053/91/PDF/N6505391.pdf?OpenElement> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

⁴⁶⁶ Ehrlich, "Cyprus, the 'Warlike Isle' ...," s. 1086-1088; Sönmezoğlu, **Tarafların Tutum...**, s. 79-80; Sarica, *et al.*, *op. cit.*, s. 92-93; Toluner, *op. cit.*, s. 208-219; Ertekün, *op. cit.*, s. 20-21; Bölükbaşı, "The Cyprus Dispute and...", s. 419; Camp, *op. cit.*, s. 61; "Telegram From the Department of State to Secretary of State Rusk, at Tehran," Washington, April 6, 1965,

Plaza'nın raporunu ve arabuluculuğunu reddetmesine yönelik herhangi bir olumsuz ya da eleştirel açıklamada bulunmadı. BM arabuluculuğunun soruna çözüm getiremeyeceği yönündeki inanca dayanan bu tutum, ABD'nin çok açık biçimde olmasa da rapor konusunda Türkiye'ye verdiği desteğin göstergesiydi.⁴⁶⁷

BM Genel Kurulu'nun 2077 sayılı kararında ise, Kıbrıs'ın "herhangi bir dış müdahale veya etki olmadan tamamen egemen ve bütünü ile bağımsız olma hakkına ve bu hakkı tamamen kullanabilme yeteneğine sahip olduğu" belirtiliyordu.⁴⁶⁸ Hem Türkiye'nin askeri müdahalesine hem de taksimi içerebilecek bir çözüme karşı çıkan hükümleri nedeniyle Türkiye kararın karşısındaydı.⁴⁶⁹ İçeriği bakımından "tümüyle Rum tarafının görüşünü yansıtan" bu kararın⁴⁷⁰ oylanması sırasında 47 üye lehte, 5 üye aleyhte oy kullandı; 11 üye oylamaya katılmadı ve 54 üye de çekimser kaldı.⁴⁷¹ Türkiye ile birlikte aleyhte oy kullanan ülkelerden biri de ABD'ydı. ABD Hükümeti, karardaki birçok ögeyi onaylamasına rağmen olumsuz oy kullanarak aslında Türkiye'ye önemli bir jest yapmıştı.⁴⁷² "ABD'nin Kıbrıs konusunda daha önceki tutumuna tamamen zıt olan bu oyu, Başkan Johnson'ın ünlü mektubunun yarattığı

<http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4770.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009); "Telegram From the Embassy in Greece to the Department of State," Athens, April 9, 1965, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4770.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

⁴⁶⁷ Sönmezoğlu, *ABD'nin Türkiye...*, s. 19-20; Uslu, *op. cit.*, s. 180; Van Coufoudakis, "The Dynamics of Political Partition and Division," içinde Van Coufoudakis, (der.), *Essays on the Cyprus Conflict*, New York, Pella Publishing Company, 1976, s. 43-44.

⁴⁶⁸ "Question of Cyprus," 2077 (XX), 18 December 1965, <http://daccessdds.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/218/40/IMG/NR021840.pdf?OpenElement> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

⁴⁶⁹ *UN Gen. Ass. Prov. Rec.* 20th Sess., Plenary 47-52 (A/Pv. 1402) (1965) ve *New York Times*, Dec. 21, 1965, p. 4, col. 6'dan aktaran Ehrlich, *op. cit.*, s. 1083; "Telegram From the Embassy in Turkey to the Department of State," Ankara, December 20, 1965, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4771.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

⁴⁷⁰ Toluner, *op. cit.*, s. 223.

⁴⁷¹ *UN Gen. Ass. Prov. Rec.* 20th Sess., 1402d Meeting 31 (A/Pv. 1402) (1965)'ten aktaran Ehrlich, *op. cit.*, s. 1083. Karar süreci hakkında bilgi ve oy dağılımı konusundaki yorumlar için bkz. Ehrlich, *op. cit.*, s. 1083-1084; Gönlübol ve Ülman, *op. cit.*, s. 143-146; Sarıca, *et al.*, *op. cit.*, s. 103-113; Toluner, *op. cit.*, s. 219-226; Sönmezoğlu, *Tarafların Tutum...*, s. 80-82.

⁴⁷² Dobell, *op. cit.*, s. 283.

tepkiyi bir ölçüde yumuşatma girişimiydi.”⁴⁷³ Aynı zamanda bu tutum, ABD’nin “Makarios liderliğindeki Kıbrıs Yönetimi’nin politikasından pek hoşnut olmadığını” da göstermekteydi.⁴⁷⁴

C. ABD’nin Kıbrıs Sorununun Çözümüne Yönelik Çabaları

1. ABD’nin Kıbrıs Sorununda “Ön Plana Çıkmama” Taktiği

1964 krizi boyunca ABD, Kıbrıs sorununa kalıcı bir çözüm bularak NATO’nun güneydoğu kanadını sürekli tehdit eden bu anlaşmazlıktan kurtulmaya yönelik -özellikle yaz aylarında yoğunlaşan- çabalarında başarısız olmuştu. Ancak öncelikli amaç olan Türk - Yunan savaşının önlenmesi konusunda istediğini elde etmişti. 30 Kasım 1964’te ABD Dışişleri Bakanlığı’na gönderdiği telgrafta ABD’nin Türkiye Büyükelçisi Hare, savaş ihtimalinin tamamen ortadan kalkmış olmasa da kısa vadede olası görünmemesi nedeniyle bu öncelikli amaca başarıyla ulaşıldığını söylüyordu. Fakat Hare’e göre, bölgedeki ABD etkisi açısından uzun vadede çok kötü sonuçlar doğurabilecek yeni sorunlar ortaya çıkmaktaydı. NATO’nun model üyeleri olan Yunanistan ve Türkiye, hızla bu örgüte ağır eleştirilerin yönetildiği ve bağlantısızlık taraftarı seslerin yükseldiği ülkeler hâline gelmekteydi.⁴⁷⁵

Washington’dan da açıkça görülebilen bu gelişmeler nedeniyle ABD, kriz sonrası dönemde Kıbrıs sorunu ile arasına mesafe koymaya özen gösterdi. Ancak ABD’li yetkililer “hiç beklenmedik anda patlayıp Batı ittifakına zarar vermesine” engel olmak için Kıbrıs sorununu kesin olarak çözüme düşüncesini de hâlâ muhafaza

⁴⁷³ Gönlübol, “NATO, USA and...,” s. 31.

⁴⁷⁴ Sönmezoğlu, **ABD’nin Türkiye...**, s. 22.

⁴⁷⁵ “Telegram From the Embassy in Turkey to the Department of State,” Ankara, November 30, 1964, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4769.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

ediyorlardı.⁴⁷⁶ Sonuçta, mesafeyi korumak şartıyla sorunun çözülmesini sağlamanın yolunun “ABD’nin arabuluculuğuyla değil fakat baskısıyla Türkiye ile Yunanistan’ın çözüm için içeriği gizli ikili görüşmeler yapmaları”ndan geçtiği düşüncesi ortaya çıktı. ABD’li diplomatlara, Türk ve Yunan yetkililerle yapacakları görüşmelerde bu yönde telkinde bulunmaları talimatı verildi.⁴⁷⁷ ABD’nin herhangi bir planı ya da önerisi olmadığı şeklindeki resmi tutum devam ettirilirken⁴⁷⁸ hâlâ arzulanan çözümün Acheson’ın arabuluculuğu sırasında da elde edilmeye çalışılan “imtiyazlı enosis” olduğu yönünde imalarda bulunulması öngörüldü.⁴⁷⁹

Makarios’un ikili görüşmeleri engelleme girişimlerini önlemek için de Kıbrıslı Rum yetkililere, Kıbrıslı Türklere veya Türkiye’ye doğrudan görüşmeler yapılması yönünde çağrıda bulunmaları telkin edilecekti. Krizden bunalan Türkiye’nin [neredeyse hiçbir siyasi uygulamasını tanımadığı ve sadece Rum yetkililerden oluşan Kıbrıs Hükümeti’nden gelecek] böyle bir çağrıya olumlu cevap vereceği düşünülüyordu.⁴⁸⁰ Fakat Türkiye’de 26 Şubat 1964’te yaşanan iktidar değişikliği sonucu Suat Hayri Ürgüplü başbakanlığında yeni bir hükümet kurulmuştu ve ABD’li yetkililerin izlenimlerine göre, bu yeni hükümet Kıbrıs konusunda İnönü Hükümeti’nden daha sert bir politika izleme arzusundaydı.⁴⁸¹ Bu nedenle daha olası

⁴⁷⁶ Uslu, **op. cit.**, s. 186.

⁴⁷⁷ “Telegram From the Department of State to the Embassy in Greece,” Washington, January 28, 1965, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4769.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009); “Telegram From the Department of State to the Embassy in Greece,” Washington, March 18, 1965, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4770.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

⁴⁷⁸ “Memorandum of Conversation,” Washington, February 4, 1965, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4769.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

⁴⁷⁹ “Telegram From the Department of State to the Embassy in Greece,” Washington, April 20, 1965, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4770.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

⁴⁸⁰ “Telegram From the Department of State to the Embassy in Cyprus,” Washington, March 26, 1965, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4770.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

⁴⁸¹ “Telegram From the Embassy in Turkey to the Department of State,” Ankara, March 19, 1965, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4770.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009); “Telegram From the Embassy in Iran to the Department of State,” Tehran, April 9, 1965, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4770.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009). Sonradan

görülen seçenek üzerinde yoğunlaşıldı ve Türkiye ile Yunanistan'ın ikili görüşmelere başlamaları konusunda çaba gösterildi.

ABD'nin bu arzusu Mayıs 1965'te Londra'da yapılan NATO Dışışleri Bakanları toplantısı sırasında gerçekleşti. Türkiye Dışışleri Bakanı Hasan Esat Işık ile Yunanistan Dışışleri Bakanı Stavros Costopoulos, Kıbrıs üzerine yaptıkları görüşmede “diplomatik kanallarla görüşmelere devam etme” konusunda anlaştılar.⁴⁸² Bu olumlu gelişmeye rağmen Makarios, Londra'da yapılan görüşmenin adanın taksimine yol açabileceğini söyleyerek ABD'nin umutlarına yeniden gölge düşürdü. Hatta Makarios'un bu sözleri üzerine Costopoulos, Atina'ya döndükten sonra, Londra'daki görüşmelerde Kıbrıs sorununa değinilmediği ve bu sorunun “yalnızca Birleşmiş Milletler sorunu olduğu ve Türk - Yunan görüşmesi[nin konusu] olamayacağı anlayışından ayrılmayacağı” yönünde bir açıklama yapmak zorunda kaldı.⁴⁸³

Bu durum Makarios'un Yunanistan üzerinde ne kadar etkili olduğunun açık bir göstergesiydi. Makarios'un bu etkisi, o dönemde Yunanistan'da yaşanan siyasi istikrarsızlık nedeniyle giderek artmaktaydı. Yunan siyasetindeki istikrarsızlığın Kıbrıs konusunda Türkiye ile yapılan görüşmeler üzerinde de olumsuz etkisi vardı.⁴⁸⁴

ABD'nin Kıbrıs sorununa yönelik stratejisini sekteye uğratan bu istikrarsız ortamda,

iktidara gelecek olan Demirel Hükümeti'nin de öncülleri gibi, Kıbrıs sorununu Türkiye ile Makarios rejimi arasındaki bir sorun olarak değil, bir Türk - Yunan sorunu olarak değerlendirmesi [Bkz. Bölükbaşı, **The Superpowers and...**, s. 129-130] ABD'nin bu isteğinin kısa vadede gerçekleşmeyeceğini gösterdi.

⁴⁸² Robert Henry Stephens, **Cyprus: A Place of Arms**, London, Pall Mall Press, 1966, s. 203; “Telegram From Secretary of State Rusk to the Department of State,” London, May 13, 1965, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4770.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

⁴⁸³ Papandreou, **op. cit.**, s. 173.

⁴⁸⁴ Stephens, **op. cit.**, s. 203; “Memorandum of Conversation,” Washington, September 24, 1965, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4771.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

1965 Eylülü'nde Stephanos Stephanopoulos Hükümeti'nin kurulması, ABD tarafından memnuniyetle karşılandı.⁴⁸⁵

2. Türkiye'deki ve Yunanistan'daki İktidar Değişikliklerinin ABD'nin Kıbrıs Tutumuna Etkileri

Stephanopoulos Hükümeti, Kıbrıs konusunda Acheson Planlarında öngörülen çözüm yöntemi olan imtiyazlı enosise gayet sıcak bakıyordu ve Türkiye ile ikili görüşmelerde ilerleme sağlamak arzusunda olduğunu iddia ediyordu. Makarios'un güçlü etkisini dengelemek için de General Grivas'ı, başpiskopos ile olan çekişmesinde destekliyordu.⁴⁸⁶ Bu desteğe dayanan Grivas, adada Makarios'a karşı muhalefet oluşması yolunda çalışıyor ve sadece Yunan Hükümeti'nin emirlerine uyacağını söylüyordu.⁴⁸⁷ Ancak Stephanopoulos Hükümeti'nin Kıbrıs sorununa ABD'yi de memnun eden bu yaklaşımı kısa süre sonra bazı Yunan çevrelerinin büyük tepkisine neden oldu. Hatta Yunan Hükümeti'nin Kıbrıs sorunundaki tutumu Ağustos 1965'ten beri Dışişleri Bakanlığı yapmakta olan Elias Tsirimokos'u o kadar rahatsız etmişti ki 11 Nisan 1966'da görevinden istifa etti. Görevinden ayrılmasının gerekçesini açıklarken de "hükümetin yabancı güçlerin etkisi altında kalarak izlediği Kıbrıs'ın paylaşılması planına karşı olduğu için istifa ettiğini" belirtti.⁴⁸⁸

Bu dönemde Türkiye'de de bir iktidar değişikliği yaşandı. Ekim 1965'te yapılan seçimleri Süleyman Demirel'in Adalet Partisi % 52,9 gibi yüksek bir oy oranıyla kazandı.⁴⁸⁹ Türkiye'deki birçok yazara ve politikacıya göre, Adalet Partisi,

⁴⁸⁵ ABD'nin bu yeni hükümete yönelik desteğine daha önce değinilmişti. Bkz. **supra**, s. 135-136.

⁴⁸⁶ Danopoulos, **op. cit.**, s. 260.

⁴⁸⁷ Papandreou, **op. cit.**, s. 278-279.

⁴⁸⁸ **Ibid.**, s. 279.

⁴⁸⁹ Erik Jan Zürcher, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, s. 364-365; "Telegram From the Embassy in Turkey to the Department of State," Ankara, October 22, 1965, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4771.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

Amerikan yanlısı ve ABD'nin Türkiye'deki çıkarlarını korumaya gayret gösteren bir partiydi.⁴⁹⁰ 1965 Temmuzundan beri ABD'nin Türkiye Büyükelçisi olan Parker Hart da 14 Mayıs 1966'da ABD Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği telgrafta bu olguya değinerek Türkiye'de ABD'ye ılımlı yaklaşan ve dost olan bir partinin iktidarda olduğunu, Kıbrıs konusunda tutum belirlenirken bu durumun da göz önünde bulundurulmasının gerektiğini söylüyordu.⁴⁹¹

Ancak Uslu'nun da belirttiği gibi, ne kadar ABD yanlısı olursa olsun Türkiye'deki bir partinin ya da başbakanın Kıbrıs sorununu, bu sorun Türkiye'de bir ulusal mesele hâline geldiği için, halkın tepkisini göz ardı ederek ABD'nin istekleri doğrultusunda çözmek istemesi çok düşük bir olasılıktı.⁴⁹² 28 Ocak 1966'da Büyükelçi Hart'a Demirel Hükümeti'nin Kıbrıs sorununa bakışı açıklanırken bu durum açıkça görülebiliyordu. Türkiye Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil, Türkiye'nin çözüm konusunda "imtiyazlı enosis", "federasyon", "kantonal sistem" gibi alternatifler üzerinde müzakere edebileceğini fakat "tek taraflı ilhakin teklif dahi edilemezliği", "adada iki topluluğun varlığının kabul edilmesi", "bir topluluğun diğeri üzerinde egemenlik kurmaması", "iki topluluğun da yönetimde yer alması" gibi ilkelerle uyum göstermeyen hiçbir çözüm yolunu tartışmayacağını vurguladı.⁴⁹³

Yine 22 Nisan 1966'da Türk ve Amerikalı yetkililer arasında yapılan başka bir

⁴⁹⁰ Uslu, **op. cit.**, s. 189.

⁴⁹¹ "Telegram From the Embassy in Turkey to the Department of State," Ankara, May 14, 1966, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4766.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

⁴⁹² Uslu, **op. cit.**, s. 191. Şüphesiz aynı durum Yunanistan açısından da geçerlidir. Kıbrıs sorunu Yunan halkı açısından da bir ulusal mesele olarak algılanmaktadır. Nitekim ABD yanlısı olarak görülen Stephanopoulos Hükümeti hakkında bir değerlendirme yapan ABD'nin Yunanistan Büyükelçisi Philips Talbot [Ekim 1965'ten beri], Yunanistan'daki zayıf hükümetin Kıbrıs sorununu çözme konusundaki güçsüzlüğünden bahsederek hükümetin enosis dışındaki herhangi bir çözümü kabul etmesinin kendi sonu olacağını da farkında olduğunu belirtmiştir. Bkz. "Telegram From the Embassy in Greece to the Embassy in Turkey," Athens, April 20, 1966, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4766.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

⁴⁹³ "Telegram From the Embassy in Turkey to the Department of State," Ankara, January 28, 1966, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4766.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

görüşmede, Başbakan Demirel'in liderliğindeki Türk tarafı Kıbrıs konusunda katı bir tutum sergileyerek Johnson Mektubu'nun yarattığı etkilerin hâlâ devam ettiğini, bu olumsuz gidişi durdurmak için ABD'nin daha fazla çaba göstermesinin beklendiğini belirtti.⁴⁹⁴

İki ülke kamuoylarındaki hassasiyetlerin doğurduğu umutsuzluğa rağmen ABD yine de 1964'ün yaz aylarındaki gibi yüksek düzey bir katılımı olmadan Türkiye ve Yunanistan'ın doğrudan görüşmeler yapması yönünde çaba göstermeye devam etti. Bu konuda ABD'den yardım istenmesi durumunda elinden geleni yapacağı taahhüdünde bulundu.⁴⁹⁵ Türk ve Yunan yetkililer arasında sonuçsuz kalan birkaç görüşme⁴⁹⁶ yapılmasına rağmen diyalogun devam etmesi yönündeki isteğini belirtti.⁴⁹⁷ Sonunda Aralık 1966'da Türk ve Yunan Dışişleri Bakanları Paris'te bir araya gelerek Kıbrıs sorununu görüştüler. Daha önceki görüşmelerde olduğu gibi bu görüşmede de Türkiye'nin enosis karşılığında adada elde etmek istediği egemen üs konusu kilit noktayı oluşturdu. Yunan Dışişleri Bakanı John Toumbas'ın Dikelya üssünün NATO şemsiyesi altına sokularak Türkiye, Yunanistan ve İngiltere'nin katılımıyla yönetilmesi önerisine Türk Dışişleri Bakanı Çağlayangil ret cevabı verdi.⁴⁹⁸ Çağlayangil'in üssün tamamen Türkiye'nin egemenliğinde olması gerektiği yönündeki talebine Toumbas o an için cevap vermeyeceğini bildirdi. Görüşmelere

⁴⁹⁴ "Memorandum of Conversation," Ankara, April 22, 1966, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4766.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

⁴⁹⁵ "Telegram From the Department of State to the Embassy in Turkey," Washington, May 31, 1966, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4766.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

⁴⁹⁶ Uslu, **op. cit.**, s. 199-200. Örneğin, 1966 yılında Cenevre'de Türk ve Yunan Dışişleri Bakanları arasında yapılan görüşmede Yunan tarafı, "İngiltere'nin bırakacağı Dikelya Üssü'nün Türkiye'ye verilmesi karşılığında Kıbrıs'ın gevşek bir bağla Yunanistan'a bağlanması"nın öngören bir tür enosis önerisinde bulundu. Türkiye'nin bu öneriyi reddetmesi üzerine söz konusu görüşmeden çözüme yönelik bir sonuç alınmadı. Bkz. Ecmel Barutçu, **Hariciye Koridoru**, Ankara, 21. Yüzyıl Yayınları, 1999, s. 241-242.

⁴⁹⁷ "Telegram From the Department of State to the Embassy in Greece," Washington, September 19, 1966, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4766.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

⁴⁹⁸ "Telegram From the Embassy in Greece to the Department of State," Athens, December 24, 1966, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4764.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

devam edilmesi yönündeki fikir birliğine rağmen birkaç gün sonra Yunan Hükümeti'nin iktidarı kaybetmesiyle bu konuda herhangi bir ilerleme kaydedilemedi.⁴⁹⁹

Bundan sonraki gelişmeler açısından Kıbrıs sorununun kaderini belirleyen olay 21 Nisan 1967'de Yunanistan'da Albaylar Cuntası'nın yaptığı darbe oldu. Askeri yönetimin iktidara gelmesiyle zaten kötü durumda olan Atina - Lefkoşa ilişkileri daha da bozulmaya başladı.⁵⁰⁰ Bağımsızlığı devam ettirmek isteyen Makarios ile katı biçimde enosis taraftarı olan Cunta'nın Kıbrıs sorununun çözüm yolu konusunda anlaşmaları pek mümkün görünmüyordu.⁵⁰¹ ABD'ye yakınlığı ile bilinen yeni yönetim sorunu NATO içinde çözme eğilimindeydi ve Makarios'un gerek iç gerekse dış politikasından duyduğu rahatsızlık nedeniyle başpiskoposa karşı açıkça General Grivas'ı destekliyordu.⁵⁰² Buna karşın Kıbrıslı Rumların egemenliğindeki yönetim ise, haziran ayında “derhal enosis” isteyen Rumlara karşı geniş bir kovuşturma başlattı.⁵⁰³

Uzun zamandır Doğu Akdeniz'deki tehlikeli durumun yarattığı endişeyi taşıyan ABD'li yetkililere göre, Yunanistan'da cuntanın yönetimi ele geçirmesi Kıbrıs sorununun çözümü açısından önemli bir gelişmeydi. Cuntanın içeride ve dışarıda meşruiyet sağlama gibi önemli bir sorunu varken Kıbrıs'ı öncelikli

⁴⁹⁹ Michael A. Attalides, **Cyprus: Nationalism and International Politics**, New York, St. Martin's Press, 1979, s.71.

⁵⁰⁰ Kyriacos C. Markides, **The Rise and Fall of the Cyprus Republic**, New Haven, Yale University Press, 1977, s. 132. Albaylar Cuntası'nın görevde olduğu süre boyunca Yunanistan'daki askeri diktatörlüğün Kıbrıs'a yönelik tutumu ve etkisi için bkz. **Ibid.**, s. 132-177.

⁵⁰¹ **supra.**, s. 138.

⁵⁰² Sönmezoğlu, **Tarafların Tutum....**, s. 59, 65.

⁵⁰³ **Gerçek Bülten**, Sayı 78, (3 Temmuz 1967), s. 394'ten **Ibid.**, s. 65.

konulardan biri olarak değerlendirmesi ABD açısından memnuniyet vericiydi.⁵⁰⁴ Ayrıca Yunanistan'daki yeni yönetimin Kıbrıs sorununa bakışı da ABD'nin arzuladığı doğrultuydu. Askeri darbenin baş mimarlarından Albay George Papadopoulos'un 10 Mayıs 1967'de ABD'nin Yunanistan Büyükelçisi Philips Talbot ile yaptığı görüşmede belirttiğine göre, yeni hükümet sorunun çözümünü "Türk Hükümeti ile diyalog yoluyla ulaşılacak ve Kıbrıslı Türklere barışçıl araçlarla koruma sağlayacak olan enosis" olarak görüyordu. Bunun dışında Papadopoulos Yunanistan'ın Türkiye ile yakın ve uyumlu ilişkiler kurmak istediğini, mevcut ilişkilerin Kıbrıs krizinden önceki seviyeye çıkarılmasını amaçladığını söylüyordu.⁵⁰⁵ Askeri rejim, iki ülke arasındaki ilişkilerde ilerleme sağlanması durumunda Kıbrıs sorununun çözümünün de kolaylaşacağına inanıyordu.⁵⁰⁶

ABD Dışışleri Bakanı Dean Rusk, Yunanistan'daki yeni rejimin, Papadopoulos'un açıkladığı yönde bir Kıbrıs politikası izlemeye muktedir olduğunu düşünüyordu. Rusk'a göre, [baskıcı] niteliği gereği mevcut Yunan Hükümeti, Türk Hükümeti'nin isteklerini karşılayacak bir Kıbrıs çözümü yaratma açısından demokratik Yunan Hükümetlerinden daha elverişliydi. Türkiye'ye daha önceki görüşmelerde önerilen kiralık üs konusunda daha ileri adımlar atabilir ve egemen bir üs önerebilirdi. Ayrıca Kıbrıs sorununun çözümü, Yunan milliyetçi özlemlerini tatmin edecek ve böylece Yunan Hükümeti'nin iç ve uluslararası itibarına katkı yapabilecek bir gelişme olacağı için Kollias Hükümeti, Kıbrıs sorununu herhangi bir şekilde enosis'e ulaşarak çözmeyi, birçok Yunan Hükümeti'nden daha fazla istiyor

⁵⁰⁴ "Telegram From the Embassy in Greece to the Department of State," Athens, May 5, 1967, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4763.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

⁵⁰⁵ "Telegram From the Embassy in Greece to the Department of State," Athens, May 10, 1967, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4763.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

⁵⁰⁶ Bayülken, **op. cit.**, s. 115.

gibi görünüyordu. Böyle uygun bir yönetim işbaşındayken de iki ülke arasında yapılacak görüşmelerle Türkiye ve Yunanistan'ın önceden üzerinde anlaşmaya vardıkları bir imtiyazlı enosis yoluyla sorun çözülebilirdi.⁵⁰⁷

ABD ve diğer NATO müttefikleri, Yunanistan'daki yeni rejime fazla zaman geçmeden Türk Hükümeti'nin liderleri ile doğrudan görüşmeler yaparak Kıbrıs sorununa çözüm bulması yönünde baskı yaptılar.⁵⁰⁸ Bunun üzerine Yunanistan, Kıbrıs sorununu barışçı yollarla çözme niyeti taşıdığını Türkiye'ye görüşme çağrısında bulunarak göstermek istedi. 3 Temmuz 1967'de Yunan Başbakanı Kollias, Atina'daki Türkiye Büyükelçisi Turhan Tuluy'a acilen Türk meslektaşıyla görüşmek istediğini söyledi.⁵⁰⁹ Tuluy da bu girişim konusunda Ankara'yı bilgilendirdi. Türk Hükümeti, Yunan Hükümeti'nin Kıbrıs politikasının enosise dayalı olduğunu bilmesine ve çözüm için ciddi adımlar atacak derecede hazırlıklı olmadığını düşünmesine⁵¹⁰ rağmen, Türkiye'nin görüşmeye isteksiz olduğu yönünde bir izlenim vermemek için Kollias'ın çağrısına olumlu cevap verdi. Aksi takdirde bu konu uluslararası kamuoyunda Türkiye aleyhine istismar edilebilirdi.⁵¹¹

Sonunda Türkiye Başbakanı Demirel ile Yunanistan Başbakanı Kollias, 9 - 10 Eylül 1967 tarihlerinde iki ülkenin sınırında yer alan Keşan ve Dedeoğlu'da görüşmeler yaptılar. Görüşmeler boyunca iki taraf da katı tutumlarından taviz vermedi. ABD'li yetkililerin beklentilerinin aksine Yunanistan, enosise ulaşabilmek

⁵⁰⁷ "Circular Airgram From the Department of State to the NATO Capitals," Washington, July 12, 1967, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4763.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

⁵⁰⁸ Foley ve Scobie, *op. cit.*, s. 167.

⁵⁰⁹ 19 Ekim 1967, *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi*, Ankara, 030.01/10.61.22'den aktaran Göktepe, *op. cit.*, s. 435.

⁵¹⁰ "Telegram From the Embassy in Turkey to the Department of State," Ankara, August 29, 1967, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4763.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

⁵¹¹ Turgut Tülümen, *Hayat Boyu Kıbrıs*, İstanbul, Boğaziçi Yayınları, 1998, s. 112-114'ten aktaran Göktepe, *op. cit.*, s. 435.

için verilebilecek tavizler konusunda Türkiye'nin taleplerini karşılamaktan çok uzak olan önerilerde bulundu.⁵¹² Türkiye de enosisi yasaklayan 1959 antlaşmalarının geçerliliğine vurgu yaparak⁵¹³ herhangi başka bir konuyu tartışmaya geçmeden önce Kıbrıs'taki bütün Yunan askeri gücünün çekilmesi gerektiğini belirtti.⁵¹⁴ Buna karşın Yunan tarafı enosis'e ulaşma konusunda o kadar kararlıydı ki görüşmelerin sonuna doğru Kollias Demirel'e "Er ya da geç, isterseniz de istemeseniz de enosis gerçekleşecek, öyleyse bunu neden şimdi konuşmuyoruz?" demişti.⁵¹⁵ Bununla birlikte yayınlanan ortak bildiride iki tarafın da görüşmeye devam etmek arzusunda oldukları ifade edildi.⁵¹⁶

⁵¹² Danopoulos, **op. cit.**, s. 261. Önerilerin içeriğinin ne olduğu konusunda muhtelif iddialar mevcuttur. Papandreou, Yunan tarafının Türkiye'ye adada Türk üsleri kurulması şartıyla Kıbrıs'ın Yunanistan'la birleşmesini önerdiğini iddia etmektedir. Bkz. Papandreou, **op. cit.**, s. 281. Cumhuriyet Gazetesi de Yunanistan'ın önerilerinden bahsederken üs karşılığında enosisin teklif edildiğini belirtmektedir. Bkz. **Cumhuriyet**, 10 Eylül 1967'den aktaran Sarıca, *et al.*, **op. cit.**, s. 136. Ancak Başbakan Demirel görüşme sonrası yaptığı açıklamada üs konusundan bahsetmeyerek Türkiye'nin Yunanistan'ın enosis önerisini reddettiğini söylemiştir. Bkz. **Cumhuriyet**, 14 Eylül 1967'den aktaran Sarıca, *et al.*, **op. cit.**, s. 139. Barutçu da Yunan tarafının Başbakan Demirel'in karşısına enosis teklifiyle çıktığını belirtmektedir. Bkz. Barutçu, **op. cit.**, s. 242. Ehrlich ise, Kıbrıs'tan toprak tavizinde bulunularak enosisin gerçekleştirilmesi isteğinin görüşmelerde belirtilip belirtilmediğinin resmen doğrulanamadığını söylemektedir. Bkz. Ehrlich, **Cyprus 1958-1967**, s. 96, 102. Görüşmelerin seyrine ilişkin en detaylı bilgiyi veren Hart da öneriler konusunda Türk ve Yunan kaynaklarından duyduklarının oldukça farklı olduğunu belirtmektedir. Bkz. Parker T. Hart, **Two NATO Allies at the Threshold of War: Cyprus: A Firsthand Account of Crisis Management, 1965-1968**, London, Duke University Press, 1990, s. 31-34. Bu durumda iki ülke yetkililerinin de kamuoylarının tepkilerinden çekinerek gerçekleri yansıtmadıkları söylenebilir. Görünüşe bakılırsa Demirel - Kollias görüşmelerinde Acheson'ın arabuluculuk döneminde önerdiği doğrultuda üs karşılığı enosis çözümü üzerinde tartışılmıştır. Fakat üssün niteliği ve niceliği konusunda uzlaşma sağlanamaması nedeniyle görüşmelerden sonuç alınamamıştır. Bunun üzerine Yunan tarafı enosis'ten başka herhangi bir çözümü tartışmadığını, Türk tarafı ise enosis teklifine kesin bir dille ret cevabı verdiğini açıklamak zorunda kalmışlardır.

⁵¹³ Halil İbrahim Salih, **Cyprus: The Impact of Diverse Nationalism on a State**, Alabama, University of Alabama Press, 1978, s. 57'den aktaran Uslu, **op. cit.**, s. 205. Coufoudakis'e göre ise, Türkiye ya 1959 antlaşmalarıyla kurulan sisteme geri dönülmesini ya da [Türkiye'ye adada egemen bir üs verilmesi anlamına gelen] çifte enosisin gerçekleştirilmesini istemişti. Bkz. Van Coufoudakis, "United States Foreign Policy and the Cyprus Question" içinde Michael Attalides (der.), **Cyprus Reviewed: A Seminar on the Cyprus Problem**, Nicosia, Jus Cypri Association, 1977, s. 142'den aktaran Uslu, **op. cit.**, s. 204.

⁵¹⁴ Foley ve Scobie, **op. cit.**, s. 167.

⁵¹⁵ Sharon A. Wiener, "Turkish Foreign Policy Decision Making on the Cyprus Issue", Doktora Tezi, Duke University, 1980, s. 152'den aktaran Bölükbaşı, **op. cit.**, s. 133.

⁵¹⁶ **Dışişleri Belleteni**, Sayı 36, (Eylül 1967), s. 40-41.

Demirel - Kollias buluşmasından çıkan sonuç, başta görüşmelerden önce Yunanistan'daki yeni rejimin sorunu çözmesi konusunda oldukça umutlu görünen ABD Dışişleri Bakanı Rusk olmak üzere ABD'li yetkilileri hayalkırıklığına uğrattı. Tarafların istek ve önerilerinin birbirlerinden oldukça farklı olması ve sergiledikleri uzlaşmaz tutuma rağmen, Rusk yine de görüşmelerin devam etmesi durumunda bu sorunların üstesinden gelinebileceğine inanıyordu.⁵¹⁷ Fakat kasım ayında Kıbrıs'ta yaşanan kriz nedeniyle Türkiye ve Yunanistan'ın yeniden savaşın eşiğine gelmesi, ABD'li diplomatları, soruna kalıcı çözüm bulunması çabalarını bırakıp savaşın önlenmesi faaliyetlerine girişmeye zorladı.

3. Değerlendirme: ABD'nin İki Kriz Arası Dönemde İzlediği Politika

1964 krizinin yatıştığı günlerden itibaren ABD, kriz boyunca takındığı tutumun hem Türkiye hem de Yunanistan'da ABD karşıtlığının yükselmesi gibi olumsuz sonuçlar doğurması nedeniyle iki kriz arası dönemde “ön plana çıkmama” (low profile) taktiğini kullandı. Acheson'ın Cenevre'deki arabuluculuk çabalarının başarısızlıkla sonuçlanması ve taraf ülkelerde “ABD'nin karşı tarafı tuttuğu” izlenimi yaratması ABD'yi kendi arabuluculuğu olmadan tarafların karşılıklı görüşmesi amacının takip edilmesine yöneltti. ABD, savaş tehlikesinin ciddi boyutlara ulaşmadığı bu dönemde Türkiye ve Yunanistan'a -özellikle Makarios'un yıkıcı çabalarını önlemek için- içeriği gizli tutulması kaydıyla ikili görüşmeler yapmaları yönünde teşvik ve ısrarda bulundu. Ancak Doğu Akdeniz'de her an patlamaya hazır bir bomba gibi duran ve NATO'nun güneydoğu kanadının istikrarına zarar veren Kıbrıs sorununun tamamen ortadan kaldırılması amacıyla yapılan bütün bu girişimlerden istediği sonucu alamadı.

⁵¹⁷ “Telegram From the Department of State to the Embassy in Greece,” Washington, September 15, 1967, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4761.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

ABD, iki kriz arası dönemde ayrıca, 1964 krizi yüzünden Türkiye ve Yunanistan ile bozulan ilişkilerini düzeltmeye de çalıştı. SSCB ile yakınlaşma gibi görünümle ortaya çıkan ABD - Türkiye ilişkilerindeki gerilemeyi durdurmak için, özellikle Kıbrıs sorunundaki uluslararası gelişmelerde Türkiye'yi destekleyen bir tavır sergiledi. BM Genel Kurulu'nda Kıbrıs konusunda karar oylaması yapılırken Türkiye ile aynı yönde oy kullandı. Yunanistan'da ABD karşıtı olarak görülen Papandreou Hükümeti'nin iktidarı bırakmasının ardından ABD ile yakın ilişkiler izlemeyi amaçlayan hükümetlerin kurulmasını destekledi. 1965'te Türkiye'de Demirel Hükümeti'nin, 1967'de Yunanistan'da Albaylar Cuntası'nın iktidara gelmeleri ilişkilerin geleceği düşünüldüğünde ABD açısından olumlu gelişmelerdi.

Bu dönemde aynı zamanda Kıbrıs bunalımına çözüm bulunması çabalarına temel oluşturması açısından Türkiye ile Yunanistan arasındaki ilişkilerin geliştirilmesine de çalışıldı. Özellikle ekonomi alanında Türkiye ve Yunanistan arasındaki ortak projelere Amerikan yardımının artırılması teşvik edildi. Bu amaçla Senatör Jacop Javitts, çeşitli Amerikan kuruluşlarını Türk - Yunan ortak ekonomik projelerine yardımda bulunmaya çağırdı.⁵¹⁸

1967 krizinin ortaya çıktığı günlerde Türkiye'de ve Yunanistan'da ABD'ye dost olan yönetimler iktidardaydı. Ancak bu iki ülkedeki kamuoyları hâlâ ABD'nin 1964 krizindeki tutumunun olumsuz etkileri altındaydı. Özellikle ağır hasar alan Türk - Amerikan ilişkileri eski görüntüsünden çok uzaktı. Türkiye çok taraflı dış politika izleme arzusıyla gerek SSCB gerekse Üçüncü Dünya ülkeleri ile ilişkilerini geliştirmeye çalışıyordu. Yunanistan'daki askeri rejim, içeride ve dışarıda kendini kabul ettirebilmek için, öncelikle ABD'nin desteğini kazanma arzusundaydı. Kıbrıs

⁵¹⁸ **The New York Times**, 2 May 1965, p. 13, col. 1'den aktaran Sander, **op. cit.**, s. 237.

sorunu ise, bu üç ülkenin birbirleriyle olan ilişkileri açısından ne kadar önemli bir etken olduğunu bir kez daha gösteriyordu.

IV. 1967 KIBRIS KRİZİ VE AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ'NİN TUTUMU

1964 krizinden sonra 1967 Kasımı'na gelinene kadar Kıbrıs'ta görece sakin bir dönem yaşandı. 1964'teki olaylar sırasında tepki olarak Kıbrıs Cumhuriyeti'nin yönetiminden çekilen Kıbrıslı Türkler sosyo-ekonomik olarak oldukça güç dönemler yaşamış olsalar da bu süreçte giderek Kıbrıslı Rumların denetiminden çıktılar.⁵¹⁹ Aralarındaki şiddetli düşmanlık nedeniyle sadece devlet yönetiminde değil günlük yaşamda da birbirlerinden iyice kopan Kıbrıs Rum ve Türk toplulukları 1964 olayları sonrasında olası diğer çatışmalar düşünülerek anavatanlarından da aldıkları desteklerle silahlanmaya devam ettiler.⁵²⁰

Foley'nin verdiği bilgilere göre, Kıbrıs'ta 1967'de General Grivas'ın komutasındaki Ulusal Muhafız Alayı'nda on beş bin Kıbrıslı Rum mevcuttu. Ayrıca Yunanistan'dan da yirmi bin asker adaya gizli yollarla girmişti. Bu güce karşılık Türkiye'deki yetkili kadrolar tarafından yönetilen ve İzmir'den kaçırılan NATO silahlarıyla donatılan on bin kişilik bir Kıbrıslı Türk gücü vardı. Makarios yönetiminin SSCB ve Çekoslovakya ile yaptığı silah anlaşmaları sayesinde Rumların elde ettiği askeri üstünlüğü dengeleyen olgu ise, Kıbrıs'ın kuzeyine sadece kırk mil uzaklıktaki üslerden harekât gerçekleştirebilecek Türk hava gücüydü.⁵²¹

Adada bu silahlanma yarışı nedeniyle giderek tehlikeli hale gelen ortam Makarios yönetimi ile Yunanistan arasındaki ilişkilerin bozulması sonucu iyice

⁵¹⁹ Sönmezoğlu, **ABD'nin Türkiye...**, s. 22.

⁵²⁰ Souter, **op. cit.**, s. 663.

⁵²¹ Foley ve Scobie, **op. cit.**, s. 165.

gerginleşti. Yunan Hükümeti'nin emrinde olduğunu belirten General Grivas'ın⁵²² katıksız enosisçi tutumu ile bağımsız bir ülkenin devlet başkanlığı görevini bırakmayı ve Albaylar Cuntası yönetimdeyken Yunanistan ile birleşerek askeri yönetime tabi olmayı kesinlikle istemeyen Makarios'un "sözde" enosisçi tutumu Kıbrıs'taki gergin ortamın bir başka ortaya çıkış alanıydı.⁵²³ Yunanistan'da askeri darbe olduktan sonra albaylar yönetiminden daha çok müsamaha gören ve Kıbrıs'ta daha bağımsız hareket etme fırsatı yakalayan General Grivas, adadaki bu gergin ortamı ateşleyen ve 1967 krizinin başlamasına neden olan isim oldu.

A. Boğaziçi - Geçitkale Saldırıları ve ABD'nin Krizin İlk Günlerindeki Tutumu

15 Kasım 1967'de General Grivas'ın komutası altındaki Yunanlardan ve Kıbrıslı Rumlardan oluşan büyük askeri birlikler Kıbrıslı Türklerin ikamet bölgeleri olan Boğaziçi ve Geçitkale köylerine ağır silahlarla saldırdılar.⁵²⁴ Atina'daki yetkililerin belirttiklerine göre, Yunanistan'a ve Makarios'a danışılmadan gerçekleştirilen bu saldırının⁵²⁵ esas nedeni, kayıtsız şartsız enosisin gerçekleşmesini arzulayan General Grivas'ın -muhtemelen Türkiye'nin enosisi kabul etmeyeceğini bildiği için diğerk çözüm yolları üzerinde uzlaşılması ihtimali nedeniyle- Türkiye ile Yunanistan arasında yapılan görüşmelerden ve Makarios'un Kıbrıs'taki iki topluluk

⁵²² Attalides, **op. cit.**, s. 98. Yunanistan Başbakanı Kollias ise, ABD'nin Atina Büyükelçisi Talbot'a General Grivas'ın ve Kıbrıs'ta görev yapan diğerk Yunan yetkililerin Atina'dan değil, Kıbrıs Hükümeti'nden emir aldıklarını söylüyordu. Bkz. "Telegram From the Embassy in Greece to the Department of State," Athens, November 17, 1967, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4761.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

⁵²³ Danopoulos'a göre, Demirel - Kollias görüşmesinin başarısız olması Cunta'yı, Yunanistan kamuoyunun arzularına hitap eden enosis yanlısı bildiriler sunmada devamlılığa zorladı. Bu da General Grivas'ın Makarios'a yönelik eleştirilerinin yoğunlaşmasına ve Kıbrıs Türk topluluğunun tepkisine neden oldu. Böyle bir ortam çatışma çıkmasına gayet müsaitti. Bkz. Danopoulos, **op. cit.**, s. 261.

⁵²⁴ Bayülken, **op. cit.**, s. 115.

⁵²⁵ Sarica, *et al.*, **op. cit.**, s. 144.

arasındaki ilişkileri yumuşatmaya çalışmasından rahatsızlık duymasıydı.⁵²⁶ Bu iki köyün hedef seçilmesinin nedeni de Kıbrıs'ın stratejik anayollarından biri olan Lefkoşa - Limasol yolundaki Türk denetimini ortadan kaldırma isteğiydi.⁵²⁷

Yirmi dört Kıbrıslı Türk'ün hayatını kaybetmesine neden olan bu saldırıya⁵²⁸ Türkiye büyük tepki gösterdi. 15 Kasım'da Dışişleri Bakanı Çağlayangil, BM Genel Sekreteri U-Thant'a bir mesaj göndererek Türkiye'nin Kıbrıs'taki BM Barış Gücü'nden saldırıları bir an önce durdurmasını ve iki köyün de Kıbrıslı Rumlardan ve Yunan silahlı güçlerinden arındırılmasını istediğini belirtti. Aksi takdirde krizin boyutlarının ada sınırlarının ötesine geçmesinin kaçınılmaz olacağını da vurguladı.⁵²⁹ Yine aynı gün Bakanlar Kurulu'nda ve 16 - 17 Kasım tarihlerinde TBMM'de durum değerlendirmeleri yapıldı. 1964 yılında hükümete Kıbrıs'a asker gönderme konusunda yetki veren karar hâlâ yürürlükteydi. TBMM'de yapılan görüşmelerde de hükümetin silahlı kuvvet kullanma yetkisi teyit edildi.⁵³⁰ Türkiye, BM Barış Gücü'nün barışı tesis edememesi durumunda adaya havadan müdahale etmeyi planlıyordu ve bunun için de hazırlıklara başlamıştı. Türkiye'deki Amerikalı Büyükelçi Parker Hart da Türk yetkililer tarafından ABD'nin 1964 krizinde yaptığı

⁵²⁶ Fırat, **op. cit.**, s. 221-222. Papandreou Hükümeti'nden sonra Yunanistan'da yaşanan siyasi istikrarsızlık sürecinde kurulan kısa süreli ve zayıf hükümetler döneminde Atina'nın ABD'nin de ısrarıyla Makarios'u dışlayarak Türkiye ile ikili görüşmeler yapma girişimleri nedeniyle Makarios'un Kıbrıs sorunundaki kilit konumunu kaybetme korkusu yaşamaya başladığı iddia edilebilir. Daha 1965 yılının ortalarında Kıbrıs Hükümeti ile Türkiye Hükümeti arasında bir görüşme ayarlama çabalarına girişen Makarios'un bu hareketi, ABD Dışişleri Bakanı Dean Rusk'ın da belirttiği gibi, bir yandan Türkiye ile Yunanistan arasındaki ikili görüşmeleri sabote etme amacı taşıırken diğer yandan da kendisini Kıbrıs sorununda yine merkeze yerleştirme niyetini taşıyor gibi görünmektedir. Bkz. "Telegram From the Department of State to the Embassy in Cyprus," Washington, May 28, 1965, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4770.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009). Bu nedenle Makarios'un Kıbrıslı Türkler ile ilişkileri yumuşatma girişimi Türkiye'nin Kıbrıs Hükümeti ile doğrudan görüşmeler yapmayı kabul etmesi yolunda atılmış bir adım olarak değerlendirilebilir.

⁵²⁷ Foley ve Scobie, **op. cit.**, s. 167-168.

⁵²⁸ **Dışişleri Belleteni**, Sayı 38, (Kasım 1967), s. 23.

⁵²⁹ "Special Report By The Secretary-General On Recent Developments In Cyprus," S/8248, 16 November 1967, <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N67/269/79/PDF/N6726979.pdf?OpenElement> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

⁵³⁰ **Dışişleri Belleteni**, Sayı 38, (Kasım 1967), s. 22-24.

gibi Türkiye'yi bir kez daha müdahaleden alıkoymak için girişimde bulunması durumunda asla affedilmeyeceği belirtilerek uyarıldı.⁵³¹ ABD'li yetkililerin yoğun girişimleri ve Yunan Kralı II. Constantine'in de katkıları ile⁵³² çatışmaların durdurulmasına yönelik ilk adım atıldı. Yunan Başbakanı Kollias'ın gönderdiği talimat doğrultusunda General Grivas komutasındaki birliklerin işgal altında tuttıkları köyleri tahliye etmeye başlaması ve böylece ateşkesin sağlanması nedeniyle Türkiye müdahaleden o an için vazgeçti.⁵³³

Fakat Kıbrıslı Türklere yönelik devamlı tehdidi ortadan kaldırmayan ve Türk topluluğunun güvenlik içinde yaşamasını sağlayacak şartları oluşturmayan, sadece fiili durumun devamına yol açacak olan bu tür bir ateşkes kararıyla tatmin olmayan Türkiye,⁵³⁴ bir yandan Türk jetlerine Kıbrıs üzerinde ihtar uçuşları yaptırırken bir yandan da diplomatik girişimlerini sürdürdü.⁵³⁵ Türkiye, 17 Kasım'da Yunanistan'a verdiği notada, Yunan Hükümeti'ni Kıbrıs'taki olaylardan sorumlu tutarak Kıbrıs'ta gerginliği azaltmak için üzerine düşen görevi yerine getirmemekle suçladı.⁵³⁶ Aynı notada, Yunanistan'dan "İttifak Antlaşması'na aykırı olarak Kıbrıs'ta bulunan Yunan askerlerinin çekilmesi, General Grivas'ın Kıbrıs'tan ayrılması, Ulusal Muhafız Alayı'nın dağıtılması, son saldırılar nedeniyle zarar gören Kıbrıslı Türklerin bu zararlarının tazmin edilmesi, bu tür saldırı eylemlerinin tekrar gerçekleşmemesi için BM Barış Gücü'nün genişletilmesi" gibi isteklerde bulundu ve aksi takdirde adaya müdahalede bulunacağını belirtti.⁵³⁷

⁵³¹ Hart, **op. cit.**, s. 52.

⁵³² **Ibid.**, s. 52-53.

⁵³³ Papandreou, **op. cit.**, s. 282; Fırat, **op. cit.**, s. 223-224; Bölükbaşı, **op. cit.**, s. 135.

⁵³⁴ **Dışişleri Belleteni**, Sayı 38, (Kasım 1967), s. 28-29.

⁵³⁵ Çay, **op. cit.**, s. 85.

⁵³⁶ **Dışişleri Belleteni**, Sayı 38, (Kasım 1967), s. 24.

⁵³⁷ Ehrlich, **op. cit.**, s. 105; Adams ve Cottrell, **op. cit.**, s. 71.

Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahale etme tehdidinde bulunması ve bu nedenle Türkiye ile Yunanistan arasında yeniden bir savaş olasılığının ciddi biçimde ortaya çıkması ABD'li yetkilileri de harekete geçirdi.⁵³⁸ ABD'li yetkililer Kıbrıs'ta yaşanan bütün bu sorunların arkasında Yunan General Grivas'ın olduğuna inandıkları⁵³⁹ için ilk girişimlerini Yunanistan nezdinde yaptılar. 17 Kasım'da Yunan Başbakanı Kollias ile görüşen ABD'nin Yunanistan Büyükelçisi Talbot, Yunanistan'ın Kıbrıs'taki olayları durdurmak için gösterdiği çabanın ABD tarafından takdirle karşılandığını ancak Türkiye'yi tatmin etmek için daha fazla adım atılması gerektiğine inandığını belirtti. Başbakan Kollias ise, krizi sona erdirmek için tek başına Yunanistan'ın atacağı iyi niyetli adımların yeterli olmayacağını söyleyerek, ABD'den bu konuda Türkiye'nin de elinden geleni yapması için girişimde bulunmasını istedi.⁵⁴⁰

Aynı gün ABD Başkanı Johnson, Yunan Kralı II. Constantine'e, Türkiye Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'a ve Başpiskopos Makarios'a benzer içerikli mektuplar gönderdi. ABD Başkanı Johnson, mektuplarda, adadaki mevcut durumun Kıbrıs'ın ve Doğu Akdeniz'in barışı açısından büyük tehlike arz ettiğini vurguladı ve

⁵³⁸ Türkiye'nin Birinci Ordu'yu Meriç Irmağı'na doğru yönlendirmesi, Kıbrıs'ta Türkler ve Yunanlar arasında başlayacak bir çatışmanın kısa sürede NATO'nun güneydoğu kanadını yok edebilecek denli büyük bir savaşa dönüşebileceği yönündeki ABD endişesini iyice körüklemişti. Hart, **op. cit.**, s. 55.

⁵³⁹ "Memorandum of Telephone Conversation," November 15, 1967, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4761.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009). 1964 yazında General Grivas'ın Kıbrıs'a dönmesini olumlu bir gelişme olarak değerlendiren ABD'li yetkililer [Bkz. **supra.**, s. 97.] Grivas'ın bir süre sonra Atina'nın kontrolü dışında hareket ederek Kıbrıslı Türklere yönelik küçük çaplı saldırılara öncülük etmesi -ve dolayısıyla Türkiye'nin tepkisine yol açması-nedeniyle 1966 yılının başlarından itibaren Yunan General'in artık adadan ayrılması gerektiğini düşünüyorlardı. Bkz. "Telegram From the Embassy in Turkey to the Department of State," Ankara, January 28, 1966, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4766.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009); "Telegram From the Department of State to the Embassy in Greece," Washington, March 21, 1967, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4764.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

⁵⁴⁰ "Telegram From the Embassy in Greece to the Department of State," Athens, November 17, 1967, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4761.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009). Bununla birlikte yine 17 Kasım'da Başbakan Kollias, General Grivas'a bir an önce Yunanistan'a dönmesi yönünde talimat verdi. Grivas 19 Kasım'da Lefkoşa'dan ayrıldı. Bkz. Hart, **op. cit.**, s. 54-55.

üç ülke liderinin ellerindeki bütün imkanları kullanarak barışa yönelik bu tehdidi ortadan kaldırmalarını arzuladığını dile getirdi.⁵⁴¹ Başkan Johnson’ın Cumhurbaşkanı Sunay’a gönderdiği mesajı ABD’nin Türkiye Büyükelçisi Parker Hart, Türk Dışişleri Bakanı Çağlayangil’e sözlü olarak iletmeyi tercih etti. Bu tercihin altında yatan neden, gönderildiği tarih olan 5 Haziran 1964’ten yayınlandığı Ocak 1966’ya kadar hükümet içinde veya hükümet ile parlamento arasında birçok kez hararetli tartışmalara neden olan “Johnson Mektubu”nun yarattığına benzer olası bir etkinin oluşabileceği düşüncesi idi. Her ne kadar Johnson’ın 17 Kasım 1964 tarihli mesajı meşhur “Johnson Mektubu”na üslup ve içerik olarak benzemese de Büyükelçi Hart, sonradan Türk yetkililerin kendilerine böyle bir resmi belgenin verildiğini teknik olarak iddia edememelerini amaçlamıştı.⁵⁴²

Hart ile Çağlayangil arasında 18 Kasım’da yapılan bu görüşmede Türk Dışişleri Bakanı, Türkiye’nin isteklerinin karşılanmaması hâlinde hükümetinin Kıbrıs’a askeri müdahalede bulunmaya ne kadar kararlı olduğunu anlatmaya çalıştı. Çağlayangil, Hart’ın getirdiği mesaja ilk tepki olarak zamanın artık iyi niyet ve temenni belirtmek için çok geç olduğunu, BM Barış Gücü’nün seksen yaşındaki bir Türkün canlı canlı yakılması gibi birçok Rum vahşetine tanıklık ettiğini, Türkiye’nin bu duruma son vermek için ne yapılabileceği konusunda hâlâ karar aşamasında olduğunu ve bütün bu olanlardan Yunan Hükümeti’nin sorumlu tutulduğunu söyledi. Büyükelçi Hart’ın olası bir Türk - Yunan savaşının bir kâbus olacağını belirtmesi

⁵⁴¹ “Telegram From the Department of State to the Embassy in Cyprus,” Washington, November 17, 1967, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4761.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

⁵⁴² “Telegram From the Embassy in Turkey to the Department of State,” Ankara, November 18, 1967, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4761.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

üzerine, Çağlayangil bu durumun her gece kâbus görmekten daha iyi olacağını söyleyerek Türkiye'nin artık sabrının kalmadığını göstermek istedi.⁵⁴³

Bu gelişmelerden ABD'nin çıkardığı yargı, Türkiye'nin isteklerine ulaşmak için diplomatik bir çözüme kapıyı açık tuttuğu, fakat bunun gerçekleşmemesi durumunda da askeri müdahaleye başvurabileceği yönündeydi.⁵⁴⁴ ABD istihbaratına göre, Türkiye Kıbrıs'a çıkarma yapmaya hazır durumdaydı.⁵⁴⁵ Bu nedenle ABD krizin savaşa dönüşmesini engellemeye yönelik faaliyetlerine hız verdi ve çeşitli kanallar aracılığıyla girişimlerde bulundu.

B. ABD'nin Krizi Sona Erdirmeye Yönelik Girişimleri

1. Üçlü NATO Girişimi

Krizi sona erdirmeye yönelik çabalardan ilki ABD'nin İngiltere ve Kanada ile birlikte oluşturduğu ortak NATO girişimiydi.⁵⁴⁶ İngiltere ve Kanada hem NATO müttefikleriydi hem de Kıbrıs'la birlikte İngiliz Uluslar Topluluğu'nun üyeleriydi. İki ülkenin de Kıbrıs'taki BM Barış Gücü'nde birlikleri vardı. Ayrıca İngiltere adadaki üsleri, Kanada da Barış Gücü'nde görev yapan askerlerinin getirdiği yük nedeniyle sorunun bir an önce çözülmesini istiyorlardı. Bu nedenle Washington'daki strateji belirleme çabalarına 20 Kasım'da İngiltere'den ve Kanada'dan yetkililer de katılmıştı. Sonunda bu eşgüdümlü çalışmalardan, üç ülke yetkililerin birlikte

⁵⁴³ **Idem.**

⁵⁴⁴ Sönmezoğlu, **op. cit.**, s. 24.

⁵⁴⁵ Cyrus Vance, **Hard Choices**, New York, Simon and Schuster, 1983, s. 144'ten aktaran **Idem.**

⁵⁴⁶ **Dışişleri Belleteni**, Sayı 38, (Kasım 1967), s. 34. İngiltere Başbakanı Harold Wilson'ın belirttiği gibi, 1967 krizi sırasında İngiliz Hükümeti sorunun nihai çözümü konusunda tek başına girişimde bulunmak istemiyordu. 1964 krizinde olduğu gibi, bu kriz boyunca da İngiliz Hükümeti'nin başlıca hedefi askeri alanda sorunun olabildiğince dışında kalmaktı. Bununla birlikte İngiltere, ABD ve BM girişimlerini desteklemek istiyordu. Bkz. Göktepe, **op. cit.**, s. 438.

hazırladıkları ve Kıbrıs'taki krize çözüm bulma amacı taşıyan bir Uzlaşma Bildirisi çıktı.⁵⁴⁷

Bu üç devlet tarafından üzerinde uzlaşma sağlanması umuduyla ortaya koyulan çözüm formülündeki öneriler Türkiye'nin taleplerine oldukça yakındı. Kanada Başbakanı Lester Pearson tarafından 22 Kasım'da açıklanan teklifte, özet olarak şu öneriler yer alıyordu: "1- Kıbrıs'taki Türk ve Yunan birliklerinin kapasitesi İttifak Antlaşması'nda belirtilen seviyeye çekilecek. 2- BM Barış Gücü genişletilecek. 3- Son saldırılardan zarar gören Kıbrıslı Türklere tazminat ödenecek ve Kıbrıslı Türklerin bulunduğu bölgelerin gelecekteki güvenliği garanti edilecek. 4- Türkiye gelecekte adaya tek taraflı olarak askeri müdahalede bulunmamayı taahhüt edecek."⁵⁴⁸

Bu öneriler Kıbrıs, Türkiye ve Yunanistan açısından bazı tavizler ve bazı kazançlar içeriyordu. Fakat üç ülkenin verdiği cevaplar birbirinden oldukça farklıydı ve görüşlerinin uzlaştırılması için kayda değer çabalara ihtiyaç olduğu görülmüyordu.⁵⁴⁹ Türkiye, Yunan askerleri adadan çekilmeden Yunanistan ile görüşmeyi reddettiğinden, Yunanistan ise görüşme olmadan peşinen askerlerini

⁵⁴⁷ John G. Patsalides, "The Role of Canada in the Cyprus Crisis 1964-1968," doctoral dissertation, Department of Political Economy, University of Toronto, 1980'den aktaran Hart, **op. cit.**, s. 62.

⁵⁴⁸ **The Times** (London), 24 Nov. 1967, p. 5, col. 6'dan aktaran Ehrlich, **op. cit.**, s. 110. Aslında bu teklifin Türkiye ile Yunanistan'ın ikili görüşmeler yapmayı kabul etmeleri halinde yine Kanada tarafından, fakat bu kez görüşmelerin Kanada'da yapılması çağrısıyla birlikte öne sürülmesi düşünülmüyordu. Ancak Türkiye'nin her an Kıbrıs'a askeri müdahalede bulunabileceği düşüncesi nedeniyle zaman kaybedilmeden teklifin açıklanması yolu seçildi. Bkz. Hart, **op. cit.**, s. 62-63.

⁵⁴⁹ **New York Times**, 23 Nov. 1967, p. 1, col. 6 ve **New York Times**, 24 Nov. 1967, p. 1, col. 8'den aktaran Ehrlich, **op. cit.**, s. 111.

çekmek istemediğinden⁵⁵⁰ tarafların bir araya gelmesi ihtimali oldukça düşüktü. Olayların seyri nedeniyle bu girişimin başarıya ulaşamayacağı kısa sürede anlaşıldı.

Türkiye'nin 17 Kasım'da verdiği notaya Yunan Hükümeti'nin 22 Kasım'da gönderdiği cevap⁵⁵¹ da Türkiye'nin isteklerini karşılamaktan çok uzaktı. Yunanistan, Türkiye ile görüşerek asker çekme konusunu bir anlaşmaya bağlamak istiyordu. Fakat bu görüşmenin de ancak "tehditten bağımsız bir ortamda" yapılabileceğini belirtiyordu. Yunan Hükümeti'ne göre, Kıbrıs'ın askerden arındırılması konusundan da öncelikli olan husus Türkiye ile Yunanistan arasındaki barıştı.⁵⁵² Yunanistan'ın cevabının Türkiye'nin taleplerini reddettiğinin görülmesi ile artık Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesi bir olasılık olmaktan çıkıp bir kesinlik olarak değerlendirilmeye başlamıştı. ABD'li yetkililere gelen raporlarda Türkiye'nin 23 Kasım'da çıkarma harekâtını başlatacağı belirtiliyordu.⁵⁵³

2. Vance Misyonu

a. Cyrus Vance'in Atanması

Durumun giderek ciddileşmesi ve savaşın kapıda görünmesi üzerine BM Genel Sekreteri U-Thant 22 Kasım'da Türkiye, Yunanistan ve Kıbrıs'a çağrıda bulunarak, bu ülkelerden silahlı çatışmaların yeniden başlamasına yol açabilecek davranışlardan kaçınmalarını ve ılımlı hareket etmelerini istedi. Ayrıca bu isteklerini taraflara iletmesi ve mevcut gerginliğin ortadan kaldırılmasında yardımcı olması için

⁵⁵⁰ Toluner, *op. cit.*, s. 234; Ehrlich, *op. cit.*, s. 111; "Telegram From the Embassy in Greece to the Department of State," Athens, November 22, 1967, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4761.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

⁵⁵¹ *Dışişleri Belleteni*, Sayı 38, (Kasım 1967), s. 31.

⁵⁵² "Telegram From the Embassy in Greece to the Department of State," Athens, November 22, 1967, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4761.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

⁵⁵³ Hart, *op. cit.*, s. 65-66.

Jose Rolz-Bennett'i özel temsilcisi olarak görevlendirdiğini belirtti.⁵⁵⁴ İki NATO müttefikinin Kıbrıs sorunu nedeniyle yeniden savaşın eşiğine gelmesinden endişe duyan ABD Başkan Johnson da aynı gün “en yetenekli diplomatlarından birini,”⁵⁵⁵ eski Savunma Bakanı Yardımcısı Cyrus Roberts Vance'i özel temsilcisi olarak atadığını duyurdu. Yapılan açıklamada, Vance'in “mevcut gerginliğin barışçı yollardan giderilmesi ve Doğu Akdeniz'deki savaş tehlikesinin uzaklaştırılmasında Türk, Yunan ve Kıbrıs Hükümetlerine yardımcı olmak” amacıyla bu üç hükümetle istişarelerde bulunmakla görevlendirildiği belirtildi.⁵⁵⁶ Bu atamalardan iki gün sonra NATO Genel Sekreteri Manlio Brosio'nun da krizin çözülmesine yardım edecek üçüncü isim olarak uzlaştırma çabalarına katılması, Türkiye ve Yunanistan tarafından kabul edildi ve NATO Konseyi tarafından da oybirliği ile uygun bulundu.⁵⁵⁷

ABD, BM ve NATO'nun birlikte yürüttüğü uzlaştırma girişimlerinde Vance çabalarını Ankara ve Atina üzerine yoğunlaştırırken, Rolz-Bennett de Lefkoşa ile ilgilendi. NATO Genel Sekreteri Brosio ise, iki NATO müttefikinin anlaşmaları için Vance'e ek destek sağladı. Her ne kadar resmen bu sıfatla görevlendirilmeseler de faaliyetleri nedeniyle “arabulucu” olarak nitelendirebileceğimiz bu üç isim tarafından uygulanması planlanan taktik, önce Türkiye ile Yunanistan'ın anlaşmalarını sağlamak sonra da Makarios'u ya bu anlaşmayı kabul etmesi ya da her an savaşa dönüşmek üzere olan krizin devam etmesinin yegâne sorumlusu olarak ilân edilmesi

⁵⁵⁴ **Keesing's Contemporary Archives**, Vol. XVI, (1967-1968), s. 22436.

⁵⁵⁵ Ivar-André Slengesol, “A Bad Show? The United States and the 1974 Cyprus Crisis,” **Mediterranean Quarterly**, Vol. 11, Issue 2 (Spring 2000), s. 99.

⁵⁵⁶ **Dışişleri Belleteni**, Sayı 38, (Kasım 1967), s. 35.

⁵⁵⁷ **Ibid.**, s. 38. Sönmezoğlu'na göre Brosio'nun bu girişiminde ABD'nin etkisi vardı. Bkz. Sönmezoğlu, **op. cit.**, s. 24.

gibi bir ikilemde bırakmaktı.⁵⁵⁸ Bu taktiği uygulayabilmek için üç arabulucu eşgüdömlü bir şekilde yoğun temaslarda bulundular. Örneğin 26 Kasım'da Brosio Ankara'da, Vance Atina'da, Rolz-Bennett de Lefkoşa'daydı.⁵⁵⁹ Ancak şüphesiz bu üç isim arasında en büyük sorumluluk ve en zorlu görev, sonradan girişimlerini Lefkoşa'da da sürdürecektir olan Cyrus Vance'e düşmüştü.

Başkan Johnson'ın özel temsilcisi Cyrus Vance'e, ABD Dışışleri Bakanlığı ve Savunma Bakanlığı'ndan yetkilileri de içeren dört kişi daha eşlik ediyordu.⁵⁶⁰ Ancak Vance'in arabulucu olarak Türkiye'ye gelmekte olduğu haberi gerek Türk yetkililerde gerekse Türkiye kamuoyunda tepkilere neden oldu. Örneğin Dışışleri Bakanlığı Genel Sekreteri Zeki Kuneralp, Vance'i "canlı Johnson Mektubu" olarak nitelendiriyordu ve bu misyonun reddedilmesi gerektiğini düşünüyordu.⁵⁶¹ Ayrıca, Vance Ankara'ya ulaştıktan sonra da, izlediği Kıbrıs politikası nedeniyle ABD'ye kızgın olan öğrenciler tarafından çeşitli gösteriler yapıldı; ABD'ye ait binalara zarar verildi.⁵⁶²

Vance'in atanması Türkiye ile Yunanistan arasında savaş çıkmasını önleme ve 1967 Arap - İsrail Savaşı'ndan sonra Doğu Akdeniz'deki etkisi gözle görülebilir ölçüde artan SSCB'nin Kıbrıs'taki krize karışması olasılığını ortadan kaldırma

⁵⁵⁸ Ehrlich, *op. cit.*, s. 111-112; Sönmezoğlu, *op.cit.*, s. 24-25.

⁵⁵⁹ *New York Times*, 27 Nov. 1967, p. 3, col. 2'den aktaran Ehrlich, *op. cit.*, s. 112.

⁵⁶⁰ Bu kişiler; Dışışleri Bakanı Dean Rusk'ın asistanı ve saha raportörü John P. Walsh, Dışışleri Bakanlığı Türkiye'yle İlişkiler Direktörü Yardımcısı John Howison, Savunma Bakanlığı Uluslararası Güvenlik Bürosu'ndan Kaptan Edward Hollyfield ve Cyrus Vance'in yazışmalarını daktilo etmekle görevli olan Ellen Johnson'dı. Bkz. Hart, *op. cit.*, s. 70.

⁵⁶¹ *Ibid.*, s. 69. Fakat yapılan kabine toplantısında Türk Hükümeti, Vance'i dinlemeye ve Yunanları ikna etme konusunda Vance'e bir şans tanımaya karar verdi. Cyrus Vance'in yeni bir "Johnson Mektubu" ile gelmesi durumunda ise bu misyon dikkate alınmayacaktı. Bkz. Sharon A. Wiener, "Turkish Foreign Policy Decision Making On the Cyprus Issue," Doktora Tezi, Duke University, 1980, s. 192'den aktaran Bölükbaşı, *op. cit.*, s. 139-140.

⁵⁶² Hart, *op. cit.*, s. 73-74; *Keesing's Contemporary Archives*, Vol. XVI, (1967-1968), s. 22436.

amacını taşıyordu.⁵⁶³ Böyle önemli bir görevi olduğu için Başkan Johnson da özel temsilcisine tam destek veriyordu. Vance'in aktardığına göre, ABD'den ayrılmadan önce Başkan Johnson kendisine şunları söylemişti: "Savaşı durdurmak için ne yapman gerekiyorsa yap. Herhangi bir şeye ihtiyacın olursa bana haber ver. İyi şanslar."⁵⁶⁴ Bu açık desteğin yanında Vance'in işini görece kolaylaştıran bir başka etken daha vardı: Türkiye ve Yunanistan'ın üzerinde anlaşmaları için herhangi bir öneri hazırlamak zorunda olmaması. Çünkü Türk yetkililer ile ABD'nin Ankara Büyükelçisi Hart arasında yapılan görüşmeler sonucu Türkiye'nin mevcut Kıbrıs krizinin çözümü için taleplerini içeren bir plan üzerinde uzlaşmıştı. Vance'e düşen görev ise, mevcut planı Yunanistan ve Kıbrıs'ın da kabul etmesini sağlamaktır.

b. Vance Misyonu'nun Altyapısını Hazırlayan Gelişmeler

Büyükelçi Hart'ın belirttiğine göre, Türkiye Dışişleri Bakanlığı'ndan gelen teklif üzerine kendisi ve yardımcısı William C. Burdett ile Türk Dışişleri Bakanı Çağlayangil ve Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı İlter Türkmen arasında 19 Kasım'da özel bir görüşme gerçekleşmişti.⁵⁶⁵ İki saat süren ve tarafların Kıbrıs'taki mevcut krizden çıkış yollarını tartıştıkları görüşmenin sonunda ABD'li ve Türk yetkililerin üzerinde anlaştıkları beş maddeli bir teklif tasarısı ortaya çıkmıştı. Tasarı aşağı yukarı şu maddeleri içeriyordu: "1- Türkiye Hükümeti, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin bütünlüğüne ve dokunulmazlığına olan bağlılığını teyit edecek. 2- Zürih ve Londra Antlaşmaları'nda öngörülen sayının üzerindeki bütün Yunan ve Türk askerleri geri çekilecek. 3- Kıbrıs'taki BM Barış Gücü bu çekilmeleri teftiş edecek. Ayrıca adada barışın korunmasını sağlayabilmesi için Barış Gücü'nün görev alanları

⁵⁶³ Güney, **op. cit.**, s. 32.

⁵⁶⁴ Cyrus Vance, **Hard Choices**, New York, Simon and Schuster, 1983, s. 144'ten aktaran Bölükbaşı, **op. cit.**, s. 139.

⁵⁶⁵ Hart, **op. cit.**, s. 56.

genişletilecek. 4- Boğaziçi ve Geçitkale saldırılarından zarar gören Kıbrıslı Türklere tazminat ödenecek. 5- Mevcut Kıbrıs asker ve polis güçleri tarafından korunmayan Kıbrıs Türk topluluğunun korunması için özel bir tür güvenlik önlemi alınacak.”⁵⁶⁶

Hart’ın bu durumdan ABD Dışışleri Bakanlığı’nı haberdar etmesinden sonra, bu teklif tasarısının olası savaşı önleyebilecek bir çıkış noktası olarak değerlendirilmesi ve üzerinde durulması kararı alındı. 20 Kasım’da ABD’nin krize yönelik çabalarına Kanada ve İngiltere de katıldığı için, Çağlayangil ile yaptığı bir sonraki görüşmesinde Hart’a Kanadalı ve İngiliz büyükelçiler de eşlik ettiler. Bu görüşmede teklif tasarısı üzerinde küçük değişiklikler yapıldı. Çağlayangil’in “Türkiye ve Yunanistan arasında doğrudan görüşmelerin ancak Yunan askerlerinin adadan çekilmeye başladıktan sonra yapılabileceği” yönündeki ibaresi teklife, Hart’ın Yunan Hükümeti’nin olası itirazını baştan engelleyebilmek için öne sürdüğü şekilde, yani iki tarafı da içeren daha genel bir anlatımla eklendi.⁵⁶⁷ Türk ve ABD’li yetkililerin ortaklaşa hazırladıkları bu teklif, 22 Kasım’da ABD’nin Yunanistan Büyükelçisi Philips Talbot ile İngiliz ve Kanadalı meslektaşları tarafından Yunan Dışışleri Bakanı Panayiotis Pipinelis’e sunuldu.⁵⁶⁸

Yine aynı gün Başpiskopos Makarios da Kıbrıs’taki ABD, Kanada ve İngiltere Büyükelçileri tarafından Türkiye’nin bu teklifi konusunda bilgilendirildi. Aslında Amerikalı Büyükelçi Belcher, teklif Yunanistan tarafından kabul edilmeden

⁵⁶⁶ **Ibid.**, s. 60-61. Türkiye’nin krizin sona ermesi için öngördüğü bu çözüm yolundan Yunanistan’ı değil de ABD’yi haberdar etmesi büyük ihtimalle önceden beri Kıbrıs sorununda Washington’dan beklediği desteği bulamayan Türk yetkililerin bu kez ABD’nin bu çözüm doğrultusunda Atina’ya baskı uygulayacağı düşünce ve arzusuna sahip olmalarıydı.

⁵⁶⁷ **Ibid.**, s. 62-63.

⁵⁶⁸ **Ibid.**, s. 65. Pipinelis, 20 Kasım 1967’de Dışışleri Bakanlığı görevine getirilmişti ve “eskiden beri Türk - Yunan görüşmelerine taraftar” bir isim olarak görülüyordu. Bkz. **Dışışleri Belleteni**, Sayı 38, (Kasım 1967), s. 29. Papandreou’ya göre ise, Pipinelis, “...Kıbrıs sorununda ... Türkleri tatmin edecek bir çözümden yana birisi olarak bilinmekteydi” ve asıl olarak bu nedenle atanmıştı. Bkz. Papandreou, **op. cit.**, s. 283.

önce Makarios'un konudan haberdar edilmemesi gerektiğini düşünüyordu. Çünkü, 1964 yılında Dean Acheson'ın arabuluculuğu sırasında Makarios'un Acheson Planı'nı öğrenerek kamuoyuna duyurması bütün çabaları sonuçsuz bırakmıştı. Ancak, ABD Dışişleri Bakanlığı'ndan Belcher'in bu düşüncesini onaylayan ve eğer Kanadalı ve İngiliz büyükelçiler Makarios'la görüşmek isterlerse onlara eşlik etmemesini salık veren talimatın geç ulaşması nedeniyle Büyükelçi Belcher de görüşmede yer almıştı.⁵⁶⁹

Teklifler sunulduğu zaman Makarios, ilk üç maddenin Yunan Hükümeti tarafından kabul edilmesi durumunda kendisi için de kabul edilebilir olduğunu belirtti. Ancak dördüncü ve beşinci maddelerin tamamen Kıbrıs'ın iç işlerine yönelik olduğu ve bu konuda bakanları ile görüşmesi gerektiği yönündeki çekincesini de ekleyerek zamana ihtiyacı olduğunu söyledi.⁵⁷⁰ Makarios'un teklife beklenenden olumlu tepki vermesi ABD'li yetkililerin kafalarındaki şüpheyi ortadan kaldırdı. Hart'a göre, General Grivas ve Yunan askerlerinin adeta devlet içinde devlet gibi hareket etmeleri ve bu durumun da Makarios'un otoritesine büyük zarar vermesi Başpiskopos açısından enosis'e göre çok daha önemliydi. Bu nedenle Makarios Zürih - Londra Antlaşmaları'na aykırı olarak adada bulunan Türk ve Yunan askerlerinin geri çekilmesini öngören bu teklife kısmen de olsa olumlu bakıyordu.⁵⁷¹

Fakat Yunanistan'dan teklife yönelik böyle olumlu bir tepki elde edilemedi. Türkiye'nin 17 Kasım'da gönderdiği notadaki isteklerini reddeden Yunanistan'ın Dışişleri Bakanı Pipinelis, Amerikalı, Kanadalı ve İngiliz Büyükelçilerin Türkiye'nin

⁵⁶⁹ Hart, *op. cit.*, s. 64-65.

⁵⁷⁰ "Telegram From the Embassy in Cyprus to the Department of State," Nicosia, November 22, 1967, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4761.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

⁵⁷¹ Hart, *op. cit.*, s. 65.

beş maddelik teklifinin kabul edilmesi yönündeki baskılarına da somut bir cevap vermedi. ABD'nin Yunanistan Büyükelçisi Philips Talbot'a göre, artık barışı korumanın tek yolu Yunanistan'ın Türkiye'nin teklifini kabul etmesiydi.⁵⁷² Notasının reddedilmesi nedeniyle Türkiye'nin askeri hazırlıklarını hızlandırması ve Yunanistan'ın da benzer hazırlıklar yapması 22 Kasım'da ABD'li yetkililerin savaşın çıkmak üzere olduğunu düşünmelerine neden oldu.⁵⁷³

İşte Cyrus Vance'in Ankara'ya geldiği tarih olan 23 Kasım'da Kıbrıs krizi ABD açısından böyle ciddi tehlikeler arz eden bir durumdaydı. Bu tehlikeli durumun yarattığı endişe, ABD Dışişleri Bakanı Dean Rusk'ın Türkiye, Yunanistan ve Kıbrıs'taki ABD Büyükelçilerine 23 Kasım'da gönderdiği telgrafta açık şekilde görülüyordu. Rusk, mesajında şunları söylüyordu:

“...Türkiye ile Yunanistan'ın savaşa tutuşmalarının bizim için ve NATO için doğuracağı felaketin boyutlarını vurgulamama gerek yok. Aklımızda tutmamız gereken şey, böyle bir olayın ‘bu iki ülkeyle olan ikili ilişkilerimizin görünür gelecekte sıfıra yaklaşacağı’ anlamına geleceğidir. Bu yüzden görevli bulunduğunuz ülkeyle bu konular hakkında görüşmeler yaparken, bu ülkenin savaşı önlemek için ne yapabileceğine konsantre olmalısınız ve ikili ilişkilerin nihayetinde umduğunuz kadar iyi olup olmayacağı hakkında gereğinden fazla endişelenmemelisiniz. Görevli bulunduğunuz ülkenin hükümetini barışı koruma yolunda en üst düzey çabayı göstermesi için nasıl ikna edebileceğiniz konusuna yoğunlaşmalısınız. Temel nokta şudur ki, ikili ilişkilerimizin geleceği konusu, Türkiye ile Yunanistan arasındaki düşmanlıkların önlenmesi konusuna göre ikinci sıradadır... Barışı sürdürme saikiyle uygulayabileceğimiz en sert baskılar nedeniyle görevli bulunduğunuz ülke hükümetlerinden özür dilemek zorunda değiliz. ABD ulusal çıkarları açısından

⁵⁷² “Telegram From the Embassy in Greece to the Department of State,” Athens, November 23, 1967, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4761.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

⁵⁷³ Hart, **op. cit.**, s. 65-67.

bakıldığında Kıbrıs'taki olayların kendisi, Yunanistan ile Türkiye arasındaki barışa nazaran önemsizdir. Sorumluluğumuz, bu merkezi önemdeki ABD ulusal çıkarını savunmaktır.”⁵⁷⁴

c. Vance'in Mekik Diplomasisi ve Krizin Sona Ermesi

Cyrus Vance, Başkan Johnson'ın özel temsilcisi olarak ilk görüşmesini 23 Kasım'da Ankara'da Başbakan Süleyman Demirel ve Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil'in de yer aldığı Türk yetkililerle ve yine aynı gün Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'la yaptı.⁵⁷⁵ Görüşmelere ilişkin değerlendirmelerini içeren telgrafta Vance, Türklerin çok katı bir tutum sergilediklerini ve yıllardır Kıbrıs'ta [Makarios tarafından uygulanan] salam taktiği ile çok şey kaybettiklerini düşündükleri için daha fazla bedel ödememe konusunda kararlı göründüklerini belirtiyordu. Ayrıca Vance, misyonu devam ettiği sürece Türkiye'nin müdahalede bulunmayacağı yönünde de bir izlenim edinmişti. Bu nedenle sorunu çözebilmek için kısa süreli de olsa bir fırsat yakalandığını düşünüyordu. Vance'in belirttiğine göre, Türkler açısından çözüm için kilit nokta, Kıbrıs'ta 1959 Antlaşmalarına aykırı olarak bulunan Yunan askerlerinin çekilmesine başlanmasıydı.⁵⁷⁶

Ankara'daki bu temasların ardından, Vance Atina'ya geçerek Kral II. Constantine, Başbakan Kollias ve Dışişleri Bakanı Pipinelis ile görüşmelerde bulundu. Pipinelis'e göre, bulunacak çözüm Yunanistan'ın ulusal itibarını zedeleyecek herhangi bir unsur içermemeliydi. Oysa, Türkiye'nin Kıbrıs'ta antlaşmalara aykırı olarak bulunan Yunan askerlerinin adadan bir an önce çekilmesi

⁵⁷⁴ “Telegram From the Department of State to the Embassies in Turkey, Greece, and Cyprus,” Washington, November 23, 1967, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4761.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

⁵⁷⁵ Hart, *op. cit.*, s. 71-73.

⁵⁷⁶ “Telegram From the Embassy in Greece to the Department of State,” Athens, November 23, 1967, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4761.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

yönündeki dayatmasının kabul edilmesi durumunda, Yunanistan'ın Türkiye'deki savaş hazırlıklarından korkarak geri adım attığı düşünülebilir ve bu da Yunan kamuoyunu rencide ederek Yunan Hükümeti'ne tepkilerin yükselmesine neden olabilirdi. Bu nedenle çözüme yönelik ilk adım Yunanistan'dan beklenmemeli, Türkiye ve Yunanistan eşzamanlı adımlar atmalıydı. Vance'in bu çekinceye karşı önerdiği yöntem ise, BM Genel Sekreteri'nin Türkiye ve Yunanistan'a çağrıda bulunarak adada 1959 Antlaşmalarına aykırı olarak bulunan askerlerini geri çekmelerini talep etmesiydi. Böylece Yunanistan Kıbrıs'taki askerlerini çekmeye başlayınca, Türkiye de Trakya'da devam ettirmekte olduğu seferberliği sona erdirmeye yönelik adım atacaktı. Bu yöntem sayesinde -talep BM Genel Sekreteri'nden geldiği için- hem Yunanistan'ın itibarını zedeleyebilecek bir durum ortaya çıkmayacaktı hem de -Türkiye'nin başlıca isteği Yunan askerlerinin bir an önce Kıbrıs'tan çekilmesi olduğu için- Türkiye, Kıbrıs'a askeri müdahalede bulunmaktan vazgeçerek çözüm yolunda daha ileri adımlar atabilecekti.⁵⁷⁷ Cyrus Vance ile Yunanistan Kralı ve Başbakanı arasında yapılan görüşmelerden sonra "Türkiye ve Yunanistan'ın en azından kâğıt üzerinde eşzamanlı olarak hareket edeceklerinin belirtilmesinin, fakat gerçekte Yunanistan adadan asker çekmeye başladıktan sonra dört saat içinde Türkiye'nin seferberliği bitirme yönünde adımlar atmasının da Yunanistan'ı tatmin edeceğini" Vance'in Türklere sözlü olarak iletmesi konusunda uzlaşıldı.⁵⁷⁸

⁵⁷⁷ "Telegram From the Embassy in Greece to the Department of State," Athens, November 24, 1967, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4761.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

⁵⁷⁸ "Telegram From the Embassy in Greece to the Department of State," Athens, November 25, 1967, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4761.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009); Hart, **op. cit.**, s. 74-76.

25 Kasım'da tekrar Ankara'daki yetkililerle görüşen Cyrus Vance'in Yunanistan'dan getirdiği teklifleri Dışişleri Bakanı Çağlayangil, "Türkiye'nin itibarını göz ardı ederek Yunanistan'ın itibarını kurtarmaya çalıştığı" gerekçesiyle eleştirdi.⁵⁷⁹ Fakat sonraki görüşmelerinde Vance, Türkiye ve Yunanistan'ın atacakları adımları belirleyen maddede bazı kelime değişiklikleri yapılması üzerine, Türk yetkililerin bu tekliflere değerlendirilebilir olarak bakmalarını sağladı.⁵⁸⁰ Ayrıca Vance, misyonu devam ederken Türkiye'nin Kıbrıs'a askeri müdahalede bulunmayacağı konusunda Cumhurbaşkanı Sunay'dan da garanti aldı.⁵⁸¹ 26 Kasım'da tekrar Atina'daki yetkililerle görüşen Vance, Türkiye'nin ve Yunanistan'ın talepleri gözetilerek kısmen değiştirilmiş olan yeni metni sundu.⁵⁸² Dışişleri Bakanı Pipinelis, yeni metnin Yunan Kabinesi tarafından görüşüldüğünü ve üzerinde birtakım değişiklikler yapıldığını belirtti. Vance, bu değişiklikleri -her ne kadar kabul etmesini çok düşük bir ihtimal olarak değerlendirirse de- Türkiye'ye ileteceğini söyledikten sonra, daha fazla zaman kaybedilmemesi için kendisinin bir teklif metni hazırladığını belirtti. Hazırladığı teklifi açıklarken de amacının "Kıbrıs'ın bütün sorunlarını çözmek değil, savaş çıkmasını önlemek" olduğunu söyleyerek ulaşılabilecek çözümün her iki tarafı da tatmin etmesinin beklenmemesi gerektiğini vurguladı.

⁵⁷⁹ "Telegram From the Embassy in Turkey to the Department of State," Ankara, November 25, 1967, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4761.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

⁵⁸⁰ Hart, **op. cit.**, s. 80. Yukarıda da anlatıldığı gibi, Türkiye ve Yunanistan'ın anlaşamamalarındaki başlıca neden Türkiye'nin adadan asker çekilmesi yönündeki ilk adımı Yunanistan'dan beklemesi, Yunanistan'ın da asker çekme konusunu görüşmeden önce Türkiye'nin askeri seferberliğini sona erdirmesini istemesiydi. İlk adımı atma konusu iki ülke arasında bir itibar mücadelesine neden olmuştu. Bu nedenle anlaşma metni iki ülke arasında gidip gelirken, Vance'i en çok zorlayan konu iki ülkenin nasıl eşzamanlı olarak harekete geçirilebileceğinin bulunmasıydı. İki ülke yetkililerinin de "bunun üzerine", "bununla beraber", "bundan sonra" gibi ifadelerden hangisinin kullanılması gerektiği yönündeki uzlaşmaz tavırları yüzünden bir türlü nihai metne ulaşmak mümkün olmuyordu.

Idem.

⁵⁸¹ "Telegram From the Embassy in Greece to the Department of State," Athens, November 25, 1967, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4761.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

⁵⁸² Hart, **op. cit.**, s. 81.

Ancak Pipinelis'in cevabı, önceliğin Yunanistan'ın üzerinde değişiklik yaptığı teklife verilmesi gerektiği yönündeydi.⁵⁸³

Tekrar Türkiye'ye dönen Vance, 27 Kasım'da Çağlayangil'e Yunanistan'ın değiştirdiği metni ve ardından da kendi hazırladığı teklifi sundu.⁵⁸⁴ Türk yetkililer arasında yapılan görüşmelerden sonra Vance'e dört maddelik yeni bir metin verilerek bunun artık Türkiye'nin son teklifi olduğu, Yunanistan'ın ya bu teklifi ya da savaşı kabul etmesi gerektiği belirtildi. Teklifin metni şöyleydi: "1- BM Genel Sekreteri, Türkiye, Yunanistan ve Kıbrıs Hükümetleri'ne, 'Türkiye ve Yunanistan Hükümetlerinden, birbirlerinin ve Kıbrıs'ın güvenliğine yönelik bütün tehditlerin ortadan kaldırılması için bir an önce harekete geçmelerini isteyen ve ilk adım olarak adadaki Türk ve Yunan birliklerinin fazlalık arz eden kesimlerinin süratli bir şekilde çekilmelerini öngören daha önceki çağrısı doğrultusunda' yeni bir çağrıda bulunacak. 2- Yunanistan ve Türkiye Hükümetleri, Genel Sekreter'in çağrısına derhal uymaya hazır olduklarını ilan edecekler. 3- Bunun [çağrının kabul edilmesi] üzerine Yunan Hükümeti askeri güçlerini, personelini ve malzemelerini hızlı bir şekilde Kıbrıs'tan çekecek. Bununla beraber, Türk Hükümeti de krizin ortadan kaldırılması için gerekli bütün önlemleri alacak. 4- Genel Sekreter'in çağrısına cevaben, Kıbrıs'taki BM Barış Gücü'ne 'kontrol altında tutma' görevini artıracak derecede genişletilmiş ve geliştirilmiş bir yetki verilecek. Bu yetki, Kıbrıs'ta 1963 yılından sonra kurulan

⁵⁸³ "Telegram From the Embassy in Greece to the Department of State," Athens, November 27, 1967, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4761.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

⁵⁸⁴ "Telegram From the Embassy in Turkey to the Department of State," Ankara, November 27, 1967, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4761.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009). Vance'in teklifi, esasen Türkiye ve Yunanistan'ın taleplerini orta noktada birleştirmeyi amaçlayan bir metindi. Fakat Türk ve Yunan yetkililerin anlaşma metninde geçecek kelimeler konusunda bile taviz vermekten kaçınmaları, karşı tarafa kendi cümlelerini kabul ettirme yönünde direktmeleri nedeniyle Vance'in teklifi rağbet görmedi. Vance'in teklifinin metni için bkz. "Telegram From the Embassy in Greece to the Department of State," Athens, November 27, 1967, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4761.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

bütün güçlerin silahsızlandırılmasının denetlenmesini ve bütün vatandaşların emniyetlerini de içeren iç güvenliğin himayesi için uygulanabilir nitelikte yeni düzenlemeler yapılmasını içerecek.”⁵⁸⁵

28 Kasım’da toplanan Yunan Hükümeti’nin teklifleri kabul ettiği Dışişleri Bakanı Pipinelis tarafından Vance’e iletilti. Ayrıca Pipinelis, Başkan Johnson barışçı bir çözüm bulunması amacıyla Cyrus Vance’i göndermiş olmasa savaşın kaçınılmaz olacağına inandığını belirterek, çabalarından ötürü Vance’e teşekkür etti.⁵⁸⁶

Vance Yunanistan’ın teklifleri kabul ettiği haberini alır almaz bu Türk - Yunan anlaşmasını Makarios’a da kabul ettirmek için Lefkoşa’ya hareket etti. Bu arada ABD Dışişleri Bakanı Rusk, Cyrus Vance’e Makarios ile yapacağı görüşmelerde dikkat etmesi gereken konuları ve uygulayabileceği taktikleri belirten bir mesaj yolladı. Rusk’a göre, Türkiye’nin Kıbrıs’a askeri müdahalede bulunma konusunda kesinlikle blöf yapmadığı söylenerek Makarios’un gözü korkutulabilirdi. Türkiye ile Yunanistan arasında varılan anlaşmayı Kıbrıs’ın reddetmesi ve bunun üzerine Türkiye’nin adaya müdahale etmesi durumunda, Kıbrıs Hükümeti’nin dünya kamuoyu tarafından savaşın başlıca sorumlusu olarak görüleceği, ABD’nin de Türkiye’nin müdahalesini engellemek için hiçbir askeri girişimde bulunmayacağı Makarios tarafından iyice anlaşılmalıydı. Anlaşmayı kabul etmesi hâlinde barışın korunmasında oynayacağı rolün ne kadar büyük takdir toplayacağını belirterek Makarios’un gururunu okşamak da Rusk’ın önerdiği bir diğer taktikti.⁵⁸⁷ ABD

⁵⁸⁵ “Telegram From the Embassy in Greece to the Department of State,” Athens, November 28, 1967, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4761.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

⁵⁸⁶ “Telegram From the Embassy in Greece to the Department of State,” Athens, November 28, 1967, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4761.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

⁵⁸⁷ “Telegram From the Department of State to the Embassy in Cyprus,” Washington, November 29, 1967, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4761.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009). 29 Kasım’da yapılan ABD Ulusal Güvenlik Konseyi Toplantısı sırasında Kıbrıs konusu konuşulurken,

Dışışleri Bakanı'nın bu mesajı, Acheson'ın arabuluculuğu deneyiminden ders alındığını gösteriyordu.

29 Kasım sabahı Kıbrıs'a ayak basan Cyrus Vance, Kıbrıs Cumhurbaşkanı Makarios ve Dışışleri Bakanı Kyprianou ile ilk görüşmesini Rusk'ın verdiği taktikler doğrultusunda yaptı. Görüşmenin hemen başında Vance, eğer 23 Kasım'da Ankara'da Türk yetkililer ile görüşmemiş olsa Türkiye'nin o an için muazzam askeri gücüyle Kıbrıs üzerine kanlı bir savaşa girmiş bulunacağını belirterek, anlaşmayı kabul etmemesi durumunda yaşanabilecek olaylar konusunda Makarios'un gözünü korkutmaya çalıştı. Makarios ise, ABD'nin mevcut kriz sırasındaki barışı koruma çabalarını takdirle karşıladığını, ancak Türkiye ile Yunanistan'ın kabul ettiği anlaşmanın dördüncü maddesi Kıbrıs'ın iç işlerine ilişkin olduğu için, bu konuda bazı çekinceleri bulunduğunu belirtti.

Makarios'a göre, mevcut krizin başlıca sebebi adada bulunan yabancı askerlerdi. Bu nedenle 1959 Antlaşmalarının hükümlerinin öngördüğü şekilde, adada bulunan belli sayılardaki Türk ve Yunan askerleri de dâhil olmak üzere, Kıbrıs'taki bütün yabancı askerlerin çekilmesi gerektiğini savunuyordu. Makarios'un isteği Kıbrıs'ta silahlı güç olarak sadece Kıbrıs polisinin kalmasıydı. Devlete çok fazla mâli yük getiren Ulusal Muhafız Alayı'nın da dağıtılması gerektiğini belirtiyordu. Ancak yine dördüncü maddenin öngördüğü biçimde Kıbrıs'taki BM Barış Gücü'nün yetkilerinin geliştirilmesi ve genişletilmesi konusuna da karşı çıkıyordu.

Cyrus Vance'in Türkiye ile Yunanistan'ın anlaşmalarını sağlayarak büyük bir iş başardığı ve muhtemel bir savaşı önlediği belirtiliyor, ayrıca Vance'in o an itibarıyla mevcut anlaşmayı Makarios'a kabul ettirmek için Lefkoşa'da bulunduğu ve Makarios'un bazı sorunlar çıkarsa da Vance'in faaliyetlerine engel olmayacağına inanıldığı vurgulanıyordu. Bkz. "Summary Notes of the 579th Meeting of the National Security Council," Washington, November 29, 1967, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4761.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

Bu cevapla ne kadar zorlu bir sürecin başında olduğunu gören ABD’li arabulucu Vance, Makarios’a savaşın çıkmasını önlemenin tek yolunun var olan anlaşma metninin herhangi bir değişikliğe uğratılmadan kabul edilmesi olduğunu söyledi. Anlaşma aynen kabul edilebilir, bununla birlikte Kıbrıs Hükümeti itiraz ettiği noktalara yönelik çekincelerini ayrıca belirtebilirdi. Mevcut anlaşma Kıbrıs’ın tamamen yabancı askerden arındırılmasını engelleyecek herhangi bir hüküm içermiyordu. Bu nedenle tamamen askerden arındırma konusunda anlaşmanın kabulü ilk adım olarak görülebilir, Kıbrıs Hükümeti sonradan bu yöndeki çabalarına devam edebilirdi. Ancak Makarios, kabinesi ile görüşmeden herhangi bir cevap veremeyeceğini belirterek görüşmeyi sona erdirdi.⁵⁸⁸

Kabine toplantısından sonra Vance’e, Kıbrıs Hükümeti’nin Türkiye ile Yunanistan arasında yapılan anlaşmanın ilk üç maddesine herhangi bir itirazının olmadığını, ancak dördüncü maddeye ilişkin olarak BM Barış Gücü’nün yetkilerinin genişletilmesi ve geliştirilmesine gerek görmediğini, ayrıca askerden arındırmaya ilişkin hükmü de bütün Türk ve Yunan askerlerini kapsayacak şekilde değerlendirdiğini belirten bir mektup sunuldu.⁵⁸⁹ Bunun üzerine Türkiye, devam eden görüşmeler boyunca elde edilen ilerlemenin tamamen ortadan kalkmaması için, BM Barış Gücü’nün mevcut yetkileri ile devam etmesini kabul ederek Kıbrıs’taki durumun seyrine göre, ilerde Yunanistan ve Kıbrıs Hükümeti ile bu konuda görüşmeler yapılabileceğini belirtti.⁵⁹⁰ Fakat Türkiye’nin bu geri adımına Makarios beklenen ölçüde karşılık vermedi. Makarios’un Kıbrıs’taki bütün Türk ve Yunan

⁵⁸⁸ “Telegram From the Embassy in Cyprus to the Department of State,” Nicosia, November 29, 1967, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4761.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

⁵⁸⁹ “Telegram From the Embassy in Greece to the Department of State,” Athens, November 30, 1967, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4761.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

⁵⁹⁰ “Telegram From the Embassy in Turkey to the Embassy in Greece,” Ankara, November 30, 1967, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4761.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

askerlerinin çekilmesi konusundaki ısrarını devam ettirmesi Türkiye'nin tepkisine yol açtı. Türk uçaklarının Kıbrıs üzerinde uçuş yapmaya başlaması ABD'lilerin gündemine zaten tamamen kaybolmamış olan savaş ihtimalini tekrar soktu.⁵⁹¹ Bu süreç boyunca Cyrus Vance'in ve ABD'nin Kıbrıs Büyükelçisi Belcher'in ısrarlarına ve baskılarına Makarios inatla direndi.⁵⁹²

Türk - Yunan anlaşmasını Makarios'un gönül rızası ile kabul etmemesi üzerine Cyrus Vance arabuluculuk görevine başlarken tasarlanan plan devreye sokuldu. Türkiye ve Yunanistan, 2 Aralık'ta açıklamalar yaparak Kıbrıs krizinin çözümü konusunda anlaşmaya vardıklarını bildirdiler.⁵⁹³ Bu girişimle Makarios'un mevcut anlaşmayı kabul etmesi yönündeki uluslararası baskıları artırmak amaçlanıyordu.⁵⁹⁴ Aynı zamanda ABD'nin BM'deki daimi temsilcisi Arthur Goldberg de BM Genel Sekreteri U-Thant'a Kıbrıs'ın da tek tek bütün kelimeler üzerinde uzlaşmaya varmasını beklemeden bir an önce Türk - Yunan anlaşmasında belirtilen hükümleri içeren bir barış çağrısında bulunarak tarafları buna uymaya davet etmesi yönünde telkinde bulundu. Çünkü kritik durumunu hâlâ koruyan krizin çözülmesi konusundaki zaman kaybından ancak böyle bir oldu-bitti yaparak kurtulmak mümkün görünüyordu.⁵⁹⁵ BM Genel Sekreteri'nin çağrı yapması

⁵⁹¹ "Telegram From the Embassy in Greece to the Embassy in Turkey," Athens, December 1, 1967, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4761.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009); Hart, **op. cit.**, s. 94-95.

⁵⁹² "Telegram From the Embassy in Cyprus to the Department of State," Nicosia, December 1, 1967, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4761.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009); "Telegram From the Embassy in Cyprus to the Department of State," Nicosia, December 2, 1967, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4761.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009); "Telegram From the Embassy in Cyprus to the Department of State," Nicosia, December 3, 1967, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4761.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

⁵⁹³ **Dışişleri Belleteni**, Sayı 39, (Aralık 1967), s. 10; "Telegram From the Embassy in Cyprus to the Department of State," Nicosia, December 3, 1967, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4761.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

⁵⁹⁴ Ehrlich, **op. cit.**, s. 114-115.

⁵⁹⁵ Hart, **op. cit.**, s. 96. Ehrlich'e göre, Türkiye ve Yunanistan 24 Kasım'da, aralarında ulaşılabilecek herhangi bir anlaşmanın BM Genel Sekreteri'nin kendilerine sunacağı ve bu iki ülke ile Kıbrıs

durumunda Makarios, “savaşa neden olan kişi” olarak anılmamak için inadından vazgeçerek anlaşmayı kabul edecekti.⁵⁹⁶

Bu gelişmeler üzerine 3 Aralık 1967’de BM Genel Sekreteri U-Thant taraflara [Türkiye ve Yunanistan’ın üzerinde uzlaştığı doğrultuda] krizin ortadan kaldırılmasına yönelik hareket tarzlarını bildiren çağrısını yaptı.⁵⁹⁷ Yunanistan ve Türkiye aynı gün çağrıyı kabul ettiklerini bildirdiler. Kıbrıs Hükümeti ise 4 Aralık günü kabul cevabını, U-Thant’ın çağrısına ilişkin değerlendirmelerini ve çekincelerini içeren bir açıklama ile bildirdi.⁵⁹⁸

Üç ülkenin de BM Genel Sekreteri’nin çağrısına olumlu cevap vermeleri ABD’li yetkilileri çok rahatlatmıştı. 5 Aralık 1967’de Beyaz Saray’da yapılan

tarafından kabul edilecek bir başvuru şeklinde olması konusunda anlaşmışlardı. U-Thant’ın 22 Kasım’da taraflara sükûnet telkininde bulunan ve konuyla ilgilenmek üzere özel temsilci atadığını belirten çağrısı ile bu süreç için sahne hazırlanmıştı. Yine bu yönetime uygun olarak U-Thant, 24 Kasım’da taraflara ikinci çağrısını yaparak üç hükümetten de Kıbrıslı olmayan bütün askerlerin adadan tamamen çekilmesi için birliklerin aşamalı olarak azaltılmasını öngören bir plan yönünde çalışmaları isteğinde bulunmuştu. Türkiye ile Yunanistan’ın anlaşmaya varmaları üzerine de 3 Aralık’ta BM Genel Sekreteri, tarafların kabul edeceği anlaşmanın şartlarını somutlaştıran üçüncü çağrısını yapmıştı. Bkz. Ehrlich, **op. cit.**, s. 113-115. Aslında böyle bir yöntemin izlenmesini taraflara Cyrus Vance telkin etmişti. Bkz. “Telegram From the Embassy in Greece to the Department of State,” Athens, November 24, 1967, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4761.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009). BM Genel Sekreteri’nin çağrısını 3 Aralık’ta yayınlaması konusunda kendisine ısrarda bulunulması kararı ise, Rusk, Vance ve Goldberg arasında yapılan bir telefon görüşmesi sonucunda ortaya çıkmıştı. Bkz. “Telegram From the Embassy in Cyprus to the Department of State,” Nicosia, December 3, 1967, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4761.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009). Bununla birlikte U-Thant’ın taraflara son çağrısını yapmadan önce biraz daha beklemek için bazı çekinceleri vardı. Örneğin, 1964 yılında BM Barış Gücü kurulurken bu gücün finansmanı konusunda yaşanan sorunların tekrar yaşanmasından korkuyordu. Kendisini bu zor durumdan kurtarabilmek için BM Barış Gücü’nün yetkilerinin genişletilmesi durumunda oluşacak mâli yükün karşılanacağını ABD tarafından yazılı olarak garanti edilmesini istiyordu. Ayrıca cevapsız kalacak bir çağrıda bulunmamak için de kendisi çağrı yapmadan önce Türkiye, Yunanistan ve Kıbrıs’ın kesin olarak anlaşmaya vardıklarını da görmek istiyordu. Bkz. Hart, **op. cit.**, s. 77-78. ABD’li yetkililerin BM Genel Sekreteri üzerindeki -bütün bu gelişmelerden açıkça görülebilen- etkisi U-Thant’ı kendisinin ABD’nin arabulucusundan bağımsız hareket ettiğini açıklamak zorunda bile bırakmıştı. **New York Times**, 5 Dec. 1967, p. 2, col. 4’ten aktaran Ehrlich, **op. cit.**, s. 115.

⁵⁹⁶ “Telegram From the Embassy in Cyprus to the Department of State,” Nicosia, December 3, 1967, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4761.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

⁵⁹⁷ **Dışişleri Belleteni**, Sayı 39, (Aralık 1967), s. 37-38; **Keessing’s Contemporary Archives**, Vol. XVI, (1967-1968), s. 22437.

⁵⁹⁸ “Telegram From the Embassy in Cyprus to the Department of State,” Nicosia, December 4, 1967, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4761.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009); **Keessing’s Contemporary Archives**, Vol. XVI, (1967-1968), s. 22437; Hart, **op. cit.**, s. 97-100; Ehrlich, **op. cit.**, s. 114-115.

görüşmede ABD Başkanı Johnson ve Dışişleri Bakanı Rusk, mükemmel bir iş çıkardığını belirterek Cyrus Vance'i tebrik ettiler.⁵⁹⁹ Başkan Johnson'a göre, krizin savaşa dönüşmeden çözülmesinin başlıca mimarı Cyrus Vance'ti.⁶⁰⁰ BM ve NATO'nun da temsilcileri aracılığıyla çözüme katkıda bulunmuş olmalarına rağmen sorunun esasen ABD'nin etkisiyle çözüldüğü açık bir gerçektir. Kriz ortaya çıktıktan sonra bir süre ABD'yle ortak hareket eden İngiliz ve Kanadalı yetkililere göre, ABD'nin bu üstün etki gücü, Türkiye ve Yunanistan'a yardım sağlayan ülke konumunda bulunmasından kaynaklanıyordu.⁶⁰¹

Bazı yazarlara göre, Cyrus Vance özellikle Türk yetkililerle yaptığı görüşmelerde ABD'nin Türkiye'ye yaptığı yardımlar konusunu, Türk Hükümeti'ni Kıbrıs'a askeri müdahaleden vazgeçirebilmek için kullanmıştı.⁶⁰² Buna karşın bazı yazarlara göre ise, Vance, Türk ve Yunan yetkililerle görüşmelerinde ABD'nin Türkiye ve Yunanistan'a yaptığı askeri yardımları kesebileceğine yönelik doğrudan bir tehditte bulunmamıştı. Ancak, Vance arabuluculuk faaliyetini yürütürken ABD basınında, bir Türk - Yunan savaşı yaşanması durumunda, ABD'nin 1965 yılındaki Hindistan - Pakistan Savaşı'nda uyguladığı gibi her iki ülkeye yaptığı yardımları kesebileceğini belirten raporların yayınlanması, ABD'nin yardım konusunu dolaylı da olsa bir baskı aracı olarak kullandığının açık kanıtıydı.⁶⁰³

⁵⁹⁹ "Notes of Meeting," Washington, December 5, 1967, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4761.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

⁶⁰⁰ **Public Papers of the Presidents of the United States**, Lyndon B. Johnson, 1968-1969, s. 995'ten aktaran Sönmezoğlu, **op. cit.**, s. 26.

⁶⁰¹ Göktepe, **op. cit.**, s. 440.

⁶⁰² Sarıca, *et al.*, **op. cit.**, s. 146-147. Orkunt'a göre ise, 1967 krizi sırasında ABD, hem Türkiye hem de Yunanistan'a kendi sağladığı silahları kullanmamaları yönünde sınırlama getirmişti. Bkz. Orkunt, **op. cit.**, s. 101.

⁶⁰³ **New York Times**, November 24, 1967, s. 18'den aktaranlar Ehrlich, **op. cit.**, s. 111; Sönmezoğlu, **op. cit.**, s. 25. 25 Kasım'da ABD'li yetkililerle Türkiye Dışişleri Bakanı Çağlayangil'in görüşmesi sırasında bu konu gündeme gelmiştir. Büyükelçi Hart'ın Türkiye'nin savaş kararının ABD - Türkiye ilişkilerini ciddi biçimde etkileyeceğini söylemesi üzerine Çağlayangil bu görüşe katılmadığını

C. Krizin Hemen Sonrasında Yaşanan Gelişmeler

BM Genel Sekreteri'nin çağrısına Türkiye, Yunanistan ve Kıbrıs'ın olumlu cevap vermeleriyle 1967 Kıbrıs krizi sona ermiş oldu. Yunanistan, Türkiye ile vardığı anlaşma doğrultusunda Kıbrıs'taki birliklerini 8 Aralık 1967'de geri çekmeye başladı. Yunan Hükümeti, birliklerin çekilmesi işleminin tamamlandığını 16 Ocak 1968'de Türk Hükümeti'ne bildirdi.⁶⁰⁴

Bununla birlikte Makarios Hükümeti, BM Genel Sekreteri'nin çağrısını kabul ederken gösterdiği isteksizliği, bu çağrıda öngörülen kararları gerçekleştirme aşamasında da gösterdi. Kıbrıs'ın yabancı askerlerden arındırılmasına ilişkin hükmün 1959 Antlaşmalarının öngördüğü şekilde adada bulunan Türk ve Yunan askerlerini de kapsamı gerektiği savunan [ve bu yöndeki çekincelerini U-Thant'ın çağrısını kabul ederken belirten] Kıbrıslı Rum yetkililer,⁶⁰⁵ 28 Ocak 1968'de yaptıkları açıklamayla, bu talepleri gerçekleşmediği sürece Ulusal Muhafız Alayı'nın da dağıtılmayacağını belirttiler.⁶⁰⁶

Kıbrıslı Türk yetkililer ise, bu süreçte uluslararası kamuoyunun Kıbrıs'taki son gelişmeler nedeniyle Makarios Hükümeti'ni ve Yunanistan'ı haksız bulan

belirterek “aklı başında hiçbir insan 14 - 15 Kasım tarihlerinde yaşanan olaylar üzerine Türkiye'nin Askeri Yardım Programı kapsamındaki askeri malzemeleri bir müttefikine karşı kullanmasına şaşırmayacaktır” demiştir. Bu söz üzerine Vance konuşmaya girerek, ABD'nin böyle bir olaya kaçınılmaz olarak tepki vereceğini vurgulamaya çalışmıştır. Bkz. “Telegram From the Embassy in Turkey to the Department of State,” Ankara, November 25, 1967, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4761.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009). Bu konuşmalar da göstermektedir ki ABD'li yetkililer askeri yardımın kesilebileceği yönünde doğrudan tehditlerde bulunmasalar da yardım konusunu gündemde tutarak Türkiye'ye baskı uygulamaya çalışmışlardır.

⁶⁰⁴ Bayülken, *op. cit.*, s. 116.

⁶⁰⁵ *supra.*, s. 181.

⁶⁰⁶ **Dışişleri Belleteni**, Sayı 40, (Ocak 1968), s. 28. Bazı yazarlar Vance arabuluculuk faaliyetlerini yürütürken Makarios'un Ulusal Muhafız Alayı'nın dağıtılmasına karşı çıktığını savunmaktadırlar. Bkz. Bölükbaşı, “The Cyprus Dispute and...,” s. 419; Oberling, *op. cit.*, s. 116; Danopoulos, *op. cit.*, s. 262. Fakat yukarıda da belirtildiği gibi, Makarios'un bu karşı çıkışı, anlaşmanın uygulanışı sırasında Kıbrıs Hükümeti'nin çekinceleri doğrultusunda bir askerden arındırma işlemi gerçekleşmediği için ortaya çıkmıştır.

tutumundan faydalanarak 28 Aralık 1967’de Kıbrıs Geçici Türk Yönetimi’ni kurdular. Kıbrıs’taki iki topluluğun zaten 1964’ten beri fiilen devam eden ayrı yaşama durumunun Kıbrıslı Türkler tarafından hukuki bir çerçeveye kavuşturulması çabası olan bu karar,⁶⁰⁷ Denktaş’a göre, Kıbrıslı Rumların yıllardır uygulamakta oldukları baskıların bir sonucuydu ve 1960 Anayasası’nda Kıbrıslı Türklere tanınan yetki ve görevlerin yerine getirilebilmesi amacını taşıyordu.⁶⁰⁸

1967 Kasımı boyunca iki NATO müttefiki arasında bir savaş yaşanmaması için bütün imkânlarını seferber eden ABD ise, krizin hemen sonrasında ilgisini tekrar Türkiye ve Yunanistan ile olan ilişkileri üzerine yoğunlaştırdı. Yunanistan’da Kral ile Cunta İktidarı arasında yaşanan gerilimin yeni bir siyasi istikrarsızlık dönemine yol açmaması yönünde çaba gösterdi.⁶⁰⁹ Mevcut rejimin ülkeyi kontrol altında tutma konusunda başarılı olması ve Yunanistan’da dikkatle gözetmesi gereken çıkarları nedeniyle ABD, Cunta Yönetimi ile resmi ilişkiler kurma konusuna ağırlık verdi.⁶¹⁰

Kıbrıs Geçici Türk Yönetimi’ni resmi olarak tanımayan ABD, bu girişimin Kıbrıs’taki ortamı gerginleştirmesinden endişe duydu. Kıbrıs’taki Büyükelçisi Belcher aracılığıyla Makarios’un bu gelişmeye gösterdiği tepkiyi yumuşatmaya

⁶⁰⁷ Fırat, **op. cit.**, s. 226.

⁶⁰⁸ Rauf R. Denktash, **The Cyprus Triangle**, London, K. Rustem & Brother, 1988, s. 35.

⁶⁰⁹ “Letter From the Ambassador to Greece (Talbot) to the Country Director for Greece (Brewster),” Athens, (undated), <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4760.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009); “Telegram From the Embassy in Greece to the Mission to the North Atlantic Treaty Organization,” Athens, December 13, 1967, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4760.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009); “Telegram From the Embassy in Greece to the Department of State,” Athens, December 13, 1967, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4760.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009); “Telegram From the Embassy in Greece to the Department of State,” Athens, December 13, 1967, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4760.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009); “Transcript of Teleconference Between the Embassy in Greece and the Department of State,” December 13, 1967, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4760.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

⁶¹⁰ “Telegram From the Department of State to the Embassy in Greece,” Washington, January 13, 1968, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4760.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009); “Telegram From the Embassy in Greece to the Department of State,” Athens, February 2, 1968, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4759.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

çalıştı. Makarios'un Kıbrıs'ta bulunan yabancı misyon şeflerinin bu yeni Türk yönetimi ile görüşmelerini yasaklama çabalarına karşı Büyükelçi Belcher daha önceki gelişmeler sırasında Kıbrıslı Türk yetkililerle görüşmenin sorunların çözülmesinde ne kadar faydalı olduğunun görüldüğünü belirterek, ABD'nin KGTY'nin kurulmasını bir süredir devam etmekte olan *de facto* durumun kurumsallaştırılmasından başka bir şey olarak görmediğini vurguladı.⁶¹¹

Kıbrıs'taki duruma hâlâ kalıcı bir çözüm bulunamamış olması nedeniyle ABD'nin Kıbrıs sorunuyla ilgilenen yetkilileri bu konu üzerine çalışmaya devam ettiler. ABD'nin o andan sonra yürüteceği faaliyetlerde İngiltere, Kanada, Türkiye, Yunanistan, Kıbrıs Hükümetleri ve -çok umut vaad etmese de- BM ile birlikte hareket etmesinin gerektiği bu yetkililerin ortak fikirlerinden biriydi.⁶¹² Son Kıbrıs krizinin anlaşmayla noktalanmasının başlıca mimarı olan Cyrus Vance'e göre, ABD aktif bir rol oynamadığı sürece Kıbrıs'ta kalıcı bir çözüme ulaşmak çok zordu.⁶¹³ Fakat Kıbrıs sorununa başından beri mümkün olduğunca uzak kalmaya çalışan Johnson Yönetimi, önceliğini ve desteğini Türk ve Yunan yetkililer arasında yapılan gizli görüşmelerin devamı konusuna vermeyi planlıyordu.⁶¹⁴

D. 1967 Krizi Boyunca ABD'nin İzlediği Politika: 1964 Krizi İle Karşılaştırma

ABD'nin 1967 Kıbrıs krizi boyunca izlediği politika neredeyse 1964 krizi boyunca izlediğinin aynısıydı. 1967'deki kriz süresince ABD'nin Kıbrıs sorunundaki gelişmelere ilişkin başlıca ilgisi, daha önceki dönemlerde olduğu gibi, "kısa vadede

⁶¹¹ "Telegram From the Embassy in Cyprus to the Department of State," Nicosia, December 30, 1967, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4760.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

⁶¹² "Memorandum From Secretary of State Rusk to President Johnson," Washington, January 17, 1968, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4760.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

⁶¹³ "Memorandum for the Record," Washington, January 24, 1968, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4760.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

⁶¹⁴ "Telegram From the Embassy in Greece to the Department of State," Athens, February 9, 1968, <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xvi/4759.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2009).

adada barışın tesis edilmesi, uzun vadede kalıcı bir çözümün teşvik edilmesi ve bunların hepsinin üstünde Yunanistan ve Türkiye arasında muhtemel bir savaşın önlenmesine yöneliktir.”⁶¹⁵ ABD, NATO’nun güneydoğu kanadını yıkabilecek bir Türk - Yunan savaşını başlatmasına kesin gözüyle bakılması nedeniyle 1967 krizinde de Türkiye’nin Kıbrıs’a müdahale etmesini önleme konusunda aynı çabayı gösterdi. Fakat Johnson Mektubu’nun ters etkilerinin açıkça bilincinde olan ABD diplomasisi bu kez daha dikkatliydi.⁶¹⁶

Her iki kriz sırasında da ABD’li yetkililerin taşıdığı kaygılar, ulaşmaya çalıştığı amaçlar ve bu doğrultuda uyguladığı taktikler neredeyse aynıydı. 1964 yılının büyük bölümünde devam eden kriz boyunca izlenen yöntem ve amaçlara ulaşmada kullanılan araçlar 1967 yılındaki kriz boyunca da görüldü. 15 Kasım 1967 tarihindeki saldırılarla başlayan krizin kısa sürede savaş ihtimaline tırmanması nedeniyle 1964 krizindekinden farklı olarak bu kez çok daha yoğun girişimlerde bulunuldu. On beş günlük bir süre zarfında 1964 yılı boyunca kullanılan taktiklerin ve izlenen yöntemlerin hepsi birlikte uygulanmaya çalışıldı.⁶¹⁷

ABD, önce Türkiye’yi müdahaleden vazgeçirebilmek sonra da müdahale ihtimaline neden olan durumu ortadan kaldırabilmek için yine NATO müttefikleriyle ve Birleşmiş Milletlerle birlikte hareket etti. İkili ilişkilerde yaşanan bozulmalara rağmen hâlâ Türkiye ve Yunanistan üzerinde en büyük etki sahibi aktör olan ABD,

⁶¹⁵ Ehrlich, **op. cit.**, s. 110.

⁶¹⁶ Taşhan, “Turkish - US Relations...,” s. 169; Uslu, **op. cit.**, s. 24.

⁶¹⁷ Örneğin 1964 krizi sırasında bir NATO girişimi olarak ortaya çıkan Anglo - Amerikan teklifine benzer biçimde bu kez ABD, İngiltere ve Kanada’nın ortak girişimi söz konusuydu. 1964 krizinin özellikle son dönemlerinde olduğu gibi ABD bu kez de BM ile işbirliği içinde hareket etti. George Ball, General Lemnitzer, Dean Acheson gibi isimlerin 1964 krizi sırasında oynadıkları rolleri bu kez tek bir isim, Cyrus Vance üstlendi. ABD yine taraf ülkelerdeki büyükelçilerini krizin sona erdirilmesi yönünde etkili biçimde kullandı. Başkan Johnson 1964 krizinde olduğu gibi 1967’de de taraflara sukunet çağrısında bulunan mektuplar gönderdi.

yine özellikle kendi büyükelçileri ve özel temsilci Cyrus Vance aracılığıyla sorunun taraflarına yaşanan olaylardan duyduğu endişeyi bildirdi. Bir an önce barışın tesis edilmesi yönünde telkinde bulundu. 1967 krizi boyunca yürüttüğü bütün faaliyetlere BM ve NATO'yu bir şekilde dâhil etmeye çalışarak sonuçta taraf ülkelerde ortaya çıkabilecek memnuniyetsizliğin tek muhatabı olma ihtimalinden kurtulmak istedi. İki kriz arasında yaşanan gelişmeler nedeniyle bu konuya daha çok özen gösterdi.⁶¹⁸

Savaşın önlenmesi amacıyla yine başlıca araç olarak diplomasi kullanıldı. Adada çatışmalar başladıktan sonra ABD'ye ait Altıncı Filo'nun olası bir askeri müdahaleyi önleyebilmek için Türkiye'nin güney sahilleri ile Kıbrıs arasındaki sularda seyretmeye başladığı yönünde iddialar ortaya atılmasına⁶¹⁹ rağmen ABD'nin Ankara Büyükelçiliği tarafından bu söylentiler yalanlandı.⁶²⁰

1967 krizi sırasında ABD, Türkiye ve Yunanistan'a yaptığı askeri yardımlar konusunu bir baskı aracı olarak bir önceki krize göre çok az kullandı. Zaten 1964 krizi sırasında yeterince vurgulanmış olan bu konu, hâlâ taraf ülke yetkililerinin hafızalarında idi. Ayrıca ABD'li yetkililer, 1964 krizindekinin aksine, Türk ve Yunan yetkililerle yaptıkları görüşmeler sırasında belki de Soğuk Savaş koşullarındaki -özellikle Türkiye - SSCB ilişkilerinin gelişmesine de uygun ortamı sağlayan- Yumuşama'nın etkisiyle "Sovyet tehdidi"ni pek dile getirmediler. Bunda

⁶¹⁸ ABD, 1967 krizinde Türkiye, Yunanistan ve Kıbrıs'ın anlaşmalarında en büyük paya sahip olan Cyrus Vance'in krizin çözülmesindeki katkılarının bile çok vurgulanmasını istemiyordu. Hart'a göre, BM Genel Sekreteri'nin 3 Aralık 1967'de sorunun taraflarına yapmış olduğu çağrısı okuyanların bir Vance Misyonu olduğunu anlamaları imkânsız gibiydi. Hart, **op. cit.**, s. 98-99. Vance'in görüşmeleri sırasında herhangi bir ABD planı ile ortaya çıkmaması, iş çıkmaza girince gayriresmi olarak bir öneri sunması da ABD'nin 1964 krizinde olduğu gibi tarafların tepkisini çekmemek için "ön plana çıkmama" (low profile) taktiğini kullandığını gösteriyordu.

⁶¹⁹ Sarica, *et al.*, **op. cit.**, s. 144.

⁶²⁰ **Dışişleri Belleteni**, Sayı 38, (Kasım 1967), s. 27.

şüphesiz SSCB'nin 1967 Kıbrıs krizi sırasında takındığı tutumun etkisi de söz konusudur.⁶²¹

Cyrus Vance'in arabuluculuk çabalarında ABD'nin 1964 krizi sırasında Kıbrıs sorununda kazandığı deneyimin ve iki kriz arası dönemde taraf ülkelerle olan ilişkilerinde yaşanan gelişmelerden çıkardığı derslerin izleri açık biçimde görüldü. ABD'nin 1964 yılında Kıbrıs sorununa yönelik takındığı tutum hem Türkiye'nin hem de Yunanistan'ın büyük tepkisine neden olmuştu. Ancak bu iki ülke arasında karşılaştırma yapıldığında, ABD'nin Kıbrıs politikasından duyulan memnuniyetsizliğin Türkiye kamuoyunda ve Türk yetkililerde daha çok gözlemlendiği açıktı. Bu nedenle 1967 krizi sırasında, ABD'li yetkililer, Türkiye'yi kızdırmama ve gücendirmeme konusunda daha hassas davrandılar.⁶²² Vance'in arabuluculuğu sırasında siyasi deneyimsizliği, uluslararası alandaki yalnızlığı ve ABD'ye olan bağ(ım)lılığı nedeniyle ABD baskısına daha müsait olan Yunan Cuntası taviz vermeye daha çok zorlanan taraf oldu.⁶²³ Krizin önceden planlanan, Yunan bir generalin liderliğinde gerçekleştirilen ve BM Güvenlik Konseyi kararları

⁶²¹ Johnson Mektubu'nda da görüldüğü gibi adaya askeri bir müdahalede bulunulması hâlinde SSCB'nin Kıbrıs Cumhuriyeti'ni korumak için savaşa girmekten bile çekinmeyeceği yönündeki tehdit 1964 krizi sırasında Türkiye'nin müdahale söyleminin arttığı dönemlerde esasen Türk yetkililerin gözlerini korkutmak için kullanılıyordu. Fakat hem Johnson Mektubu'nun Türkiye'de yarattığı tepki hem de iki kriz arası dönemde yaşanan gelişmeler nedeniyle artık bu taktik eski etkililiği ile kullanılabilecek gibi görünmüyordu. Nitekim SSCB'nin 1967 krizindeki tutumu da bunu açıkça gösterdi. Sovyetlerin bu krizde takındıkları tutum aslında 1964 krizi sırasındaki tutumla neredeyse aynıydı fakat bu kez Türkiye'dense ABD, NATO ve Yunanistan Moskova'nın hedefindeydi. Bkz. Joseph, **op. cit.**, s. 142. 22 Kasım 1967 tarihli Sovyet Hükümeti bildirisinde 1964 yılındaki bildirilerde olduğu gibi "Kıbrıs sorunu, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin egemenlik bağımsızlık ve toprak bütünlüğü esasına göre çözümlenmelidir" denildikten sonra kriz nedeniyle bazı Yunan çevrelerini, ABD'yi ve NATO'yu suçlayan ifadeler yer veriliyordu. Bkz. **Dışişleri Belleteni**, Sayı 38, (Kasım 1967), s. 32-33. Kıbrıs'ta çatışmaları başlatan Yunan General Grivas'ın bu emri Atina'dan aldığı ve komünizm düşmanı faşist Yunan Cuntası'nın da ABD'nin etki ve desteği olmadan böyle bir işe kalkışamayacağı düşünülüyordu. Bkz. Joseph, **op. cit.**, s. 142-143. SSCB, kriz boyunca Makarios'u ve Kıbrıs Cumhuriyeti'ni destekleyen bir tutum sergilemekle birlikte, Türkiye ile gelişmekte olan ilişkilerini de düşünerek "son derece ılımlı bir üslûp kullandı." Bkz. Fırat, **op. cit.**, s. 236.

⁶²² Uslu, **op. cit.**, s. 218.

⁶²³ Tozun Bahçeli, **Greek-Turkish Relations Since 1955**, Boulder, Westview Press, 1990, s. 74; Danopoulos, **op. cit.**, s. 261-262; Gürel, **Tarihsel Boyut...**, s. 62; Sönmezoğlu, **op. cit.**, s. 25-26.

ile BM Barış Gücü Komutanı'yla yapılan düzenlemeleri ihlâl eden bir Yunan saldırısı tarafından tetiklenmesi de Yunanistan'ın daha çok taviz vermesi gereken taraf olarak görülmesinde önemli bir etkendi.⁶²⁴

Bununla birlikte, özellikle Yunan kamuoyu tarafından vurgulanan “Türk Hükümeti’nin taleplerinin büyük kısmının Yunan Hükümeti tarafından kabul edilmesinin Ankara açısından tam bir diplomatik zafer anlamına geldiği” yönündeki görüşler⁶²⁵ ise, gerçekliği yansıtmaktan uzaktı. Krizin ilk günlerinde öne sürdüğü isteklerden bazı geri adımlar atmak zorunda kalan Türk Hükümeti aslında “yarım ekmeğe razı olmuştu.”⁶²⁶ Ortaya çıkan sonuç, belki de en çok, Türkiye’nin net bir diplomatik zafer elde etmesi ve bunu Yunanistan’la olan ilişkilerini daha da kötüleştirebilecek şekilde bir propaganda malzemesi hâline getirmesinden endişe duyan ABD için tatmin ediciydi. Türkiye ve Yunanistan, krizin sonunda kamuoylarına kazanım olarak sunabilecekleri öğeler içeren bir anlaşmaya imza atarak ortak bir zeminde buluşmuşlardı. Sonucun böyle olmasında şüphesiz ABD’li yetkililerin kriz boyunca yürüttükleri faaliyetler sırasında, “Türkiye ve Yunanistan açısından net bir diplomatik zafer ya da bozgunun ortaya çıkmaması” konusuna özen göstermeleri de etkiliydi.⁶²⁷

Son olarak ABD’nin 1967 Kıbrıs krizi boyunca izlediği politikanın başarılı olarak değerlendirilip değerlendirilemeyeceği konusunda da birkaç tespitte bulunulmalıdır. Bu krizde de ABD’nin başlıca amacı, Türkiye ve Yunanistan’ın Kıbrıs’ta yaşanan gelişmeler nedeniyle savaşmalarını önlemek olmuştur. Söz konusu

⁶²⁴ Ehrlich, *op. cit.*, s. 113.

⁶²⁵ Stavros Panteli, *The Making of Modern Cyprus From Obscurity To Statehood*, London, Interworld Publication, 1990, s. 222’den aktaran Göktepe, *op. cit.*, s. 441; Foley ve Scobie, *op. cit.*, s. 168.

⁶²⁶ Bölükbaşı, *op. cit.*, s. 419.

⁶²⁷ Hart, *op. cit.*, s. 101.

süreçte ABD'nin en çok göze batan girişimi olan Vance Misyonu'nun amacının savaşı önlemek olduğu Cyrus Vance'in kendisi tarafından belirtilmiştir. ABD'li yetkililerin yoğun girişimleri ile önce Türkiye'yi Kıbrıs'a askeri müdahalede bulunmaktan vazgeçirmeleri, sonrasında da Türk, Yunan ve Kıbrıslı yetkilileri aynı kararlar etrafında birleştirmeleri sayesinde bu amaca ulaşılmıştır. 1967 krizinin savaşıyla sonuçlanmaması ABD'nin izlediği politika açısından açıkça bir başarıdır.

Bunun yanı sıra, savaşın önlenmesi amacıyla yapılan girişimlerin müttefik ülkelerde yarattığı etkiler konusu da ABD'nin bu krizde izlediği politikanın değerlendirilmesinde önemli bir ölçüttür. Bu konuda yazarlar arasında bir görüş birliği mevcut değildir. Örneğin Harris, Cyrus Vance'in mekik diplomasisi sırasında esasen Yunanistan'ı taviz vermeye zorlayan tavırlarının ve çabalarının sonuçlarının Türkiye'de ABD'nin Kıbrıs politikası hakkında var olan şüpheyi biraz da olsa boşa çıkarmaya yardımcı olduğunu iddia etmektedir.⁶²⁸ Bu görüşün tersine Campbell, 1967'de Türkiye'yi müdahaleden alıkoymadaki başarısının aynı zamanda ABD'nin Türkiye üzerindeki etkisini de nihai ölçüde sınırladığını düşünmektedir.⁶²⁹ Stern ise, ABD'nin 1964'ten sonra 1967'de de Türkiye'nin Kıbrıs'a askeri müdahalesini engellemeye yönelik girişimlerinin Türkler tarafından "bir büyük gücün küçük düşürücü gövde gösterisi" şeklinde algılandığını belirtmektedir.⁶³⁰ Bu iddialı yorumların dışında, Adams'ın da belirttiği gibi, ABD'nin bu kriz sırasında her iki müttefikleriyle de 1964'te olduğundan daha iyi geçindiğini⁶³¹ söylemek daha mantıklı görünmektedir. Bu durumda ABD'nin bu iki müttefikleriyle olan ikili ilişkilerinin seyrinin, 1967 krizindeki tutumundan çok 1964 krizindeki tutumundan etkilendiği de

⁶²⁸ Harris, "Turkey and the United States...", s. 71.

⁶²⁹ Campbell, "The United States...", s. 16.

⁶³⁰ Stern, **op. cit.**, s. 38.

⁶³¹ Adams, "The American Concern...", s. 102.

söylenebilir. Fakat bütün bu değerlendirmeler ve yorumlar yapılırken ABD Dışışleri Bakanı Rusk'ın 23 Kasım'da büyükelçilerine gönderdiği ve ikili ilişkilerden çok savaşın önlenmesi konusuna yoğunlaşılmasını salık veren telgrafını⁶³² da akıldan çıkarmamak gerekir.

Kısacası, ABD'nin 1967 krizindeki tutumunun 1964 krizindekiyle büyük ölçüde benzerlik gösterdiğinden yola çıkarak Kıbrıs'a yönelik politikasında bir tutarlılık ve devamlılık olduğuna işaret etmek gerekir. Bu üç yıllık dönem boyunca ABD, savaş olasılığının yüksek olduğu zamanlarda başlıca amacı olan “iki NATO müttefikinin savaşmasını önlemek” için her türlü çabayı göstermiş, Kıbrıs sorununun pasif bir şekilde devam ettiği zamanlarda ise Türkiye ve Yunanistan'ın anlaşarak sorunu -yani NATO'nun güneydoğu kanadının istikrarsızlaşmasına neden olan etkeni- ortadan kaldırmaları yönünde çalışmıştır. Her iki çizgide de ABD, bölgeyi Sovyet yayılmasına karşı korumanın, Yunanistan ve Türkiye'nin büyük müttefiki olmanın, bu ülkeler açısından zaruri olan askeri ve ekonomik yardımın sağlayıcısı konumunun, Doğu Akdeniz'de en güçlü askeri varlığa sahip süper güç olmanın prestijini kullandı. Ancak bütün bu büyüklük göstergeleri listesine rağmen, gücüne ve etkisine dayanarak da olsa, sorunların hiç birini çözemedi.⁶³³ Her ne kadar Türkiye ve Yunanistan'ı sadece NATO'nun çıkarlarını gözeterek tarafsız hareket ettiğine inandırmaya çalışmışsa da bu iki ülke ile olan ilişkilerinin Kıbrıs sorunu nedeniyle bozulmasına engel olamamıştır. Bu nedenle de dönemin sonlarına doğru

⁶³² *supra.*, s. 172-173.

⁶³³ Campbell, *op. cit.*, s. 15-16.

daha dikkatli hareket etmiştir. Sonuç olarak Kıbrıs sorunu bu dönemde ABD diplomasisini en çok zorlayan konulardan biri olmuştur.⁶³⁴

⁶³⁴ Adams, **op. cit.**, s. 105.

SONUÇ

Bu çalışmanın konusunu oluşturan 1964 ve 1967 Kıbrıs krizlerinin yaşandığı dönemde ABD Başkanlığı görevini yürüten Lyndon B. Johnson, Kıbrıs sorununu, “dünyadaki en karmaşık sorunlardan biri” şeklinde tanımlamıştır.⁶³⁵ Gerçekten de Johnson’ın başkanlığı süresince Kıbrıs sorunu, her ne kadar Vietnam Savaşı gibi 1960’lar boyunca ABD dış politikasını sürekli meşgul eden ve Amerikan yönetimlerini oldukça zorlayan bir sorun olmasa da, belli dönemlerinde ABD’li yetkililerin çaresizlik içinde bocalamalarına neden olan bir uluslararası anlaşmazlık olmuştur.

Bu durumun en açık şekilde görüldüğü dönem, 1964 yılının yaz aylarıdır. Söz konusu dönemde, Kıbrıs sorununun nihai olarak çözülmesi için Türkiye ile Yunanistan’ı ortak bir paydada buluşturmayı amaçlayan Amerikan planlarındaki tutarsızlık, ABD’nin Kıbrıs sorunu ile uğraşmakta olan diplomatlarının çaresizliğinin göstergesidir. Nihai çözüm olarak imtiyazlı enosis yönteminin taraflarca kabul edilmesi yönündeki Amerikan arzusu değişmemekle birlikte, koşullara bağlı olarak neredeyse gününbirlik hazırlanan planların hepsi başarısız olmuştur. Nicolet’nin de belirttiği gibi, bu dönemde ABD’nin çözüm için öngördüğü planlar açık ve net değildir. Açık ve net olan, ABD’nin planlarının hangi amaca hizmet etmesi gerektiğidir: Kıbrıs’ın Yunanistan ve Türkiye arasında bir çatışma nedeni olmaktan çıkarılması.⁶³⁶

⁶³⁵ **Idem.**

⁶³⁶ Nicolet, **op. cit.**, s. 96.

ABD'nin Kıbrıs sorununa çözüm bulma çabalarının başarısızlıkla sonuçlanması konusunda eleştiri yöneltilebilecek esas nokta, ABD'li yetkililerin Kıbrıs'a bakış açılarıdır. Laipson'un haklı ifadeleriyle “Amerikalılar Kıbrıs'ı, devletten devlete normal ilişkiler yürütülecek bir ülkeden çok, bir sorun olarak düşünme eğilimi” taşıyorlardı.⁶³⁷ Hatta Stearns'e göre, ABD'li siyasetçiler, Yunanistan, Türkiye ve Kıbrıs'a “uzun tarihi geçmişleri ve ABD'nin küresel stratejisi ile uyumlu olsun ya da olmasın, bölgesel çıkarlara dayanan askeri ve diplomatik öncelikleri olan devletlerden çok, bir stratejik denklemin parçaları gibi” davranıyorlardı.⁶³⁸ Bu tür bir yaklaşımın sonucu da, ABD'nin Türkiye, Yunanistan ve bağımsız bir devlet olarak uluslararası arenaya çıktığı zamandan beri bir türlü NATO şemsiyesi altına sokmayı başaramadığı Kıbrıs'la olan ikili ilişkilerinin kaçınılmaz olarak bozulması oluyordu.

Ancak yukarıdaki eleştirilerin haklılığını teslim ederken, söz konusu bakış açısının oluştuğu uluslararası ortamı da göz ardı etmemek gerekir. Kıbrıs sorununun NATO ittifakının gücüne ve istikrarına ciddi anlamda tehdit oluşturduğu dönem Soğuk Savaş'taki ABD - SSCB rekabetinin neredeyse dorukta olduğu yıllara denk düşmektedir. 1960'ta Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla bir Türk - Yunan savaşı ihtimali ortaya çıkmadan geçici olarak çözüme kavuşturulan Kıbrıs sorunu, 1963'ün sonlarında adada başlayan çatışmalar sonucu, ABD'nin yeniden NATO'nun güneydoğu kanadının istikrarı konusunda endişelenmesine neden oldu. Üstelik 1964 yılının büyük bölümünde devam eden bu krizin 1962 yılındaki Küba Füze Krizi gibi dehşet verici bir bunalımdan kısa süre sonra ortaya çıkması ve söz konusu çatışmalar

⁶³⁷ Ellen B. Laipson, “Cyprus: a Quarter Century of US Diplomacy,” içinde John T. A. Koumoulides, (ed.), **Cyprus in Transition 1960-1985**, London, Trigraph, 1986, s. 55'ten aktaran **Ibid.**, s. 102.

⁶³⁸ Monteagle Stearns, **Entangled Allies: US Policy Toward Greece, Turkey and Cyprus**, New York, Council on Foreign Relations Press, 1992, s. 16.

nedeniyle Türkiye'nin kriz boyunca Kıbrıs'a müdahale söyleminde bulunması, bağlantısız tutumu nedeniyle Kıbrıs'ın bağımsızlığına ve egemenliğine destek veren SSCB'nin soruna müdahil olarak Küba Füze Krizi benzeri yeni bir bunalım yaratması ihtimalinden çekinen ABD'nin endişelerini daha da artıran etkenlerdi. Bu nedenle ABD'li diplomatlar, 1964 Kıbrıs krizi boyunca öncelikle olası bir Türk - Yunan savaşını önlemeye, ardından da bu ihtimali tamamen ortadan kaldırmak için Kıbrıs sorununu nihai olarak çözmeye çalıştılar. İlk amaca ulaşılmasına rağmen ikincisine ulaşma yönündeki çabalar başarısızlıkla sonuçlandı.

1964'tekine göre oldukça kısa süren 1967 Kıbrıs krizi sırasında da ABD'nin öncelikli hedefi, iki müttefikinin Kıbrıs nedeniyle savaşmalarını önlemektir. Fakat bu kez ABD, savaşı önlemek için yaptığı girişimlerde 1964'tekilere nazaran daha dikkatli olmaya çalıştı. 1964 krizinde olduğu gibi bir "Johnson Mektubu" göndermedi. Bu dikkatin sebebi, ilk krizdeki tutumu nedeniyle müttefiklerinin - özellikle de Türkiye'nin- duyduğu hoşnutsuzluğun ikili ilişkileri olumsuz etkilemesiydi. Kıbrıs sorunu yüzünden ABD'nin Türkiye ile olan ilişkileri, Soğuk Savaş'ta yaşanan Yumuşama'nın da etkisiyle iki kriz arası dönemde ciddi gerileme göstermişti.

ABD'nin bu iki kriz sırasında da temel kaygısı, NATO'nun güneydoğu kanadıydı. 1947 Truman Doktrini'nden beri Türkiye ve Yunanistan'a yaptığı "yatırım"ların Kıbrıs üzerine yaşanacak bir savaşla heba olmasını istemeyen ABD, SSCB'yi çevreleme açısından hayatî önem taşıyan bu kanadın çökmesine izin veremezdi. Kıbrıs sorunu nedeniyle iki NATO müttefiki arasında yaşanan anlaşmazlık, savaşa varmasa bile, NATO'nun güvenilirliğine ve itibarına büyük zarar veriyordu. Soğuk Savaş aynı zamanda bir prestij mücadelesiydi ve kendi içinde

barışı ve istikrarı koruyamayan bir örgütün Batı dünyasını uluslararası komünizm tehdidine karşı koruması düşünülemezdi.

Bu nedenle, krizlerin yaşandığı dönemde ABD'nin Kıbrıs politikasında şöyle bir önem sıralaması mevcuttu: Kıbrıs'la İkili İlişkiler < Türkiye ve Yunanistan'la İkili İlişkiler < Kıbrıs Üzerine Savaşın Önlenmesi (NATO'nun Güneydoğu Kanadının İstikrarı). Washington'a göre, Kıbrıs'ın kendisi ve bu ülkeyle olan ilişkiler, ABD'nin Türkiye ve Yunanistan ile olan ilişkileri düşünüldüğünde çok da önemli değildi. Bu iki ülkedeki Amerikan çıkarları, Kıbrıs'takilerden çok daha büyüktü. Ancak bu iki ülkenin Kıbrıs sorunu nedeniyle savaşıarak NATO ittifakını yıkıma götürebilecekleri kaygısı da, ABD'nin söz konusu ülkelerle olan ikili ilişkilerinden daha öncelikliydi. Nitekim ABD, krizlerin savaşa dönüşmemesi için her türlü çabayı göstermiş ve bu çabalarının ikili ilişkilerde olumsuz etki yaratabileceği düşüncesini ikinci plana atmıştı. Bu anlayışta, şüphesiz o dönemde ABD'li yetkililere hâkim olan realizmin etkisi vardı. Camp, bu olgunun ABD'nin Kıbrıs politikasındaki yansımaları şu sözlerle açıklamaktadır:

“Kendisinden önceki İngiliz politikasında olduğu gibi, ABD'nin Kıbrıs'a yönelik politikası, büyük ölçüde Reelpolitik'in ya da realizm siyasetinin yapısal zorunluluklarına dayanmaktadır. Böyle bir politika, diplomasiin uluslararası sorunlara çözüm geliştirme gibi bir rolü olduğunu varsayar. Realist bir devlet adamı çözümün var olan güç dengesine dayanmasını gözetir. ...Yapısal olarak realist bir politika, genellikle hakkaniyeti göz ardı eder ve nasıl kazanıldığına bakmaksızın istikrarı ilahlaştırma eğilimindedir; bu nedenle etkili yönetimi, adil yönetimin üstünde görür.”⁶³⁹

⁶³⁹ Camp, **op. cit.**, s. 44.

Kısacası, ABD ve SSCB'nin birbirleriyle açıkça ve doğrudan karşı karşıya gelmek yerine genellikle üçüncü taraflar yoluyla karşılaşmayı ve rekabet etmeyi tercih ettikleri Soğuk Savaş ortamında⁶⁴⁰ Kıbrıs sorunu, büyük ölçüde dış güçlerin politikaları tarafından şekillenen ve Kıbrıslıların çok az kontrol edebildikleri ya da hiç kontrol edemedikleri bir anlaşmazlık olarak yer aldı.⁶⁴¹ Bu sorun nedeniyle 1964 ve 1967'de yaşanan iki kriz, özellikle ABD'nin girişimleri sayesinde savaşa dönüşmeden atlatıldı. Ancak yine ABD'nin sorunun tamamen ortadan kalkması için yaptığı girişimlerden sonuç alınamadı. Böylece, [bu çalışmanın kapsamı dışında tutulan] 1974 Kıbrıs krizi, "bir sorunu çözmeden (ama sınırlı ve pasif durumda tutarak) kalıcı hâle getirmenin genellikle daha büyük çaplı karşı karşıya gelmelere yol açtığı" yönündeki görüşü haklı çıkardı.⁶⁴²

⁶⁴⁰ Morgenthau, **op. cit.**, s. 119.

⁶⁴¹ Christopher Hitchens, **Cyprus**, London, Quartet Books, 1984, s. 10.

⁶⁴² Van Coufoudakis, "United Nations Peacekeeping and Peacemaking and the Cyprus Question," **The Western Political Quarterly**, Vol. 29, No. 3 (Sep. 1976), s. 465.

KAYNAKÇA

I. KİTAPLAR

ADAMS, Thomas W. ve COTTRELL, Alvin J., **Kıbrıs'ta Komünizm**, Ankara, Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği Matbaası, 1967.

ADAMS, Thomas W. ve COTTRELL, Alvin J., **Cyprus Between East and West**, Baltimore, The John Hopkins Press, 1968.

AMBROSE, Stephen E., **Dünyaya Açılım: 1938'den Günümüze Amerikan Dış Politikası**, çev. Ruhican Tul, Ankara, Dış Politika Enstitüsü Yayınları, 1992.

AN, Ahmet, **Kıbrıs Sorununun Perde Arkası: Adadaki İngiliz Üsleri ve Amerikan Tesisleri**, İstanbul, Gelenek Yayınevi, [20??].

ARMAOĞLU, Fahir, **Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri**, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu – Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1991.

ATAÖV, Türkkaya, **Amerika, NATO ve Türkiye**, Ankara, Aydınlık Yayınevi, 1969.

ATTALIDES, Michael A., **Cyprus: Nationalism and International Politics**, New York, St. Martin's Press, 1979.

BAHCHELI, Tozun, **Greek-Turkish Relations Since 1955**, Boulder, Westview Press, 1990.

BALL, George, **The Past Has Another Pattern: Memoirs**, New York, W. W. Norton & Company, 1982.

BARUTÇU, Ecmel, **Hariciye Koridoru**, Ankara, 21. Yüzyıl Yayınları, 1999.

BITSIOS, Dimitri S., **Cyprus: The Vulnerable Republic**, Thessaloniki, Institute for Balkan Studies, 1975.

BİLGE, Suat *et al.*, **Cyprus: Past, Present, Future**, Ankara, Ajans – Türk Matbaası, 1964.

BİLGE, Suat, **Ankara Atina Lefkoşe Üçgeni**, Ankara, İmge Kitabevi, 1996.

BİRAND, Mehmet Ali, **Diyet: Türkiye ve Kıbrıs Üzerine Uluslararası Pazarlıklar**, İstanbul, Ağaoğlu Yayınevi, 1979.

BOROWIEC, Andrew, **The Mediterranean Feud**, New York, Praeger, 1983.

BÖLÜKBAŞI, Süha, **The Superpowers and the Third World: Turkish – American Relations and Cyprus**, Lanham-New York-London, University Press of America, 1988.

_____, **Barışçı Çözumsuzlük: Ankara'nın ABD ve BM ile Kıbrıs Macerası**, Ankara, İmge Kitabevi, 2001.

BRYSON, Thomas A., **American Diplomatic Relations With the Middle East, 1784-1975: A Survey**, Metuchen, N. J., The Scarecrow Press, Inc., 1977.

CLOGG, Richard, **A Concise History of Greece**, New York, Cambridge University Press, 1992.

COUFOUDAKIS, Van, (der.), **Essays on the Cyprus Conflict**, New York, Pella Publishing Company, 1976.

COULOUMBIS, Theodore A., **The United States, Greece and Turkey: the Troubled Triangle**, New York, Praeger, 1983.

CRAWSHAW, Nancy, **The Cyprus Revolt**, London, George Allen & Unwin, 1978.

ÇAY, Abdulhaluk, **Kıbrıs'ta Kanlı Noel – 1963**, Ankara, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1989.

DENKTASH, Rauf R., **The Cyprus Triangle**, London, K. Rustem & Brother, 1988.

DENKTAŞ, Rauf R., **Hatıralar**, İstanbul, Boğaziçi Yayınları, 2000.

_____, **Kıbrıs Girit Olmasın**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2005.

_____, **Yeniden 12'ye 5 Kala**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2005.

DULL, James, **The Politics of American Foreign Policy**, Englewood Cliffs, New Jersey, Prentice-Hall Inc., 1985.

DURRELL, Lawrence, **Acı Limonlar: Kıbrıs 1956**, İstanbul, Belge Yayınları, 1992.

EGELİ, Sabahattin, **1960 Kıbrıs Cumhuriyeti Nasıl Yıkıldı**, İstanbul, Kastaş Yayınevi, [19??].

EHRlich, Thomas, **Cyprus 1958-1967**, London, Oxford University Press, 1974.

ERİM, Nihat, **Kıbrıs: Bildiğim ve Gördüğüm Ölçüler İçinde**, Ankara, Ajans-Türk, [197?].

EROĞLU, Hamza, **Kıbrıs Uyuşmazlığı ve Kıbrıs Barış Harekâtı**, Ankara, Emel Matbaacılık, 1975.

ERTEKÜN, Münir N., **The Cyprus Dispute**, Oxford, The University Press, 1981.

FIRAT, Melek M., **1960-71 Arası Türk Dış Politikası ve Kıbrıs Sorunu**, Ankara, Siyasal Kitabevi, 1997.

FOLEY, Charles, **The Memoirs of General Grivas**, London, Longmans, 1964.

FOLEY, Charles ve SCOBIE, William I., **The Struggle For Cyprus**, Stanford, Hoover Institution Press, Stanford University, 1975.

FREIDEL, Frank, **America in the Twentieth Century**, New York, Alfred A. Knopf, 1970.

GOLAN, Galia, **Soviet Policies in the Middle East: From World War II to Gorbachev**, Cambridge, Cambridge University Press, 1991.

GÖNLÜBOL, Mehmet, *et al.*, **Olaylarla Türk Dış Politikası**, Ankara, Siyasal Kitabevi, 1993.

GÜREL, Şükrü Sina, **Ortadoğu Petrolünün Uluslararası Politikadaki Yeri**, Ankara, AÜSBF Yayınları, 1979.

_____, **Kıbrıs Tarihi (1878-1960): Kolonyalizm, Ulusçuluk ve Uluslararası Politika**, Cilt 2, İstanbul, Kaynak Yayınları, 1985.

_____, **Tarihsel Boyut İçinde Türk-Yunan İlişkileri (1821-1993)**, Ankara, Ümit Yayıncılık, 1993.

HADAR, Leon T., **Quagmire: America in the Middle East**, Washington, Cato Institute, 1992.

HARRIS, George S., **Troubled Alliance: Turkish – American Problems in Historical Perspective, 1945 - 1971**, Washington, Hoover Institution Studies, 1976.

_____, **Turkey: Coping with Crisis**, Boulder, Westview Press, 1985.

HART, Parker T., **Two NATO Allies at the Threshold of War: Cyprus: A Firsthand Account of Crisis Management, 1965-1968**, London, Duke University Press, 1990.

HASGÜLER, Mehmet, **Kıbrıs'ta Enosis ve Taksim Politikalarının Sonu**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2000.

HEINZE, Christian, **Cyprus Conflict 1964-1985**, London, K. Rustem & Brother, 1986.

HITCHENS, Christopher, **Cyprus**, London, Quartet Books, 1984.

İNANÇ, Gül, **Büyükelçiler Anlatıyor: Türk Diplomasisinde Kıbrıs (1970-1991)**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2007.

İSMAİL, Sabahattin, **Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Doğuşu-Çöküşü ve KKTC'nin Kuruluşu (1960-1983)**, İstanbul, Akdeniz Haber Ajansı, 1992.

JOSEPH, Joseph S., **Cyprus: Ethnic Conflict and International Concern**, New York, Peter Lang Publishing, 1985.

KARPAT, Kemal H., (der.), **Turkey's Foreign Policy in Transition 1950-1974**, Leiden, Netherlands, E. J. Brill, 1975.

Kıbrıs Anlaşmaları ve Son Gelişmeler, Ankara, T.C. Dışişleri Bakanlığı, 1964.

KIZILYÜREK, Niyazi, **Milliyetçilik Kıskaçında Kıbrıs**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2003.

_____, **Birleşik Kıbrıs Cumhuriyeti: Doğmamış Bir Devletin Tarihi**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2005.

LAWLESS, Richard, (der.), **Foreign Policy Issues in the Middle East**, Occasional Papers, No. 28, Durham, University of Durham, 1985.

LEDERER, Ivo J. ve VUCINICH Wayne S., (der.), **The Soviet Union and the Middle East: The Post-World War II Era**, Stanford, Hoover Institution Press, 1974.

LINK, Arthur S., **American Epoch: A History of the United States Since the 1890's**, New York, Alfred A. Knopf, 1967.

MACKENZIE, Kenneth, **Turkey: After the Storm**, London, The Institute for the Study of Conflict, 1974.

_____, **Greece and Turkey: Disarray on NATO's Southern Flank**, London, The Institute for the Study of Conflict, 1983.

_____, **Turkey in Transition: The West's Neglected Ally**, London, Institute for European Defence and Strategic Studies, 1984.

MANİSALI, Erol, **Dünden Bugüne Kıbrıs**, İstanbul, Cumhuriyet Yayınları, 2000.

MARKIDES, Kyriacos C., **The Rise and Fall of the Cyprus Republic**, New Haven, Yale University Press, 1977.

McGHEE, George, **ABD-Türkiye-NATO-Ortadoğu**, çev. Belkıs Çorakçı, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1992.

McLAURIN, Ronald De, **The Middle East in Soviet Policy**, Massachusetts, D. C. Heath and Company, 1975.

MORGENTHAU, Hans J., **A New Foreign Policy for the United States**, London, Pall Mall Press, 1969.

O' MALLEY, Brendon ve CRAIG, Ian, **The Cyprus Conspiracy: America, Espionage and the Turkish Invasion**, London-New York, IB Tauris Publishers, 1999.

OBERLING, Pierre, **Bellapais'ye Giden Yol: Kıbrıs Türklerinin Kuzey Kıbrıs'a Göçü**, çev. Mehmet Erdoğan, Ankara, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 1987.

OK, Mustafa, **Niçin Türk – Sovyet Saldırmazlık Paktı**, Ankara, Maya Matbaacılık, 1976.

OLGUN, Aydın, **Kıbrıs Gerçeği (1931-1990)**, Ankara, Demircioğlu Matbaacılık, 1991.

ORKUNT, Sezai, **Türkiye-ABD Askeri İlişkileri**, İstanbul, Milliyet Yayınları, 1978.

PAPANDREOU, Andreas G., **Namlunun Ucundaki Demokrasi**, çev. Semih Koray ve Mehmet Emin Yıldırım, Ankara, Bilgi Yayınları, 1988.

POLYVIOU, Polyvios G., **Cyprus: Conflict and Negotiation 1960-1980**, New York, Holmes & Meier Publishers, Inc., 1980.

ROSATI, Jerel A., **The Politics of United States Foreign Policy**, Fort Worth, Harcourt Brace College Publishers, 1999.

RUSTOW, Dankwart A., **Unutulan Müttefik: Türkiye**, İstanbul, Milliyet Yayınları, 1989.

SALEM, Norma, (der.), **Cyprus: A Regional Conflict and its Resolution**, New York, St. Martin's Press, 1992.

SANDER, Oral, **Türk - Amerikan İlişkileri 1947-1964**, Ankara, AÜSBF Yayınları, 1979.

SARICA, Murat; TEZİÇ, Erdoğan ve ESKİYURT, Özer, **Kıbrıs Sorunu**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1975.

SEZER, Duygu, **Kamuoyu ve Dış Politika**, Ankara, AÜSBF Yayınları, 1972.

SONYEL, Salahi, **Cyprus The Destruction of a Republic: British Documents 1960-65**, Cambridgeshire, The Eothen Press, 1997.

SÖNMEZOĞLU, Faruk, **Tarafların Tutum ve Tezleri Açısından Kıbrıs Sorunu (1945-1986)**, İstanbul, İ.Ü. İktisat Fakültesi Yayınları, 1991.

_____, **ABD'nin Türkiye Politikası (1964-1980)**, İstanbul, Der Yayınevi, 1995.

STAVRINIDES, Zenon, **The Cyprus Conflict: National Identity and Statehood**, Wakefield, Stavrinides, 1976.

STEARNS, Monteagle, **Entangled Allies: US Policy Toward Greece, Turkey and Cyprus**, New York, Council on Foreign Relations Press, 1992.

STEFANIDIS, Ioannis D., **Isle of Discord: Nationalism, Imperialism and the Making of the Cyprus Problem**, London, Hurst & Company, 1999.

STEGENGA, James A., **The United Nations Force in Cyprus**, [y. y.], Ohio State University Press, 1968.

STEPHENS, Robert Henry, **Cyprus: A Place of Arms**, London, Pall Mall Press, 1966.

STERN, Laurence, **The Wrong Horse: The Politics of Intervention and the Future of American Diplomacy**, New York, Times Books, 1977.

ŞAHİN, Haluk, **Johnson Mektubu: Türk-ABD İlişkilerini Değiştiren Olayın Perde Arkası**, İstanbul, Gendaş Predikat, 2002.

TOLUNER, Sevin, **Kıbrıs Uyuşmazlığı ve Uluslararası Hukuk**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1977.

TURAN, İlter, **NATO İttifakının Stratejik ve Siyasi Sorunları**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1971.

USLU, Nasuh, **Türk-Amerikan İlişkilerinde Kıbrıs**, Ankara, 21. Y.Y. Yayınları, 2000.

VANER, Semih, (der.), **Türk-Yunan Uyuşmazlığı**, İstanbul, Metis Yayınları, 1990.

VANEZIS, P. N., **Makarios: Pragmatism v. Idealism**, London, Abelard-Schuman, 1974.

ZAHARIADIS, Karolos, **Kıbrıs**, çev. Yusuf Alp, İstanbul, Birikim Yayınları, 1979.

ZÜRCHER, Eric Jan, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002.

II. MAKALELER

ADAMS, Thomas W., “The First Republic of Cyprus: A Review of an Unworkable Constitution,” **The Western Political Quarterly**, Vol. 19, No. 3 (Sep. 1966), s. 475-490.

_____, “The American Concern in Cyprus,” **Annals of the American Academy of Political and Social Science**, Vol. 401, America and the Middle East (May 1972), s. 95-105.

AKTÜTÜN, İlker, “Soğuk Savaştan Küresel Tiranlığa,” içinde ATEŞ, Toktamış, (der.), **ABD Dış Politikasında Yeni Yönelimler ve Dünya**, Ankara, Ümit Yayıncılık, 2004, s. 251-270.

ARMAOĞLU, Fahir, “Turkey and the United States: A New Alliance,” **The Turkish Yearbook of International Relations**, Vol. 6 (1965), s. 1-15.

_____, “1974 Cyprus Crisis and the Soviets,” **Foreign Policy (Dış Politika)**, Vol. 4, No. 2-3 (1974), s. 178-183.

AZİZ, Aysel İ., “1964 Yılında Kıbrıs Buhranı ve Sovyetler Birliği,” **S.B.F. Dergisi**, C. XXIV, No. 3 (Eylül 1969), s. 167-210.

_____, “Sovyetler’in Kıbrıs Tutumları 1965-1970,” **S.B.F. Dergisi**, C. XXIV, No. 4 (Aralık 1969), s. 201-244.

BAHCHELİ, Tozun, “Cyprus in the Politics of Turkey since 1955,” içinde SALEM, Norma, (der.), **Cyprus: A Regional Conflict and its Resolution**, New York, St. Martin’s Press, 1992, s. 62-70.

BAYÜLKEN, Ümit Halûk, “The Cyprus Question and the United Nations,” **Foreign Policy (Dış Politika)**, Vol. 4, No. 2-3 (1974), s. 71-142.

BELL, J. Bowyer, “Violence at a Distance: Greece and the Cyprus Crisis,” **ORBIS**, Vol. 18, No. 3 (Fall 1974), s. 791-808.

BİLGE, Suat, “The Cyprus Conflict and Turkey,” içinde KARPAT, Kemal H., (der.), **Turkey’s Foreign Policy in Transition 1950-1974**, Leiden, Netherlands, E. J. Brill, 1975, s. 135-185.

_____, “Kıbrıs Uyuşmazlığı,” içinde GÖNLÜBOL, Mehmet, *et al.*, **Olaylarla Türk Dış Politikası**, Ankara, Siyasal Kitabevi, 1993, s. 337-386.

_____, “Türk-Sovyet İlişkileri,” içinde GÖNLÜBOL, Mehmet, *et al.*, **Olaylarla Türk Dış Politikası**, Ankara, Siyasal Kitabevi, 1993, s. 387-427.

BOLL, Michael M., "Turkey's New National Security Concept: What It Means for NATO," **ORBIS**, Vol. 23, No. 3 (Fall 1979), s. 609-631.

BOTSAS, Eleftherios N., "The U.S. – Cyprus – Turkey - Greece Tetragon: The Economics of an Alliance," **Journal of Political and Military Sociology**, Vol. 16 (Fall 1988), s. 247-262.

BOYD, James M., "Cyprus: Episode in Peacekeeping," **International Organization**, Vol. 20, No. 1 (Winter 1966), s. 1-17.

BÖLÜKBAŞI, Süha, "The Johnson Letter Revisited," **Middle Eastern Studies**, Vol. 29, No. 3 (July 1993), s. 505-525.

_____, "The Cyprus Dispute and the United Nations: Peaceful Non-Settlement between 1954 and 1996," **International Journal of Middle East Studies**, Vol. 30, No. 3 (Aug, 1998), s. 411-434.

BRANDS, Jr. H. W., "America Enters the Cyprus Tangle 1964," **Middle Eastern Studies**, Vol. 23, No. 3 (June 1987), s. 348-362.

BRUCE, Leigh H., "Cyprus: A Last Chance," **Foreign Policy**, No. 58 (Spring 1985), s. 115-133.

CAMP, Glen D., "Greek-Turkish Conflict Over Cyprus," **Political Science Quarterly**, Vol. 95, No. 1 (Spring 1980), s. 43-70.

CAMPBELL, John C., "The Soviet Union and the United States in the Middle East," **Annals of the American Academy of Political and Social Science**, Vol. 401, America and the Middle East (May 1972), s. 126-135.

_____, "The Mediterranean Crisis," **Foreign Affairs**, Vol. 53, No. 4 (July 1975), s. 605-624.

_____, "The United States and the Cyprus Question, 1974-75," içinde COUFOUDAKIS, Van, (der.), **Essays on the Cyprus Conflict**, New York, Pella Publishing Company, 1976, s. 13-25.

CLOGG, Richard, "Greece and the Cyprus Crisis," **The World Today**, Vol. 30, No. 9 (September 1974), s.364-368.

COUFOUDAKIS, Van, "United Nations Peacekeeping and Peacemaking and the Cyprus Question," **The Western Political Quarterly**, Vol. 29, No. 3 (Sep. 1976), s. 457-473.

_____, "The Dynamics of Political Partition and Division," içinde COUFOUDAKIS, Van, (der.), **Essays on the Cyprus Conflict**, New York, Pella Publishing Company, 1976, s. 27-51.

_____, “Domestic Politics and the Search for a Solution of the Cyprus Problem,” içinde SALEM, Norma, (der.), **Cyprus: A Regional Conflict and its Resolution**, New York, St. Martin’s Press, 1992, s. 17-38.

CSIA European Security Working Group, “Instability and Change on NATO’s Southern Flank,” **International Security**, Vol. 3, No. 3 (Winter 1978-1979), s. 150-177.

DANOPOULOS, Constantine P., “The Greek Military Regime (1967-1974) and the Cyprus Question – Origins and Goals,” **Journal of Political and Military Sociology**, Vol. 10 (Fall 1982), s. 257-273.

DAWISHA, Adeed, “The Soviet Union in the Arab World: The Limits to Superpower Influence,” içinde DAWISHA, Adeed ve DAWISHA, Karen, (eds.), **The Soviet Union in the Middle East: Policies and Perspectives**, London, Heinemann, 1982, s. 8-23.

DOBELL, William M., “Division Over Cyprus,” **International Journal**, Vol. 22, No.2 (Spring 1967), s. 278-292.

_____, “Cyprus as a Regional Conflict,” içinde SALEM, Norma, (der.), **Cyprus: A Regional Conflict and its Resolution**, New York, St. Martin’s Press, 1992, s. 44-61.

DUNDAS, Guy, "Cyprus from 1960 to EU Accession: the Case for Non-Territorial Autonomy," **Australian Journal of Politics and History**, Vol. 50, No. 1 (2004), s. 86-94.

EHRLICH, Thomas, "Cyprus, the 'Warlike Isle': Origins and Elements of the Current Crisis," **Stanford Law Review**, Vol. 18, No. 6 (May 1966), s. 1021-1098.

FIRAT, Melek, "1945-1960 Yunanistan'la İlişkiler," Baskın Oran (ed.), **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, cilt I, 8. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2003, s. 576-614.

Field-Marshal the Lord Harding of Petherton, "The Cyprus Problem in Relation to the Middle East," **International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)**, Vol. 34, No. 3 (Jul. 1958), s. 291-296.

GÖKTEPE, Cihat, "The Cyprus Crisis of 1967 and its Effects on Turkey's Foreign Relations," **Middle Eastern Studies**, Vol. 41, No. 3 (May 2005), s. 431-444.

GÖNLÜBOL, Mehmet, "NATO and Turkey: An Overall Appraisal," **The Turkish Yearbook of International Relations**, Vol. 11 (1971), s. 1-38.

_____, "Türk-Amerikan İlişkileri: Genel Bir Değerlendirme," **Foreign Policy (Dış Politika)**, Vol. 1, No. 4 (1971), s. 5-18.

_____, “NATO, USA and Turkey,” içinde KARPAT, Kemal H., (der.), **Turkey’s Foreign Policy in Transition 1950-1974**, Leiden, Netherlands, E. J. Brill, 1975, s. 13-50.

GÖNLÜBOL, Mehmet ve ÜLMAN, Halûk, “Türk Dış Politikasının Yirmi Yılı 1945-1965,” **S.B.F. Dergisi**, C. XXI, No. 1 (Mart 1966), s. 143-182.

GRUEN, George E., “Ambivalence in the Alliance: US Interests in the Middle East and the Evolution of Turkish Foreign Policy,” **ORBIS**, Vol. 24, No. 2 (Summer 1980), s. 363-378.

GÜNEY, Aylin, “The USA’s Role in Mediating the Cyprus Conflict: A Story of Success or Failure?,” **Security Dialogue**, Vol. 35, No. 1 (March 2004), s. 27-42.

HAAS, Richard N., “Managing NATO’s Weakest Flank: the United States, Greece and Turkey,” **ORBIS**, Vol. 30, No. 3 (Fall 1986), s. 457-473.

HALE, William M. ve NORTON, John D., “Turkey and the Cyprus Crisis,” **The World Today**, Vol. 30, No. 9 (September 1974), s. 368-371.

HARRIS, George S., “Cross-Alliance Politics: Turkey and the Soviet Union,” **The Turkish Yearbook of International Relations**, Vol. 12 (1972), s. 1-32.

_____, “The Soviet Union and Turkey,” içinde LEDERER, Ivo J. ve VUCINICH Wayne S., (der.), **The Soviet Union and the Middle East: The Post-World War II Era**, Stanford, Hoover Institution Press, 1974, s. 25-54.

_____, “Turkey and the United States,” içinde KARPAT, Kemal H., (der.), **Turkey’s Foreign Policy in Transition 1950-1974**, Leiden, Netherlands, E. J. Brill, 1975, s. 51-72.

_____, “Turkey Between Alliance and Alienation,” **Foreign Policy (Dış Politika)**, Vol. 8, No. 3-4 (1980), s. 117-125.

HASGÜLER, Mehmet, “Kıbrıs’ta Karşılaştırmalı Eleştirel Yöntem Işığında Ulusçu Tatmin ve Siyasal Denge Modeli,” içinde HASGÜLER, Mehmet ve İNATÇI, Ümit, (ed.), **Kıbrısın Turuncusu**, İstanbul, Anka Yayınları, 2003, s. 9-63.

HEINZE, Christian, “The Cyprus Conflict, the Western Peace System is Put to the Test,” **The Turkish Yearbook of International Relations**, Vol. 4 (1963), s. 44-62.

HOWARD, Harry A., “The Bicentennial in American-Turkish Relations,” **The Middle East Journal**, Vol. 30, No. 3 (Summer 1976), s. 291-310.

JOHNSON, Edward, “Keeping Cyprus off the Agenda: British and American Relations at the United Nations, 1954-58,” **Diplomacy & Statecraft**, Vol. 11, No. 3 (Nov. 2000), s. 227-255.

KARPAT, Kemal H., "Turkish Soviet Relations," içinde KARPAT, Kemal H., (der.), **Turkey's Foreign Policy in Transition 1950-1974**, Leiden, Netherlands, E. J. Brill, 1975, s. 73-107.

KAUFMANN, Chaim, "An Assessment of the Partititon of Cyprus," **International Studies Perspectives**, Vol. 8, Issue 2 (May 2007), s. 206-223.

KEATING, Kenneth B., "Cyprus: Union with Greece," **Vital Speeches of the Day**, Vol. 30, Issue 22 (Jan. 1964), s. 695-696.

KEDOURIE, Elie, "Britain, France and the Last Phase of the Eastern Question," içinde HUREWITZ, Jacob Coleman, (ed.), **Soviet-American Rivalry in the Middle East**, New York, Frederick A. Praeger, 1969, s. 189-197.

KOURVETARIS, George A., "Survey Essay on the Cyprus Question," **Journal of Political and Military Sociology**, Vol. 4 (Spring 1976), s. 151-164.

_____, "Survey Essay on the Cyprus Conflict," **Journal of Political and Military Sociology**, Vol. 6 (Spring 1978), s. 105-122.

_____, "Greek and Turkish Interethnic Conflict and Polarization in Cyprus," **Journal of Political and Military Sociology**, Vol. 16, (Fall 1988), s. 185-199.

KUNIHOLM, Bruce R., "Turkey and NATO: Past, Present and Future," **ORBIS**, Vol. 27, No. 2 (Summer 1983), s. 421-445.

LAIPSON, Ellen B., "The United States and Cyprus: Past Policies, Current Concerns," içinde SALEM, Norma, (der.), **Cyprus: A Regional Conflict and its Resolution**, New York, St. Martin's Press, 1992, s. 90-99.

LANDAU, Jacob M., "Johnson's Letter to İnönü and the Greek Lobbying at the White House," **The Turkish Yearbook of International Relations**, Vol. 14 (1976), s. 45-58.

LINDLEY, Dan, "Historical, Tactical and Strategic Lessons from the Partition of Cyprus," **International Studies Perspectives**, Vol. 8, Issue 2 (May 2007), s. 224-241.

MALLINSON, William, "US Interests, British Acquiescence and the Invasion of Cyprus," **The British Journal of Politics and International Relations**, Vol. 9, Issue 3 (Aug. 2007), s. 494-508.

MANDELL, Brian, "The Cyprus Conflict: Explaining Resistance to Resolution," içinde SALEM, Norma, (der.), **Cyprus: A Regional Conflict and its Resolution**, New York, St. Martin's Press, 1992, s. 201-226.

MAVROYANNIS, Andreas D., “Kıbrıs Sorununun Türk-Yunan İlişkilerine Etkisi,” içinde VANER, Semih, (der.), **Türk-Yunan Uyuşmazlığı**, çev. Süleyman Aksoy, İstanbul, Metis Yayınları, 1990, s.127-151.

McCASKILL, Charles W., “US-Greek Relations and the Problems of the Aegean and Cyprus,” **Journal of Political and Military Sociology**, Vol. 16 (Fall 1988), s.215-233.

MELAKOPIDES, Constantine, “The Cyprus Problem in Greek Foreign Policy,” içinde SALEM, Norma, (der.), **Cyprus: A Regional Conflict and its Resolution**, New York, St. Martin’s Press, 1992, s. 71-89.

MEŞE, Ertuğrul, “‘Malumun İlânı’: Bir Konferansın Düşündürdükleri,” **Birikim**, Sayı 235 (Kasım 2008), s.49-58.

NICOLET, Claude, “The Development of US Plans for the Resolution of the Cyprus Conflict in 1964: ‘The Limits of American Power’,” **Cold War History**, Vol. 3, No. 1 (October 2002), s. 95-126.

NOLTE, Richard H., “United States Policy and the Middle East,” içinde STEVENS, Georgiana G., (ed.), **The United States and the Middle East**, Englewood Cliffs, N. J., Prentice-Hall, Inc., 1964, s. 148-182.

NORTON, Augustus Richard, "The Soviet Union and Cyprus," içinde SALEM, Norma, (der.), **Cyprus: A Regional Conflict and its Resolution**, New York, St. Martin's Press, 1992, s. 100-113.

PARASCHOS, Manny, "News Coverage of Cyprus: A Case Study in Press Treatment of Foreign Policy Issues," **Journal of Political and Military Sociology**, Vol. 16 (Fall 1988), s. 201-213.

PIPINELIS, Panayotis, "The Greco-Turkish Feud Reviewed," **Foreign Affairs**, Vol. 37 (January 1959), s. 306-316.

ROSENBAUM, Naomi, "Success in Foreign Policy: The British in Cyprus, 1878-1960," **Canadian Journal of Political Science**, Vol. 3, No. 4 (Dec. 1970), s. 605-627.

ROTHMAN, Jay, "Conflict Research and Resolution: Cyprus," **Annals of the American Academy of Political and Social Science**, Vol. 518, Resolving Regional Conflicts: International Perspectives (Nov. 1991), s. 95-108.

RUBINSTEIN, Alvin Z., "The Soviet Union and the Eastern Mediterranean: 1968-1978," **ORBIS**, Vol. 23, No. 2 (Summer 1979), s. 299-315.

_____, "The Evolution of Soviet Strategy in the Middle East," **ORBIS**, Vol. 24, No. 2 (Summer 1980), s. 323-337.

SALEM, Norma, "The Constitution of 1960 and its Failure," içinde SALEM, Norma, (der.), **Cyprus: A Regional Conflict and its Resolution**, New York, St. Martin's Press, 1992, s. 117-125.

SANDER, Oral, "Turkey: the Stauncest Ally of the United States? Forces of Continuity and Change in the Strategic Relationship," **The Turkish Yearbook of International Relations**, Vol. 15 (1977), s. 10-24.

SCHOENBERGER, Erica ve REICH, Stephanie, "Soviet Policy in the Middle East," **MERIP Reports**, No. 39 (Jul. 1975), s. 3-28.

SEZER, Duygu B., "Peaceful Coexistence: Turkey and the near East in Soviet Foreign Policy," **Annals of the American Academy of Political and Social Science**, Vol. 481, Soviet Foreign Policy in an Uncertain World (Sep. 1985), s. 117-126.

SLENGESOL, Ivar-André, "A Bad Show? The United States and the 1974 Cyprus Crisis," **Mediterranean Quarterly**, Vol. 11, Issue 2 (Spring 2000), s. 96-129.

SOUTER, David, "An Island Apart: A Review of the Cyprus Problem," **Third World Quarterly**, Vol. 6, No. 3 (Jul. 1984), s. 657-674.

STEGENGA, James A., "UN Peace-Keeping: The Cyprus Venture," **Journal of Peace Research**, Vol. 7, No. 1 (1970), s. 1-16.

STERN, Laurence, "Bitter Lessons: How We Failed in Cyprus," **Foreign Policy**, No. 19 (Summer 1975), s. 34-78.

TAŞHAN, Seyfi, "Turkish-US Relations and Cyprus," **Foreign Policy (Dış Politika)**, Vol. 4, No. 2-3 (1974), s. 164-176.

_____, "Turkey's Relations with the USA and Possible Future Developments," **Foreign Policy (Dış Politika)**, Vol. 8, No. 1-2 (1979), s. 11-32.

THEODORIDES, John, "The United Nations Peace Keeping Force in Cyprus (UNFICYP)," **International & Comparative Law Quarterly**, Vol. 31, Issue 4 (Oct. 1982), s. 765-783.

ÜLMAN, Halûk, "NATO ve Türkiye," **S.B.F. Dergisi**, C. XXII, No. 4 (Aralık 1967), s. 143-167.

VANER, Semih, "Türkiye, Yunanistan ve Süper Güçler: Biri Diğerine, Üçü Birine mi Karşı Yoksa Herkes Kendisi İçin mi?," içinde VANER, Semih, (der.), **Türk-Yunan Uyuşmazlığı**, İstanbul, Metis Yayınları, 1990, s. 171-190.

WALKER, Joshua W., “A Turkish-Cypriot Perspective: Rauf Denktash and Nancy Crawshaw on Cyprus,” **Alternatives**, Vol. 4, No. 3 (Fall 2005), s. 78-107.

WOLF, Joseph J., “Security in the Eastern Mediterranean: Re-Thinking American Policy,” **Atlantic Community Quarterly**, Vol. 16, No. 2 (Summer 1978), s. 222-233.

WOLFE, James H., “The United Nations and the Cyprus Question,” içinde SALEM, Norma, (der.), **Cyprus: A Regional Conflict and its Resolution**, New York, St. Martin’s Press, 1992, s. 227-243.

XYDIS, Stephen G., “Toward ‘Toil and Moil’ in Cyprus,” **The Middle East Journal**, Vol. 20, No. 1 (Winter 1966), s. 1-19.

III. DİĞER KAYNAKLAR

Keesing’s Contemporary Archives (1964 - 1968)

Dışişleri Belleteni (1964 - 1968)

<http://www.un.org/en/index.shtml>

<http://www.nato.int/cps/en/natolive/index.htm>

<http://www.state.gov/>

ÖZET

Aktaş, Altan, 1964 ve 1967 Kıbrıs Krizleri Sırasında ABD'nin Kıbrıs Politikaları,

Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Melek Fırat, 228 s.

Bu tez, 1964 ve 1967 yıllarında Kıbrıs'ta yaşanan krizleri ve Amerika Birleşik Devletleri'nin bu iki kriz sırasında izlediği politikaları ele almaktadır. Tezin amacı ABD'nin 1964 ve 1967 krizlerinde takındığı tutumları detaylı bir şekilde inceleyerek bütün bu süreç boyunca Kıbrıs'a ve Kıbrıs sorununa yönelik politikasının özelliklerini ortaya koyabilmektir.

Birinci bölümde, Kıbrıs sorununun uluslararası bir anlaşmazlık olarak ortaya çıktığı 1950'li yıllarda ABD'nin Kıbrıs'ın da içinde yer aldığı Ortadoğu bölgesine yönelik politikası, bu bölgede SSCB ile yaşadığı rekabet ve Kıbrıs sorununa yaklaşımı anlatılmaktadır. Ayrıca ABD'nin ülkesinden kilometrelerce uzak bu adada yaşanan olayları neden yakından takip ettiğini açıklayabilmek için de Kıbrıs'a yönelik ilgi/kaygı noktaları ile Kıbrıs'taki çıkarlarını ortaya koymak bu bölümün hedeflerinden biridir.

Tezin ikinci bölümünde, 1964 yılında Kıbrıs'ta yaşanan kriz ve ABD'nin kriz boyunca izlediği politika ele alınmaktadır. Bölümün esas amacı ABD'nin 1964 yılı boyunca krize yönelik yaklaşımının temel niteliklerini açıklayabilmektir. Bununla birlikte, kriz sırasında ABD'nin taraf ülkelere yönelik girişimlerinin Kıbrıs sorununa etkisini ortaya koymak da bu bölümün başka bir hedefidir.

ABD'nin 1964 Kıbrıs krizi boyunca takındığı tutumun taraf ülkelerle olan ilişkilerine yönelik etkileri ve 1964 - 1967 yılları arasında Kıbrıs sorununa yönelik tutumu, üçüncü bölümün konusunu oluşturmaktadır. Bu bölümün amacı

ABD'nin 1967 krizi sırasında takındığı tutumu daha iyi açıklayabilmek için iki kriz arası dönemde yaşanan gelişmeleri incelemektir.

Dördüncü ve son bölümde ise ABD'nin 1967 Kıbrıs krizi sırasında takındığı tutum anlatılmaktadır. 1967 krizi boyunca ABD'nin krizi sona erdirmeye yönelik girişimlerinin ve genel olarak takındığı tutumun niteliklerini açıklamak bölümün temel hedefidir. Bununla birlikte bu bölümün son kısmında ABD'nin iki kriz sırasında takındığı tutumlar karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir.

ABSTRACT

Aktaş, Altan, US's Foreign Policy Towards Cyprus During the Cyprus Crisis of 1964 and 1967, Master's Thesis, Advisor: Prof. Melek Firat, 228 p.

This thesis deals with the Cyprus crisis of 1964 and 1967 and the policies of the United States of America during these crisis. The aim of the thesis is to put forward the features of US policy towards Cyprus and Cyprus problem by analysing the US's attitude in details during 1964 and 1967 crisis.

In first chapter, US's foreign policy toward Middle East region which includes Cyprus, the rivalry between US and USSR on this region and US's approach to Cyprus problem during 1950's when Cyprus problem has emerged as an international problem are defined. Also, putting forward the US's main concerns/anxieties towards Cyprus and national interests on Cyprus to explain why US did so closely monitore the events on this island that so far away from her country is one of the main goals of this chapter.

Second chapter of this thesis handles the Cyprus crisis of 1964 and US's policy during this crisis. The main aim of this chapter is to explain basic features of US approach to the crisis during 1964. Accompanying this, putting forward the effects of US's attempts towards Cyprus problem is another goal of this chapter.

The effects of US's attitudes during 1964 Cyprus crisis on her relations with concerning countries and her attitudes towards Cyprus problem between the years of 1964 - 1967 are the subjects of third chapter. The aim of this chapter is to analyse the developments of term between two crisis for explaining US's attitude during 1967 crisis.

In fourth and the last chapter, US's attitude during Cyprus crisis of 1967 is dealt with. To explain the characteristics of US's attempts to end the crisis and her general attitudes is the main goal of this chapter. And also, US's attitudes during these crisis are assessed comparatively in the last part of this chapter.